

ПУТОПИС
ДЕЛА ПРАВЕ
- СТАРЕ -
СРБИЈЕ

I. СВЕСКА

од

М. С. Милојевића,

ДЕЛО ЈЕ ПОМОГЛО СРП. УЧ. ДРУШТВО,

а издала главна. срп. књижара

Јована Д. Лазаревића

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1871.

САДРЖИНА I. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

I. ГЛАВА.

Полазак, пут до Смедерева, туђи поданици у кнежевини, криумчарење на вишничкој скели,
Београд и његове старине.

II. ГЛАВА.

Смедерево, његова старина, име његово и значај му, народна песма.

ГЛАВА III.

Натпис код Марковачке цркве; Алексиначког монастира св. Стевана; Крушевац са народном песмом
и спомен о скором ослобођењу испод турске власти; св. Роман и Љубостиња монастири;
урвине Сталаћа.

ГЛАВА IV.

Карановац са једним новијим писменим спомеником; Жича са своим старинама; Студеница са своим
старинама и остало.

ГЛАВА V.

Српска и турска граница, караула и ђумрук турски, пут до Куршумлије, старине уз пут, Куршумлија
и преноћиште у њој, старине цркве св. Николе, пут у Приштину, старине уз пут, нахија
куршумлиска и њени становници, ханови, пепељевачки или добањски и подујевски, черкези,
одело, обичаи и т.д. вођ чича Сумбер, његове приче, сретај са мутасерифом нишким и
секретаром му бугарином и т.д.

ГЛАВА VI.

Приштина; њени становници и старије; Грачаница, њене старије и хрисавуља; њена новија и садања
судба; Јањево са своим старијама и становницима: Косово поље, битка косовска и остатци од
ове; тулбе Муратово и старије око њега; народонасеље приштинске нахије и по које
старије у њој, народне српске песме и 1.шкиска.

САДРЖИНА II. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

1. Продужење главе VI. свеске I. Путописа, о старијих српским разним рудницима, и у турско
старо доба истраживању ових
2. Занати, трговина, школе српске, турске, цркве, џамије и догађаји: митраполита призренског са
управљачем турских школа (Медризарем)
3. Турски судови са православним Судијама
4. Данци и разни кулуци, догађаји са хагом и турским колотерима (џандарима)
5. Положај срп. и турске војске у битци косовској
6. Старосрпски опис битке косовске
7. Преноћиште у Грачаници, песма Грачаничанке косовске девојке и девојака у Мачви са Цера
8. Погибија срп. царства и народна косовска српска песма о томе
9. Тулбе над робом Муратовим, околина овог са разним гробљама срп. и тур. косов: јунака, мач
Обилића, палош Лазарев са натписима и осталим старијама и натписом са једне сада турске
сабље, а бивше старе српске
10. Газиместан са стар. гробљем косов. срп. и тур. јунака гробом и смрти Бошку Јововићу
11. Званична прича шеха у тулбету Муратову о битци
12. Добра Јашар паше у Приштини, са насиљама, место у ком је мртво тело цара Лазара лежало 40.
година, борбе око тога, и т.д.
13. Одлаз, из Приштине, телеграм из Сарајева, визитација, бугарска пропагандиста из Велеса
14. Развалине монастира Боринца, место где је била Самодржа, пут Вукова бегства са Косова "Грдећ"
место на, ком су Турци ухватили Обилића, разковали му оков, догађаји са издајницом баба
Миленом, њено тулбе, фермани Муратови издавани пре косовске битке околном срп. народу
и т.д.
16. Два бреста, разапињања од шатора, турске џамије, клањање у овој турске војске на месту где је

ухваћен цар Лазар

16. Вучитрн, Митровица, Звечан, Војиновићи град и т.д. са нахиом и погдекојим старинама.
17. Старине вапске у сјеничком пољу, херцеговачке, дежевске у новопаз. нах. васојевићска села и тд.
18. Пут у Чичавицу, песме вучитрнске: о Вучитрну, Чичавици, убиству кн. Михаила, опис Чичавице са срп. старинама, налазак Обилића Душаном, обе Дренице са Орлатом и својим старинама
19. Добродубски хан, Црвенаводица, Бивољак, прелаз преко Чичавице, пренођиште у Дреници, обичаји дреничких потурица, крварина међу Елшанима и Гашанима, јела потурица дреничких, разговор о нашим и њиховим стварима, мишлења њихова о нама и нашој државици, смешна прича халијна о турском аскеру (војсци) бегство из ове и истинити догађаји, качакство (ускокство из војске) разбојништва, гађање уишан и тд.
20. Пут и долаз у Девич, овога старије са стањем, непрестана убиства калуђера и тд.
21. Полаз из Девича, погибија црногорског капетана, разбојништва на Клисури, догађаји слазећи са ове и тд.
23. Старине: Сухогрлске, Црковлежске, Белопольске, Великог Истока, Тучетске, старе српске митрополије основане св. Савом тако зване Студеничке, догађаји на пећкој Бистрици и сретај с караваном патриаршијским, пролаз кроз Пећ, турске песме срп. свештенству и долаз у српску Патриаршију .
24. Старине: Ђурђевичке, Орашке, Брестовачке, Опрашке, Подграђске, Накљанске, Петрчске, Жачске, Гребничске, Будисавачке, Дольачске, Бабојевачке, Јашничке, Мљећанске, Добродолаћске, Унимирске, Ресничске, Вођанске, пећске и Пећ са нахиох
25. Српска патриаршија са својим: старинама, светињама, књижницом, чињеним јој насиљама, хоџом насељеним на њеној земљи, парници са ових и т.д. и снимцима: Грачанице, Звечана, римског грачаничког надгробника, срп. дежевског надгробника, круне св. Милутина краља и краљице српске Симонинде са минђушима, јој и планина Грачанице

САДРЖИНА III. СВЕСЦИ ПУТОПИСА.

1. Пећ
2. Пут у Дечане
3. Дечани и околина
4. Дечанска књижница и хранилница
5. Дечански поклоници
6. Поступања турских власти према Дечанима
7. Пут у Ђаковицу
8. Арнаутска песма о дечанским звонима
9. Развалине Јагоштичке
10. Ђаковица
11. Ђаковичка нахија
12. Призренска нахија и Орахово
13. Хоча
14. Зочиста
15. Монастир св. Марка
16. Монастир св. Тројице
17. Развалине Коришке
18. Призрен са принадлежностима
19. Св. Спас и парница о њему
20. Св. Ђурађ нови и стари са књижницом

I. СВЕСКА ПУТОПИСА

ПУТОПИС

дела "Праве Србије" од млогих сада тако зване "Старе Србије".

Пре саме ствари, неће бити сувишно, ако ово, што иде, напоменемо:

1. Да нас је високо-учена и поштовања достојна старина, претседник Српског ученог друштва, г. Јанко Шафарик, садањи члан државног савета, понудио: "да одемо у Дибарску нахију старе или као што рекосмо "Праве Србије"- и тамо да опишемо обичаје, и препишемо песме, -нарочито сватовске, племена тако званог "Мије" или "Мијаци", које се од свију српских и славенских племена, како у обичајима, а нарочато сватовским, тако исто и у језику, разликују". Ову понуду ми смо у два маха одбијали, из узрока: што смо већ две књиге: "Збор песама и обичаја укупног народа српског, I обредних, а II сватовских" издали, добивши доста грађе из истог племена "Мијака;" што смо желели да још кô да овом пољу поради, а нарочито од способних и ученијих људи; што смо имали започетих других послова и што смо хтеји да се ова ствар строжије и са већим силама, и по знању и лицима, изврши. Али, кад нас исти господин извести: "Да се нико не прима тако опасног посла, па ни од млађијих наших људи"; ми смо га се радо и свесрдо примили обгрљивши га, тако рећи, оберучке. Ми смо и сами, још пре неколико година, сагоревајућом љубављу, ово желели и више пута молили наше владе: да нам допусте, о сопственом трошку, обићи свете земље српске; но да не губимо права чиновнишча. Али високе владе наше, имајуће и сувише разлога, а нарочито: "да ће овакав дут пасти у очи и тумачити се не с такве научне, но с тачке политичке", одбијале су нас; те ми тако, и с тога, не могосмо жељи нашој за доста учинити.

2. За овај пут одређена је била сума од 80. дук. ц. По примљеној суми ваљало нам је се одма кренути, како би о Петровудну били у Галичнику поменуте нахије, у ком је тада било 7. свадби. У путу разабравши: да ће на Петровдан у Галичнику бити само 7 свадби, а 8. на св. Илију, и да ће у Лазаропољу на св. Илију бити 32; ми нисмо хитали, нити смо право ишли у Галичник, као што ће се из путовиса видети; него смо, ради могућих, свестраних описа, светих српских крајева, о једном трошку, а већој муци, гледади: да што више видимо, опишемо, разаберемо, познамо, прегледамо, изслеђимо, прибележимо и т. д. Према овоме dakле, а и по дужности наводимо:

3. Да ће читаоци овог дела наћи само чисту, овејану и сваковрсну грађу — у колико је ова сабрана, прегледана, описана и изслеђена — наше народности садање и прошле; наћиће остатке књижевности наше прибележене онако, какве су се нашле; имаће чисте и јасне преписе ове и осталога онакве какве су нађене, сачуване и т.д. без да је се игрде што: додало, променуло, одузело, изменуло и т.д. А за овакав свој путописни зборних држи: да му и није нужда, а и немогуће је по готову, све ове разноврсне грађе поделити и сваку у своје врсте, по значајима, ставити и уврстити. С тога ће dakле сборник овај обухватати сваковрсну и различиту грађу, без икаква обзира на њену несложност и неодносност једне према другој. Једино што ће у њему бити досљедности, то је; што ће прођени простор тачно и сљедствено, један за другим, по времену и месту, у ком је прођен, обележити се.

4. Како смо идући у "Праву Србију" и враћајући се из ове, пролазећи кроз данашњу нашу "Кнежевину Србију" а пре неколико десетина година само "Пашалик београдски", и у овој којешто и којегде прибележавали понешто, што је или непознато или као познато, али непотпуно: или другчије схваћено: то ћемо и ове прибелешке у овај исти зборник, као нераздвојно цело, уврстити, и то пре прибележака у "Правој Србији" учињених. Ове прибелешке слажу се са првима, што се уређења тиче у свему, изузевши само време и прођене просторе. Време је прекидано путовањем кроз "Праву Србију" као и прођена места, Али, да неби чекајући и дуже прибелешке из "Праве Србије", још више дангубили, решили смо се: да прибелешке из Кнежевине, пре одласка у Праву

Србију, и после повратка из ове, ставимо напред, пред прибелешкама из "праве Србије". Ово једино чинимо с тога: што су све прибелешке учињене у Кнежевини, у овој и остале, код извесних власти и пријатеља; што су нам, по повратку нашем, одма и послате, те су се могле прво и урадити.

Од добивене попутине у 80 дук. ц. које за 2. коња, самаре, одело и т.д. потрошено је 33 дук. ц. те нам је остало само 47 дук. ц. за пут. Ова је, као и бивша цела од од 80. дук. ц. сума била врло мала, за овако огроман пут и трошкове; али нас је сагоревајућа љубав, спрам свега оног што је некада било српско, приморала, да учинимо намишљено. Ми смо се кренули, са челичном и надљудском вољом: или скупо, и што може бити скупље, дати главу, или видети некадашњу славу и величину српску, са њеним светињама и узвишеностима, а садању црну и чемерну гробницу, јадне, непрежалиме, неоцениме и неисплатиме урвине, некадашње -силе и моћи, светих, дивих и непостижних, краљева, царева и владаоца српских, са старим већ умрлим српским народом ?

Покрај поменутих 47 дук. ц, коња са самаром,— јер је други са свом ормом уступљен пратиоцу и вођи нашем — и осталом ормом; беше у нас још једна једина потпора, телесна, узданица, и осветница, шестометна пушчица — револвер— са сестром дугом, и кратком запојасницом. Да ње, ове дивне и тако рећи свемоћне узданице, не би; остале би млоге ствари невиђене и непреписане. Уздајући се у њу, ми преписивасмо и онда, кад се дивљаци ватаху за кундаке своих пиштолја и кад ове и запињаху. Осим ових телесних помоћница и узданица, беху у нас још и две духовне и то једна за Кнежевину, а друга за ову и бившу царевину и краљевину српску, Па кад напоменусмо све што имасмо и са чим поћосмо, држимо, да неби било лепо, кад и те две духовне помоћнице неби напоменули и казали. Ово нарочито велимо, да неби било лепо за рад наших будућих путника, ако се ти крајеви наши, и те силне земље наше, за грехе наше и наших старих, по нашој несрећи, боже сачувай и сахрани, неби што скорије и брже присајединили дан: Кнежевини и са овом саставили, под влашћу и династијом нашом, једно велико цело царство или бар краљевство српско.

Никоме на свету, па и највећијим непријатељима и душманима нашим, не желимо овакво путовање, са овим осећајима и под овом влашћу наше рођене браће и сопствене земље; али ако се то, по највећој несрећи нашој, мора, онда нам је једина и највећа жеља: да се наши научењаци, а нарочито млађији, не само, као што то у нас по несрећи бива, увећају десетинама; но у стотинама разуђу по свима нашим земљама, ове изслеђе и опишу у сваком погледу. Ово је једино и највеће средство, ван сајединења, да се боље сдружимо и познамо, да се једном бар духовно сбратимо и сљубимо, кад није среће да је то телесно и државно. Овим ће се јединим размрсити све сплетке и интриге, којима су нас сви народи европски непријатељски и пријатељски, са свима својим лажним научењацима, као паук мушицу, обавили и уплели. Докле год ово неузрадимо, ми ћемо по речима Далина и Стринхолма шведских, а скоро тако исто и Вебера општег историка: "по своме сопственом незнању и глупости, нарочито својих учених, вечно своје сопствено држати за туђе, а туђе за своје сопствено и једино; те тиме и показивати своје сопствено грудно и највеће незнање. — Помињате духовне две помоћнице ове су, и то:

I. "Објава.

Којом препоручујемо дотичним властима да г. Н. Н. који полази ради истраживања старина српских по Србији, не само никакве сметње у том путу не чине, но да му колико могу и на руци буду.

№ 2057
2. Јануара 18 ... год.

Министар просв.
и црк. дела.
Д. Матић.

II. "Објавленије.

Г. П. Н. — полази на пут за време одмора, да као научен списатељ по поруци нашој посети старинске цркве и манастире по свима крајевима нашега народа и опише ове задужбине и богоомолье народне у сваком обзиру ради историје наше православне цркве.

Зато препоручујемо настојатељима манастирским, свештеницима и благочестивим христианима, да овога путника примају и показују му све што се тиче цркве и манастира, и ако се гдје налазе старвиске књиге да му их покажу, те да их он види и опише, као ствари ради научног, испитивања ученог света.

Надајући се на побожно свештенство у Србији и изван границе њене и христијане по свима крајевима, где живи наш православни народ, да ће учинити могућу услугу овоме путнику, призвиљемо на све њих благослов Господа Бога и Спаситеља нашега Исуса Христа.

8. Јунија 18 ... год.
у Београду

Архијепископ београдски и
митрополит српски
"Михаил".

Ово су дакле те две духовне ваше узданице и помоћнице! Каогод што без оне прве телесне шестометне и друге две, нисмо могли много чинити; тако без ове последње, не би учинили ни 1/3 онога што смо учинили. Хвала наша, нашег несрећног и угњетеног народа и потомства, — ако смо му икакву услугу овим учинили — остаје г. претседнику друштва, а нарочито преосвећеном г. митрополиту, што нам даде ову препоруку.

Ово оволико држали смо, да је нужно било казати, као и то: да је сва и сваковрсна грађа, у овом сборнику на најбржу руку, са многих неодоливих узрока, урађена; с тога нека нам се извине млоге и огромне погрешке.

I. ГЛАВА.

Полазак, пут до Смедерева, туђи поданици у кнежевини, криумчарење на вишњичкој скели, Београд и његове ствари.

Јуна 10. 18.. год. беше јутро, -дана тога- одвећ пасмурно, натмурено, туровно, и одвећ мочарно. Још при расвитању своме показиваше, да су се обманули они, кои очекиваху, благи, топли, прозрачни и весели осмех његов, на овај божији бели свет. Сам рођај, прекрасног и јасног сунашца, показиваше: чезњу, страх зебњу, трепетање и лебдење неко, у страховитим грчевним потресима, кои се осењаваху на мочарној и влажној црној земљици, у последњим окрајцима београдске паланке — вароши — Ова његова узнемиреност, страховање и потајна дрхтавица, и није била тек онако узалуд, безпослено и неосновано замишљена; јер га са свију страна опкољаваху густи и скоро непрозрачни загасито црнкасти облаци. Тек би га једни обкољавали, пролазили грозећи му, својим силинама и снагама, својом влагом и потмулом тмornом помрчином, а други би већ наступали и тако исто само са већом жестином и срдијом пролазили.

На све ове нисам се толико ни обазирао са моја 3. друга у колима и кочијашем четвртим. Али ме је највише занимао сјеверни, вечно смешећи се и обкољавајући сунце облак, који се овоме продаваше под именом, братства, љубави, сродства и т.д., а овамо га све више и више упетљаваше у своје црне и грабљиве, срце паражиће, нокте. Он изгледаше пред тужним и плачним сунашцем, у његовој борби и муци противу tame, злобе, јада, чемера, робства, туге и сваке несреће, као најуслужнији пријатељ, најрођенији братац, највећији заштитник и покровитељ, бранич, и обдржилац; а овамо му све више и више, под најлепшим и сладкоречивијим изговорима, најсроднијим и пријатељскијим облицима, одузимаше снаге и моћи; свега више и више подкрадаше

и прајдираше, одузимајући му светлост и видело, а самим овим унижаваше га и опуставаше угурујући, у празнине, некада бивше напуњене моћи, видела и знања, своје густе, црне пуне влаге и ладноће вале.

Јадно и чемерно, тужно тек у свом рођају, сунашце, иза густих, тuroвних и тамних, пуних влаге, хладноће, зависти, прајдрљивости и себичности облака, виђаше се као најдивнији и најневинији створ свемогућег. Оно час једноме, а час другоме, пружаше своје млађене и слабачке ручице, своје, детињасто анђелско светлеће се у свима дивотама и красотама, какве је само свемогући и свезнајући, свемудри могао створити — лице; час једним, а час другима, показиваше у пуној својој невиности и доброти; час једним, а час другима, откриваше своје преиспуњено свима благама, поштењама и добротама срдашце, у пуној својој наготи; час једним, а час другима, без икаква зазора и лукавства, показиваше све своје добре намере: бити окружавајућим га више, но себи од користи; ама заман све чињаше; заман све то беше; заман права, чиста и света искреност и љубав спрам свега и свачега; заман искрена и моћна жеља озарити све и сва божијим светом и виделом, најсавршенијим ствром и украсом његове моћи и премудрости; заман беше јасно — бело и светлеће се надземном светлошћу и лепотом лице; заман млађане и невине, дивне и најблагородније и користније свима и свему, прекрасне божанствене ручице: црни облаци под именом: дружбе и пријатељства, сродства и љубави чисте, братства и најчишије срдачности, све га више и више ждераху па напослетку и прајдраху. Непрође дуго од овог кобног, и не, најправеднијег, удеса поднебесног, надземног и наземног, а црни и прајдрљиви утвори божијих ствровова, себични и безосетни за свако право и правицу, сродство, лубав, братство, искреност, па и питоме одношаје - облаци, обмоташе га својим тморм, тленим и загушљивим влажним валовима, — заклонише и прајдрете.

Све се то сврши на ужасном преступу и неправди, са којега најсавршенији створ, највећи украс свемогућности и премудрости божије, највеће красило овога света, у место јасно светле светлости и видела, опушташе бело бледе, па бело жућкасто бледе, и, напоследњу тамникасте, сенке видела и светлости своје. За овима је се, а над главама наземних ствровова, вила густа и непрозрачна, тешка и влажна маглуштава једноставна облачина, кроз коју почеше падати ситне, честе и студене капљице, за живота и видела заплаканог, а при смрти и тамнини плачућег сунашца, — његово јасне и бистре сузице, које зовемо, дажда или киша. —

Крај мене сеђаше друг мој до Смедерева, ниже овога брат наш по крви и вери, криумчар из Србије под Немцо-Мађарима, —али не по занимању и одношају; јер први беше само у тој разлици спрам њега: што над њим владаху османски Турци и Шкипи мухамеданци, са оступницима Србима мухамеданцима, а над овим последњим, аустрички Немци, Маџари и своја рођона до-такође одпавша од вере и народности, браћа. Некада прве врсте и броте бивши, а сада од силног умора и млого промењених господара и претрпљених управа и господства разних над собом — и можда доста преживелих година, — два сипљива коња, нашег кочијаша, и сами тuroвни и зло расположени, тромо и олако извлачише своје некада челично чврсте и брзе, а сада разклимлављене троме и изнемогле ноге, из житког глиба и блата, које поста с месом црне земљице и сузица сунашчевих. Сам господар коња, као и другар из Србије под осман: Турцима, беху и сами до зла бога хрјаво расположена.

Шта више и сама кола не радоваху се нашем путу и путовању; што је се дало приметити из њихових, потмуло, труњадовито, крцкарајућих уздисаја, који су, са оistarелости и уморности, при сваком наступају на најмањи камичак, све већи и већи, али нејачи и сдабији, бивали. Сам кочијаш, са својим непрестаним климаташем главе, ударањем овом час на једну час на другу страну, показиваше; да није далеко утекао ни од коња ни од својих кола, што се умора, лабавости, тромости и санљивости тиче. На лицу мога сапутника из Србије под османским Турцима, и ако је ишао своме завичају, вирила је, туга и жалост, зебња и страх, ужас и највеће црнило; док су се готово те исте мисли и по мојој глави мутљале.

Ја сам сам био препун: нестрпљења, зебње, чезње, радости, туге, милине, горчине, преузнашаја, несрећа и бог те пита какве се још нису глупости и памети суњале и мотале по мојој глави. Час ми је се Права Србија, под Османлијама и потурицама, престављала, као седелица, са

белим разчешљаним косама, дугим и густим, пуна сваких дражести, дивота, красота, милина, лепота и т.д.; но изнемогла, плачна, слаба и немоћна. Час је ову слику смењавала понека пуна сваковрсних дивота, красота, лепота, украса, чара, боја, блеска, са свима узвисима некадашње моћи и славе српске. Ту је на првом месту, стојала час величина и снага српска, час побожност и просвета моћна, час узор и племенитост, час величанство и милост, час украс и неописата дивота и красота; час је опет све то закриљавала и заклањала по каква: ужасно — гадна, црна и страховита ругоба и наказа, авет и страшило неба и земље, која све то ждере и прогутава својим гадним, пуним крви усмрдела огња загушљиво смрадног, и свега злог и поганог, чељустима; из којих и излази: само смрад и гад, муке и отрови, јади и чемери, болештине и све поганштине и ругобе и наказе овога јадног и чемерног света.

Тек што се стресо од тешка задаха и поганштине појавивше се утворе, кад наш брат из Србије под аустро-угарском — кичељивим и поношљим гласом причаше: како ради и живи; како ужива сва права и благодети уставне и законите земље, у којој је ред, поредак и слобода, но разуме се не колика је у држави његовог цесаро - краљевског величанства! — по његову мишлењу — и како за све то: не даје ни цару арача, ни Богу колача? Причаше млого о старини вишњичке скеле, на и пре ослобођења дан: кнежевине, кад се ова наша вајна, па опет и бајна земљица зваше ништа мање ни више, до "Пашалик белградли". Истина да је ово вајна утеха, за млоге наше научене главе, у којих је Србија само овај пашалик и ништа више. ?!?

Слушајући тако мог кичељивог и хваљећег се сапутника, а жељећи се одиста уверити, о таквој старини вишњичке скеле, претурајући по хартијама пок. Петра Лазаревића, одиста наиђем, на ово у колико ново у толико жалосније "Објавленије", које стављам само ради подсећаја на наше јаде и несрће, глупости и чемере. Из њега се види, да је вајна старина вишњичке скеле у нашим рукама истина од пре 1828 год.; али се види још и то: да је можда све дотле била, по нашој несрћи и глупости, у рукама других, који нас мучише и злостављаше. И ако је оно овако тужно и чемерно, овако горко и паклено, спрам некадашње наше среће и славе, наше моћи и знања, наше силе иуважења од осталих; ипак нам је нужно — драго, као залога данашње наше, ако ће и младе и мале, али свакојаке слободице драге. Кад није среће, и кад није г. Бог дао другчије, те да наше писмене доказе, о старини нашој и слободи непрекидно, увршћујему у неколико, ако не десетина тисућа, а оно бар тисућу, година; онда, држимо и овај писмени прилог, неће бити сувишан, тим пре, што су скеле по хатишерифима уступљене у наше руке, тек скоро на непуну десетину година, после овог "Објавленија".

"№ 900.

Објавленије.

Писмом оним предајем скелу вишњичку надзирательству кнеза Петра Лазаревића. И препоручујем му, да он у будућче с том скелом руководи; уречене приходе, по тарифи, находећој се при Луки Савићу, узимље и од свега точан и совјестан рачун држи.

Дано у Пожаревцу 29, Маја 1828 год.

Милош Обреновић.
књаз србски".

Крај имена кнежевог, стои осредњи, у црвеном воску, печат са надписом с једне стране: "књазъ, сербски" а друга је са средином уравњала се и слизала. —

Како, одтуда је, по чему и на каком основу још и до данашњег дана остало у нас то: да странац живећи у нашој земљи, под заштитом и окриљем наших уставних установа; наших напреднијих закона, власти, понајправије, од свију европских држава, правде и правице,—користе се свим оним благама и богатствима, која се у земљи нашој налазе, нашом љубављу, дружбом,

братством, слободом, једнакошћу и т.д. а овамо недају ни богу колача ни цару арача? Од кад је, и кад је почело то насиљничко право или управо неправо, и абсолютно, господство странаца према нама овде, кад ево имамо под руком такође у подлинику или оријиналу наставу још од 1828 год. како ће се поступати са странцима, ако се покоравају, а како, ако не, законима и властима нашим?

У делу нашег вредног, Милићевића, "Путничка писма с разних страна Србије о Србији, Београд 1868 год" наилазимо на једну наредбу пок. кнеза Милоша још од 1827 год. 5. Фебр. о овој истој ствари; по којој би наше писмено било од мање важности, као доцније о једном и истом. Ово се овако чини, али доле идуће истине увериће нас о противном. Ево самог тог писмена, ког смо такође у хартијама пок., поменутог, Петра Лазаревића у оријиналу, нашли.

,№1124.

Објавленије.

Сматрајући на злоупотребљенија и непоредак, који је до сада међу житељима вароши и предградија Београдски, по свима частима чињен, и рад свему томе учинити конац; постављам кнеза Петра Лазаревића, кнезом варошким у вароши Београдској и к овој принадлежећим придградијама Сава Махали и Пали лули. Њему је препоручено да у свему нужни полицајски поредак заведе и настојателно чува, сврх чега и пространа Настављенија Моја има. Познавајући способности његове, надам се, да ће он достатично дужностима званија његовог саотврђевати: а кнезовима и кметовима, трговцима и еснафима и свима житељима Београдским и к Београду принадлежећих предградија: острејше налажем, да предименоватог кнеза Петра, за кнеза и старјешину свога признају, да се заповестима и наредбама његовим повинују и да му у име Моје пристојну почест одају. Из числа њихног неизузимају се ни страни, у Београду находећи се, подајници, кои су такође дужни, као што је и у свим прочим државама, обично живећи овде, владати се по законоустановљенима и обичним уредбама ово — земаљским: а ком би се између њих ова уредба несносна учинила, премда к взајмном поредку, безбједију, следователно и общем добру служи, и ниучему није противна њихним подајническим дужностима, — ономе на воли стоји не сједити у Београду.

Дано у Пожаревицу
29. Јула 1828. љета

Милош Обреновић
књаз српски".

Код имена, као и у прве објаве, стои печат кнежев у дрвеном воску, али излизан скоро сав ван једног дела грба и ово писмена: "язъ сербскійъ." И једна и друга објава написана је прекрасно на глатко-жутој великој хартији. Из поменутог писмена у књизи, г. Милићевића шта се види, које ову читао зна; а из овог види се: да се и странци подвргавају под општи српски закон и називају још и подајници.

Питање је сада: да ли су дакле ови одиста потпадали под српску јурисдикцију, и да ли су се сматрали као српски поданици, теглећи са осталима све државне терете и уживајући сва законска благодејања, као и сви остали? На ово питање, гледајући још и на дан данашње стање ствари, чини се као да је одговор јасан и чист и то такав каквог га и данас видимо, т.ј.: да страни поданици ни онда, као и данас, нису подпадали под српску јурисдикцију и уравњавали се са Србима из кнезевине. У ствари овако није било. Од 1818. па све до 1835. год. страни поданици свију држава, по причању старих и паметних људи из дан. Београда, потпуно су се изједначавали са српским суграђанима, изузевши оне, који се нису хтели подврћи српској власти; те су с тога, а нарочито од доба основаног аустријског конзулатата у 1830. год., морали свако вече прелазити у Земун и тамо ноћивати, а дању се враћати у Београд и са својих послова предањивати у овоме.

Сами Енглези, са својим радницима на поташама, и остали, признавали су у свему власт српску. Ово је све дотле трајало, докле нису установљени конзулати, а нарочито до заговора великаша српских противу блаженопочившег кнеза Милоша. Находећи се у вечним смутњама,

подстакнутим и разпаљиваним, преко конзулатата, и страних агентства, страних интриганата, пок.
кнез Милош, већ је се више морао старати о свом одржању; но о страним поданицима. Кад су
унутрашње сплетке дошли биле до свог врхунца, аустријски конзул дошао је био дотле, да је не само
аустријске поданике подпуно од сваких обвеза, спрам земље у којој су, разрешавао; него је шта више,
хтео и једног српског чиновника, али рођеног у аустријској Србији, несматрајући што је већ био
прирођен грађанин кнежевине; што је као такав био већ и чиновник српски у високом звању, и што
му је као владин изасланик послан; — да окује и окована у Аустрију да пошље. Овога је — а он је
још у животу и у звању великом — спасло једино знање латинског језика и куче конзулско, које је на
њу наскочило; те се његова конзулско-агентска милост, мало одобрила. Да није било латинских
изрека: (*domine exelentissimae, clarissimae* и т.д. оде српски чиновник у оковима у Аустрију.!?

Овог покора није пре ни било, нити је смело бити; док нису српске издаице и изроди, тегдећи
за својим себичним користима, у сваког туђина, душманина и врага наше земљице, помоћи тражили.
Благодарећи дакле српским, глупацима, по некима тако званим Вашингтонима и другима, ми смо се
лишили до данашњег дана свог рођеног права. А да су страни поданици све до поменуте 1835. год.
потпуно били под нашим законима и властима, јасно сведоче млоги догађаји, а нарочито онај о
подизању звона на звонару бивше тада дрвене, а саборне, и пре неколико година оборене цркве, у
дворишту богословском. И ако је се пашалук београдски, а садања кнежевина, ослободила испод
власти османске; опет стањујући грађана османске царевине, и војска у граду београдском, чинила је
сувише сметње при подизању звона.

Пошто је кнез Милош видео да ће при овом послу бити окршаја, и кад му је сам паша
одговорио: да се звона не смedu подићи: он је отишао у тадању своју престолницу Пожаревац. Из
овога је помепутом кнезу Петру Лазаревићу поручио: "да звона дигнеш, или главу изгуби". Овај је
сабрао био скоро сву београдску нахију и упарадио је с београђанима, у данашњој чаршији, или
Калмегдану, а Турци су изтурили били своју војску такође на Калимегдан, наперили топове, одвели
чeљад сву у град и све учинили што је требало за прави рат. Пред свом српском војском стајали су
сви београђани, који су само могли носити оружје, а међу овима и подајници свију тадањих
европских држава, колико их је само било тада у Београду. Срби нису хтели први да пуцају, но су
очекивали док Турци започну. Звено једно по једно почели су подизати, а у граду Турци, са
уређеним на Калимегдану, страшно су се били узкомешали. Причају очевидци: да су покушавали и
да пуцају, кад је прво звено, у једном вaљду двадесетом делићу српске земље, а до скоро бившем
"пашалику белградском", ударило и зазвонило; да су фанатици турски подпаљивали топове и пушке,
ама несмedoше се упустити у борбу са Србима.

Наши једни веле зато: "што су се наших бојали", а други опет: "што нису смeli, насрнувши на
Србе у исто време, настрати и на туђе подајнике, тада живећи у Београд". Ово последње, неће бити;
јер су бар тада турске паше, мрзећи на шешире, изтресале своје луле на шешир Енглеског конзула и
то на самој глави овога. И ако се слажу у томе, да је мудар расположај кнеза Петра, са странцима
учинио бар то: што је паша због ових, одвратио Турке од пуцања; опет ће најглавнији узрок
непуцања бити; што су се Турци бојали Срба и њихове сile. Светина српска, кад је прво звено
зазвонило, падала је ницом на земљу узврелу у крви својих највећијих мученика и светитеља,
својих невино изгинувших на колу и на ченгелима мукама уморених отаца и ћedova. И ако су звона
подигнута била, опет је пола године, и дању и ноћу чуvala стража, београдску тада саборну, цркву са
звонаром њеном; јер се Турци за сво то време нису били умирили и од намере своје: да полупају
звона и оборе цркву, одустали.

У свакој овој стражи било је страних подајника, коим се и сведочи: да су они подпуно
подпадали под власт српских закона, и да су у свему и свачему били изравњани са своим српским
саграђанима. И ако се дакле незна управо баш време, од ког наши европски изображени суграђани,
туђи поданици, живе у нашој сопственој и нашем крвљу ослобођеној земљи, недавајући ни цару
арача, ни богу колача; опет се барем зна извесно: да су у прве године нашег ослобођења били с нама
савршено равни. Унутрашњи дакле наши немири и незгоде биле су узрок, што и дан данашњи
гледамо у нашој рођеној, благоустројеној, уставној, законој, ~ ако не више, а оно као већина
европских држава, — држави странце; где живе као међу дивљацима нове Полинезије и њених

острва. Они извлаче све користи, које им само може дати наша земља, наши добри закони и праведни судови, а овамо, за таква бдагодејања нестиде се недавати нам у замену баш ништа, па не само ни пребијене паре, него ни лепе братске речице.

Нама управо и није стало толико до почетка овог доба, у ком странци одпочеше овако међу нама живити, колико нас тишти ово неслободно и управо надгосподарско право њихово над нама. Дошао уљез и незван гост у туђи дом па и без сабље и десне руке, без топа и пушке, без знања и узајамне користи, и без лепе речи и договора шири се и господари у сопственом нашем добру; неограничено у њему живи, и чини све шта хоће; па кад ти се награби свега и свачега, само колико може, он се враћа одкуда је и дошао нерекавши никоме бар од све муке ни с богом. Нас не тиште користи, које од нас без ичега извлаче, ко ти није дошао, ко ли ти неће доћи? но; нас тишти само тај јадан поглед њихов на нас, који се чини само према дивљацима који људе једу, и у којих нема скоро савршено никаквих човечанских појама ни о чему на свету. Да ми ово ниуколико незаслужујемо, кад имамо ред и поредка, право и правцу, власт и уљудност, законе и устав) слободу и остало, са коима, и ако непретежемо, а оно се бар опет можемо мерити, са другим европским слободнијим и изображенјим земљама. —

У овим и оваким мислима наш бели Београд, и ако по догађајима, по мукама, јадима, чemerима и несрћама, које претрпише Срби у њему, заслужује да се назове не Београд, но црни и паклени град за Србе и српство до скора; опет је зато и по свом положају, и по свему што је у њему и око њега, издаље гледајући га, прави Београд или Белиград. Нарочито је овакав, за онога, који га оставља са сумњом, а видети га, а неневидети још који пут у свом животу? Кад га човек по издаље гледа чудне се мисли врзу у глави његовој. Сравњујући његову прошлост, од тако рећи постанка, па до данашњега данка, скоро сваког минута, у том грдном простору времена, наилази се на саме противности, на неке загонетке и замршљотине које ће тек време и знања, разрешити и разсветлити. Гледајући га и мислећи о њему, у час ти дође пред очи град освојен још Александром великим од Србаља и њиног владаоца Срма, који из своје престолнице, у овим нашим земљама, бегајући изпред силе Македонско — Шкипске, побеже на Пећске острве при у токо дан. Дунаву у Црно море.*)

*) Дионисије Перигит, казива један острв на утоку Дунава у Море "Pence", но ово није био један, већ млоги острви. Quiposcens ortus — Дунас — Euksini pervenit undos Irriguam Pencem amplexus gurgite quino. Да су Грци од искони само Србе звали Сривалима или Тривалима т.ј. Србима нема никакве сумње и да је Александар на њих војевао, те се ови, са краљем Срмом - Вуппив, Е^р/«о»— уклонише у дан. Бесарабију, или као што вели Вељтман и други, "Беласрбија"; о томе се сви славенски и страни историци подпуно слажу. Кад нам оци и неби то признавали, ми имамо и наших доказа, а имено у опису Румјанцева Музеа у Москви, у ком се млоги наши краљеви зову: "Крали Сремске или Србске" значило је од искони у свију садањих славен. племена једно и исто, као: Стефан Драгутин и други. Осим овога, народи живећи у овим, и свим околнија земљама, од искони су се звали само Србима, а не другим коим народом; па су их овако звали и странци од тог доба, па и после тога чак и до почетка XI века и. Хр. што сведочи превод "Zonarae Annales" налазећи се у Волаколанском монастиру у Русији, у ком се каже за Даке ово: "Трајањ . . . воинствоваже на Даки сирћчъ на Срьбле, начелникъ же Срьбскии Диковалъ" и т. д. — види Чтенија 31. А за Мај 1847 год. стр. 58.

Да ли је Александар велики разорио овај, и на овом месту бивши српски град, или не то се незна? Александар велики само је тако рећи, са мачем и огњем, прошао кроз ове земље; али их никада није покорио, ни под своју власт подвргао, зато; што су српска племена по речима свију грчких историја и историка: "Бивала побеђавана; али никад покоравана." Од Александра дакле, па до Трајана или до 103 године, по Христу, Београд је био у српским рукама, а од овога па до Хуна у тако званим римским. Атила са својим Хунима и овај је наш Београд разорио, као и стару престолницу српских владалаца у овим земљама пре Христа, Сирмијум — Sirmium — Срм од ког се и данас виде рзвалине код Митровице. Од Хуна, који разорише и близу Сирмијума његово цредграђе дан Митровицу, у којој сеђаху илирски или српски екзарси све до Хуна или до 4 века по Христу, — па

све до Јустинијана; наш садањи Београд лежаше у развалинама. И тек Јустинијан с концем 5 века подиже га из развалина, као предстражу варварима, кои се суљаху преко Дунава у ове земље.

Почев дакле од нашег овог Београда, а код Римљана још одма по Христу Singidunum — а грч: Ξενγιδενον, Σιγηδον — па све десном обалом Дунава до утока овог у Црно море, Јустинијан је, веле, подигао, а боље и правилније, обновио, из развалина подигао и поправио 50. градова. Ови су градови, као и наш Сингидунум још пре Христа постојали и овако се, као и у време Јустинијана, звали, и то знатнији: 1. Singidunum — наш Београд — 2. Aureus mons — Златогор, дан. Смедерево — 3. Margum — раз: близу Пожаревца на утоку Мораве у Дунав — 4. Vinimacium — гр. Ουιμιακιον или Вимиачион дан. Костолац, у ком је, у време императора Хардијана била насеобина римска — 5. Taliatis или Talia — на водопаду по Страбану реке Јстер-а. — Дунава, — близу данашње Грађишке паше. — 6. Egeta — дан. Фетислам а стари српски Вишеслав близу остатака Трајанова моста — 7. Rataria — близу утока реке Срба или Цибра у Дунав у старом Браничеву, а садањој Бугарској тако званој, но боље и истинитије старој Србији — 8. Oescus — у Бугарској и данас се виде развалине код места Ичигепа — 9. Nicopolis ad Јstrum — за разлику од других основао га је Трајан — 9. Dorosterum — у Птоломеа, а у Прокопија Durostolus дан. Силистрија у Бугарској — 11. Axropolis — дан. Росафат у Бугарској — 12. Carsum. — дан. Чиршова у Бугарској — 13. Aegissus — дан Исакци у Бугарској, код ког је Дарије направио мост на Дунаву, кои су Римљани звали Pons Darii — 14. Јstropolis или Јstrus — дан. Ђустенце —; и по бреговима Мора црног: 15. Tomi, — Томиц, доћ — дан. Томис баба — 16. Calatis — дан. Мангалија — 17. Odessus — О'десбој дан. Варна — 18. Cruni — Кроуне а после Dionysopolis недалеко од дан. Варне — и т.д.

Од Јустинијана па до Авара, Београд. је био у рукама источних Римљана, а од лажних Авара, и то од њиховог Хакана Бахана, па све докле ове своје земље не ослободише Срби од Авара, — налазимо развалине нашег Београда или Сингидунума, у аварским рукама. Авари су и Београд, као и остale све градове српске срушили и утаманили. Пошто су развалине београдске Срби заузели од Авара, да ли су га, или не, подизали незна се управо? Оне су у њиховим рукама од 7 века па до 11. или до смрти светог Владимира 22. Маја 1015 год. биле; и од то доба, пошто Грци завладаше земљом српском, биле су у рукама ових непрестано до ослобођења српског под Војславом. Ово је трајало око 30 и неколико година. Од то доба, а под Неманићима, Београд је непрестано био у српским рукама -т.ј. околно земљиште кнежевине - али под каквим именом незна се. Погрешка је што многи држе да је он некада био у Бугарским рукама. Он у бугарским рукама никада није био, У ову је погрешку пао и наш г. Милићевић као и већина страних писаца и скоро сви наши. Тако је исто грудна погрешка непрестано бркање старог Сингидунума или дан. нашег Београда са Taurunum-ом, или дан. Земуном.

У свима најстаријим и најдоцнијим римским споменицима и писаоцима строго се разликује мали градић Singidunum, прилично насељена паланка — варош — Мезије, на граници Паноније, која ја станоање IV римског легиона, од Taurunum-а — дан. Земуна — на дну долине Паноније, огромне и одвећ богате паланке — вароши — која је се одликовала своим богатствима, и била далеко и даље млого чувенија, од незнатног Сингидунума.

Још је већа и знатнија погрешка, или неистина, оних, кои мешају стари Сирмиум са дан: нашим Београдом т.ј. Сингидунумом. Sirmium — је садања развалина код наше Митровице на Сави. Био је најзнатнији и после Рима и Цариграда највећа и најбогатија паланка. Он је, по римским земљописцима, пре и после Христа, лежао на реци Bacuntia. У њему су не само становали; но и помрли, па погребени, млоги императори римски као: умрло је Марко Аврелије 180 год. по Хр. после деветнаестогодишњег царовања; Клавдија II умрло је 270 год. по Хр. од заразе; Проб је се у њему родио, и 232 год. удављен је такође у њему, од своих војника*) због млогог гоњења на рад око изсушивања ритова околних.***) Максимијан Херкулес око 250 год. родио је се у његовом предграђу, а Констан II у самом њему 317 год. и Грацијан 359 год.: Недалеко је од Срма — Sirmiuma — Budalia или Bubalia, место рођења импер. Деција гониоца хришћана, и Cibalis или Cibalaе на брду код блата Јулке — неки држе дан. Свилујева у кнежевини — место рођења импер: Валенцијана I Валента и Грацијана. На овом је месту пропао Ликиније, побеђен Константином Великим.

*) Etrop. lib. IX cap. 18. Vopiscus in Probo imper. cap. 21.

**) Недалеко од Митровице налази се и данас доста блатуштина од коих су понајзнатнија "Ђулка".

Још је и то као знатно: по брдашцима тако зване сада Фрушке-Горе и око Mons-aureum — златогоре — или Смедерева, подизане су прве лозе винове, пренешене из Азије и са приморских брегова: док се ове непомињу око Сингидунума, као незнатног местаща. Ми би имали још прилично навода да наведемо у име старине нашег дан. Београда, а све до краља Драгутина, Сингидунума, а нарочито до времена Душанова. Ово остављамо све наводећи само то: да је се дан. Београд од скоро 400 год. пре Христа па све непрестано до Стефана Драгутина, а нарочито Душана, дакле до 1340 год. од прилике, свега дакле око 1740 год. непрестано, и то једино звао Singidunum, а никад и никако другчије. Што се пак спомиње у других некаквих другима Београд, а наши га пренеше на овај, напомињемо само ово: да се то односи на столни Београд ког су Римљани још пре Христа звали Alba == бели, Београд; можда и на Белградчик код данашњег Видина и на Акерман, ког су још Римљани тако звали и сви остали народи — т.ј. Београд — па и Татарско-Турска племена само га преведоше под тим истим значајем на свој језик и прозваше Акерман. Сви ови Београди на свима страним језицима вавек су се тако звали и сви народи преводили су их на своје језике под истим значајима, док, овај наш нису никако другчије звали, осим Сингидунума. Праштајући се са његовим — Београда — називом римско-грчким, неможе нам се па ино, а да не наведемо овде и старине његове махом из тих времена, а и из доцнијих нешто, кад беше само црна гробница и пакао Срба и да не наведемо и доба кад га ми прозвасмо Београдом.

Што се тиче наших споменика и од када га ми зовемо Београдом, више је казато, да је то главно од Душанова а нарочито Лазарева и Грбљановића, времена, а изредка и одређено тамно, и од Драгутинова; но да ли је то овај или неки други Београд, питање је тек ? Наш славни и неумрли Ђура Даничић у речнику за српске ствари, местимице одређује ово место дан: Београду, као и оном, о ком чак бугарски краљ Асан, око 1190 год, говори. Он тврди, да је ту епискупија београдска основана св. Савом била и т.д.*)

*) Види реч. из срп. стр. Даничића стр 98 и 99.

Разуме се по себи, да се према горњим наводима ово неможе никако допустити тим пре, што је етнографија наших земаља, а нарочито историја места и догађаја, савршено као и у Турака занемарена и недирнута; па и оно што је дирнуто, додирнуто је савршено са страве наопачке. Нама је тешко да се неслажемо са назорима тако научног и заслужног мужа; ама нам се, код доказа и правог стања ствари, па ино неможе. Колика је и каква то сбрка у нас лако може човек појати одтуда: што је дан: Софија, по историји г. Крстића Велбужд стари, по другима, овај је Ђустендил, по трећима друго нешто и т.д. што се одређује београдска епискупска столица св. Саве овде, а Београд је данашњи све до Драгутина био у рукама мађарским и т.д. Да се не би далеко упуштали пошто о Београду нашем нежелимо дugo и много говорити, — а и за овај оволовики одступ од главне ствари молба је да нам се опрости— навешћемо из пок. Шафарика књиге повељу цара Асана бугарског, коју је г. Миклошић у свом делу Монументе српске хрђаво, прештампао. Тамо се каже ево ово:

,, äàâà öåñàðúñòâw iè и т.д! äwêw; à ëèáw zâìëh
èëè ðîðè äwèäj, èëè äw Áúäûíh èëè Áðàíèyåâà è
Áhëäðàäà äwèäjòú, èëè äw ðúíwâà è iî âñåìq
zâãwðíq èäj, èëè äw ïðàñëââà èëè êàðâqíúñêûh
ðwðè ïðèíäjòú, èëè êðúèñòhí ðwðh, èëè Áîðîóèñòhí
èëè Áîëåðí —у Миклошића - Дрину?! — è âäèìwòj' ' и. т.д:

Шта дакле из овога излази? Излази ништа друго до то: да дубровачки гости ступајући на границу бугарске царевине прво и прво ударају: на Бдин, или по свима, садања Видин; па иза овога идући даље к истоку дођу у тако звано Браницево и Београд у њему; из овога долазе у Трнов и по свом Загорју, ако хоће до Преславе -на дан: Дунаву, или до Карвунске хори; које значи влашке или у влаш. — Од грчке речи. φρίον Βλάχικον. — Из ове ако хоће међу хора крнсти — део молдавске, — или борунсти — део дњепровски области — или на Болери — део прибрежија црног Мора — и у Дамотику — на дан. Еркену реци ниже Једрене. — Ова није била у рукама цара бугарског; но је он њу као и Скопље, Прилеп, Солун и земљу арбанашку, означио само као главно место у туђој земљи, по ком се пут из његове земље зове, као кад би ко од наших великаша казао: ако хоћеш у Крагујевац, Ниш, Цариград и т.д. да идеш пут ти је наш н. пр Нишки, Цариградски и т.д, безбедан, разуме се докле се по њему простире наша власт. С тога се из Београда зове пут цариградски; а ми невладамо ни Нишом; пут софиски, босански и т.д.

Осим овога неваља заборавити још и то: да су у стара времена нарочито уговарали трговачке путове, да су н. пр. за поданике једне земље и њихове пријатеље слободни путови у туђој земљи, а за непријатеље неслободна и д. д. А што се тиче ових земаља односећих се дан: Влашкој Молдавији и делу Бесарабије, — ми имамо и исторских дата: да су се оне, од 1160 па све до скоро 1294 год. у грчких и римских писаоца, спомињале као Бугарске, а народ не влашки или Румунски, но Бугарски. Нарочито од доба тако званог Кало-Јована, брата пomenутог Асана — владао је од 1199 до 1202 Год. —кој је се тако и титулирао као "самодръжцъ Българъ и Влаховъ". У његовој титули тек, налазимо име Влах, а пре њега за тај народ, као и после њега до конца 14. века, нико и незна ништа, као влашком.

Из наведеног дакле дознајемо ово: да је Београд даље истоку од дан. Видина у Браницеву и ближе Трнову граду под Балканом, а то и сведочи: да тај Београд и није Сингидунум стари, а дан: Београд наш; него је то дан. Белградчик у ст. Србији, коју млоге пропагандисте и незналице зову Бугарска, да је у правинцији Браницеву, коју је краљ Милутин дао са својом ћерком Недом као мираз, бугарском владаоцу. Браницево је цео простор, од Вида па овамо све до у пожаревачку нахију. Да је ово одиста овако јемчи нам у свима старим споменицима то: што је св. Сава основао 11. епископију Бдинску, коју су доцнији преписаоци незнјајући је преписивали Београдском и са овом помешали, а ми оваквих преписаоца старијих и немамо од пре 80 год. па може ли се овима веровати, нека каже наука и знање? Осим овог налази се подједнако и бдинских и београдских, на једним и истим споменицима, епископија. Ми ћемо на свом месту навести и сам препис овога.

Сад наводимо још и то: што се око дан: Белградчика налазе развалине за које причају: да су биле потрикане; што народ то сав зна и прича; што слави славе; што се неодликује у језику од осталих Срба у ст. Србији, као ни у типу и обичајима, и што је белградска епископија пренета у турски Шаркеј, или садањи Пирот, међутим видинска остала је опет у Видину, ако је он одиста стари Бдин, а не оне развалине на утоку Вида реке у Дунав, што је највероватније; јер градови, осим места и од река своја имена носе као: Прилеп од речице Десник и Десница од речице; Морава од Мораве, ит. д. Даље, што се и данас код развалина тако зване патрикане, налазе урвине св. Богородице, а при утоку Вида у Дунав код развалина старог Видина или Вдина — св. Николе са патриканом и т.д.

Свако зна, а навешћемо ниже и доказ из летописа: да је Стефан Високи, пренесавши своју столицу у данашњи Београд, у овоме први пут сместио и столицу епископску, а дотле јој нема ни гласа ни трага нигде и ни у коим споменицима ни једнога народа европског. Кад је и ова столица, пресељеница из Крушевца, а у Крушевцу из Призрена, пала, Бранковићи је преместе у Смедерево. Кад ово освоје Турци владике се повуку, од силе њихне, у Гроцку, која се у бератими даваним патриарсима цариградским и на нашу, тако звану пећску, патриаршију, зове Хисарџик. Тако је се и столица из Бдина на реци Виду преместила у Белградчика доцније, а из овог у Пирот. Кад су Грци тек с концем 18. века— 1775. год.— овладали нашем патриаршијом; онда су владике њихне, као бератлије и турске удворице, седиле уз колена паша, које су седиле по главнијим варошима. Тада су замењене наше владике Грцима, а ови су остављали Хисарџике и белградчike и т.д. па долазиле где је највиша сила турска.

Једном речју: наше су владике бегале од Турака и оснивале епискупије по заклонитим местима, — а прве су биле у монастирима, као и патријаршија — а Грци ишли онде где су Турци, и у велике и главне вароши. Тако је постала, ваљевска, шабачка, ужичка, пиротска и т д. епископија у Србији, у место главних митрополија основаних још св. Савом. Држимо да је за сада довољно казано о нашем Београду, колико нам време и простор допушта и да је у нашим књигама свима грдна и вапијућа погрешка, од нас самих и наше глупости, што се истине не држимо као и Мораву — и остale млоге ствари — што зовемо, од доба кад је пок. кнез Милош делио кнежевину на округе и срезове, Бугар-Морава. У правој Србији и незнаду шта је то "Бугар-Морава" но ову нашу; од нас произвољно названу "Бугарска Морава" зову само Морава и Бинча, Бинч. — Морава, а највише само Морава; становнике њене, Моравци и Поморавци, као што тако и целу дан. Кнежевину зову, а особито потурице, и Турци "Морава и Моравци". Тако је, осим млогих места, промењено име и срезујанском, који је прозват Мачкатским, итд.

Старине су београдске ове: на десној страни зинданских градских вратница стои камен четвороуголан узидан у зид од вратница са овим надписом.

1.D-M- 2. IALRVPN. 3.PT)MINV S 4. S I C P N E C H I I i — 5. F I L V I X ••• A T N X C L I
6. MII-XV.VX REMS. 7.AEDICOUXS)NCN, E 8.L ОММАХМ. 9.БИВБ -10. ВЕРП. BMSPUSS. 11.
PP. IA: EXBRISE. LV. 12. - H — 13. K - *)

На бедему, спрам ладне воде свете, којом се лече од грознице, а ниже цркве Ружице, стои ово излупано камење од неких билега. 1. — ЂА— Ј 2. избрисана 3. — ЂИН — Ј — 4. ЈАР — 5. избр. 6. — ЈАЈА —

На другом такође излупаном стои 1. — Ђ — Ф — 2. — Е —

У среди је од камена точак, који у горњој шпици има некакав колутић. С леве стране овога стои као нека стена, на овој велика круна; више ове виси у ваздуху мала лепа круна, коју, са точком или колутом једним везује једна шипка танка. Са леве стране камена, а на поребрини овога, стоје две змије и то једна већа а друга мања, које су зинуле једна на другу.

У дољњем граду код стражаре, која је скоро при утоку Саве у Дунав, под једним огромним топом у помосту, стои бео камен прекрасно израђен са овим надписом:

1. MXNER — 2. NIV — VIVIЈУ — 3. ЂА — Ј ЈУ — 4. ЈАЛ — Ј Ј — Ј — 5. — Ј 6. — ЈАЈ —
7. — ЂАВИИИИ 8. RV>ЈZ XANL — 9. IVIIALOMA —10. ЈА — VI —

Мало даље западу опет под једним топом у помосту пребијен камен са овим неподпуним надписом. Он је као и онај први бео и лепо урађен.

1. ЈЕНІІІІV) 2.LENEICENTIP 3.—C—

За овим показао нам је г. Антоније Книћанин један разбијен камен, са надписом, узидан у бедем градски, спрам капије затворене, за коју се прича да је кроз њу Карађорђе прошао и освоио град. Овај је надпис на простом камену; но добро и лепо урезан.

1. FFSEP 2. V E R E T N 3. MRANTO

На шанцу који је испод барутане горње, а баш под бив. војеном болницом, стоје ови огромни некадашњи споменици узидани и сложени да се тај шанац неосипа. Ф Н Л П.

Крст на плочи са писменима Ј — С.

1. ЂАЈА — 2. ЈАИНА—ЈА —АД.

*) Бројеви свуда значе врсте.

1.—ИГ- 2. RIAXMNB —3. COIVO—4. DГADMCO—5. —II—

1. Ä — ЃАÍ — 2. — УÒНФÅ —

1. SAT —)VKCKI 2. Δ IM Δ DZXX —

Од толиких виђених одломака старине разне, међу које ваља уврстити и до 10. натписа турских, само на ове две три опеке, узидане у зидине пред казаматске, код тако зване зинданске капије, преко моста идући Ружици цркви, — читају се наше невоље. Натписи су ови грубо и невешто ножићом, или тупом бритвицом, или кебом каквом, урезани и то баш више казаматских врата.

1. ЂАЕÅ-Ф 2. ЂАЕÎÑ. 3. ЈУД-ЈЕÅФ. 4. ОДІÜ 7.. 1593. УДАЕØÅ-Å.

(Ф – ово слово немам али више је као Ж)

II. ГЛАВА.

Смедерево, његова старина, име његово и значај му, народна песма.

Данање наше, а по свој прилици и на неколико тисућа година, такође наше, Смедерево, Римљани су звали, од доба кад су овладали овим земљама српским: "Avreus mons" што ће рећи златна гора или брдо. Оно је, као што смо већ на једном месту рекли, у Римљана било знатно с тога; што је римски Император Проб прву донешену винову лозу из Азије у Европу овде пресадио.*)

*) Vied. Etrop: lib. IX cap. II ad Vopis. in. Probo cap. 18.

Зна се још и то: да је у њему, и у Сингидунуму, до доласка Хуна у ове земље наизменце седио владика подпадајући под илирску или Митровачку екзархију. Митровица дан: није ништа друго била, до једно огромно предграђе огромног Срма или римског Sirmium-a, а и добила је своје име од столовања Митрополита или екзарха илирског што и сама реч грчка "Μητρα" — круна — екзарка, сведочи.**)

**) Мητρα реч грчка управо значи ни мање ни више до материца, јер јој је и облик такав. Од ове речи у буквалном смислу значеће материца, у преносном смислу, произведене су речи: Μητροπολις значи: главни град, или онај, из кога су се изселили грађани па где основали друго место, Μητροπολιτησ, становници оваквог главног или родитељског места, а од ове је и митрополит т.ј. владика најглавнијег града и паланке какве у држави и т.д.

Као да му је суђено да вечно прима и прогања из себе Митрополите или владике. Тако знамо: да је кнез Лазар пренео, из Призрена, престол царски, због приближавања Турака срп. границама, због самовоље Краљевића Марка у Прилепу и Алтомановића око дан. Дибре и т.д., у Крушевицу, дотле незнатно место које народ и назове градом; но само шареним шанцем*)

*) Славу слави срп. кнез Лазаре у Крушевцу месту скровитом вид: збор. пес: из.Караџ. I к. а од многих сам и то више њих, слушао овако: "Славу слави српски кнез Лазаре у Крушевцу у Шанцу шарену" и пошетала царица Милица по Крушевцу по Шанцу шарену и т.д.

Његов син пак, Стефан високи, преноси из овог Шареног шанца своју престолницу у Београд данашњи, дотле такође мало и незнатно место. У њему оснива столицу Митрополитску, преневши је из Браницева; подиже здања, од коих се трагови и данас виде у Пиринчани, тако званој на држолу, у одкопаним темељима цркве св. Николе, код и око текије ниже бив. Стамбол-капије и т: д: По његовој смрти столица деспотска и митрополитска стои у Београду све дотде докле га Ђурађ Смедеревац не уступи Маџарима, нагнан политичким невољама. По овоме пређе и он са својом столицом

деспотском, а пренесе и Митрополитску, у Смедерево и т.д: Кад је и оно пропало, митрополити се сељакаше час у Гроцку или Хисарлић, час у Ваљево, Београд и т.д: докле у овом последњем и неостадоше у лицу Грка. Као год шта се за дан. Београд, а стари Сингидунум, погрешно држи, да су га основали неки Синги скордиско племе на 300 год. пре Христа; тако је исто погрешно држање: да је Смедерево основао први Ђурађ Бранковић, или боље његова жена Јерина, као што вели троношки летописац, држећи се народног причања **)

**) Гласник срп. уч: други V стр: 104. "Георги пребиваше во градје Смедеревје близБ рјеки Дунаја на равниње, јаже Ирина јего жена от имјенија својего ко помјат своју саздала" и т.д:

Београд су прво основали Срби као и Смедерево на некодико тисући год: пре Христа, па су оба ова града, као и многе друге, освоили од Срба прво Египћани под своим владаоцем Сезострисом, који је, са љубави према њему египатског бога Ра прозван Рамзесом II — владао је од 1394 — 1328. пре Христа. Он је покоривши сву Азију са Инђијама и Европу до Дунава и Волге, — на обалама које подигне храм своме богу Ра или супцу, те се и Волга тако прозове; — порушио све градове и тврдине бив: као и живши тада овуда и у малој Азији, срп: племена, па следователно и Смедерево и Београд*)

*) Види Вебера Всемир. истор I св. пр. сп 1860 г9Д. стр. 118 и 129

На 552 год. пре Христа Дарије Хистап прошао је овуда и разорио градове и тврђаве које су Срби били подигли из развалина, па следователно и Београд и Смедерево, а око 334 год. пре Христа Александар Велики са својим оцем Филипом, то је исто учинио. А кад од овог Срм, владаоц српски, побеже са својима даље сјеверо истоку, тада видимо: да је Смедерево, код дан. Романова у Молдавији, дugo и дugo било престолница тих срп. племена, које је, по бегству одавде Срба, тамо основано **)

**) Вид Алфред де Бессе тур: импер. Сп 1860 год. стр: 292. Код поменутог Романова и данас стоје, огромне развалине другог нашег Смедерева, а наше је овде многе старије од оног бив. код дан: Романова.

Кад су Римљани, покоривши Александрових потомака државе, покорили и ове земље, и кад наваљују разна немачка племена гоњена и потискivана из Азије Хунима и другим Монголско — Финским племенима, насрћу на ове земље после и пре Христа на неколико десетина год.; тада ми видимо: да скордиско неко племе Синги оснивају тобож Сингидунум. Другим речима: они подижу из развалина срп. Београд дан. или га просто освајају од Срба и надевају му своје име Они су тако исто чинили и са Скадром дан. отевши град тај од срп. племена, и наденувши му само своје име. У време римске владе, у овим земљама, наше се Смедерево зове "Avreus mons", а да су га Срби ипак звали Смедеревом и пре Ђурђа Смедеревца, па и од искони, доказ је у Хрисовуљи цара Лазара, по којој из Смедерева даје једног человека својој задужбини славној Раваници.***)

***) Види срп. љет за 1847 год. стр. 55.

Дакле је се и пре Ђурђа Смедеревца, а и од вајкада звало Смедерево. Хуни су разорили и Сингидунум, и Смедерево, и недалеко од њега лежећи Vinimacijum са свим своим војеним станом и т.д. Од ових па до Авара претрчкавале су кроз ове српске земље, разне немачке и друге туђинске чорде; час гоњене, а час дозиване Римљанима; па Срби нису ни могли овај град опет подићи, а и да су га подигли, Авари би га разорили као што су учинили са Сингидунумом и осталим многим градовима. Тек после политичког преселења Срба под Звонимиром, сином Дрвенара Великог, могли су се подићи. Но они су и опет рушени, подизани и т.д. како је се кад водида борба са Манџурско-Монголско Финском расом Маџарима, уљезима у српске земље, и Монголско Финско-Хунском

расом Бугарима, кои су такође уљези у српским земљама и т.д. Ближа судба њихова нетиче нас се толико. Ово само морамо навести, као мимогред, кад смо већ код њега, а имено: да Смедерево није први основао деспот Ђурађ Бранковић; но да га је само из развалина, може бити, или сасвим опалог, преправио, обновио, па допустимо и подигао, а то нам сведочи ово:

1. Развалине на коима је и из коих је Смедерево подигнуто, и ако се неспомиње његова старина.
2. Ове се развалине, од коих је употребљен материјал за дан. Смедерево, састоје, из српских споменика још из идолопоклонства, па могуће је још и пре Христа, као и римских, и
3. Што је сав тај материјал ту затечен и, Деспот Ђурађ Бранковић, или његова жена Јерина, употребио за свој град новоподигнути на урвинама старог Смедерева српског, а римског Златобрда или Златогора.

Садањи смедеревски град дели се: на мали и велики, или горњи — мали — у ком су били двори деспотови, и дољњи, — велики, — у ком су биле малоге зграде, као цркве монастири, оружнице и т.д. Нама није намера описивати овај град, који би требало снимити, премерити и т.д. док се није разрушио, ради знања нашег старог начина зидања; но нам је намера изнети на видело његове стварине. Што се тиче начина зидања можемо рећи: да је прави српски; јер је неправилан троугао. Римљани, Грци и други, одликовали су се строгом правидношћу и сразмером у свему и свачему, док су Срби од тога одступали. Све срп. стварине, у односу грађевина, као и свију осталих старих срп. а сада славенских племена, одликовале су се своим изглединама и то најглавнијим:

1. изглединама неправилног или јајастог круга,
2. изглединама неправилне и у неколико јајасто-округласте четвороуголности и
3. изглединама јајасте троуголности, као што је и садањи смедеревски град.

Првобитни је облик свима грађевинама: јајаста, или тако зvana другчије још и лађаста округлица. Град има прекрасне старосрпског начина зидања 24. куле, које једна од друге сразмерно одстоје, по речима десившег се ту капетана и команданта градског. Од прастарих и пре Христа српских старих споменика долази нам одломак надгробног неког споменика српског. Он је прекрасно изрезан, на белом љутом белутку прекрасно урађеном и углагчаном, а стои скоро под самим врхом источне куле у горњем граду, или где су били деспотови двори, на западном зиду. Пре овог ваља нам напоменути, да су двори деспотови били над самим Дунавом са источне и сјеверне стране, и да су стајали ниже ове поменуте куле, у којој је ова старина наша. До ње се долази пузajuћи се уз сјеверно платно, по поквареним каменим бив. степенима. Пузање је и пењање ово врло опасно, а кад се већ једном човек узпење на платно; онда му се заврти мозак које од приличне висине, које од шуштећег и ударајућег о њега Дунава, а које од ветра јаког који вечно овде дува. Од платна до куле закључане ваља прећи преко провалице обрушене, па тек у кулу ући.

По целом овом малом градићу, или горњем, опасно је ићи и од змиурина, а нарочито пењати се на платна и куде; јер што је дрвенарије, оно је тако труло, да се сваки час може сурвати, а што је од камена, њега је време тако олабавило, да при првом додиру руши се. Турци нису ништа поправљали и оправљали. Тако им оружница — арсенал — на јужном kraју дворова деспотских, стои на балванима громовим, за 3. хвата од земље узвишеним, и долази се преко степеница такође громових од самих греда и балвана таквих; да вам ваља малого и малого мислити: на који ће те stati, а да не пропадне, и да се са овим заједно, који су у свом трулежу, не срозате, чак у суноврат у какву провалију. Остало је овде нешто мало старих пушака отиматих од раје у разним побунама, некаквих топовских ужета и других справа; али таквих и на таком месту за које се поуздано може рећи: да се Турака ни су ни мало тицале, нити су им они кад год долазили.

Сам улаз из великог или доњег града у овај опасан је; јер не прелази преко језерцета доста дубоког, веле 3. боја човечија, преко кога води дрвени мост, који се као и помост оружнице, сав нихња и колеба, кад се преко њега прелази, и који, као и у оружнице крцка и грохоче као већ

ослабиле и изанђале кости у каквог неколико стотина година лежећег у гробу старца. Ово је језерце постало од некадашњег вала напуњеног водом, коим се одваја двор деспотов од главног града, а главни град од паланке, или предграђа такође је одвајао некада тројни вал напуњен водом, од ког се сада сачувао један покварен и трагови од других. Овакви валови са водом и т.д. и јесу српски начин утврђавања своих градова.

Ми се нехотично задржасмо на овоме месту код ових степеница платна градских и кула прво направљених за стреле и бацање камења, а доцније у неколико преобраћање за топовска места. Преко поменутог моста пролази се кроз вратнице или капију, која води у двор деспотов. Спрам капије у зиду је за 4 хвати високо узидан, кип камени, за који кажу да је Ирињин, те су га Турци страшно нагрдили. Он је са леве стране, из малог града изнутра, спрам капије и прекрасно је израђен; али страшно у лицу нагрђен, да му није остао читав, ни нос, ни уши, ни очи и т.д. Но при свем том тип је лица и тела прекрасан, предиван и у опште осредња округлост. Јерина је на престолу огрнута царском мантијом.

У самом простору вратница, или капије, види се укопина у камену, где је стајала гвоздена једноставна одоздо оштра секира, дуга и широка колико све вратнице, која је се одозго доле спуштала; те тако наваљујећег непријатеља, у двор деспотов, секла. Баш наша поменута старина, са знацима на себи, гледа право у кип Јеринин спрам вратница. Знаци на овај старини значе ово: *) два грмова листа, свету шуму, у коју су се негда сахрањивали наши стари; два полумесеца са страна, знак себе или одласка две душе са овог на онај свет; три колута вечност и 3. полуокруга од венаца део живота проведен сретно овде на земљи; венац и круг од цвећа у њему више вечности, спасење душе, а две ајдаје и рибе, самрт. Ови последњи знаци, у то време, метани су на надгробне споменике, наших знатних људи старих; те је одтуда на старим руским гробовима у софиском сабору овај исти знак. **)

*) Сама слика, због скupoћe, није се могла, као и других 18 из разних места кнезевине, напечатати.

**) Види Опис Кијева и његових светиња. Световид за 1866 и 1867 год.

Други нам споменик долази нађен са источне стране споља града, на његовом платну, а испод друге куде пошав од Дунава к југу. Камен је такође белутак или сола тако звана. На њему је грубо урезан костур човечији до пола, захватијући главу и прси, на коима су прекрштене руке, или костур од ових. Испод овог је натпис овај:

1." † àå ёåæè w 2. êðàëü vþ 3. ðþëííêü"

који значи од речи до речи ово "1005. — године - лежи Обрад Ђурјулнић".

У тако званој зазиданој кули са источне стране дворца деспотовог, стои унутра за једно 10. ако не и више хвати, камен округао, узидан у западни дувар њен. На њему је, неких 7. људи са ниским калпачићима, или источно-римским капама из 11. и почетка 12. века. Рекосмо источно-римским само зато: што је цивилизација цариградска, у то доба, од српских калпака направила оне обичне војене качкете руске, без обода или заклона — сонишира — од сунца. Народ прича: да је овде у овој кули обешено ових 7 војвода; па је с тога и кула зазидана била и у њу је се одозго на гвозденим ланцима спуштало: Како ови калпачићи нису ништа друго до наши стари калџаци, само мало нижи, и како облик одела припада оделу старом нашем; то држимо: да ће ових 7 војвода бити историске личности т.ј. да они представљају некакав историски догађај нашега, а не ма кога другог, народа. Најглавније је то: што су они за неколико векова пред нашим деспотом на овој плочи изрезани и што их је Деспот негледајући на њихову представу неког историског догађаја, метнуо скоро у дно своје затворене куле, која му је по свој прилици, благо хранила.

На јужном платну града деспотова и дворца његова, а са јужне стране, више језерца поменутог пред горњим, — малим, — градом, или дворцем деспотовим, стоји огроман двогуби —

мањи у већем — 16 уголни, од добре црвене опеке узидан крст, са копљем и мотком, на којој су кљеште, сунђер и клинци с коима су — спрвама — мучили, прекивали распетог Христа. Одма од леве стране крста у два реда, такође добром црвеном, опеком узидан је натпис овај

Âü õðèñòà áîãà à áëàãîâhàðíè ãîñiiäèíü äåñiiòü
Ãóðäü Áðàíêîâèéü âä... ñðüáëåìü ? iîiîðþ zåðùñêîò
iîâåëåí; åìü âäî ñüzèäà ñå ãðàäü ñû ëåò † S. Ö. È. Í.

што ће рећи: "В Христа Бога благоверни господин Деспот Ђурађ Бранковић господин, Србљем и поморју зетскому, повељенијем јего сазида се град си в. лета 6938" или 1430 од Христа. Ми смо овај натпис мало другчије прочитали; но што је у "Путничким писмима".. г. Милићевића; те га овде тако, како смо га прочитали, стављамо. Изван града, код прве капије његове, а на платну градском, узидан је одломак камена са нашим писменима "ј", "ш", "о" и "л" што опет тврди наведено.

Сад нам долази врло важна и најстарија можда ствар у целим овим зидинама. Та је ствар ова: на источној кули великог града, а у овоме, стои врло високо узидан камен један На њему је израђен неки омалечак, огрнут огратчом, војеначелник. Он је се наслонио на нешто, а с леве, па на десну страну, иде му нека пантљика или друго нешто. Два војника, тако исто омалечка, као и он, воде му огромног старца једног, са дугом раздељеном на глави косом и брадом дугом. Старац се клања овом војеначелнику, а он је се гордо наслонио на ону своју штаку, па га, и негледајући право, са презрењем мери. Спрам њих стоји слика ова: у камену је урезано коло са крстом унутра, авише њега срп, над овим су две људске ноге у чизмама, табанима горе обрнуте, српом овим одсечене. Ако сме нагађати и казати, као што је у египћана старих значило оно коло са крстом унутра, а срп обрнут трбухом доле и ноге у његовој савијутињи одсечене, било би ово, по читању египатских ероглифа: страна је ова сва оружјем покорена, а људи у њој утамањени. Ствар је ова врло важна и ми би били ради, да се о њој озбиљније промисли, а не овако узпут и мимогред.

Међу млогим одломцима старине, из римске периоде, које су прекрасно израђене, и представљају млоге ствари из живота; ми ћемо навести само оне које имају неке натписе на себи. Почем ове нису целе, но у одломцима и непуне; ми о њима нећемо ништа ни говорити, но ћемо их само онако представити, како смо их могли снимити. Тако на јужном платну деспотова двора, или малог града, авише поменутог језера, стои један камен прекрасно израђен. У средини је направљен кревет и на њему болесник лежи; с једне стране овога стои поодрастан мушкарац, а с друге жена у годинама; ваљда мати стоећег. Испод њих је изрезано два зеца, који на разне стране трче, а за њима по један кер. Више њих је у троуглувачкој глави са двема змијама, а испод свега тога био је огроман надпис, па. одломљен; те је само ово неколико писмена остало: XXXPERÅCRIV.

У овом истом граду, на истој страни и т. д. а само скоро под самим врхом кулиним, више језера, стои прекрасно израђен камен са разним украсима, као: урна, гроздови, виново лишће, цвеће неко и т. д., авише тога камена, скоро баш под навршном камену исте куле, стои одломак већег камена са ово неколико писмена у 3. реда! D. M. ONESENEC ViX. ANAE Више зазиданих вратница, бив. великог града споља, стои висок човек наслоњен на дугачко копље, а крај њега други неки обмотан у огратчу. Недалеко од њих такође на платну стои одломак камена са овим натписом у 6. врстица

1. D. M. 2. AVR. MARCIA 8. VSSTEECEC 4. ÈJÀ: STXXVi 5. C + NVSANXIII 6. NIPPIICANXIXÀ.

Такође на платну стои одломак од камена са овим непотпуним натписом у ове три врстице.

1. TAH—N—LIHD 2. IXXBR—NOCVI 3. ÀÁÛÎÑÍÎÍÅÐÍÐÑ†.

Трећа је врстица и другим писменима, другчијим, и у друго време, по свој прилици, писана. Такође на платну, ама источном, и то од западне стране у великом граду, а близу треће куле, стои дугачак камен, преко целе половине уздуж пребијен и на њему, такође уздуж овај натпис само од попа, или до попа, у ових 8. врстица:

1. CRV 2. EHIGV 3. CISEVI 4. ANI 5. HVRISA 6. FELICISI 7. LATEV 8. ORIHA.

Зидајући град овај наш Деспот Ђурађ, са својом женом, као да је се особито старао: да што више одломака старине, уђе у његову источну кулу над Дунавом, из које је гледао, како лађе плове по тихом Дунаву. Тако ниже оног надгробног, споменика српског под № 1. стои овај римски надпис у 3 1/2 врстице:

1. CVRVECTERENTIVSCE 2. CLCVIXIVS VIR VE ECVHCE 3. CONIVRAERN AN. ПК ё 0 4. CRISTINO.

Натпис је овај на прекрасно урађеном мермеру, међу испупченим и округлим стубовима, лепо израђеним.

Ниже њега долази још и овај последњи натпис од 6 врстица такође непотпуни

1. >>BHCSCRIAN 2. REIPVLSCRIANI 3. REIFSPX 4. AVREIACVIIA 5. CORCE+ISB
6. NERONE + LOC.

Сви ови, а има их још и сувише, наведени одломци стarih споменика, јасно сведоче: да је наш Деспот на урвинама прастарог Смедерева подигао овај садањи. Још да су зидари били паметни, да све ове споменике обрну како треба, и на лице, млого би се којешта још дознало, а овако ваљало би град и од стране Дунава, са сјевера и запада, прегдедати, што нисмо могли учинити. Деспот је баш најогромније камене, од споменика, трпао у темељ и у прве изидотине над земљом, што се свуда види. Колико ли је ових у земљи, у води око града и Дунава, то само један бог зна? Да је одиста сав град, из темеља, подигнут, нема никавве сумње, а тако исто да је оно Јерина спрам вратница, изнутра малог, или горњег, града, који се зове и двор деспотов, такође нема никакве сумње. Њу би требало, ако не донети у наш музеум — што би најбоље и најкористније било — а оно бар изаслати једног вештака: да је најтачније у свему, па и размеру, пресними и да се фотографише; те би тако могли бар издалека познати лик наше Јерине, коју народ неправедно зове проклетом. Млого и млого има да се говори, о Смедеревском граду у сваком погледу, о ком смо тек мимогред рекли: да би другима пробудили љубопитство, да га, као што треба и ваља, опишу. Од повратка нашег из Русије у 1865 год. ми смо већ 4. пута били у Смедереву и ни пут немогосмо бити такве среће, да нам се отвори стара изкопана, у гробљу смедеревском, црква; те да њене натписе видимо и препишемо.

Још поменуте 1865 год. пред кућом г. Мате Поповића тр. видели смо један наш стари надгробни бильег, од белутка камена, до 4. стопе дугачак, 2 широк и нешто више од једне дебљији. Поменути г. Мата, од њега је направио клупу, на којој, са својима, лети седи. Судећи по изгледини писмена, може се, без погрешке однети у 1. половину XIII века. Натпис је овакав:

ñû êàìåíü ìûõàùëîâh ñèíà Ñòåôàíà% æëèêà

после избрисаног од 4 — 5 врсти стои још ово

âîåâîäå êuyåâüñêîäà .

Од особите је важности, и ако је непрежалима штета, што је се баш у средини оних 4—5 врстица избрисало, овде једна речица, која се врло редко у нашим старинама налази. Та је речица, придев

произведени од особене личне именице и свршетак његов на Ћ или Ђ. Друго је војвода Кучевски, а Кучево Кучевиште и т.д. је место и манастир у српској светој Гори, или старој Црној, а садањој турском Карадагу, више Скопља, у правој Србији. И овај је натпис напечатан, но мало другчије у помињатим "Путничким писмима".

Исте 1865. год. бавећи се у Смедереву, осим већ напечатаних 5—6. народних песама, преписали смо и ову, од једне важне женске, коју без одобрења, неможемо именовати. Песма до сада није никде печатана, а по нашим речима: да ће у овом сборнику бити сваковрстне грађе, стављамо је овде, нарочито зато: што описује и карактерише извесно доба Смедерева и његових становника, по пропасти српској, под последњим Деспотима.

Јека удовица и Омер Челебија.

Пошетала Јека удовица,
Испод града бела Смедерева,
Смедерева Ђурђевога града.
Ја каква је Јека удовица,
Ја каква је јади је десили !
На њоји је дивно одијело,
Одијело чудо од истине:
Једно грло, а до девет плоча,
Једне груди, а девет ѡердана,
Два увета, а троје минђуше,
Једно теме, а девет кајица,
Једна глава, а девет калпака,
Једне руке, двајест белензука,
Једно тело, а десет фистана,
Двије ноге, двадесете гаће,
Троје чизме жуте до кόљена,
Троје жуте, а троје црвене.
Ја каква је Јека удовица
Ја каква је јади је десили!
Када иде, канда паун шеће,
Кад говори, канда голуб гуче,
Кад с окреће, канда срна скаче,
Када стоји, канда звезде брои.
А какво је лице у Јелице,
А какво је чудо у свијету!
Бело лице, кано божи свете,
А грьоце сајна месечина,
Беле дојке, два бела голуба,
Двије руке, два прамена снега,
Чарне очи, као поноћ тамна,
Обрвице, кано предзорице,
Трепавице, крила ластавица,
Мрка коса, као помрчина,
Медна уста, кутија шећера,
Ситни зуби, два низа бисера,
Кад је растла, на Јелику глала,
Кад је зревла на румен јабуку,
И то чудо још је мало побро,

Спрама чуда грла удовичког:
Кад запева песму удовичку,
Удовичку песму кукавичку:
Једно грло, тријест песам каже,
Е, песама чуда не чувеног!
Једна суза, тисућа жалости,
Један поглед три стотине стрела,
Што стрељају срца јунацима.
Једна мисо, а триста помисли,
Што премишљу свакојака чуда.
Е, таква је Јека удовица!
Чудо дивно одавно не било!
Она шеће око Смедерева,
Смедерева Ђурђевога града.
Гледао је Омер Чедебија,
А са града бела Смедерева,
Гледао је, па је уздисао.
Један уздах, а тисућа жеља,
Једно грло, триста волја каже.
Гледао је, па се не нагледа.
Гледала га Јека удовица,
Гледала га, па му беседила:
"Ој Омере, неплаћено благо!
Ој Омере, моје скупо злато!
Ој Омере, ако бога знадеш !
Јер не дођеш мени на чардаке,
Као што си од пре долазио ?
Ја ти умре, без тебе Омере,
Изгоре ми срце у њедрима,
А помрча свијет у очима,
Чекајући ој, тебе Омере!"
Гледао је Омер Челебија,
Гледао је, па јој беседио:
"Ој Јелице, ој жежено злато!
Ој жежено, а не сагорено!
Ој Јелице, срце из недара,
Ој Јелице, чудна удовице!
Пуцају ми пуца на прсима,

Кад погледам на те удовице.
 Кад помислим на те годубице:
 Крв ми је у очи у главу.
 Ништ не видим на беломе свету,
 До тебека, моје драго благо!
 Што ме питаши: што ти ја недођем,
 Што ме питаши, кадер сама знадеш ?
 Ако незнаш хоћу да ти кажем,
 Што не дођем моја голубице?
 Ја би дошо моја голубице!
 Ја би дошо и срцем и душом;
 Али несмем моје добро драго,
 Да би од ког, ни по јада мога,
 Већ од сина твога Тихомиља,
 Тихомиља мога кроппије ?
 Кад погледа на твога Омера,
 А Омера тролетница хвата,
 Кад што рекне, ка сабљом да сече,
 Кад набрекне, ко громом да рекне.
 Ето видиш, моје злато драго,
 Што не дође Омер Челебија?"
 Тако рече Омер Челебија,
 А у Јеле срце препукнуло,
 Од севдала и од тешка јада.
 Она укну, ка да се помами,
 Па Омеру срдно говорила:
 "Ој Омере, моје благо драго !
 Ја ћу убит мога Тихомиља,
 Да би с' своје ненапела главе!"
 Њојзи вели Омер Челебија:
 "Чујеш мене Јеко удовице?
 Не убијај свога Тихомиља,
 Не убијај твојијем рукама ;
 Него уби туђијем рукама.
 Разболи се од тешке болести,
 Од бодести црне главобоље,
 Од главице, ама навалице.
 Пошли Тиха на Стару планину,
 На планинпу на Србску краину,
 Ка ономе граду Самокову.
 Тамо имам оistarelog баба
 И са бабом деведесет браћа,
 Све јунака бољег од бољега,
 Све ћетића да им равни нема,
 Што поштују веру Михамеда
 И клањају свецу рамазану.
 За ништа ће убити Каура,
 Каурина млада Тихомиља,
 А некмо ли кад им братац пише."
 Кад то зачу Јека удовица,
 Кад то зачу жалосна јој мајка,

Одма оде двору бијеломе,
 Како оде у душеке паде,
 Како паде више неустаде,
 Нит с' умива, нит се Богу моли;
 Но јауче, као рањеница,
 Па ми кука, као кукавица,
 А преврће, као ластвица.
 Њој долази сине Тихомиље,
 Њој долази јединац у мајке,
 Грозне сузе низ образе лије
 И кроз сузе мајци говорио:
 "Мажко моја, мили родитељу !
 Има л' лека твојој главобољи,
 Да га тражим, на крај бела света?
 Ја ћу ићи, моја слатка нено,
 Ја ћу ићи, макар ти недошо,
 Макар своје недонео гдаве!".
 Тако вели млади Тихомиље,
 А да видиш кучку удовицу:
 Кука, хуче, шточе и јауче,
 Е реко би сад ће преминути;
 Док јој синак плачем не досади,
 Кроз јауке тад му говорила:
 "Сине Тихо, једини у мајке!
 Тихомиље, материно благо!
 Ја сам чула и људи ми кажу:
 Ој, на Старој великој планини,
 На планини на србској крајини,
 Код некаква града Самокова,
 Самокова српске покраине ;
 Тамо има вода целебница,
 Од ње с' лече боље од главице,
 Од главице боље самртнице!
 Иди сине, донеси ми воде,
 Ако дотле мајка т' не премине?"
 Још не дочу млади Тихомиље,
 Још не дочу своју стару мајку,
 А полети у подруме дољне ;
 Те изведе гојеног дорина,
 А дората коња убојита,
 Ког му дао оistareli бабо,
 Кад је био боја големога,
 Под деспотом са Турчином клетим.
 Бојак био на њем погинуо,
 Бранећ града Островице бјеле,
 На Руднику високој планини,
 Виш Велеса града богатога,
 Бранећ' - Рудник, и српско господство.
 Када Тихо дора опремио,
 У одаје мајци поврнуо;
 Те јој десну целивао руку.

Када мајци целивао руку
И узео благослова света,
Домаши се дори до рамена;
Те полеће преко поља равна,
Кано звезда преко неба ведра.
Право језди на Стару планину,
А са Старе на Виточ велики,
Са Виточа привати се поља;
Свуда Турци, по Старој планини,
Свуда Турци, по Виточ планини,
Свуда Турци, по том равном пољу,
Свуда Турци, као горски вуци.
Пута пита млада Тихомиље,
Пута пита Самокову белу,
На краину србску и агарску.
Пут казују Турци Јаничари,
Пут казују даље у планину.
Пут путује млади Тихомиље,
Пут путује граду Самокову,
А виш града води целебници,
Док је био изван Самокова,
Самокова деспотова града:
Излетеше тридесет Турака,
Из горице, а покрај водице,
Тихомиљ им Бога називаше:
"Богом браћо, Турци Јаничари!
Незнate ли воде целебице,
Целебнице, од боље главице,
Имам болну остарелу мајку,
У бијелу граду Смедереву;
Па сам пошо да јој лека нађем,
На некаквој води целебници."
Кад то зачу тридесет Турака,
Једним грохотом сви се наслејаше,
Ка из горе тридесет курјака.
Тек што су се Турци наслејали,
Нама стрелну до тридесет стрела,
На јунака Тихомиља млада;
Ал' Тихомиљ срца јуначкога,
Јуничкога срца господскога,
Родио га Србин од истине,
Од истине, и од те стварине.
Има Тихо дора од мегдана,
Те му доро стреле прихватио,
А све у се ни једну покрај се.
Кад то виде млади Тихомиље,
С дора скочи на ноге подскочи,
Па потеже мача очевога,
Стаде сећи потурице младе,
Потурице србске издаиџе,
Издаиџе србске изелице,

Што издаше Богу и закону,
Што издаше браћу Србадију,
Браћу своју, турско сиње робље,
Тужно робље војном неузето;
Већ преваром цара Агарјана,
И његових паша и спахија.
Од тридесет направи шесдесет.
Ну да видиш јада још горега,
Тад излеће шесдесет Турака,
На Тихина јуриш учинише;
Ал' је Тихо рода господскога:
Господскога рода јуначкога:
Он изсече шесдесет Турака,
И међ њима старог Јузу-Башу,
Јузу-Башу, старог Гурсузбашу,
А прећашњег војводу Милуна,
А од Скопља града големога.
Тужан Тихо допадну рана,
Па се враћа на турским коњима,
Смедереву проклетоме граду,
Смедереву гнезду од Турака,
Све Турака млади Јаничара,
Јаничара србских потурица.
Кад је дошо дому бијеломе,
А без воде ладне целебнице
Ал' у дому Омер Челебија,
Љуби нену Јеку удовицу,
Удовицу болну кукавицу!
Њу не боли больа главобоља;
Већ је она црна преварница,
Преварница црна издајница,
Што издаде свога сина Тиха.
Кад то види млади Тихомиље,
Кад то види жалостна му мајка,
Махну мачем, те унизи Омера,
Другом махну, те посече мајку,
Те над мајком кроз плач беседио:
"Нано моја, жив те Бог убио!
Шта учини од се и менекар,
Шта учини, црнти образ био
И на овом а на оном свету?"
Опрости ми млеко из недара,
Опрости ми, моја сладка мајко,
Што учини данас од тебекар,
Од тебекар и од себекарна?"
То изрече, а тај час утече,
Он побеже Мачви поноситој,
Старој Мачви младој краљевини
Ка ономе Видићу Бану,
Да се бије, док му крвца врије,
У жилама србским јуначкијем.

За њим страшна потера се дигла,
Све Турака млади Јаничара,
Јаничара србских издаица,
Издаица црних потурица,
Да освете Омер Челебију;
Те га гоне ка Церу планини,
До конака млада Видαιћа,
Млада књеза од поносне Мачве,
Од поносне Мачве- јадовите.
Њега срета млади Видαιћу,
А са своји девет мили браћа,

И Мачванском поноситом војском;
Те у Турке јуриш учинише.
Ту се клаше летни дан до подне,
А кад подне беше превалило;
Србска војска турску надјачала
Ту погибе три тисући' Турака,
Јаничара младих Потурица.
Онда било сад се приповеда;
Тамо расло клење и јасење,
А међ нама здравље и весеље.

Имали би још код Смедерева да проговоримо коју о његовом имену и шта значи оно? Млоги су га разно тумачили, и већина је ових тог мишљења: да Смедерево не значи ништа, ни више, ни мање, до на латинском језику, свети Андрија! Разуме се по себи, да оваком тумачењу неможе бити места ни код једног ијоле изображенијег човека, који се бар најмање што разуме у језику. Ми би могли овде укратко само то навести: да Смедерево значи то исто што и Серберија и Семберија, а то ће рећи народ од једног корена, једног оца и матере, без даље свести, о вишем политичком животу. Ово ћемо, нарочито у речи Срб, Србин, Србљин, Серб, и т. д. показати, а за сада остајемо само при овом кратком наводу.

ГЛАВА III.

Натпис код Марковачке цркве; Алексиначког монастира св. Стевана; Крушевац са народном песмом и спомен о скором ослобођењу испод турске власти; св. Роман и Љубостиња монастири; урвине Сталаћа,

Из Смедерева преко Јагодине, Ђуприје и Крушевца прешли смо у Праву Србију, а по повратку из ове, преко Алексинца, Крушевца, Карановца и Крагујевца дошли смо у Београд. Идући овим правцима, при излазу из Београда, и долазу овоме, прошли смо поменути простор; једино ради ствари, које ћу се у овој, или идућој, глави навести. —

Од како смо одпочели радити на истраживању наших стариница, у нашој земљи, прва нам је брига била: да разбирајмо о овима, каквих се и где налази? У овоме извештавали су нас млоги људи, кои су казиване нам старине виђали; али их не беху у стању, из разних узрока, прегледати и описати. Тако су нам млоги, а међу осталима и један г. професор и неколико у оставци изслужених поштенских чиновника, причали: о надгробном камену војводе Вуксана, кој је дошао амо рањен, на Косову, па умро; о неменикућанским млогим старинама; о космајским; о чумићским; о годачицким, о Бакића старинама и међулужичким и т.д. И ако смо, са ових побројаних старина, враћајући се из Праве Србије, ударили поменутим путом; опет их све, због разних околности, немого смо прегледати, изузевши тако зване старине међулужске окр. београдског, о коим нам је нарочито изслужени казначеј г. Милосављевић причао.

По његову, и млогих причају извештенисмо: да се на брдашцу Милатовици, код Марковачке цркве, налази један кладенац, — бунар — на ком је прекрасно израђен једноставан округао камен на среди за 3 стопе у пречнику просечен, да се кроз ову рупу воде вади. На камену овоме свуда је унаоколо, веле, у два реда натпис наш и по снимцима неких од њих гласи, колико је снимљен ово:

âü öðèñòà áîãà áëàãîhðíè öàðü

— а у других

Êðàëü. — Ñòåôàíú âü ñhöü Ñðüáëåìü,
Ãðüéîìü,
Áuãàðîìü, Đîìàíîìü è îóäðîìü èìïåðàòîðü

и т. д. а у неких се свршава са именом Стефан; па се даље, веле, неда да прочита. У свију, по натуцању говори се: да је тај кладенац, или бунар, ископан при борбама са Маџарима, Алеманима и т.д. Ствар је сама по себи од врло велике и неописане важности, и ја сам је хтео такође сам по себи, без ичијег млогог упућивања, да видим и прегледам; те да би се разабрало: шта је у ствари, а шта није; кои се владаоц и са ког догађаја спомиње? и т.д. Осим овог причали су ми за неки надгробни камен подалеко — за 1. час — од механе међулужске, код цркве Марковачке, са натписом неким.

И овде, као и при поменутом камену над кладенцом, млоге известиоце није се тицао натпис; но нешто друго. Код првог споменика држали су млоги да је остава, а кад овог последњег, и остава и нека светиња. За овај последњи нарочито су тако држали с тога; што су овај камен, пре некодико година, били одвукли у Јагнилово, те их је 3. год. узастопце, град тукао, и тукао их је све дотле, докле га нису повратили на старо његово место. У поменутој међулужској механи, кад смо дошли, било је више од 30 душа, које из тог и оближњих села, а које путника, кои ту ручаху. Док су се коњи одмарали мои другови, у путовању ручали, ми смо хитали, да прегледамо обе поменуте стварине; али на велику жадост ни један десивши се ту сељак нехтеде казати ни о једној баш ни речице. За поменуту кладенац, погледаху се испод очију крадом, и познalo је се у кога је њиви; али не казаше ни један баш ни речице, држећи да је ту нека грдна остава, коју треба сами да изваде, а не туђинац, па још по њиховом схваћању "шваба инцинир са плановима брате". Тако и о том кладенцу, и о његовом наведеном натпису, неможемо ништа казати, нити за наведени натпис на њеау јамчти.

Механција, држећи да смо из Турске, каза нама крадом за цркву Марковачку, на којој страни лежи говорећи: "Бре ће ти најда џанум, и Милатувец, и бунар — от; токо сакам, да си сториме работа за једно, и да си братска делиме што да најдаме". Овако говораше и за цркву. Ни један нехтеде нам показати, за паре, пут цркви Марковачкој; те тако у показаном нам правцу, на чудо свију одемо. Није се дуго ишло—^{3/4} часа добра и брза хода до поменуте цркве; али осим ње, вальјало је знати место камену. Свратимо се у школу, но учитеља ненађосмо; те нам један момчић покаже камен, до ког је вальјало прелазити закључану тарабу око цркве. Он нам причаше и о неким старим чесмама и бунарима; али тако, да нисмо могли ништа схватити.

Главно је ово: што се место, и околина, на ком је црква, зове "Дрвена глава"; што је ту била огромна нека стара црква, са конацима, храм св. Илије, из развалина које подигнута је, пре неколико година, ова мала нова; што је за 1. час одавде истоку на брду Милатовцу, био некакав град, из којег урвина и данас млоги, кад им се сије, ваде оставе; што је у окодини овој било млого цркви неких, од којих нам наброја 9. развалина од тих црквина; што је ту недалеко било неко језерце, те се још и данас познаје и т.д. Дакле из свега причања, ако је сво истинито, излази то: да је овде било неко место доста знатно у време наше среће и државе. А питање је: колико није било таквих места, и где их није било, кад на сваком кораку, на свакој стопи, прођене земље тако рећи, наилазимо: на саме развалине и урвине, од некадашње наше сile, изображености, богатства, славе и величине бивше? Закопајмо, тако рећи, на свакој стопи наше земље за 1 или 2 стопе дубљине; па ћемо се о наведеном уверити. Нисмо зато: да се одма, чим се наиђе на прве урвине, одређује баш поименце, које су то, из ког доба; и т.д. са којих погрешака већине нас, сузбисмо се само у дан. кнежевину, као у котарчић неки, у ком је све и сва било; докле је се све најважније, најзначније и веће вршило далеко и далеко изван граница њених на југ и исток, а дан; кнеж. беше само репић Србије. Она је тек огледало оног доба, од којег почесмо сунавратке пропадати и угтамањивати се.

— Ево нам дакле и самог траженог камена, са натписом, који се, по опису вредног и честитог друга пок. Косте Поповића у првој Лицејци стр. 67 налази код цркве Стојничке окр. крагујевачког, а изоран у окр. београдском. Њега је преписаног из Данице Вукове од 1826 год. наштампао и

Миклошић у свом прекрасном делу "Споменици српски"; али како се наш снимак у млогоме разликује од свију до сада познатих, нарочито у самом тексту; то га наводимо овде.

1. Натпис се састоји из 17 врстица више коих је нешто као круна, под којом је од две пречаге крст, међу крацима којег пише: "Царь слави, Иисусъ Христосъ никъ", а с десне је стране овога суха грана. Може бити, да је, сад испод овог крста, са западне стране, са овим украсима на њему српа, кои је пресекао један класић, или живот, испод ког је — српа —опет крст са набоденим огнилама,—онај натпис који пок: Коста у Лицејки наводи под именом: "и на четвртој страна:

àzü **h**à, ãuðãü zuáîðíèëü ãðhøíè ðàáü áîæè
iîñòàâè ñûè ñiîìåíü

Са западне стране на камену стои ова шара, која ће оно исто значити, што и у старини јегипатској: "одсечен српом сухи и безполодан живот — суха грана — једнога човека". Камен је укопан у земљу, до баш испод овог крста, са западне стране. Ја сам га одкопавао дрветом и рукама, али се није могло; те тако и незнам одиста: да ли постои, или не, тај четврти натпис? Наш натпис, са источне стране у 17. са сјеверне у 6., а са јужне у 3. врстице и у четвртој једна реч,- гласи, по нашем препису, ово:

† Àzü äåñiiòü Ñòåôàíü, ñèíü ñâåòîää èíåçà
Ëàçàðà, è iî òiäi iðhñòàâëåí ièëiñòû áiæ**h**åþ
á**h**öü áiñiiäèíü âü ñhiü ñðüáë...iü è ïiäuíàâ**h**þ

è

áiñiüñê**h**å **h**åmå æå è ïiïið**h**þ zåòñêiù, è âü
áiäiù äàihè iè âëàñòè iðiâiäèöü æå æèò**h**à
iî**h**åäi âðhiå åëèéw áëàäiò èzâièè ñå áiäu
ëhòü

hàëi ÿ. è òàëi iðèäå êü iih iiâåëhí**h**å wma w
âüñhöü öàðà è áiäa ãëäiäëå iîñëàíè êü iih àäääëü!
áðåäè, è òàëi äuøà iihà w óáiäaäi -bäë- ièðà
ðàzëuyè ñå òåëhñå, íà ihñòh èiåiuìiü ãëääè,
ëhòuæå

òiääà òåëumu † s. iîó. è Ö. iu è LÈ. è Å. iu
èíäëëòà

w ðüæäüåñòâå Å. ñëëöu êðuäü

погрешно, i h О у место f **h** дакле—

f **h**. ëóíè f **h**. iåñåöà èuë**h**à f **h**. äüíü

У нашем овом снимку нема чести унгарије и т.д.; са сјеверне стране:

ïðhäîáðè è ìèëè è ñëàòêè ãîñiiäéíü äåñiiòü
w,
ãîðå òwìu òêî ãà âèäh íà ñåìü ïåñòh ìðòâà

и са јужне:

áëàãîyüñòèâè ãîñiiäéíü äåñiiòü Ñòåôàíü,
ãîáðè ãîñiiäéíü

Ми смо се старали, да што тачније, као и код свију натписа што смо чинили, овај натпис снимимо; али може лако бити, и ако не држимо, да је се каква погрешка поткрадла. С тога све путујуће научењаке молимо: да кад буду у међулужској механи, непожале труда, кроз прекрасан места положај, свратити се цркви Марковачкој и овај натпис снимити. Ниже цркве је на кландевцу, и око овога тесано камење од неких зграда, али без натписа.

Ми нисмо приметили да је њих неколицина чак из механе, идући за нама тајно, вребала сваки поступак наш, и при повратку причаху нам, о смрти овог деспота, незнјући му ни имена, ни званија: да је целу ноћ и један дан мучио се; да је из Београда био пошао на коњу некуда и због болести ногу ту се свратио цркви, издахнуо и т.д. — За једно два добра коњаничка часа југоистоку од Алексинца, преко прекрасне ходмисте месности, долази се прастаром малом монастирчићу, под плавином тако званом Лесковиком, коју зову још и просто стеном, св. Стефан. Ова стена, по додгивашем се на њој историском неком догађају, као што га овд. народ прича, и то идући од сјеверозапада к истоку, зове се: права гола стена, Миливојев камен; даље више ове такође гола стена зове се Кулина, веле, да су на њој остатци развалина од некаква града.

На овој стени скоро неприступној стои и дан дан. од памтивека, убoden у њену пукотину, дебео растов, или, велики грмов կrst кој је пре 4. год. понављан. Крст је овај, веле, пре неколико стотина година пободен за знак премирија, или, мира, двоице браће, која су се овуда борила и то код крста и Кулине, — из града — онај што је био са Србима, а са, мало даље истоку тако званог, Падалишта, други кој је био с турском војском, која је скоро сва изгиула; те се с тога и брег тако прозвао. Истоку је Жљебурина, у којој се још и данас виде испоснице, у пећинама од природе, но људским рукама доправљане. Из ове извире прекрасна и студена речица тако зvana св. Стеван, на којој меље 40 воденица и неколико десетина ваљавица, веле, ваљају сукно. Она у овом осушитом месту, веле, пои 30. села. Од Жљебурине југу иде Срнин камен, пред њим Лесковик, Шиљати камен, Ђупријан, Горуновац, Дрвићак, а од запада Дубрава.

Са Ђупријана је, тако звани Ђупријан, — од ког је и та стена тако прозвана — рођени брат Миливојев ранио овога у моштницу, са чега је Миливоје остао бездетан, а Ђуприон му наслеђио земљу и државу. Као што народ прича, та су се двоица тукли, а монастир је направио Високи Стефан син Лазарев са братом Вуком, за знак неког помирења. Народ кад говори о стенама и борбама помиње она два прва имена, као још и то, да су они и овај монастир, направили а овамо опет меша их са Високим Стефаном и Вуком, што ће бити због реке бившег патрона овог монастира св. Ђакона Стефана и т.д. а нешто и из прича калуђерских узетих из натписа, више врата, улазећих из препрате у главну цркву. Где стои крст данас, прича се, да је ту био и добош један тако направљен, да је и ноћу и дању сам од себе, натериван справом и ветром, добовао, да се плаше Турци и да мисле силна је војска у вође српског Миливоја.

Његов брат Ђупријан, и ако је знао, колика је сила у брата му Србина, опет је се ова потурица, од тог добоша уплашила, и тек је тада свог брата покорила, кад га је седећег на стени и прегледајућа турску војску, опазила и ранила у моштницу. Пре но што се дође до ограде монастирске покрај које, а само неколико хвати од самог монастира, противче бистра и студена, здрава вода св. Стефана, ваља

напоменути тек онако мимогред: да се довршује прекрасна и дивна основна школа ових села. Ми замерамо што је овако близу монастира из разних и млогих узрока. Монастир је врло мали, спрам осталих, крстоизгледан, са повисоким 8 уголним кубетом, у ком је 8 дугачких, а узаних, прозора. Ово је на самим пречагама крста. Посвећен је св. Преображену, а некада, веле, св. Стефану, о чему се сумњамо. Више њега на поменутим стенама, а нарочито Лесковику и Жљебурини налазе се остатци других рзвалина од црквина; па је могла која бити посвећена св. Стефану, или бар која од испосничких црквица у пећинама. Два оца у њему живећа савршено нигде и ништа, о овој светињи, незнадоше нам казати. Као мимогред ваља нам напоменути, да смо ми само ради натписа овог монастира дошли, и да је отац игуман погрешно известио лицејске путнике 1863 год. кад им је казао: да је тобож стругао креч са надписа и тиме га сачувао од пропasti. Тако исто неслажемо се са описом овог монастира тих путника ни у томе, да га је бајаги Стефан Високи, син цара Лазара, градио са својим братом Вуком; те се с тога тако и прозвао. *)

*) Види Пут лицејских питомаца за 1863 год и т.д. печ. 1867 стр.157.

Као што рекосмо, ми смо само због поменутог натписа отишли у овај монастир, и на наше велико задовољство, опомињући се снимака напечатаних, у поменутој књизи, Гласнику, Миклош. на стр. 247 преч. Опис монастира у Србији од г. Мил: и т.д. — нашли смо повелику разлику између нашег снимка и ових, а имено баш на оном месту где га ни један непрочита. **) Нема неколико писмена пред првом речицом, у првој врсти, и то што нема означавамо тачкама. Прочитали смо га, као и други донекле овако:

**) Види Глас. срп. уч. друш.

.... Äü ïàüüšåíè...ìü ñííà è ñüüññüøíè...ìü
 ñâåòàäî
 äuðà àzü (Ãåðìàí) ñìåðhíè è ïîñëåäíè âü èíîêèö
 ïîðuäèe w ñâåòîìü

— месту јели —

êî âüziîäîö è uñòàâèö wîmå æèò âü íåìü,
 æèò è íavåëüñòâîàòè ìiëþ è zàëëèiàþ ñ'
 Õðèñòîìü **h**àëî äà íå ðàzîðèòü íü è ïîðâðüäèòü;
 àmå ëè êòî äðzíåòü ðàzîðèòè äà ðàzîðèò ...äî
 áîäü è äà ... ïðîëëåòü ..... üèí õðàìü
 ñû âü

äèí áëàäîâåðíàäî êíåzü Ñòåôàíà âü ëhò †s. ö.
 Z.

+ Àzü êíåzü Ñòåôàíü ñü áðàòîìü ìièìü âëüëîìü
 iðèëîæèö êðèâè ìiðàâh ñü âñåìü ñòàðèíàìàè
hàëî

è âü áîæüñòüâåíè öàðñòâàìè öàðè ñðüáñêè...
ïðèëîæèøà
è Ä. âèíîãðàääå u Ëèíîâèöè, ñëàâà ñüâðüøèòåëþ
âü âhêè àìèü

Крива Морава зове се сада у правој Србији, или турској страни Србије, све од спрам Ниша, па до тако званог Курвин града, дакле око 2 часа простора. И ово је још један доказ: да се и у најстарија наша времена Морава, што долази из Праве Србије, никад нијезвала Бугарком, или Бугарском, по само Моравом, иначе би било бар овде забиљежено.

По најхрјавијем времену, како може само бити у мочарној јесени, кренули смо се из Алексинца, оправствивши се са врлим и ваљаним Србима, двоицом телеграфиста Н. П. и К. и једним званичником начелства М. Ш. те дођемо, већ и сувише уморни и намучени, од тромесечног пута по Правој Србији, — у манастир св. Романа, држећи: да ћемо бар, у њему за неколико часова, наћи одмора. Ми смо се јако преварили, и поготову смо се томе колачу и надали; јер нам још у Нишу, причаху, о његовом старешини, његовим пропагандама, за неку бугарштину и т.д. као да су Срби из кнежевине нешто друго од Срба, из Праве Србије, које он зове Блгари, а земљу "славна Блгаријата".

Наша азиско цивилизирана капа, коњ орман по истој цивилизацији и т. д. раздрага срце пречасног старешине; те нас предусрете, држећи да смо из придунавске "Блгарије најсрдачније и најдраговољније. Ни смо се могли дugo непознавати, и пошто незнадосмо, као што треба, а и нехтедосмо говорити "блгарски" и постати "Блгарин" наш ти се пречасни дрну и до зла бога наједи, видивши се обманутим. На сва питања у целом монастиру не беше нигде и ништа важнога; јер је сва "важност и старина та вБ бједна — та Блгарија-та"! Ми видесмо само дивну звонару, која је онаква иста, као и она у св. Јовану Риљском, коју подиже

õðåëèà ïìuêüâåèëü, íà ñðüáñêè zåìëè
ñâåòíü ńîâàíu u ðèëu

а Душан обнови подигнуту првоучитељем српским, прародитељем своим Св. Симеоном Мироточцем сазидану обитељ св. Јовану Риљском од колена царског српског" и т. д.

Што год је се имало и могло за сада казати о овом монастиру, казао је наш г. Милићевић у својим чланцима: "о манастирима". Једино би се имало и могло додати причање народно у неколико другчије од наведеног у његовим чланцима, а на име: Кад је цар Лазар наумио био да пренесе престод из Призрена у Крушевац, веле, ишао је у св. Гору: да поведе што више, из ове, побожних и св. људи, које би, по монастирима, око своје нове престолнице, населио. На велику молбу његову довоје је и св. Романа, који је родом био Србин, из Праве Србије веле, некуд од Кичева. Цар Лазар је с тога то чинио: што је хтео, да привуче што више побожних и светих људи, како се народ неби туђио од његове нове престолнице, коју није волео. За св. Романом дошли су још млоги монастира из препуњених, као добре кошнице м"ра у Правој Србији, амо у кнежевину данашњу; те тиме подизали и овај дотле, по свој прилици, са свим занемарен и непознати крај. Лазар је сам предњачио у овоме и подизању св.храмова; но он није напуштао и остале крајеве своје државе, као м"ре у кумановској, велешкој, кичевској, скопској, тетовској, кратовској и т.д. нахији, што сведоче и данас силне, у његово доба обнављане, и живописане, а сада у урвинама, задужбине српске. — Наш св. Роман на прекрасном је месту и недалеко од Праве Мораве, или Бинче. Као што смо већ једном напоменули, од старина немогосмо ништа дознати, а да се казасмо Блгарином, можда би што и било, и можда би се чега докопали, од нашег оца говорећег француски језик.

Ко није путовао по нашој дан: кнежевини и ко не мисли и неће да путује; тај нити ће икада видети нити ће моћи себи представити, невиђене и дивне оне дивоте и красоте, које је у стању био само једини свесилни и вишњи творац саздити. Међу млогима неописаним и прекрасним дивотама и

красотама, и ако можда у последњем реду ових, увршћујешо и оне дивоте и красоте, на којма су наш Крушевац, Љубостиња, св. Роман, Сталаћ и т.д. Кад поменусмо овај последњи, онда нам ваља, такође, напоменути што о брду тако званом Кулине у крушевачкој нахији, на ком су развалине Сталаћа. Њега дивно обkolјава Бинча, или Права Морава, из Праве Србије, од југо-истока, сјевера и сјеверо-истока, а са западне стране, наша ужичка Морава, које се обе испод града грље, љубе и слевају једна у другу, казујући једна другој своје грудне јаде и муке, које претрпише од проклетог Косова поља и његова доба, tame, мрака, јада и чемера.

Са западне стране облева га речица Кулиница, а са југо-источне Виноградац, или Гмитровац. Од југа га опкољавају брдашца, почев од запада: Голо средње, Доићско и Селише; од Југо истока, Царева гдравица, са развалинама Племске цркве и остатцима старог српског гробља, на олупанима ког се познавају још трагови од натписа; па Почепањ и сталаћско поље. Морава Бинча, или Гиланска, права и из Праве Србије, некада је, веле, испод самог града текла. Од града остали су трагови тројног вала; тројног града и урвине од куле високе, које зидине обухватају више од 1 1/2 хвата дебљине. Са западне стране куле Тодора од Сталаћа, биле су призидане тробојне зграде, а више ових у прозору кулином још се и дан данашњи познају трагови од живописа, састављеног из чисто народних тробоја.

Са сјеверо-источне стране, испод главног града, познаје се место, на ком су биле огромне вратнице, а даље развалине од паланке, у коима изкопавају разне гвоздене и остале ствари, међу коима је нађен и огроман мач, дугачак до рамена човечије, који је, веле, и дан данашњи у Спасе Живадиновића из Мрзенице. Бивше вратнице, као и пут до ових, заклањале су огромне стрелнице, од коих се урвине огромне и данас виде. У њима су налазеће мlogue стреле, копља и остало старинско оружје и разна оруђа, а тако исто и новци стари. Ми одосмо са пречасним попом баки једној, да видимо стари новац, нађен овде. Пошто га прегледасмо показа се: да је аустријски од 1470. год. Бака је ова веле, ископала и нашла била ових новаца доста; ама је превари нека друга, као што сама прича, којој је то одкрила; па пре оде и извади скоро све.

Међу осталим стварима, писар општински показа нам и једну прастару, сребрну турску, пару, нађену такође овде. Под бившом четврбобојном поменутом кулом, налазили су и посуђа старог, а нарочито у подрумима, под оним дворцима, пред кулом, и у подземним ходницима, кроз које је се, са западне стране, салазило правој или Бинчи Морави; али од овог нико нам нехтеде показати ни један комад. Са источне стране одкопаване су, случајно рукама и потоцима, млоге костурнице, са силним и огромним костима, а овуда, као и свуда, и као што смо код развалина Племске цркве, напоменули, налазе се трагови од прастарог српског гробља, кои сведоче старину Сталаћа; но не, као римскога "Presidium dasmum" -а, него као српског Сталаћа, бившег знатног места. Сва брдаша и називи, по овима, сведоче, као и трагови старина, да је око њега била и паланка. Простор његов казује и алексиначки Сталаћ и други остатци од кула и т.д.

Тако на једном доста лепо израђеном одломку од надгробног споменика, једва се чита ово неколико речица

† àðêè è ióì iðèøà ñòà í hã iâå à ñè í à

На другом

† àñz èåæè

На трећем и четвртом и петом одломку, од разных споменика, стоје тек по нека писмена, а шта значе незна се, нити се могу речи целе саставити. Да Сталаћ одиста није тек из доба деспота Ђурђа Смедеревца и да га одиста није градио у доба овога, као што прича народна песма, Тодор од Сталаћа, сведочи, осим осталога, и то: што је цар Лазар дао Раваници својој:

ïàíàãuðü ïåò"ðîâ u ñòàëàêu è áèðú äî ñòàëàêà,*)

*) Вид срп. лет. за 1847 год. IV.

а цар Мусија расипао га је 1413 год. у време Стефана Високог сина цара Лазара:

âü ëåòî † z.ö.ê.à. öàðü ïîóñà ðàzáè äåñiiòà
ñòåôàíà
íà Âðüáíèöè è ðàñèïà Êðîuøåâàöü è ïåòðîóñü è
ñòàëàéü è Êîïñàíü **) и т. д.

**) Јет. 65. у Шаф. ст. 76.

Можда је Тодор од Сталаћа подигао ону малу кулу која стои на брду не дошав граду Сталаћу, а то ће по свој прилици и бити; јер јој је и начин зидања доцнији. Има једно место, баш на врху града, за које се и прича, а и сва је прилика, да је била црква. Сељаци причају, да ту, млоге ватре ноћу, у вече великих празника, гору, па с тога држе; да је ту силна остава Тодора од Сталаћа и још којешта друго.

Крушевац. Ево нас и у прекрасном Крушевцу, у који се бегајући од приближавања турског, смести наш последњи цар Лазар. Ми зовемо тако званог кнеза Лазара, царем због тога: што је он доиста за цара изабран сабором српском у Призрену крунисао се круном Неманића, код живих потомака Неманића у Трикали, у Тесалији; што је се за првих година своје владе одиста тако и звао: па је овај назив променио и заменуо са "кнез" пошто цариградски патриарх скину анатему са Душана, срп. народа, великаша, патриарха и свештенства.

Васионским сабором призната је пета православна и васионска патриаршија српска у Пећи, још за Душана и св. Саве, али цариградски император, његова духовна и светска власт, с патриархом, негледајући на коначну пропаст и свију и целог православља, још су имали доброту бити политичним и титулу императора, само себи задржати. Из свега се види: да је се Цариграда, и ако је марио за патриаршију српску, млого више, тицала титула . срп: владаоца: "император" но титула патриарха, Србије, целог Илирика, Бугарске и т.д, срп. архиепискупа.

— На дивном је и прекрасном месту наш Крушевац, само шарени шанац, а не град. Месност је тако предивна, да се варош може пружати неколико часова, ако јој срећа прискочи. Положај је исти, који и у свију паланака и градова, које су Срби основали, као: Призена, Приштине, Пећи, Ђакова, Скопља, Тетова, Кичева, Дибре, Куманова, Врање, Гилана, Ниша, Кратова и т.д. Ту се није оснивало толико на стратегију, колико на леп и угодан живот становника, на добре воде, чист ваздух, здраво место и т.д. Колико се зна, у њему је цар Лазар потписао једну хрисовуљу издату дубровчанима, за неке повластице:

è ñåè ñå ïîååëåíà ãîñiiäèíà Ëàzàðà ïèñà
ñå
ìåñåöà ãåíâàðà f äàíü u ñëàâíîìü ãðàäu
ãîñiiñòâà ìè Êðuøåâöu âü ëåòî † { . ĩ.Ē. и
т.д.*)

*) Вид. Morum. Ser, стр. 207.

Цар Лазар је истина подигао био град, од ког се трагови и данас познају, а нарочито од куле; ама је још Мусија 1413. год., кад и Сталаћ, и Крушевац, разсипао. После се опет у летописима спомиње, како су Угри разсипала дрва турска у Крушевцу, а то ће рећи подигнуте Турцима палисаде по шанчевима. Од старине у Крушевцу нахode се трагови од града, куле и т.д. Лазареве, што би требало причувати и одржавати да се и даље неутамањује, као што сретни народи раде, а не још да и сами рушимо и утамањујемо, као што се чини; један велики амам, веле основан царицом Милицом, за свог зета Бајазете, кад јој дође у госте и још којекакве ситније ствари. Народ прича: да Бајазет није хтео доћи у походе својој пуници, царици Мидици, све дотле, докле му није назидала џамију, у којој би клањао, и амам, у ком би се, по прописима курана, купао. Царица Милица то је, веле, и учинила и т.д. те се те развалине и до данашњег дана виде.

Дали су поменуте развалине одиста, при првом свом зидању, намењене биле амаму или нечем другом н.пр. цркви каквој, о том је питање, које ће се при изслеђењу истих решити? Но да су оне српског начина зидања и још ранијег од Лазара и његове сеобе у Крушевац, ствар је без икакве сумње, и ако се нису још нашли никакви писмени споменици.

У Крушевцу се налази још једна дивна и целокупна старина, а то је придворна црква цара Лазара. Она је са два прекрасна кубета; али јој је западно, благодарећи нашој недозрелости, које је мање било од онога над пречагаша крста, изидано и надзидано: те је сад више од источног. Њега су надзиђавали и кварили ради звонаре. Нема ниједног народа на свету тако мајмунастог, као нашег, и који би све туђе, без икаква разбора, примао. Још нигде човек ни у једном народу, бар европском, неможе видети, да се све и сва туђе хрђавије и лошије прима, а своје боље и користније напушта, заборавља, руши, квари и т.д., као што је то у нашем.

Да напоменемо само наше новије цркве. Оне су све и нескладније, и непрактичније, и непостојаније, од старих; па их опет такве зидамо само зато: што је тако у Аустрији и на западу. Осим овог оне неодговарају ни вери нашој, ни нашој демократској и задружној нарави и т.д. Шта значи црква са звонаром, и џамија са мунаром? Значи, односно џамије, јединство бога, његовог пророка Мухамеда, а односне цркве на западу јединство папе, његове власти и т.д.; Слажели се све ово са нашом црквом, којој изгдед ваља да одговара духу вере? Дух је у свију наших старих цркви и монастира оличена задружност светску и свету. Оне које имају 3. кубета, значе св. Тројицу; које 4. четири еванђелиста; које 4. кубета и у среди 5. четири еванђелиста и међу њима 5. Христа; које 13. значе 12. апостола и 13 Христа и т.д. Осим свега и непрактичност је ту и штета, држати, за зданије храма, везану огромну звонаретину, са званама, која сметају и самом богослужењу и т.д.

Ми не бесмо сретни, пролазећи кроз Крушевац двапута, ни једанпут наћи цркењака; те да уђемо у цркву и да је видимо. А тако исто немогосмо местимице наћи оно место где је био гроб проклетог и црног издајника Вука Бранковића.

Њега је, као што каже летописац пећки, удавио Бајазет зато, што је хтео непрестано да буде цар србски. Турци су му у Крушевцу подигли тулбе над гробом, из благодарности, што су, помоћу његовом, задобили царство на Косову. Ово ће се млогим учинити чудноватим; али је у ствари одиста тако. Турци су сваког поштовали, који им је ма у чему помогао, да велика предузећа политичка сврше. Ово ће се видети из фермана датих сељацима Страже и т.д. у Гиланској нахији, још на Косову; ово се види и чује сваки дан у Призрену на мунари Синан-пашиње џамије, и свима косовским и метохиским мунарима, где се спомиње и баба Милена, која је Турцима, подказала како ће Милоша Обилића уватити и т.д.

Кад је кнез Милош повратио, и заузео, од Турака Крушевац, народ је тулбе, над гробом проклетог Вука, разсипао сасвим; кости му сагорео; пепео развејао по ветру и 3. дана и 3. ноћи сва војска и сви десивши се ту, излазили напоље на том месту. Ово је страшна и велика освета народна, над оним, са кога још чами и робује. Леп пример свима, кои, ако их има таквих, мисле и раде, као проклети Вук Бранковић. Осим овог стоји још неколико чесама, и чесма у селу Лазарцу, од српског прекосовског доба. На прекрасној крсто-изгледној цркви, ништа тако споља нема, што би се могло уписати у знатност, ван двоглавих, у камену изрезаних орлова и са сјеверне стране на ниској округлој надтемењачи, — цоклама — од камена ово неколико писмена, која су негда састављала цео летопис неког догађаја, а сада само ово:

àó¿ ã èîã из: èzìàèë из:

Ваљда је се хтело да назначи доба разиспања "славног Крушевца", а баш мало даље стоје трагови дворца Лазарева и куле, коју су нарочито рушили; па немогући јој ништа оканули је се. Са јужне стране цркве подиже се прекрасно и огромно здање, које смешта у се основне школе са полууреалком. Оно истина служи на просветне и сваковрсне цели; ама, је, по глупости нашој, прождрло млого и млого старог нашег, које је можда означавало млого непознатих ствари. Ништа више, овако мимогред, није се могло разабрати о старинама крушевачким; па излазећи из њега наводимо и премио и претужан спомен новији о њему. Премио је што у наводећој се дипломи под I видимо га ослобођеног од азиских дивљака, у II којој команди војеној прапада, а тужан: што не бесмо среће такве, да никад и непотпада, под туђина, и што се нехораше весела, а не овако и оваква тужна песма, не само по њему него и по свој земљи српској. Ова прекрасна песма није нигде напечатана, а преписана је од неког Ђоке Вуковића бившег пандура из Пећи, Патриаршије српске, у Правој Србији. Наводимо прво песму.

Сан царице Милице.

Сан саснила царица Милица,
Сан саснила љуба Лазарева,
У Крушевцу, у шарену шанцу,
У питому мјесту маленоме,
Ће се српско уставило царство,
Од Пријрјена веља Цариграда,
Цариграда српског цар Шћепана.
Чудан санак госпођа саснила,
Чудан санак, а у чуднији данак,
У суботу у очи нећеље,
Да би које не би чудо било,
Већ нећеље бильарске Ђурђевске.
У сану је царица виђела:
Да се вједро небо проломило,
Над Србијом тужном саломило,
Свје су звјезде сјеверу прјебјегле,
И на крају овога с'станиле;
Даница је кrvava изашла,
Те побјегла југу кrvавоме,
Сва у крви људској и коњичкој;
Сјајан мјесец на земљицу пао,
Како пао у крв огрјезао,
Па у крви комади му тону,
А у крви људској и коњичкој,
Више људској него ли коњичкој;
Вас је свијет тмина прјетиснула,
Од осоја, па до тог присоја,
Од присоја па до тог истока,
Од истока до тамног запада,
Свуда тама, на све четир' стране,
Свуда тама није свјета нема;
Сву је таму крвца огрјезнула,

Више људска, него ли коњицка;
Вас је свијет у крв огрјезнуо,
Као риба у морској пучини;
На сјевјеру виђела се види,
А виђела мала и незнатна,
Више личи, на ту помрчину,
Него на свјет божији бијели.
Сво виђело бљедо и сигаво,
Е реко би и није виђело;
Но се мљеко у ноћи провиђа.
Сав Крушевац гуја опасала.
Пола гује рода осојскога,
Друга пола рода присојскога.
Што је пола од осојска рода,
Она бјаше жута и зелена,
А та друга од рода присојска,
Она бјаше половину Лазо!
Половину бјаше љута црна,
А друга јој пола жута бјаше.
Двје се гује у једну салиле,
Четир боје у једну прјелиле.
Црна гуја крупна и дебела,
У главу је ријеп утурила,
На Крушевац главу наслонила,
А рјепом се на двор наслонила
Баш из двора србског цара Лазе.
На њој црној није краја није.
Мало пођо, до два краја нађо,
Сибир воду мутну и кrvаву,
Ће но тјече од југа сјевјеру,
На Сибиру није брода њејма,
Већ на њојзи камјена мостина,

А камјена прегрдна мостина;
Прјеко које војска прјелазаше,
Србска војска модра и блиједа,
А по нешто и свијетла Лазо!
Како која војска наступаше,
Под војводам својим бранилцима,
На прокљету голјему мостину,
Тако ми се с моста отискива,
У Сибира мутна и крвава.
У Сибиру с' у кост претвараше,
Те ствараше те јаке стубове,
У Сибиру у води крвавој.
Прва војска на мост нам удари,
Прва војска наше Маћедије;
Друга војска из те Шумадије,
Шумадије те земље богате;
Трећа војска и Баната славна,
А за њима свје остала војске,
Свје ступаше и свје пропадоше,
У Сибира у води крвавој.
Ја јих Лазо разпознат немогох.
Мало пођох мио господару!
Од сјевјера ка западу тмином,
Мало пођох, другог краја најђох,
На, западу у тминоме крају,
На врљетној високој Планини,
Покрај мора сињег дебелога.
На њојзи је србска круно свјетла,
На њојзи је нешто мало војске,
И то Лазо војска србска бјаше;
Та се војска на врљети пење;
Сва је војска bona и рањава,
Сва је војска србска израњена.
Ну да видиш србско круно свјетло,
Ну да видиш мио господару!
Та да видиш ту гујину гадну:
Из главе јој војска излазаше!
Црна војска, та броја јој нема.
Чудна војска Лазо излазаше,
Чудна војска чуднија мложина:
Пола војске жуте и зелене ,
А пола је жуте и прјецрне;
На првој је зелено одјело,
Ово зелено жутим изшарано
На другој је то црно одјело,
Сво је црпо жутим изшарано.
Црна војска, а црња јој сила,
А мложина, да јој броја њема.
Сва та Лазо силовита војска,
Ка Сибиру води текнијаше,
Текнијаше голјемој мостини.

Када војска на по моста дојђе,
Са србском се на њем удараваше;
Те са Моста обје пропадаху,
Пропадаху у Сибира мутна.
Када војска на по моста бјаше,
Провали се мостина велика,
Не оста му ни трага ни гласа.
Опет војска Сибиру текњаше,
Ал' Сибира прјећи њемогаше;
Већ сва војска у Сибир падаше.
Како која војска пропадаше,
У Сибира мутна и крвава,
Тако ми се љеши надимаху,
Е реко би хоће оживјети;
Те удара смрадом њечувјеним;
Сибир вода даље односаше,
Односаше усмрђелу војску,
Односаше љешије усмрђело,
Пола људско, а пола коњичко.
Друга војска из главе јој куља.
Друга војска, а и друга сила.
Већа војска, већа црна сила,
Те по гуји даље удараваше,
На другом се крају устављаше,
На другоме, а' на западноме,
Под врлетном високом планином.
Како која све по рједу војска,
Како која силовита војска,
Како која на планину појђе,
А за оном наше мало војске,
Наше војске боне и рањаве;
С планине се стрмо отискује,
У амбиса велика бездање ,
У амбиса прјепуњена мраком.
Гром грмљаше муње сијеваху,
Те мораху силовиту војску,
Силовиту војску змијурине,
Е реко би сав се свијете Лазо!
Сав се свијет у ад претворио;
Те из ада страшила изљећу.
Ниђе живе душе од Србина,
Сву је земљу змија опасала,
Опасала па је позобала,
Љута змија, а са својом војском.
Неостале виле на брдима,
Нити оне красне самовиле,
А на нашим високим брдима
Ниђе ништа у свом свјету нема
До те једне големе хаждaje,
Што бљуваше силовиту војску,
Силовиту војску без прјестанка.

Ни мора јој ништа њемогаше,
Нити мора ни водана страшна.
Свуда војска ником изнициаше".
Сан казива царица Милица.
Сан казива србском цару Лази,
А Лаза је сана саслушао.
Кад је Лаза сана саслушао,
Госпођа га кроз плач запиткује:
"Казуј царе србска круно златна,
Казуј сана, од Крушевца главо,
Добро хоћеш, ама право кажи,
Ако мога сана разумијеш?"
Царе Лазо оборио главу,
Слушајући сана царичина,
Па је љуби кроз плач говорио:
"Ја бога ти царице Милице,
Ја бога ти моја вјерна љубо,
Вјерна љубо висока госпођо!
Чудан санак уснила си љубо,
Чудан санак, а у чудан данак!
Добро хоћу, а зло казат морам:
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да се ведро небо цроломило,
Над Србијом нашем саломило:
То ће србско пропаднути царство,
Србско царство и србско господство.
Што су звјезде сјевјеру прјебјегле:
Оно ће нам остат' сиротиња,
Сиротиња слаба и нејачка,
Без заштите и без брањиоца,
Без отаца и без хранилаца,
А под кровом тог неба ведрога.
За дом ће се туђин нагонити,
И снагом се њеноме служити;
Те ће своју славу вјеличати.
Што остале моја вјерна љубо,
Што остале госпођо Милице!
Што остале на сјевјеру свјета,
Мало свјета модра и блиједа:
Оно ће се подић сиротиња,
Сиротиња слаба и нејака,
Кад одрасти и до снаге дојђе,
Потражиће своје, ћедовине;
Ал' ће туђин саломит' јој силу,
Те њом своју величати славу.
Сиротиња биће боја љубо,
Биће боја госпођо Милица!
Љута боја, дуга и крвава;
Ама заман госпођо Милице,
Ама заман наши јади вељи!

Што Даница крвава изађе,
Те побјеже југу крвавоме:
То ћеш остат' госпо удовица,
Удовица црна кукавица!
То ћеш остат' да Србијом владаш,
А у крви људској и коњичкој.
Остаће ти друге удовице,
Удовице црне кукавице,
Које ће ти к југу прјебјегнути,
Тамо тражит крова и заштите,
У јужноме Синишином царству;
Ал' и њему дugo бити неће.
Јер што госпо царице Милице!
Што Даница југу одлазаше,
А на југу тамну и крваву:
И тамо ће остат удовице,
Удовице црне кукавице;
Те прокукат' Србинова мајка,
Србинова и Србије мајка,
Та велика жива божњствена,
Тамо бјегат' у шуме пустаре,
Те градити цркве и олтаре,
Монастире божје задужбине;
У њима се живу Богу молит:
Ама заман Господ непомаже,
Тужном Србу, њејачкоме робљу.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да је мјесјец, на земљицу пао,
У крви се људској утопио,
У тој људској и коњичкој крвци:
То ће теби госпођо Милице,
Царе Лазо изгубити главу!
Изгубиће русу са рамена,
Русу ћу му одсијећи главу,
На поругу свијету србскоме,
А на укор свом роду људскоме;
Те ти тако пропаднути Лазо,
А заједно са србскијем царством,
Србским царством и србским
господством.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да је сунце на земљицупало,
Да се јарко сунце разпануло,
Те комаће на земљицупало,
У крви се црној утопило:
Оно ће нам моја вјерна љубо,
Оно ће нам госпођо Милице,
Оно ће нам велике жалости!
Раздјелити народ свеколики,

Раздјелити у црно завити;
Те на вјеки браћу раздвојити:
Да брат брата свога непознаје,
Ни по вјери ни језику своме,
Те се брат' брата на вјеки туђити,
Ах, туђити горе њег туђина.
Авај, нама горе нег душмана!
Брат на брата моја црна љубо,
Брат на брата руку подизати,
У својој се крви утапати,
А за туђе ползе и користи,
А на своју тугу и неволју.
Што комађе од тог јарког сунца,
Што комађе госпођо Милице!
Што се свјетли пливајући по крви:
Оно ће се моја вјерна љубо,
Оно ће се госпођо Милице!
Наша свјета вјера сачувати,
Сачувати мутна и жалостна;
Пропаш ће нам цркве и храмови,
Пропаш ће нам бјели монастири,
Попалити школе свјеколике:
Те се србска изгубити слава,
У књигама србским попаљеним.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да се парчад од тог јарког сунца,
Да се парчад у крви топљаху,
Па из крви више неизлазе:
Оно ће ти моја вјерна љубо,
Оно ће ти госпођо Милица!
Изтурчити се Србадија млада,
Србадија тужни Јаничари;
Те на своје руке подизати,
И своју ће славу угасити,
Потлачити образ и поштење,
Потлачити вјеру и језика,
И свјетило крвцом помрчати:
Те пропасти србска слава стара,
Србска слава и србско поштење,
Србски образ и србско господство,
А настати туркушињ робље,
Што остане Срба нетурчених.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да је гуја Крушевац обвила,
Сав Крушевац и Србију нашу:
Оно ће се моја вјерна љубо,
Оно ће се госпођо Милице!
У њемука угњездјети Турци,
Црни Турци тежки насиљници,

И латини божији издајници;
Те ће тако пропанути красна,
Пропанути србска царевина,
Царевина србска господштина,
Од Турака и од тих Латина:
Те Србија бити њихно робље,
Њихно робље, одсад па довјека.
Што на ъојзи није краја није:
То ће наше свеколико србство,
Пропанути, моја вјерна љубо,
Пропанути у робство завити,
Ах, у робство црно вјековито!
А то ти је све ова прилика,
Ев прилика моја вјерна љубо,
Моја љубо госпође Милице:
Само Лаза бориће се тужан,
Без помоћи Марка и Драгана,
Без помоћи Драга и Радоја,
И осталох Бана и жупана,
Без кнезова и војвода силних.
Бори ће се па ће и пропasti;
Те у црно увалити робље,
Упалити Србе и Србију.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице:
Да су до два краја на гујини!
Ово су ти ев' ове прилике:
Што је краја на Сибира води,
На Сибира вода прјевеликој;
На Сибира мутна и крвава,
И на њему мостина велика,
И на овом наша бљеда војска,
Наша бљеда и прјемодра тужна;
Што се с моста у Сибира руља,
Турајући, ту гујину војску,
Ону жуту и зелену војску,
Ону црну и прјежјуту војску,
Што ми смрди смрадом прјеонаким:
Оно су ти србски соколови,
Оно су ти србски изгнаници,
Што ће с' борит за србско господство,
За крст часни и вјеру србинску,
Бориће се вјечно и довјека;
Но душмапа завладати неће,
Докле траје Срба и једнога.
Као што су и ти наши стари,
Наши стари и прјестари прједци,
Борили се на Сибира кљета,
За Сибира, а за србску пјесму,
Борили се, па и пропанули;
Те га туђи освојише људи,

Туђи људи и туђи народи.
Освојише Србе проћераše,
Да с' скитају по бијелу свјету,
Као пчела по шарјену цвјету.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Што си снила оног другог краја,
На високој стрмјеној планини,
И на њојзи војску убојиту,
Убојиту војску израњену,
Израњену и прјебону војску,
Оно мало србске тужне војске,
Оно мало огољеле војске,
Тек се виде плаветне доламе,
Тек се виде црвјене јаздије,
И чакшире бјеле издјеране,
Од чизама ни спомјена нејма,
А калпаци махом изсјечини,
Без членка и без перјаница,
Што гујину војску одтурују,
У амбиса даље отискују:
Оно ти је моја вјерна љубо,
Оно ти је госпођо Милице!
Оно ти је комад, земље мале
Ће ће нам се Србин заклањати,
С дивовима тужан братимити,
Са вилама тужан сјестримити,
Само да си госпођо Милице,
Тјек саклони од силних душмана,
Од Турака и тијех Латина.
Отље ће ти слобода изнићи,
Коју ће ти Србин доживјети,
Посље дугог прјечемјерног робства.
Што си снила моја вјерна љубо,
Што си снила госпођо Милице!
Да из главе те прокљете змије,
Иzlажаху до двје силне војске:
Једна војска жута и зелена,

А друга та жута и прјецрна,
И што су се двије змије љубо,
И што су се госпођо Милице!
Саставиле те у једну слиле,
Осојкиња и та присојкиња;
Те из главе изпуштају војске,
Изпуштају војске силовите,
Те на Сибир воду ударају,
И на ону високу планину:
Оно су ти моја вјерна љубо,
Оно су ти госпођо Милице!
Оно су ти до двје вјере туђе,
До двје вјере и до два народа,
Сложила се госпођо Милице,
Да позобљу србску царјевину,
Царјевину србску господштију,
Да униште србску славу стару.
Што је војска жута и зелене,
Она ти је војска агарјанска,
Агарјанска војска пексимијска,
Пексимијска прјеко Црна мора
Неванога госта проклетога:
То је војска црне Турадије.
Што је војска моја вјерна љубо,
Што је војска госпођо Милице!
Што је војска црна и прјежута,
То је војска Гуга Аљемана,
Црних Гота и црних Јузуна:
То је војска тих латина црних,
Што нам нашу земљу отимају,
Што нам шокче Србадију луду,
Србадију луду неодраслу",
Тако царе сана казиваше,
Тако Лазо сана толковаше.
Тако снила госпођа Милица,
Тако снила честита царица,
Тако снила тако се и збило.

I. "Диплома.

За уваженије вјерне ваше ревности и млогогодишње службе, за освидјетствованије особеног нашег к вам благоволенија, желећи установити добар поредак, како међу чиновницима, тако и међу народом окружија Крушевачког, тек скоро Божијим промислом под наше крило подпадшег, постављамо ми вас љубезни Петре Лазаревићу! Старјешином среза Крушевачког, окружија Крушевачког, производећи вас на вишији степен, чин полковника нашег. Производећи вас у високи чин овај и вручавајући вам отлично званије ово, надамо се од свагдашње ревности и вјерности ваше, да ћете се ви способним одправљенијем званија вашег, мудрим поведенијем, примјерним и чиновницима и народу тамошњему, и заданом нам вјерностију вашом, како чина и званија, тако и особите милости наше достојним показати, к задовољству нашему, срећи народа тамошњег и особеној чести и отлицију нашему. К освидјетствованију постановленија овог

издајемо вам диплому ову подкрјепљену подписом и печатом нашим.

№ 180
19. Јануара 1836. год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић.
књаз Србски
по заповести књажеској
Паун Јанковић
секретар књажески".

Печат се врло добро сачувао и око ćрста са 4 огњила пише: "Милош Обреновић књаз сербскій".

II. "Диплома

Постављавши вас љубезни Петре Лазаревићу! у чину полковника нашег старјешином среза Крушевачког у окр. Крушевачком, имајући то нарочно намјереније, поставити вас добrog поредка ради међу чиновницима и народом окружија, постављамо вас купно старјешином свију војених чиновника у реченом окружију Крушевачком, имајући бити њима, како примјером добрим у поведенију, тако и наставником у испуњенију дужности њихни. Они ће се вами у свему повиновати, а ви ћете им пут к извршенију њихни дужности показивати. Сви пак, како ви, тако и они, подлежаћете војеној команди Моравско-Подринској, која се сада у рукама нашег возљубљеног брата дивизионог генерала г. Јована Обреновића, налази, и односићете се к њему по наставленију нашему, које је издано за све чиновнике војене. Ко освидјетствованија поставленија овога, издаје вам се диплома ова подкрјепљења подписом и печатом нашим.

№ 184
19. Јануара 1836 год.
у Крагујевцу

Милош Обреновић
књаз србски.
по заповести књажевој
Паун Јанковић
секр. књажески".

Наупара, или Наумпара, је монастир прекрасан још неолепљен, а тако и треба, иначе му се старе и прекрасне шаре неби виделе. Њега је, по причању, подигао деспот Стефан високи, син цара Лазара Грбљановића, докле је још седио у прекрасном Крушевцу. Добра 2 часа има од Крушевца до Наупаре, и овде се већ свршава прекрасна равница расинско-крушевачка. Он лежи, или као што тамо и све до преко Шара у Правој Србији кажу ћути, на прекрасном брдашцу, покрај кога протиче речица Расина. Са сјеверне његове стране за 20 и нешто више хвати познаје се где је била звонара са звонима, у време деспота Стефана високог, у које је доба од Мусије 1413. год. опустио; али не порушен, као и црква у Крушевцу. Погрешан је надпис његов:

"Во времје благовјернаго господарја књазја србьског Милош Т. Обреновића и при високопреосвјашчењшаго митрополита всеја Сербији - има много до све Србије! — господина Петра Јовановића обновисја храмъ сеј пресвјатија Богородици, чеснаго јеја Рождества трудом и иждивенијем господина Стојана Симића съ братом своим Алексом. Обновише је за свој вечити спомен в љето Христово 1835. Настојатељи бише при иждивенијем истога храма Сава Петровић, архимандрит св. Романа и Пахомије Јеромонах тојажде обители".

Погрешка је у томе, што се тада монастир овај није обновио; но само изчистио и отворио управо. У ову погошку, као да су га подигла поменута г. из развалина, и као да је у овима и био, пао је и наш вредни г. Милићевић. На монастиру је, као и у крушевачке цркве, два прекрасна кубета, и то

западно мање, на четири управо четвороуголна боја. Крстообразност његова од крушевачке разликује се у томе, што ова излази из оклуглине и по томе, као и начину зидања рекли би: да је ова дивна светиња млого старија, од цара Лазара, а можда је у то доба преправљана. Напослетку о њеној старини није ни потребе толико говорити, кад се ова неможе одредити без дата, која се још нису одкрила, а можда ће се што скорије открити. Да није била сва разорена и у развалинама јасно сведочи гробље старо са сјеверне стране; али из турског доба, као што на једном одбијеном бильегу писаше:

"† à Õè ã. здје лежи Момчил" и т.д.

Кад реко смо да ће се можда скоро открити јемчи нам ово: што се крај сјеверног дувара, од краја олтара, кроз овај, па све до зида, кои одваја женску, од мушки цркве, чује нека потмула шупљина; што на том месту огромне опеке у помосту — патосу — пропадају и т.д.; што је отац надзиратељ, постриженик патриаршије српске — пећског монастира у Правој Србији, - добио епископски благослов: да може отворити и видити шта је унутра; и што ће се тада ма шта пронаћи, по чему би се старина овог монастира определила. Ми овде узгред напомињемо: да ће се ту ма што наћи, а да смо слободни у свој земљи нашој, и да нема опасности од изказа, казали би: како су се и где као и какве скривнице, и рад које цели у нашим старинама градиле и правиле, што ј ј у нас савршено непознато. Напред можемо рећи за ове и овакве скривнице под помостом: да су чисти подруми, у које су мртва телеса калуђерска затварали, остављајући их, да виде хоће ли се или не посветити ? Ако је од затворених, које одма поддожно било процесу разтварања, погребавали су га одма, а ако које није, држали су га до 3. год. па ако је за то време учинило ма, какво чудо, или бар није иструлило а пожутило: је тада су га признавали за свето. У време опасности трпали су гробље ствари потребне и сасуде и т.д.

— Чудна је ствар у наших дивних и прекрасних старија, да, што су год старије, све им се више и више украси од камена и осталог састоје у основи точка, или вечности, огнила, или опет вечног живовања и т.д.; па тако је и овде на овом монастиру нашем, кои заслужује више обзира, поштовања и т.д. но што му се поклања. Бар његови дивни и у сваком обзиру и народски и вештачки украси: точкови или вечности; двоглави орлови; огнила, и разни украси, на осову њихових изгледина; грмово лишће, лдале и т.д. требали би наше вештаке да привуку себи, ради усавршавања у собственом знању. Начин зидања, основа и карактер зидања у старосрпском начину зидања и остало, ваљало би да послужи, нама, тако рећи дивљацима и варварима, у односу према нашим дивним и чудним, предцима и да ове и чисто народске, и религиозне православне и из српске до христијанске и у христијанској вери, споменике скроз и скроз проучавамо.

— Из Трестеника, или старе Осаонице, код које је, - но преко Мораве, а у старини Црне реке, - некакав разорен градић, на краичку стрменитог брдаша, за 1/4 часа долази се у мр. Љубостињу. Да л' се ове урвине, од града, нису звале негда Осаоница, која је ваљда од своих развалина постала тако знатна, да се и данас каже, кад се ко презира, а тај се презрени увршћује у знатне људе: "Зна он за те, као цар за Осаоницу".

Из оне дакле можда старе Осаонице, а садањег новог Трестеника, пролази се преко Мораве; те се, прекрасном долином, дође у диван и прекрасан монастир Љубостињу, задужбину, по причању, царице Милице. Монастир је на прекрасној месности, коју окружава и још више краси, од сјевера планиница Каменџар, покрај које протиче речица Самарица тако прозвана због брда из ког извире у јагодинском округу; од источне стране монастира планиница Вељаглава, па спрам монастира Јувор; између овога и даље југу брдаша Сухога протиче речица Сушица; иза Сухог иде Ветерник планиница, а са западне стране планиница Татарна, тако прозвана због тога: што је негда ту био логор татарски, из ког су на поменути град нападали. Ово је, веле, било пре Косова. Самарица река, у коју се ниже Камиџара улива Дубичка река, од ове се планине па све до утоке у Мораву зове Љубостиња. Она прима млого мање поточиће, од коих је знатнији Сушица, Мутник, Татаран и још неки други. Монастир око себе има доволно простора, особито са јужне и југо-источне стране, а

ограђен је старим зидом, који зову град; има прекрасну кулу, или звонару, направљену 1850 год.; конаке и све потребно.

Сама је црква по себи дивна, огромна и велика, прекрасно украшена грбовима разним и из ових изведеним шарама. Она је крстоизгледна. На саставу пречага крста подиже се огромно 8 уголно и са 8. узких прозора, кубе, а при западњем крају друго мање, на четвороуголној крстообразности великој, у којој је изнутра скривница. И на овом су кубету 8 прозора, а и само је 8 уголно. Над певницама, или крацима пречага крста, подижу се прекрасни камени крстови; олтар је округао, као и у свију наших стarih светих задужбина. Над прозорима, испод ових, и над вратима свима, дивни су украси изрезани у саматвору камену, а представљају шаре и украсе имају које основе у грбовима српским, а нарочито династије цара Лазара, са изредка умешаним лалама династије Неманића. Испод и надпрозорних кубенцета подижу се разни украси изрезани у камену, као и на овоме самом и т.д.

Које вештак, ко има дара и воље зато, ваљало би му да иде по српским старим задужбинама, да их снима, као што чињаше мој друг г. А. А: pontoњерски подпоручник; због чега и нехтедо смо снимати ове украсе, кад ће их вештији боље и правилније снимити. Сва је црква споља, а по готову и изнутра, умазана и олепљена, чиме се и показује наш варварски поглед на дивне украсе и старине наше, које су тако зидане; да се и узидни и ванзидни украси, у зидовима, стотинама векова гледају, а не да се ови замазују и лепе. Срце нас боле, кад видимо, да ниже стоимо и од наше браће у Правој Србији под Турцима, у овом погдеду. Пример имамо нарочито на Грачаници на Косову, која, као и све наше задужбине несрушене и неоправљане тобож, стоји још неолепљена и неумазана. Кад смо их онако кушајући запитали: што не олепе св. богољоју? одговарали су нам, с поносом: да би се црква и старина покварила и нагрдила.

За нас овде просвећене, и у додиру са цивилизираном Аустро-Угарском и за наше стручне људе у овоме, незначи то ништа; но замазуј све и сва, што пре то боље, и што више и дебље, да се непознаје старина, то већма одговара науци новој у техничкој грађевини? ! и т.д. Пример нам је ова дивна и преузвишена Љубостиња, коју замаза инџинир неки г. Невоља, који је оправљаше 1850 год. по причању старешине монастирске. Шта више баш и при нашем доласку у ову светињу, мазале, замазиваху и малтерисаху понешто, а радионица, римокатоличких и западних облика светитеља, рађаше у велико ове. —

Одкуд је Љубостиња добила своје име, ништа се по писменом и оставшем незна, а народ прича: да ју је кнегиња и царица Милица подигла из супружеске милости и љубави према погинулом свом мужу, бившем цару српском Лазару, а од смрти мученику за народност српску и српском свецу. То је дивно чудо, да где год је каква женска или подизала какав споменик, или се догодио какав догађај, у који је и женско, ако не играло прву и најглавнију улогу, а оно бар било; — сва се та места зову оваквим и подобним именом имајући корен један и исти љуб са разним свршетцима, као: Љубетен, -а неки Љуботрн - окрајак Шара, где је се девојка убила, што су се за њу два драга уморила; Љубанце, код Скопља, Љуботен задужбина женска, а сада разорена црква више Скопља; Љубен у битољској нахији, Праве Србије; Љубан, или Љуботен, у Елбасанској нахији планине и развалине, где су се по два момка уморила за девојке, као и на нашем Космају и т.д.

Незнайући дакле прави и главни узрок са ког је основан овај дивни и прекрасни украс наше прошлости, прелазимо мимогред, као и све у кнежевини, на његову унутрашњост. Она се дели на два главна дела и то западни, под малим кубетом, и источни, или главну цркву, под великим кубетом, које држе четири четвороуголна стуба. Тако на првом јужном, а са запада, стубу стоји огроман још једва познавајући се св. Симеон српски, више њега неки други, а са запада опет неки српски ког је натпис сав тако изкварен, да се неможе да прочита; више овога св. Сава српски, први архиепискуп; више њега св. Максим архиепискуп срп., и још један српски светитељ, ал' се неможе да разпозна. На сјеверном стубу, са јужне стране, долази св. Јован Дамаскин; ниже њега св. Студит Теодор, у црвено-рујном царском оделу са крстом и појасом белим украшеним драгоценим камењем. Од запада св. Аранђел и Гаврил у црвено-рујном оделу; више њих неки други светац. Од сјевера св. Јеврем Сирин са још једним више себе; са источне стране:

ñâåòè GFåïäîñè... iîâè àðõèåïèñêuü ñðüññé

и више њега св. Козма. Кои је ово св. Феодосије, или Теодосија, нови српски архиепискуп?

Српски свеци сви имају одежде састављене из српских тробоја, које ми зовемо српским, т.ј. ако је одежда бела, онда су по њој само плави, или црвени крстови; ако је црвена, бели и плави; ако плава, црвени и бели и т.д. Иза јужних стубова, а под прозором јужним округлим, као и сјеверним, у зиду овом — јужном — стои полукружна изидотина, као обод какав. Она се уздиже над гробницом неког светитеља, а у њој је под оном, изидотином, скоро премалан један, дуг, коштуњав, црвено-риђасто-кестењасте браде, бркова и косе, светац у царској, но не црвено-рујној, већ отворено црвеној, долами до земље, са жутим широким обтокама, окола ове дреје, и на обе стране разрезотине од грла па до ногу. Боја ће ова бити премазачева, а не првобитна. На њему су чизме, жут појас и круна црвена, око које савија се светитељска светлост, а руке су му прекрштене на прсима. Облик и тип је чисти српски у свему. Под њим је у помосту камена бела поклопница, врло просто израђена, и на врху њеном, а спрам главе обода светитељева у полукруг, пише

† àñå ëåæè Ñòåôàíü êåñàðà îóãëåøå ñûíü †

У препрати над вратима у источном дувару, а са западне стране, стои полукружна продугуљаста удубљеност и у њој св. Богородица, држећи малог Ис. Хр.; на левој руци; два анђелчића до појаса више њене главе, а она десну пружа руку, да довати подносећи јој се пергаменат, са још једва познавајућим се остатцима од натписа:

ïðèìè âñå ñâåòà ñìåðåíîå ìiëåíèå ìiå
ïðåìèëîñòèâà
îóðhm"å"áë äèvèöå è ïðüñòè ñüäðhøhèå ñ" íu
iîåiu ïðiäihâüøàäî áîâà è ñiàñà íàøåäî èñ. õ
" òî è iih íåäîñ

даље избрисано па се наставља

äîiu òâî...iu ïiäîáà...òü ñâåòíèå ã"è âü
äëüäîòîó
äíè è êòî изб. ïðèíîñ изб. ñihð изб. ìàêàð изб. ëhiîò
"u w ðîæäüñòâà õ"à á"ãà изб. F Vuò

Познаје се да нека калуђерица подноси овај натпис на пергменту св. Б~ци и то са леве страве врата. А та, по свој прилици, неће бити никоја друго до царица Милица, као калуђерица. Натпис је овај на беличарасто црвенкастом пољу са плавкастим писменима, и он ће значити, ваљда, по свој прилици, кад је ова црква грађена. Осим ових биле су још три полукружне продугуљасте издубљености са јужне, и толико сјеверне, стране; међу овима су били неки свеци женске са надписима; али се сада неможе ништа ни знати ни прочитати. Осим тога што су Турци кварили, вртили очи свецима, посеве и т.д. брисали и стругали надписе, и наши су сву јужну страну тако заћапали, да стои само груби модрикасто прљави данашњи наш кумсал или тако звани малтер.

Испод врата ових и прага у простом и грубом камену, изшараном лазаровске династије шарама, стои ово неколико писмена који значе:

ïðîòîìàèñòîðü – áîðîâèëü ðàä

Између свршетка речи протомајстор и почетка Боровића, избијена је још 1 1/2 врстица, у којој се по нагађању само, као познају трагови писмена юђош избр. њош избр. За ово се нејамчи. Сад долази прилично знатна стварчица, која се истина неможе ни из далека уврстити у старе српске вештине, коима се одликују надгробни споменици патриаршије наше; али је ипак ствар за сваког Србина драгоцен, па биле, или не, ту кости српског владаоца деспота Стефана Високог, сина цара Лазара. Испод јужног округлог прозора у препрати, или као што овде зову женској цркви, стои висока за 4. стопе камена гробница, дугачка 1. хв., а ширина јој се неможе одредити, што је половина исте узидана нарочито у поменуту јужни зид. Гробница је отварана и плоче њене познаје се да су биле лупане и разбијане.

За ову гробницу прича се, као што напоменујмо: да је деспота Стефана Високог, сина цара Лазара; али се ми јако сумњамо, узимајући њен размер и остало у обзир. Ово је само тек народно веровање без икаква доказа, као да је tobож и она напоменута гробница са поклопницом и са оним написом, над собом Стефана сина кесара Угљеше. Ова ће бити по свој прилици рака каквих светих моштију, можда св. Феодосије, а Стефанова, кога од његових рођака, браће, сестара или кога другог. Камен није најбољи, а и украси показују време из кога су, кад је се срећко почело клонити своме заласку и својој пропасти. Главно је, што је опет узето из народног веровања до христијанства. И овде су огнила са громовим лишћем и т.д, као знак смрти и вечне живота. У сјеверо-западном углу ове препрате стои за 2 1/2 стопе узвишеност једна скоро омалтерисана, за коју причају, да је гробница царице Милице, као калуђерице. Веле, да је њена камена, труња малога лепше и боље украшена, нашарана и изрезана, а и камен је бољи од овог Стефанове труње; али је скоро сва излупана и изобијана: те су је, tobож, с тога, и замазали. Одма на дувару западном спрам ове гробнице у углу стои овај надпис белим писменима на плавом пољу:

áëàãîhðíà è áëàãîvåñòèâà è ïðhâèñîêàà
ãîñiiä" êíåãûí" īñëèöà öàðèöà

Од надписа, идући са сјевера југу, по западном дувару, стоје два велика, у црвеном царском оделу лица. На првом су шаре, по овој царској црвено-отвореној дреји, а на другом до врата, опет шаре са белим крстовима. Више њих је мали Ис. Хр. Они оба имају савршено једнаке круне. Оба су преко леве руке, претурили појасеве беличарасте украшене скупоценим драгим камењем. Код оног до врата, белим писменима, у плавом пољу, у 8. врстаци пише ово:

âü õ "à á "ãà áë "ãîhðíûè è ïðhâûñîêûè è á"
ãîäðüæàâíûè ñòåôàíü êíåzü ëàzàðü âüñhiü
ñðáüë...íü è ïîäuiàâñêûèíü ñòðàíàíü
ãîñiiäèíü

Да ово означава Стефанова брата Лазара, јасно се види, а то се тврди тим пре, што Стефан са једним женским лицем стои са јужне, или десне стране, врата и до главе његове стои тако исто у плавом пољу, белим писменима у 6. врстаци овај надпис:

âü õ "à á "ãà áëàãîhðíûè è ïðhâûñîêûè è
áîäðüæàâíûè ñòåôàíü äåñiiðü âüñhiü

ñðüáëhiü ïîäuíàâñêüèiü ñòðàíàìü ãîñiiäèíü

До њега је одма женска слика, такође, као и Стеван у плавом пољу, а у отворено-црвеној царској дреи, као и Стефан, са белим шарама. Дољња јој је дреја плава са белим крином изшарана. Она је нешто мало нижа од Стевана, а више глава њихових крунисаних крунама, високим, но не Неманићким, спуштају им два анђелчића трећу круну. Десни анђео једном руком додаје и скиптар Стефанду, на ком је отворено црвена дреја изшарана белим круговима, у коима су двоглави бели орлови. Појасеве своје и они су претурили преко левих руку у два краја, а изшарани су и укращени скупоценим драгим камењем. Деспот је Стефан вишији и од овог женског лика, које ће му по свој прилици престављати жену, и од она два са сјеверне стране врата, кои ће, по свој прилици, престављати два његова брата, кад је морао с њима да подели власт и државу своју нагнан Турцима.

Што се овде и трећа круна спушта више круне на његовој, и ове женске слике, глави; то ће бити та околност: што је он, ипак и по недели власти са браћом, опет био врховни господар над њима. Једнаки наслови спрођу глава означавају једнакост у земљама и властима и т.д. Код оног женског лика, као и код оног до Лазара, био је надпис, ама се ништа неможе од истога прочитати. Имамо још у своду да напоменемо живописаних неколико васионских сабора у коима заседавају грчка цареви. Тако на једноме пише ово, колико је се, могло са ниских љествица, прочитати :

ïðüâû âüñåë...íñêüè ñüáîðü kñ. ñòè "ðü wöü
ïðèñåäíèöè áûëè

"Мина и Аполинарије Константина града" и т.д. Одломке натписа напечатаних у Гласнику , за које се кажу да значи кад је црква она грађена, ми нисмо могли спазити; што нам остаје на жао. А натписе наведене овде већ познате само с тога наводимо: што их ваља читати онако како су написани, а не по ма чијим поправкима. Нестој читање благодржавни; по богодржавни и т.д. При поласку показа нами отац игуман ове свете обитељи, Данило Симоновић, једну стару цару римску, и на поисказање наше поклони је народном музеуму, што је већ извршено.

ГЛАВА IV.

Карановац са једним новијим писменим спомеником; Жича са своим старијима; Студеница са своим старијима и остало.

Колико смо прошли паланака и паланчица наше кнежевине, учини нам се, да лепшег и краснијег тржишта— пијаце — нема од карановачког. Као да је се сав дух и појезија човекова у ово местащце слегао, који измисли и одреди овакво тржиште овој нашој, у свему доста, напредној, а у многоме прекора заслужујућој паланчици. Није нам драго, што и из наше најновије стариње морамо навести препис документа, који такође прекорева становнике, а у чему незна се управо. Што се нас тиче, морамо рећи, да нас је одвећи немило потресао случај, кад смо видели сељака проста, из студеничког среза, са половином носа. Причају и говоре, зли језиц, да се догађају такве прилике и у срезу карановачком, што није за веровање. Писмено то ево шта каже од речи, до речи:

"№ 545.

Љубезни кметови и народе Подибарски и Карановачки, у нахији Пожешкој!

Желећи, предјел положити злима и непоредцима, који су ове две године у капетанији Подибарској, а и у варошима, Карановцу произишли, постављам вам капетаном речене капетаније и

вароши Петра Лазаревића, о коме сам дознао, да је и вама повољан и од кога се надам, да не само он неће у зла газити, но да ће и вас све свеколике од таква чувати, правога бранећи, а кривога казни предавајући.

Препоручујем вам, да признате реченог Петра Лазаревића за капетана вашег и да му, као таковоме, дајете свако почитаније и послушни будете, извршавајући налоге његове, кои би се к добру вашем клопили, и владајући се по савјетима његовим, које би вам за добро ваше давао. Свиколици настојте с њим заједно, да се забораве зла, која су се међу вама догађала, и да изчезну грозна преступљенија, која су неки од вас починили с намерења вашег и бившег вам капетана. Будући да он сада к вама долази, неимајући у преправностиничега, чим би се могао обдржавати; то ћете сами видити, да је нуждно снабдјети га с различним кућним потребама. Он ће пребивати у Караванцу у кући Перуничићевој.

Ваш

У Крагујевцу.

2. марта 1831 год.

благонаклони

Милош Обреновић.

књаз србски.

Написано је на страшно хрђавој жутој - пенцерлији - хартији, печат је већ помињати са натписом око: "Милош Обреновић. књаз сербски", добро сачуван.

На нашем малом коњчићу, дорини, кои нас поштено, и како пристои шумадинском кљусету, пренесе по толиким стенама и врлетима највишијих и каменитијих планина по Правој Србији и Турској; ми смо до зла бога уморни, из Караванца, до у Жичу стигли за 20. минута, а први пут са нашим другом у околном путовању ваљаним србином А. А. подпоручником, дошли смо за добар час, доброг пешачког хода. У два маха dakле, ми смо се навраћали највећој светињи и некадашњој дивоти и красоти српској, и за пуна два дана непрестане муке и патње једва смо успели да снимимо цео натпис под кулом жичином. Снимак наш и мука није нам узалудна била; јер се он у многоме разликује и од снимљеног надписа Вуића и Магарашевића и пок. Шафарика*) и других.

*) Види Pamatky Drev. pis.. Jihosl. Jos. Safarik u Prahu 1851 Путешест ; Јоакима Вуича. Fr. Miklosich Monumenta Serbica Viennae 1858. Јетопис српски за 1828 год. III свеска.

Као што смо још једном казали, старине по кнежевини ми смо тек мимогред прегледали и већ описане другима, тек само овлаш описали и то оне у коима се наши снимци разликују од осталих снимака; па баш зато и држимо: да их ваља што пре и тачније напечатати. Жича, или боље и правилније да кажемо, неподигнуте и не обновљене свете њене урвине, још лежи, и ако не сва, у развалинама и урвинама. Она је на прекрасној месности, којом се одликују све задужбине наших Неманића. Покрај западне и сјеверо-западне стране њене противе речица Кружевица, која извире из Столова, а улива се у Ибар, или тако звану Баранску реку, за 1/4 часа ниже Жиче. Од јужне и истокожужне стране противу многи извори, а од јужне за 1/4 часа противе и вечно жубори страховити планински Ибар или стара Баранска река. За 2 часа преко Ибра, а у селу Канареви познају се још и данас трагови од велике и богате бивше паланке, веле, Јанока, у коме су пре 3. год. ископали 5. прегршти старих срп. новаца и других ствари, са једним сребрним прстеном са натписом старим.

Од овог 2. часа југу, стоје још и данас урвине, веле, Маглича града са својих 9. кула, костурницом, траговима моста на Ибру бившег и т.д. као и место бившег сената, веле разбојничког и т.д. Сва је Жича негда била ограђена високим и дебелим зидом, који градом зову, а на овоме подизале су се огромне полукружне, неправилно четвороуголне куле, и т.д. од коих се и данас познају трагови, а нарочито од западне. У простору жичиног атара, или синора, било је много мањих црквица, од коих се трагови и данас познају од њих 6. св. Аранђела, Петра, Николе, Илије и Недеље.

Прекрасну високораван жичину окружавају дивне и прекрасне планине и то: јужно Столови и Кобасица; од запада Триглав; од сјевера Вујан иза Караванца, а од истока Котленик, удаљене за 3. а које и по 5. часова хода. Жича је негда, веле имала 12. кубета једнаких, која су означавала 12. апостола, са огромним на среди, које је означавало гос: нашег Ис. Хр. и 7. веле, врата, од коих су

отворена сада 4. а троја су зазидана. На западном крају њеном подиже се сада само до 11. хвати висока, а некада 25. кула, која је у себи садржавала царску породицу, или, по нашим изразима, краљевску, у време крунисавања наших краљева, кои су се у Жичи крунисали. Из куле је се пролазило кроз двоја врата и два одвојена ходника, па се преко целе препрате и мушке цркве улазило у главну цркву при крунисавању. Десним пролазом пролазио је краљ, а левим госпођа краљица; те су се пред дверима састајали. Испод куле улази се у огромну препрату, која још и данашњег дана лежи у урвина, а из ове у женску, па у мушку цркву покри вену. Покрај женске стои, са страна, по једна округласта црквица сјеверна и јужна, над коима су кубети. Ове црквице управо се свршавају онде, одакле настаје мушка. Из ових су врата, па певнице мушке цркве, сачињавајуће пречаге крстообразности главне, у целом здању. Из певница, а до олтара, биле су још по једна црквица са страна, над коима су била кубета као и на онима покрај женске цркве, а иза ових биле су спрам олтара још по две црквице, а други веле скривнице, просхомидије и остало, такође са поједним кубетом; али је то, на велику нашу општу несрећу и жалост, при тобожњем садањем подизању Жиче, све порушено и покварено.

Тако је се из просхомидије, покрај олтарне леве црквице, -ишло у леву певницу главне цркве, а сада је то затворено и зазидано. Зашто је ово овако учињено, и зашто је наша влада допустила: да се, по Ћејфовима и вольама појединих, наши најстарији и најдрагоценји споменици руше, утамањују и преправљају како се хоће, ми незнамо? Тако исто незнамо, да ли ће иједна власт и једна држава на свету ово и овако допустила да се ради. Кад се није хтело, или могло, да се уради по ономе што је се затекло; зашто је се рушило то што је остало од дивљих чорда азиских, и зашто да потомци; у место величанствених, дивних, преузвишених и непостижних урвина, своје прве светиње, која опомиње на огромну прошлост, види тек обичну цркву, којој се незна ни крај ни почетак, која више личи на чедо доба tame, мрака, и варварства, него на тело славе и напретка српског?

Можда ће се млогима учинити чудноват овај навод, а нарочито кои видеше Жичу у Таковцу календару за 1867 год. или све те уверавамо: да је тамо Жича направљена прекрасно на хартији; или је Жича монастир, код Карацовца, нагрђена грдно и наказана, до зла бога. Наставак и накаламак кубета, као и у Студеници, није ништа друго: до разцветани рак, болест, на прекрасном, њежном, дивном и прелепом телу прве лепотице у свету 16. год. девојке. А ко незна шта јо то рак и каква болест, кажемо му, да је то непрестано растење, тако да назовемо дивљег меса, разпадање и т.д. ма на ком месту човечијег тела, и то разстење без икакве изгледине, или форме, опредељене. Кнежевина Србија, ако није хтела, није могла, или умела, оправити своју прву задужбину, садањи њен нараштај није имао никаква права, квартити је, рушити, петљати и којешта правити од ње. Он је дужан био оставити је онаквом, какву је застao од варвара и дивљака, па нева је потомци, или таквом гледају, или како ваља и треба, подигпу. Шта значи од слаба и болешљикава човека, у место да га излечимо, као што треба, одсецати, ноге руке, нос и т.д. па трошећи ово, развијати му трбушину, или што друго, да остане на поругу света? Млоги су писали по новинама: да су са другим мислима и осећајима ишли далекочувеној, још из старине, Жичи, других били кад су је видели и враћали се. То у самој ствари и јест тако, само код нас другчије.

Људи, који су ишли са убеђењама, по поправци Жиче, да ћа бог зна шта видети; враћали су се тако рећи разуображени, а у нас је у место тога била срђња и лјутња. Само брљање, мазање, замазивање и крчење наших дивних прастарих и никад небивших умазаних олепљених - омалтерисаних - и окречених споменика, преставља више азиску цамију и мошеју, но српску задужбину, наших краљева и царева, кои их остављаше неокречењима: да им се види скупоћа грађива и дивна израда. Мухамеданизам лепи, замазује и крчи своје мошеје и цамије; да му се не види унутрашња ништавилост и слабост, као што му је сама вера. Само ово рекосмо одвраћа човека од светиње; а камо ли кад је још она нагрђена и осакаћена?

Дugo и dugo стајали смо савршено пренеражени и изненађени код Жиче, гледајући је са свију страна забленuto; dugo и dugo врзле су се млоге мисли по глави нашој, док напослетву, старина, ојаћена светиња, стање наше бивше и садање, није омекшало болно срце; док није уталожила се бура, а немоћност и ненадежност поправити покварено, пустило верног друга свога, а свега ојаћеног, врелу крупну сузицу. Жича је ту, стање наше ту, немоћ ту, прошлост ту и ваљало је само клекнути,

те се помолити вишњој сили: да се ово више незбуде, е да се више никада и ни на једној српској старини недогоди.

Осећаје прекратите хладне и студене, праве егоитске, и светских наслада, креатуре, коима стајаше све и сва до stomaka и као што се каже обояка т.ј. одела и насладе. Вечерња је се почела и свршила тако рећи пре почетка т.ј. ње управо није ни било, а само је се промрмљало нешто мало и то вальда не целог оченаша. Гледало је се више на састанке у прекрасним шумицама; но на оно зашто је се позвано и чему је се определено. Од преживописиваног живописа прастарог, виде се трагови, овог последњег, из доба у коме тешко стењаше српски мученик под лукавом и змијском руком лукавих ситних и цебравих азиата Османлија, као и тешком челичном снажном руком одпавшег од свог брата, народа, народности и вере, брата или боље небрата, потурчене утворе српства и Срба.

У самој разореној и у урвинама препрати, а са источне стране куле, познају се трагови, од остатака светаца разних, кои су били живописани алфреско. Јужни са сјеверним зидом сасвим су опали, а источни је новом поправком сав изкварен; те се на њима невиди ни гласа ни трага од живописа. У колдико се може познати, била је слика св. Богородице израђена доста хрђаво. У женској, и мушкиј цркви, као и оним побочним црквицама, које где познају се такође трагови живописа; али као што смо рекли из доба турског. Што се нека вештина особеношт, и старина овима приписује у Гласнику 21. од нашег вештака г. Тодоровића; ми се само можемо дивити и чудити томе. Неразумемо ту ствар: да вештак невиди ругобе нашег живописа из турског доба, нарочито, као научењак спрам онога што је негда било. Црква је била 3. па и 4. пута преживописивана. Од последњег стоје остатци, у јужној црквици, спрам прозора с десне стране. Преставља се како 5. лица у свештеничком оделу носе једну труњу, а једва познавајућим се белим па пожутелвм писменима чита се ово:

íåñîóðü ìîmè ñò "ãî Ñòåôàíà íå избр.
¿åðåí избр. 2. врстица: è ïîïâ è äàéîíû

Са источне стране прозора стои млади цар у црвено-рујном Неманићком оделу, а до њега патриарх у белој одежди, са плавним крстовима, изшараној, даље много свештенство и друга лица, која су сва црвеникасто-риђасте браде, косе и бркова. Више њих пише:

Öàðü è ïàòðè"ðöü è íá"ü záîðü 2. вр.
èñðîäèòü ïðhìî ìîmè ñò "ãî Ñòåôàíà

а цар и патриар почиње тек од Душана. У самим вратима, водећим у препрату разорену, стои, на левој страни, живописана, или уписане мложина голог народа, свију полове и узраста. Цео тај сбор гоне и свесрдно увлаче на силу у цркву, у овој познају се трагови, да га миропомазују и као кршћавају. Ово ће по свој прилици бити слика из живота Немањиног и сина му правовенчанога, у које доба, мора бити, да су на силу нагонили народ да прими православље и да се одриче разне јереси.

На вратима водећим из куле у препрату, стоје двоица у црвено-рујном Неманићком царском оделу, са крунама округластим са наушњацима, као и у свију Неманића; у обоице су дреје изшаране белим колутавима у коима су, у црвено-рујном пољу, двоглави бели орлови, у место других шара, а по где где познају се трагови од плавих огњила. Познају се трагови да су у место белих били и црвено-рујни орлови.

Први је Стефан Правовенчани, са окружлим — татарско-турским — лицем и за чудо црном брадом и косом, а други је син му: "êðàëü ðàäîñëàâü". Но нетреба се овом турско-татарском и једином међу 130. виђених лица правовенчаног, лицу чудити; кад се опази: да су ово доцнији и из турског доба поправљани ликови ових владаоца. То се одма даје видити на остатцима

старијег живописа двојног, а по где где и тројног; на слици, истог једва познавајућој се од црвено-риђе браде, других образи и т.д.

Више краљева је св. Б"ца на престолу такође из новијег доба, грубо и невешто израђена; а ниже ње је слика, доласка краља у Жичу где га св. Сава са свештенством дочекује. Војводе а свита краљева, имају ћурдије, као и дреје до земље, са разрезаним рукавима, или тако званим чевкенима и т.д. Сад прелазимо, па повељу издату овом монастиру, а уписану у овој кули, скоро за 2 1/4 хвата висине, до последњих дољних писмена, у њеном јужном и сјеверном дувару. На једној и другој страни натписи ови састоје се из по 25. врста дужих од 1 1/2 хвата.

Колико се нама чини рекли би: да је наново повлачено доцније мастилом по прастарим писменима, а и ово повлачење учињено је тако рећи вајкада. Особито се види то: што су млога писмена другчије, но што је требало премазана и од првобитних других направљена друга сасвим новија, но не друга. Ово се неодноси на најновију поправку по где где и на повлачење перорезом и плајвазом по траговима писмена стarih оних лица, која мишљаху да ће тако лакше овај натпис прочитати. Са сјеверне је стране овај натпис:

Æ Ñåìuæå iðhñâhòíiu õðàìu ñiàñà íàøååí è~ñà
ð~à iiíåèñèíâhæìhè ië~ñòè åæå ñòâîðè w íàñü
Ñòåôàíü
ií áæè~åè ië~ñòè âhíüyàíè êðàëü âñå ñðüáñê~

2. vrsta

zåìëå äèwêëèòè~ è òðàâuíè~ è äàëüìàöè~ è
zàõëüì~ è ñü iðhâüzëuáëåíèìü iè ñèííìü
Ðàäiñëàâíìü, ii áiæèåè
i~ñòè íàìhñòüíêü iè iðèíiñèâh òâi" w òâièðü
âüìëüáèup iàìåòü íàþ äàðü ñi~ñu íàøiu ;~ñu
ð~u öàðu è åäi ñòà~åí iðiðîéà iðhäüyå
êðüñòèòåëà èw~êèà, äåñíèöåþ æå âüzëíæè íà
âðäöü æèæäèò~ëà è êðüñòè è w ãëàâè iðhäüyåâè
è í iimü iè âñhõ ñâåòèðü ài~ëü iðiðîéü
ìuyåíèëü ñò~ëü iðhäáèíðú èêííàìè ñòû~ðü
wáðàzü è ñúñiæè zëàòèìè è ñðåáðüíèìè, è
ðèfíäàìè äiâëúíi è zââhñí è iiéðîâè ñò~ìè è
ðèzàìè yüñíèìè ñò~èìè ~âàíääëè è êíèäàìè
iíiääìè è ièhiè iðàâäàìè "æå áûøà íà
iðiñâàmåí;å ñi~ñq íàøåìq ;ñ~q õñ~q è íà
êðüìu è íà wähièå ñëqæåmèìü ñòii~q õðàìq
ñåìq! ñåëî òàëäüñêî è ñü ðàòèíâü è ñü

zàêëîièòîâü, ëuêîâü, òîiiëüíèöà ñü âîþøîìè, ðèääáèöà è ñü âñhiè wáðüøüìè è ñü áðhíîâü, æèyà ñî áàòíèìü, ðèáèyè è ñü öðüíîâü ðhêîìü, òëüñòî áðäî ñü ðàøüêèìü ähëîì èñmèòàðèíîâü, iñhøyàíèöà âñà ñ ihyàíîìü, áqêîâèöà, ãðàõîâèöà âñà, ñâèíüöè, ãðàäyàíèöà, ðàäè~âî, êíàðåâî, yðüíàâñú, ñhðyîâü, áðhñòíèöà ñú òðüäîìü, ñâèáíèöà ñú wêðqäëîìü, áiáîëå ñú yåyíèîìü ; êiyàíèöà ñú iuiàâièìè.

Îó qëöèíü ñåëà! äiëúíàâüñú, áîðêú, ãíèëà, äiáðèí", âèòàõîâî, à q õâîñòèh ñåëà! iåëü ñü zàñåëè~ìü ñè yðüíèâðð, ñòëüïåzè, òðháîâèòèêû, ãîðàæüäàâüñú íàêëúáüñú ñú yåëiåêèíè ñü ëiáëàíè ëþòiäëàâû ñú ãðàäîìü, à u zàòîih ñåëè! öðíüyà „ñü zàñåëí~ìü, wâh èâàíè ñú zàñåëí~ìü, zàiyàih ñú zàñåëí~ìü, äiôáîâî ãðàíh è âñà ñèh ñåëà ñú zàñåëí"àìû ñè, è ñå q zåòh ñåëà! òðháîëå, iëàâièöà, u ãîðñêîìè æqïh ãiëèyü! à ñå iëàíåíà, ñiiíèöüíazäðè, "àâiðíè~ ñú ëqêàâèöàìà, q õâîñòíh ñääàíà iiëh ñü òià ñâhiè åâîzüäîì íàä áðhzíèöàìè æåëüèíü, à zèiíå iàøå wäú áðhzäèå äiëq ièzü ñqòhñêq ñú âñhiè iàøàìè "êîðå iðhâièå öðêiâèà iåäà, ñú âñhiè iàøàìè ¹zèiíèìè è ëhòíèìè, à ii iíî ñðhíh âîòëhíèêà + à ñå âëàñè yòi ñii äàëè ñhè öðüêâè èiåíà ñè ñqòü! Äðüäü, êíåzü è zú ähòèþ, ðàäiòà, âëüêîñàâëü, òèðîìèëü, ñòàíèìèðü, åîèðüí", äðàãîøàíü, ihäiñëàâü, zëèí", ièðîøü, áðà~íü, ihäqøü, ihäiòà ñûíà, ðàäiìèðü, äðàãàíü, áðàðèíü, åièëî, äðüæèí", iiyåièëü, áàðèíüà, áðàòièðü, äðàãqøü, eqiàíü, ièëiáðàòü, äðàãqøü, äðàãñëàâü, iuæèëî, òèðîÿü, äðàãiìèðü, äðàãqøü, eqiàíü, ièëiáðàòü, äðàãqøü,

äðàäiñëàâü, êðàí", ðåäèëî, äðàääà,
ãðüêiñëàâü, äðàäqøü, iiëèäðàäü, ðàäèøü,
òèõiìèðü, òúmà iu è ñú ähòèþ, zëàòà, ñòàíü,
äðàäèü, iiü ièëü, äiáèi", áåðèëî è ñú
ähòèþ, ãñðöèíü, ðàäü, ãñðöèièðà ñú iàòåðåþ,
yqyü, êqìàíü, áðàòiñëàâà, áqyüèhãü, âhëíi,
áðàòåíü, áðàòiñëàâü, äiáðèñü, èhâü,
äðàäiìèðü, ñòðàøèíü (èëè ñòðàøíèü), òuäiðü,
òèõiìèðü, áqíèëi, áðà", ãñðöèëi, âièièðü,
áiæà", òuðí"àêú, iðhääèièðü, áqyü, èðàñèièðü,
áðàòèëi, áqäèñëàâü, òèõiñëàâü, iðüääë",
ðàäqøü, êqïëhíü, áðàòàíü, áqíü, iðiääíü,
âièðüíà, áðàòèðüíà, ãàòèøà, èëèà, áqêiðü,
ðàäü, áðàòèðüíà, áàëà, ñðàöèíü, ððåë",
ièëüöü, äiáðiìèðü, ñèíà eëàääà, äåñëëà,
äiáðiñëàâü, òåøåìèðü, áqäèíü, áiæèöà, ãåëà,
ðàäuøü, êuíü, áqêiðü, ðàäü, âëàäü, ñòàíü,
iihãü, ðqäü, ãðüääàøü, zëàòàíü, äðàäqòü,
âëüêñàíü, áiääàíü, áðàòiñëàâü, áhãîòà ñú
ähèþ, òiëhêü, äðàäqíü, èþáîòà, êuëëíü,
âåëèièðü, êðåzòhiü, òqäiðü, áqêiðü, iàiíòà,
ñèíàihãü, áðàòhøà, áåðèñëàâü, iðüåiñëàâü,
ñí¿àíü, ièöeàòü, yðíiïiü, iðàâèëëà,
äðàäiìèð, äðàäiñëàâü, âièðüíà, ãqäiòà,
âuåñëíü, ñéiðiìèðü, ãðüääàíü, iðqæëíü,
âièñëàâü, äiäà, ðàäiòà, âåëèièð, iiâðüæåíü,
âièñëàâü, áåðèëi, ièðiøü, âåëhíü, ñðàøyêàíü,
åå", äèíà, áhãîòà, ãñðöèëi, yðüihãà, ãðüäqðü,
áiääàíü, ñòàíü, äåñèièðü, ähøàíü, iëhíü,
âðàòèøà, ähäiü, uäiâèöà, äðàäuøà, èàíäuiü è
ñú iàòåðíþ, äðèiiü, yðüiïòà, ñòàíü, øàðåàíü,
âièihãü, áhëiòà, âièëà, ièíü, ñëàâëi,
ãñðöèëi, ihæà, iðiääíü, áqíü, ähãü, äðàäqøü,
auí", âðàòèièðü, âëhëiñëàâü, ãñðöèièðü,

êuäèøà, iðhääõí", áqíü, òðuñhiü, íåðääü, ñèíüäuðü, äðäãqøü, è ñè~æqïå iðèëiæèõüìi iiäú wáëàñòü ñè~ öðüêâè! Êðuøèëüíèöu, iðäq, áiðüyü, eäiäíèöh wáh, áhëèöè, ehäüyü, ëuäiìü, ðàñèíà, ~ðiøäièöà è âñå õðäëüñòäiìe yòi i"ðèëäaa ñè~è öðüêâè ñèìü, äà íåià iðiòiïiìä äâiðüñèè íèéi~ðå wáëàñòè iü yòi äiðiäè, èëè w iïiïâ, èëè w âëàõü, èëè zåiëè, à è iïiïâñêà áèðü, yòi äiðiäè w iïiïâü iïëiâèíà äà ñå uzèià ñè~è öðüêâè è äà ñå íåiïzèâà àðõè~ièñêuïiâü yë~úâéú êðäëþ áåzú êðäëhâå iåyàòè, iü àêî íhêiìu yèìü äëüæüíü, àðõèåi~iâü—.j. àðõèåièñêqïiâ— yëúâåéú, äà åà iïzèâà ñú êðäëüåâiì iåyàòè iü êðäëþ äà íå iïèäå iî iåyàòè ði òuzè äà ñå uñiðþ iðhääü êðäëåâu ðîòu è äà ~ u ñuäu àðõè~i~iâú yëúâåéú. Ñå áh. àmå ñå iïziâå êðäëåâü yëúâåéú, àðõèåièñêiìu è äà åñòh''.

–На јужној, или десној страни, такође у 25. врстица као и првог

†,,Ñèæå ñò~è è iðhw̄m~íè õðìü ñiàñà íàøåäi è~ñà õðèñòà àzü ièëiñòèþ áiæè~þ áhíyàíè êðäëü ñòåôàíü è ñü iðhâüzëþáëhíùi ñèíiìü ñâièìü ðiäiñëàâiìü iðüâhíöìü ~äiæå è áëàäiñëiâèñìi áèòè ~ìu êðäëþ âñå ñèå äðüæàâå, åü ñåæå õðäiü ñiàñà íàøåäi zäh äà iïñòàâë"þòü ñå âñè êðäëè~ õiòåmå áèòè äðüæàâh ñåè è àðõè~~iè~ è ièñêuïè~ èäóìåíè~ † zäh ñå iïñòàâë"þòü ñå è ñèå æuiå iðèëiæèõiìü iïwäü âæàñòü ñèåè öðüêâè êðqøëëièöq, iïðäâu, áiðäyü, eäiäíèöu, wáh áhëèöè, ehäüyü, ëuäiìèðà, ðàñèíà, è âëàñè âñè ñèå êðäëåâñêå äðüæàâå è ñè~ æuiå yòi iðèëiæèõiìü öðüêâè ñ~íà íàøåäi ñü ñèìü äà íåèiàþ iðiòiïiìä äâiðñêå èíêðå wáëàñòè, à mî äiðiäèò w

iiiiāü èëè w âëàðü zåìàëüñêè ëþäè yòî iiiiâñêî
 áèðü yòî ñå qzåìëh íà ëþääðü äà ñå òà âñà qzåìëþ
 ñhè öðüéâè à iiiiàü êåñq äiøëå æuiå äà qzèìà
 iðiòiïïä äâiðüñêè iïëiâèiu áèðè iïiiâñêå, à
 ~ðå~ âðüðiâèia iiiiü, äà ^ òiâà íåqzèìëå
 iðiòiïïä yåñòè íü âñå òî ièñêqü äà qzèìëå à
 ñè~ ä^ æuiå! ~ëüøàíèöà ièqêà, wáà èáðà w
 èñüïðüâà íå uëàzèëú iðiòiïïä äà è ~må, äà ñq w
 iðiòiïïü ñâiâiäiå è ä^. iàiñòèðè êðàëåâñk öè! ñ
 ^òà áä^ðäèöà ñòqääíèÿüñêà è ñ^òè åwðäè~ u ðàñ~ è
 ñâåòiâiðñêè iïiàñòèðü è ñâåòà áiâiðiæöà
 äðàäüyüñêà òhiè¥ ä^! iè íè ñàìhiè èìè, èëè aäh
 èiü ñu ñåëà iïäü êièia ièñêuïèìè äà íåèiàþò íàäü
 ièìè èêiðå wáëàñòè ièñêuïå, à w iïiiâñöhiü
 iïñòàâæåíèëðü iïiàñòèðñêèð wáëàñòè è w âñàêiìu
 äuðiâiïü ñiðiðàâæåíè iðhäëàäà~ìü òà âñà
 àððèåièñêuïà, à w iïñòàâæåíè èäuiåíüñêüìu åäiæå
 iî iðàâäh èzâiëè êðàëåâñòâi, ñåäi àððèåièñêuïü
 áæàâiñëüâæåðü áiæüñòâåi, à êðàëü äàâàåðü åìu
 æëüzëü è öåëiâü åäi iïñòàâë"~ ~äi èäuiåià, è
 iïòiìu áiæü^ñêè zâeïïü íàuyèâøè iî öðüêâåiïìu
 uñòàâq è iðhäàíè. ²² ãiñiïäüñêî zâðhmåíèå áèñòü!
 íåðàzëuyàòè ñå iqæu w æåíå è æåíè w iqæà, àmå ëè
 êiòðè wáðhmåðü ñå ñèþ ñòðàøíip zâiïâhäü
 iðhñòqïà" ñèìu íàêazàíè~ìü äà íàêazuåðü ñå! àmå
 ëè êiòðè áuäåðü w âëàñòëü äà qzåìëüðü ñå íà íåìü
 êðàëþ †.s. êiïü, àmå ëè w íèð êiíèëü äà
 qzèìëåðü ñå íà íåìü iî Â. êiíà, àmå ëè w uáiâèðü
 ëþäè ñòâiðèò ñå äà qzèìëåðü ñå íà íåìü iî â^
 âièè. Eåíàìü òiæå iïâåëhâåìü! àmå ëè êiòðà âü
 iðåñòuiëåíèå zâeïíq âièäåðü, àmå ëè áuäåðü w
 âëàñòåëüñêèü òà âëàñüòëüñêèü íàêazàíèåìü äà
 íàêazèâååðü ñå àmå ëè æåíà âëàðü è w íèæëðü òà
 iðiòèâq ðiäq äà íàêazèâååðü ñå, àmå ëè êiòðà

Ðiäèòåäüè w~ièäò nå èëë èhìü êîèiü ñèiü, òi
 òàêîâà äà iàêàzèâåòü ñå, iðîòèâq ñàíq ñâiâìq,
 àmå ëè w ñåáh ñàìà èihòè áLhñíiâåòè ñå,
 wñòàâë"þmè ñâiâäi ìqæà, äà àmå èìà äiáèê
 äiáèòèiü äà iàêazqåòü ñå, àmå ëè äiáèòüêà iâèià
 òi ñâièiü òhëiü äà iàêazqåòü ñå, "êiæå áqäåòü
 èzâiëhíè~ ìqæå ñå, iàêazàip ä....þ âiäèòü, à àmå
 ëè iâaqäåòü åiu uâiäiâiäi åiäèòè òi iàêazàâü þ äà þ
 iðiääåòü êäiî ~iu ãiäü, è iî iàêazàiè âñàêè ìqæú
 êiè áqäåòü iqñòèëü æåíq äà þ âuziåòü âü äiìú
 ñâiè, àmå ëè ñåäi iâèih" iñëqøàòè òi òàêîâè è w
 áiæüñòâåíå öðüêâå äà áuäåòü zââåzàiü è ^ àiäåëå
 è äà iâauäåòü uiâ~ë äëàòè – нemожe да сe прoчитa, a то je верно
 снимљено – àmå âòiðu æåíq iîèiåòü äà äàåòü wñëqðq
 iîäiâèu iðüâiè, èëë êòi iî òàêâèiü æåíq äàåòü è
 æåíå iâðòhòè ñâiå âuzåòè òiè òüääà qïàäååòü u
 òàêiæå iàêazàièå "êiæå è iqñòèâèè, è æåiàiü æå
 ñèiè wâðàz~iè zâiðhmåíèåiü äà áèâååòü! äà iå
 èiàòü wâëàñòè wñòàâèâøè ñâiâäi ìqæà íèüiâà
 uzåòè. Òè; ñâ~ëhiü æå è ãiñiiäüñòâuþmèiü
 zâiðhmåíèåiü áiæüñòâåíèiü zâiðhmåíèiü, íèêòi æå
 äà iå iñòàâë"åòü áiæüñòâåíâäi ñåäi zâêiâà ðà¹zâh
 ñëiââñå iðåëþâiähíâäi è òiè èñòèiî äà èñièòàòü
 ñå ñü ðàzñuæäåíèåiü íà âëàñòåëhõüæå è íà
 âièíüöhõü äà qzâiëþòü íà íèðü wñëuðå
 ãiñiiäüñòâuþmè, åæå ñqòü uâiziè íà íèðü æå
 qzâiëþ iî â~. âiëè, òi ãäh wâðhòâþòü ñå u æuiâðü
 ~ñu iîäü wâëàñòþ àðð~ñêuièå äà qzâiëåòü àððèåi
 ~êuiè", à iîäü wâëàñòþ èihõü ~ièñêuiè~, àmå
 ^áðhmåòü ñå òàêîâè òi äà qzèià åièñêuiè" ~ä~íü
 âiëü, à äðuâè äà uzèià ãiñiiäüñòâuþmè, àmå êòi
 ñâàòüâèöq iðhzâëiíü uziåòü, àmå áqäåòü w âëàñòëü
 èëë w âièíëü äà qzèiëþ wñëuðü ãiñiiäñòâuåè iî
 â~ âiëà, àmå ëè w uâiâëðü òi äà uzèià ñò~ëðåëü

iiēiāēiu, à òàâēâè äà ñå ðàziumàþòü u ðàñiqñòhðü
 èëè u ñâàòüâèöàðü. Åæå iizèâååò ñå iðhä ñò
 ^ëíå ñðå iðuêu ñâåòèòåëhü ~iuò ñå, òî òàéâå ðqêå
 è iåyàòè ñâåòèòåë;å äàuzèìàþòú è äà ñå íå
 iizèâëh ""ððèäièñêuiâü yë~úâëü êü êðàëp áåzü
 êðàëååå iåyàòè, íú àêî ~ êîiq yèiü äàúæàíü àðð
 ^ñiiâü yëúâåëü äà ñå iizèâà ñü êðàëåâiìü iåyàòè
 åü êðàëååå ðîòå, äà àêî íå iieäå iî iåyàòè òî
 òuzè äà ñå uiënuå iåyàòü èiü äà uzèìàþ àððè
 ^ñeuïè ñåáh. È âñå âñà ñâðüøèðiìu òè ñ~iñå iîè è
 iðhääõiìü áiæüñòâåíåè è íåèzðåyåíåè ñëàâh
 öðüñòâè" òâi~äi, äà àmå êði iðhñòuïèòú è èiåòü
 òiè ðazîðàòè íhëòi w ñåäi iðhääíàäi òåáh êòi
 ëþäi áqäåðü iðhòâàðåå ñè~ íå òüêiè äà å iðiêëåðü
 è iðèíîåíü áiæüñòâåíiìu òhëu è êðüâè a~äa á~äa
 è ñi~ñà íàøåäi è~ñà õ~à è áä~uiàòåðè ðiäøåí è
 iðhñâhòèå è iðèñíiähâi~ ìàðè~, íü è àíàòhià åiu
 áqäè è êëåòâà íà íèiü ñò~ûðü íåååñíûðü ñèëü è
 ïwàíà iðhääåå èðüñòèðåë" è ñò~è" öðüêâè õ~ðñòiâè
 è ñâåòâäi iðüâiìqyåíèêà ñòåðàíà è ñâåòâäi iöà
 íàøåäi ñàâè è ñâèðü w~öü íàøèðü ò~í~ ? . èæå âü
 íèëè è iip ãðhøíhiü äà å zâååzâíü âü ñè âhëü è
 âü áqäumè è íàñëhäíèëü äà áqäåðü iðhääòåëþ èþäh
 è iðèyåñòüíèëü ðåêøèìü, âuziè ðazüèíè åäi, êðüâü
 åäi íà íàñü è íà yåähðü íàøèðü äà iðèyüðü ñå è
 òhiü.''

У колико се наш снимак разликује од осталих, пазливи читалац лако ће видети, а у старинама једна једита речица, једно једито писмо, другчије схваћено и опажено, млого и млого чини.

Свакојако није сувишно да и овај натпис уђе у наш сборник.

Студеница. Ко је читao г. Каница "Византиски споменици по Србији" ваљало би му признати: да се више ништа нема и неможе рећи о нашим старинама, до оно што је он казао. По њиме се повео и наш вредни и млади лекар г. Владан Ђорђевић у својим "Путничким цртама" те је и он потврдио све оно, што је г. Каниц, навео, додавајући само још нешто више: да су неке слике на камену узете још из римског доба; да су римске, па ту самопрешивене, налепљене и додане.*)

*) Види њег. Пут: пр.стр.45. "А у пољу на камену изрезан је испупчено Христос на престолу с два анђела како се моле. Коло им је око главе са акантус лишћем у округ попуњено. Ова испупчина слика

— рељеф — једна је једина у Србији на којој су и прилике — фигуре — и види се да је она са које старије грађевине.*

Све што је на свима нашим, а незнамо по г. Каницу зашто "византиским — као и по чему је "Ариље најстарије," — споменицима"; по истоме је: или византиско, или романско, или арапско, а час чак и персиско и т.д.? Главна је ствар да никада и ничега српског нема. Сваки изрезан листић, свака шара, сваки украс, свака слика, свака резотина, удуబљотина, изпушеност, угнутост и т.д.; све је то свију и свакога народа, само не Срба и српско; па не и славенско, у смислу данашњих славенских, а некада српских племена и народа. Народи ови од своих 100. милиуна душа, старином први и најстарији у Европи, нису ништа своје ни имали нити имају, ни могу имати, и све што је некада њихово било и звало се; све је то, по поменутом г. Каницу, туђе, украдено, усвојено, примљено, превучено и т.д.

Неслажемо се, као у свему са г. Каницом и његовим присталицама, тако ни о садањем крову студеничком од ћерамиде, као тобож да је такав од искони био, а тако исто ни да никада других на нашим старим храмовима није нибило, до оловних и т.д. Ех како се заборавља:

"Ударићу темељ од олова,
Па ћу цркви саградити платна,
Сагради ћу од сребра бијела,

Покри ћу је жеженијем златом,
Поднизати дробнијем бисером,
Попунити драгијем каменом".

и то у доба пада и пропasti српске, кад и са престолницама нисмо обезбеђени; него се сељакамо, бегамо и узмичемо чак из Призрена у Крушевац и из овог даље и т.д. А са шта се таки кров по песми у то доба ненаправи, каже: нам иста песма

"Вала кнезе на бесједи твојој!
Што ти хоћеш задужбину
градит,
Време није, нити може бити;
Узми, кнезе, књиге старо-
славне,
Те ти гледај, што нам књиге
кажу:
Настало је пошљедне вријеме,
Хоће Турци царство преузети,
Хоће Турци брзо царовати,
Обори ће наше задужбине,
Обори ће наше монастире,

Обори ћу цркву Раваницу,
Ископа ће темељ од олова,
Слијева ће у топе ћулове,
Те ће наше разбијат' градове,
И цркви ће разтурити платна,
Слијева ће на ате рахтова;
Хоће цркви покров разтурити,
Кадунама ковати ћердане;
Са цркве ће бисер разнизати,
Кадунама поднизат' ћердане;
Повади ће то драго камење,
Удара т' га сабљам у балчаке,
И кадама у златно прстење." **)

**) Види нар. пес. В. Кар. стр. 200 и 201.

Ми смо још једном рекли: да се у старинама нашим у кнезевини не ћемо упуштати у подробне описе, остављајући то старинама у правој, или краљевској и царској Србији. Тако исто не ћемо се бавити ни о нашем путу од Барановца до Студенице, ни о његовим, по г. Владану, нечувених тегобама, и ако, по највећем пљуску и ноћи, залутавши мал се не скрхасмо са нашим другом Л. А: и пандуром, у једну ужасну и дубоку провалију. Била је већ превалила поноћ кад смо стигли у Студеницу, сабор беше и да се недеси г. капетан са Рашке; ми, окисли, озебли и уморни, пропадосмо без преноћишта. На путу мал не сломисмо врат, а у монастиру задуж. наших краљева и царева, мал не погибосмо од зиме, без преноћишта. Добро рече г. А: "Ви прођосте Турску па не погибосте, а у Србији мал не сломисте врат, са мном и оним човеком"

Ђаково планина није тако страшна, као што се описује, а и пут је спрам оних у бив: царевини и краљевини Србији, а садањој османској империји, предобар и што но се каже: раван као длан. Тако

исто није нам од потребе напомињати прекрасан положај од Караванца па до Студенице, а као мимогред рећи ћемо, што смо и више напоменули: да смо у механици, код трагова од развалина бив: веле, паланке Јанока, видели српску пару цара Стефана. Она је од изкопаних оних 5 прегршти, све самих оваквих парица. Међу овима је нађен и велики сребрн прстен, са надписом окоју, који је и данас у неког Стевана Радовановића у Чибутковици селу близу Караванца. Ово само с тога напомињемо, да би друштво, преко власти, добавило тај прстен и колико је могуће од тих старих новаца. Поменути је механиција причао све то г. капетану рашком пред нама.

— Тек сутра дан, кад смо се подигли, видели смо и прекрасну околину дивне Студенице и њу саму. Сва околина састоји се из дивних и прекрасних, доста шилјатих и оштрих, планинице, на коима стоје мале и сиромашне кућице села: Студенице, Засада, Боровца и т.д. Више њих, по врховима, као катарке на лађама, стоје сухи прастари борови, до коих се гурају млади и зелени, ама крџави и слабачки. Стари дижу се у небо својим висинама и огромноћама, престављајући вальда и доба наших дивних и непостижних предака, а мали, истина зелени и још растући и живећи, чепају се испод њих, немогавши им се ни издалека сравнити и упоредити. Густина, слабост, несложност, завист, себичност, изтуривањем и суљањем свију, да су први, чине их још незнатнијим и слабијим спрам дивне и величанствене огромноће предака њихових, кои и, као мртви, одржаше се у свој својој висини и слави, на врху величија и величанства, и то сви скупа, не сметајући један другоме и неунижавајући један другога.

Само је омладина, на сјеверно-источној страни, и подмладак ове ствари, у неколико успела, да се примиче својим праочевима, дјејствујући и радећи скупа и уједно; ама узалуд је све, крџава и тужна јужна, источна и западна страна, стење под тешким Притиском своје зависти, глупости, слабости и нејачи. С тога се, са сваким минутом, остатци њени, са голик стена, у крвавим сузама, руше, и стровалају у лађану и вечно шумећу Студеницу, која им сузе носи од извора свога, близу плota, па све до утока у Баранску реку или Ибар, а овај у Црну, или српску Мораву, из које се састају са сузама браће своје донетим Бинчом, или правом српском, Моравом. Из ове иду даље тихим Дунавом до Црног, Азовског и Белог Мора у коима, састављајући се са сузама остале браће из других крајева српских, састављају општи вапај и пакао и чекају страшна, а праведна суда, над онима, кои их гоне да страдају и пропадају.

— Дуго смо и дуго обилазили око града т.ј. ограде монастира изнутра и споља, тражећи остатке ствари; ама бадава, све је то утамањено, упропашћено и сатрвено. Често би нас у нашим мислима и послу прекидала саборска светина, у којој доста беше онога, што се хвала Богу, неналази не само у другим, него ни у једним крајевима српским. Неколико екземплара, без носа и у ранама од сифилиса, обојег пола, чине одвратним и светину и околину, које се све неслаже ни са светином, ни са овим дивним и прекрасним народом српским. Туђа поганштина и уљезина у српску светињу и народ, вапају и позивају и владу и све патриоте наше, а нарочито лекаре: да што скорије притечу у помоћ овоме јадном и добром народу, који страда не са себе и сиротиње, по извештају неке г. доктора; но са туђинске погане уљезштине, која га још од доба пропasti патриаршије српске гони и мучи. Кад се свуда и по свима крајевима чини све и сва, онда пренебрећа овај крај, кои и много даје, и најмање узима —јер има само 2. школе — од Бога је грехота, а од људи зазор и срамота. Обазримо се једном и на Бога и душу; те помозимо овима, да се опрости туђе хрђе, а онима у ужичком и подринском окр. своје падајуће болести, која је толико успела: да се налазе седа од неколико стотине душа у коима већина има ту болест. Ово је само сљедство наше изнемогlostи, старости и слабости, од силног и огромног рада и тековине за друге, наше варварске бив. господаре азије.

— Негледајући на саборско весеље, парничише се непрестано, а нарочито око препрошавања. Међу осталима нека баба Недеља подигла беше две парнице, противу две девојке и два момка. Парница јој је сва у томе: што јој је син просио девојке, изпросио, оне се препросиле — обичан обичај овде — за друге, а њега остављају. Баба Недеља стављала им је рачуне ужасне, те тако иде вечна распра још и по удаи и венчању. За добре и поштене девојке, таква је јагма: да је заиста ни у једном крају српском нема, што показује карактер српског народа. Света је било одвећ мало, па и оно што је дошло из краљевске и царске Србије, ново-пазарске, пећске и вучитрнске нахије, да се поклони и помоли своме краљу, због примања хрђавог, или боље гоњења; не ће више никад доћи.

Лепо један рече: "Оче! Св. краљу моме доћи ћу и поклонићу се, а да ми бог да, да те више невидим никада." Можемо поуздано рећи: да ће наша Студеница са св. краљем, скоро, ако јој се не притече у помоћ, ако не пропасти, а оно опустети и светина ће доћи само те се поклонити своме св. краљу, бегајући од задужбине његовог светог оца.

На западној страни, више добрих и богатих ћелија, подижу се остатци од бивше прастаре куле, која се над кровом ћелискм узвишила. Сада она служи за звонару, а да ли је и у стајрини то била незнамо. До места, са кога се звони, вальа прећи преко 61. дрвеног степена. Звона су све same задужбине и од тих је једно приложио прота београдски 1833. год: пок. Милосав Михајловић, а два друга исте год. парохијани овог манастира. Од оне куле, веле, да је више од половине срушено, и у стајрини, по њој су биле све same цркве, што се још и данас познаје, по остатцима просхомидија, часних трпеза, живописа светаца и т.д. Нама се чини, како није било из ње никуда изласка, до у простаре ћелије, и то чак у најдольне, да је, кула ова, служила за прошетњу и молитву заточеницима, а не звонару, као што држи г. Каниц.

Међу поменутим је црква св. Аранђела Михаила, до које се долази прешав преко 51. степена, а она је сва у своду. Тек више ње, још преко 10. степена, долази се до звона, која су због разорене куле даском покривена. Пошто је кров дрвен и нешто узвишен је од зидина кулиних, између њега и зидова стои повисок отворен простор, са ког се види дивна и прекрасна околина студеничка. Одма на сјеверу подиже се прекрасно узвишено округло, а доста шиљато, тако звапо Крштено брдо, на коме је и данас дрвен крст, и развалине цркве св. Ђурђа; даље се по околним бреговима, виде трагови још од разорених 9 цркви, које су биле посјећене разним свецима. А то све сведочи: да је око Студенице било много и много цркви, а нарочито испосница. Оваквим је развалинама, причаху нам, напуњена свака планина и брдо, окружавајућа Студеницу, као окрајци више села: Понара, Чемерне, окрајци Ђакова, Шанца, Делова, Раковач, Гологбрда, Криља, Косјерића, Криваче и осталих.

У самој огради студеничкој стои још, сада на велику нашу жалост, немарност и несрећу, пуста црква св. Николе, за коју кажу: да је пре Студенице зидана. Она је просто дуго, лађасто, са српским узвишеностима на крову, здање из прастаре архитектуре српске, смешане са оном усвојеном у неколико из доба у ком смо подпадајући под илириску или српску екзархију, зависили од Папа. Она је у правом смислу пуста, забајаћена и као да није црква и у српским рукама; него као да је, боже ме опрости, саставни део турскога хана.

Тешко, и чермерно нама, кад наши св. оци дођоше до тога: да овако гледају и надгледају оно, што их спасе, што одржа живот, народност и остало, а што им је као најдражији и најсветији аманет остао од вајкадашњих времена. Овакву и из овог доба старине, други би у злато окивали, а не овако напуштали. Но шта ће се даље, кад и по дворишту наше прве и највеће светиње у кнежевини, несматрајући на прастару ограду, као град, зидину, коју народ градом и зове, хода слободно и по својој вољи стока, лежи и ноћива. Свети оци жале се на школу и пошту ту намештену, којој последњој одисти и није место да ту стои; но ван ограде манастирске. Неко је био тако паметан и великородушан, да је умазао и закрчио сву ову прекрасну црквицу.

Даље мало стои мања, но виша и лепша, црква св. Јоакима и Јање, задужбина Стефана Уроша Милутина. Црква је одвећ висока крстоизгледна, са високим 8 угодним, са 8 дугих, а узких прозора, кубетом на пречагама крста. Међу крацима ових иду изидотине, као ждраке од крста, а над западном страном подигнута је крстоизгледна четвороугласта, као кућица узвишеност. Зданије је ово, лако отворено, светло, блистајући се и весело; ама је споља сво замазано и окречено, по глупости и дивљаштву нашем. Изнутра је скоро сав живопис утамањен и упропашћен; јер је и ова светиња и задужбина, као да је у турским, а не српским, па још калуђерским и свештеничким рукама, — пуста, и тек по кад кад пречесте по кога и по које дете крсте, не могући тражити кључа од велике цркве.

Св. наш краљ Милутин софијски, да је знао, да ће му прапотомци овакви бити и његову задужбину, а своју светињу, овако пазити и надгледати, одиста неби је ни подигао, но би свој драги новац на шта друго употребио. Од старог живописа, у округлини олтарној, а у самом своду овога, познају се трагови од св. Богородице, оберучке благосиљајуће; на грудима јој је мали Господ Исус Хр. такође са своим малим ручицама благосиљајући. Са страна су им по један анђео у црвено-рујном љубичастом оделу, од коих један држи у рукама сунце, а други у сјеници украшене разне кругове.

Даље је, под огромним, украшеним украсима, од основног цртежа крста и огнила српских, Исус Христос, са по 6. апостола са страна, или тајном вечером, а испод ових иду у одеждама срп. т.ј. белим и са плавим крстовима, црвеним са белим крстовима, плавим са црвеним крстовима и т.д. св. Никола, св. Атанасије, Василије, Јован Златоуст, Григорије, св. Кирил и т.д. А у удубљеностима под прозорним, у изглединама стои лађица, мали Ис. Хр. покрај, и над њим стоје у белом оделу крилати анђели, са округлим шестокрилим рипидама. На њиховим прекораменим ременима стоје натпис:

* II † ñòûî † II

Под лађастом чашом, са стопалом, над којом је Ис. Хр, — стоје жућкасти крстови са величарастим окрајцима, плавкасто црвеникастим точковима у црвено-рујном пољу, а над Хр. пише белим, у зеленикасто-плавкастом пољу, писменима:

æðåòñå è zàêëàåòñå àãèöü á"æè zà æèâîòü ñåãî ìèðà

Покрај главнога олтара стоје још две мале округлине са остатцима разних светаца, као и у целој цркви, која нема више, од живостаса па до западних врата, од]. (неодштампано) дуж: а 7 хв. ширине. У њој су, као и у кубету, које од нечувања и непажње, а које од испуцаности зидова, сви живописи са надписима пропали; те им се само трагови познају. Само стои живопис у дольном или приземном боју и то из турског доба. Тако на сјеверном дувару, идући од истока западу; стои мати божија са малим риђим Ис: Хрис: даље остатци од надписа и слике "ñâåòûè ñèìåwíü", а друге стране такође ове слике опет у 3. редића "íåìàíèà" Он је старац са дугом белом, густом и шиљатом брадом, брковима и косом. Лице му је дугачко, оштро, са дугачким носом. Он је у оделу калуђерском, као и сви српски светци, кои су овде. До њега је св. Сава, у одежди српској, белој са загасито-плавим крстовима. Он је само сед. Даље у грчком војеном оделу са коврђастом плавом косом, св. Ђурђе, св. Димитрије; даље Исус Хр. благосиљајући отворену књигу са натписом и до њега стојећег св. Јоакима и Јању, кои држе малу св. Богородицу на рукама љубећи је. До св. Апе је краљ Милутин подносећи јој план ове цркве, а она је окренута лицем од њега. Он је већ просед са круном ниском, црвено-рујном са наушњацима у три реда падајући му више ушију на рамена. До њега је, у високој круни, Симонида млада, са минђушима, као и свуда огромним. У Милутина, је дреја загасито црвено-рујна, а у ње нешто отворенија. Царски појасеви пресамићени су им преко левих руку. Покрај крунисане Милутинове главе стоји овај натпис, колико се познаје:

† Ñòåôàíü ìèëuòèíü îóðîøú â". ii ìèëîñòè
Áîæ"èîè êðàëü è ñàìiäðüæüöü Âñhõü
ñðüáñêèöü iiäuiàâñêèö è iiîîðñêèö çåìëè

Око главе краљичине:

† Ñèìîíèà ii ìèëîñòè Áîæ"èîè êðàëüèöà
даље избрисано па èìiåð. изб. ïàëåíäèia

Под стрехом олтара, како се овај састоји из пет углова, стои у камену урезан, па обојидисан црвеникасто, изузевши истог дела, у два реда натпис, који се чита и то кад се прва врстица одозго прочита, онда се на истом камену и плочи чита она испод ње; па на другој угластој плочи опет прва,

па друга и т.д. до краја. Ово је овако у пет делова, што је тако округлина олтара састављена од пет угластих зидова. Овај је натпис прочитao и напечатаo г. Владан; но како се наш снимак разликује од његовог, стављамо га овде:

âü ûìå iöà è ñèíà tè ñò~àãî ã~õà àzü ðàáü
áæ~è
Ñòåôàíü ïóðîøú ïðàâíuêü ñò~àãî ã~íà
Ñ¿ìåwíà
è uíuêü ïðüâíâhiüyàíàãî êðàë" Ñòåôàíà ñ~íà
âåëèéàãî êð~ë" uðîøà è êðàëü âàñêhðü
ñðáñêûðü
zåìëü è iiìiðñêûðü, ñúzäà õðàìü âü èìå ñò
~þ iðàâåäíèeu è iðàðiäèòåëþ õð~âu íwêèìà
è àíè
âü ëhòî z. ~. ë. ã. èíäuêàò ë. ã. è âà
iàìåò æå
iðèëíæèð ñåìu ñò~íiu õðàìu è uêðàñè âî
ëuiñèðü
—место лепших — wêðuòè — èuêðàòü — êòî ëè ñå
iðhòâîðè ! äàíå iðîëëåòü w á~ãà è w iàíå
ãðhøíàãî àìèíü,

На истој страни, не само да нису писмена обојадисана, него су сасвим другом руком резана, а и основног карактера другог су:

† ñüzäàæñå ñè¿ õðàìü ñü iiòðuæåíè
àððèìàíäðèòà iðîòiñûíåëü èäuiåíà èwíà

Главна је разлика, осим остале, што је овде назван св. Симон правовенчани, као још на 6. места. Негледајући на законске забране да се око цркви и у оградама ових несахрањују мртваци, овде се то за добар новац, чини нам се, још и данас, чини. Ми видесмо млоге нове гробове, или боље на овима скорашње надписе. Остављајући ово настрану, као предмету неприпадајуће, за сада навешћемо само ова два старија надгробна споменика, кои се још сачуваше. Од старијих и старих до турског времена, и ако их је тисућама било, ненађосмо баш ни једнога. Ево првога:

Zää å iióèâåðöü ðàáú áæ"è êíåzü òíìà
Åëåíêîâèkú
iðåñòàâñ" âú iàíàñòèðå ñå † ã. ~. ç. ã.

Други по изгдеду свега укупног старији.

ìåñåöà þë¿à . . . äüèü iðhñòàâè ñå ðàáü áæ"è
¿íàíü à
zwêîû ìèëîøü yåëíèêú ì . . . ñåäî . . . ååyíà . . .
iàìåòü

Ево нас једном и пред самом главном црквом студеничком. Загледајући и завирујући у њене красне и дивне дуваре од тесаног, жућкастог од времена, а некада белог и тврдог мрамора, и у надгробне оборене око ње споменике, као и надтемељаче; баш са јужне стране главне цркве у две мраморне плоче у дувару стои ово урезано и уписано доста лепо:

èäuiàåíü Ñ¿ìåwí iðhñòàâè ñå âü ëhòü Z.
è î"♦ ì"öà wêò! á"ä"íü q Ñòuääåíèöè

што ће рећи: "игуман Симеон преставио се год. 7089 — 1571. — месеца Октомбра 20. у Студеници". Даље иде дебљи урез овога натписа:

Èäíàòèå iðüâû èäuiàåíü u ñò"û á"öå
iðhñòàâè ñå äà iïihíåðå áðàòèå

даље на једној плочи само ово:

† iïiåíè á"äè ðàáà ñâiåäî äèiíèñèh áûâøàäî
iðüâàäî èäuiàåíà ñò"äî ihñòà ñåäî ì"öà èþíà
iïyèåü à" ä"íü

Основ је Студенице двогуби, или српски, крст са две пречаге, и то горњи, или у праве цркве, угласт, а дољни, или у женске, цркве и препрате са пречагама округлим. На пречагама крста, више олтара, било је негда прекрасно прастаро 8 уголно, са 8 дугих и уских прозора, кубе, а сада нека грдосија, као и у Жиче, трбушаста, здепана, неотесана и у свему и свачему неодговарајућа овом дивном и прекрасном споменику наше славе и силе. Испод његова крова пише: како је овај — храм т.ј. кубе — 1837 год. обновљен у време владе благочестивог кнеза Милоша и т.д.

Црква је сва украшена разним украсима и шарама, а крај врата, уводећих у припрату црквену, стои у помосту отесана плочица мало издигнута уз зиду, као престолчић, од камена тесаног, у ком је веле Немања седио и одмарao се, а на поменутој плочици ноге држао. Више овог престолчића узидана је мала плочица новијег доба са натписом такође новим па још и цифрама година:

êî èì" iðåñ"öüèà âö"û ñîzäàñ"
Ìè ƿòûðú ñòuääåíèöà êî 1172. ãîä.

Олтар је, као и у свима нашим прастарим црkvама, тројан округао. Прича се, да је јужна пречага крста била још за 1/2 хват дужа од данашње и да је цео тај простор начичкан био разним

украсима од камена и у камену; па су те олупине, по налогу веле г. владике макнули одатле. Десивши се ту учитель из Ерцеговине причаше: да су на развалинама монастира Милешеве — гробнице св. Саве, — овакве исте украсе нашли; па су их, по налогу Прокопиј, Бугарина а владике грчког у Мостару, све излупали и утаманили, јер је тај Прокопије говорио; да су еритичке. Калуђер један студенички, а из Босне родом непрестано доказиваше: да то и овде треба учинити; јер се по православној, његовој, вери забрањују, каже, кипови и идоли и т.д. Нек небуде заборављено: да овај незна ни читати како ваља, као скоро и сва братија. Над западним вратима препрате стои замазан и излупан овај одломак од надписа *èzâîëåíèåì ñ* ваљда обична изрека, оца поспјешенијем сина и савршенијем светаго духа и т.д. ама је све замазано и утамањено до —

áü ëhò S̄đì iîiåíèò áðàò¿å

Ако би се овај натпис могао однети времену, кад је чесма направљена, која сад онако стои без воде, онда би то било доба овог натписа.

†âi âðåì" wáíiâëåí¿à ñåè ñõ"¿" wáèòåëè è
ñåè êåë¿è
õòèòíðü áûøà õðèñòu ðàáû ãîñiiäàðú õàeè
Íwâî
Âuêiâèkú w Ñàðàñâà è ñåìu èñòîyíèéu
ãîñiiäæà
Ñîêà ñuïðuãà ñòî âü ëhòà ãîñiiäih †à. j.
ö. f. i"öà
îêòîiâðà è" äíå.

Но ово не може бити, узев у обзир и изгледину речи и писмена и године назначене и т.д. а тако исто и израду камена. Питање је: да ли су ови одломци на камену више ових прага овде и пре били, или су их доцније при скорој поправци, уметнули, да попуне надвратну празнину? О овоме, као и о свему, нико нам ни речице неумеде казати и ако је та мазотина била пред очима дан: њених становника св. отаца. Ми се не ћемо упуштати у даља описивања ове дивне и прекрасне задужбине српске, једно што нам није за сада позив упуштати се у најмање ситнице и подности; друго што би свакој изгледини, свакој прилици, украсу и обичају у исто време ваљало ставити тумачење, које се односи временима из нашег идолопоклонства из христијанства и старозаветне вере. Само ово напомињемо, да на 54 висећа полукула, при дну и врху стоје разне животиње, главе од ових, утве и т.д. значе много више од казаног у "Византиским споменицима у Србији," па управо и незначе оно што се тамо напомиње, но сасвим нешто друго, као и сви остали украси, шаре, по "Спом:" арабске, персиске, грчке, романске и т.д.

А у исто време и г. Владану наводимо: да није само једна једита слика у Србији Ис. Хр. онако рејљефно израђена у камену; но их има: у Милешеву, Дечанима, св. Аранђелу, у пустопольском манас. гиланске нахије, у елбасанском св. Владимиру, орлатском, боринском бившем монастиру и т.д. Шта више налази се и на старом гробљу српском, по нашем мишљењу из 9 и 10 века у подринском округу. Овакав надгробни споменик, на ком је прекрасно израђена св. Богородица држећи на левој руци Ис. Хр. а десном благосиљајући, — хтео је један трговац из Шапца да вуче својој кући, да метне исти у собу и да се на њему матери божијој и спасу моли богу; али га због

непута и огромноће не може одвући. Казати што овоме и говорити: да се превуче и смести у наш музеум, значи безпосличити, а то се види на већ довученим, о туђем трошку, зноју и муци. Ови и данас и после решења, стоје напољу где их време бије. Оно им неби још за неколико стотина година нашкодило, да нису с места кретати; да нису тесани, сечени и т.д. Овим су само потрешени, пукотине им јаче пукле, у нову дельотину и тесотину улази већа влага и време, па ће се пре распасти и утаманити.

Ево нас већ улазимо у препрату црквену, која је огромна и велика. При западном дувару стои осмоуголно коло, у овоме 8. четвороуголних плоча, а у среди девета највећа и понајшира. У њима се познају остатци гвоздених шипова, као и у свима привратним и осталим стубовима. Овде је стајала некада огромна прекрасно изрезана и украшена, од мрамора, крстилница, или како је зову купјел. За ову препрату сви кажу да је тобож доцније приграђена главној цркви. Ово нарочито изводе одтуда; што је зидана и замазана; што нема украса и т.д., а све то нарочито тврде што су овде прекрасно урађена врата која воде из ње у женску цркву. Али се сва та господа заборављају — нису никад ни знала — да су препрате увек грађене у прастарим црквама прво за оглашене, а некрштене, а друго за оне које је црква, зашто одлучила, и изтерала, из средине правих њених синова.

Оваквим казненим се покајницима, допуштало је се иза жена, женске цркве, а у препрати да слушају слово божије. С тога су нарочито пропрате уза сваку нову цркву, кад и ова, грађене; али много лошије и хрјавије. Шта више, често су оне биле и отворене и као тремови неки н. п. кров је био на стубовима као и сва црква, а дувари од пола боја човечијег па навише били су сасвим отворени: да се кајући се грешници могу видети заузор осталом православном народу, са свију крајева света. Да неби и женскиње, као и остали правоверни, кроз њих пролазило — јер је морало дуже у цркви остајати — и у женским и мушким црквама правила су побочна врата, кроз која су пролазили, а не кроз препрате.

Тек кад Турци завладаше нашим земљама; кад ослабише секте и јереси; кад све поста роб и раја; кад се скоро сви великодостојници и први људи свију секта, које изселише, а нарочито скоро сви изтурчише, тада тек видимо: да патриарси наши спајају и пропрате са главним црквама, као и остали људи, једно немајући у њима потреба, а друго незнајући им можда и правог значаја. У споменику св. краља видимо препрату још тада са црквом подједнако озидану, а то је зато: што је у срцу православља направљена; што није била опште светска, но сопствена његова, и што већ није било толико јереси и разних секта, колико у време оно, кад се још и сам осниваоц ове задужбине, тако рећи, није сасвим био очистио, од јереси западне. Да ова препрата, није доцније, дозидана, но да је од постанка свога неодвојни део првобитне цркве, нема никаква говора и сумње. А да је била као трем, такође нема никакве сумње. Нарочито се ово види на дувару западном; на ком се и данас познаје доцнији наставак новог зида, али још у време наших владаоца, направљеног.

Са једне и друге стране пропрате, а у округлим пречагама крста, стоје хранилнице и ризнице. На млогу и силну молбу једва после два дана, изнашаху нам само из леве старине неке старе ствари, а десну и неотвараху никако; те тако и незнам: да ли и тамо има што, или нема? Ако је сачувано оно што је показивано пок: Вуићу, а и њему није све показано заиста, онда можемо рећи: да нама није ни то показано, негледајући на наша препоручителна писма, која овде без препорука и настајавања г. Капетана, невреде баш ни две паре.

Колико се чувају оне ствари може се слободно оценити, по надгледању и чувању светиња. Тако у сјеворном дувару, стојала је огромна велика гробница од камена до 4 1/2 стопе висока, а у пола узидана у дувар. Она је сада не само сва омалтерисана и окречена; него штавише још и једном простом плочом, унешеном са гробља, покривена. Прича се и памти се: да је овде био светац српски од прастарог доба, кад је овај монастир сазидан. А ово још и тврди истиниту, и тврђења нетребајућу, ствар, коју смо казали за све пропрате у опште прастарих цркви, па и за ову почесно. На тој плочи стоји овај надпис:

zäh iivèâåðóú ðàáú áîæ¿ è Ñèìà ñèíü íîâèöå

Íííâèkà w ñåëî Ñåáèìèëü iðåñòàâèñ"
 ìåñåöà
 11. þíè" èhòî 1827. Åëèñàâåòà ìàòè åãî

У самом помосту стоје млоге надгробне поклопнице, новије и старије, целе и излупане, и зачудо нам је како и за њих г. Каниц нерече ништа. Тако исто и млога господа причају о мраморном помосту студеничком, а о овом и оваквом баш ни речи, као да га и нема, и као да то није знак наше огромне глупости. Ово нетреба тражити, па немоћи наћи, као ми натпис пок: вожда српског Карађорђа, напечатан у Венцу награде за 1860 год.; јер оно само ту стоји и боде очи сваком дошањем. Како му драго, било да има што у тој другој скривници, или нема; било да је, или не, сачувано све оно о чему говори пок, Вујић? ми смо и на показаном благодарни, а стога га баш невостављамо, обзирајући се на вредност и старину његову.

1. Петрахиль, св. Саве, кои је носио, веле, на врату од црвено-рујне свиле, сав извежен. Он је одвојен управо у два краја. Под грлом ова два краја.- као појас обичан - мало су урезани и поздубљени, око врата, и њих је скопчавало једно дугме, доле ниже опет још два, која су сада сребрна обичне наше златарске-кујунџиске — радње. Она су, на сваки начин, заменила стара скupoцена дугмета и ковче, које су биле у време св. Саве. На самом врху Петрахила, или на врату, извежен је златом, као и сви остали свеци, Исус Христа благосиљајући оберучке апостоле, кои по 6. иду низ сваку полу. На дну апостола с леве стране стои ñðû ñàâà, а на десној: ñðû ñyìåwíü, што и показује: даје овај петрахил после посвећења моштију св. Саве и оца му Симеона. Ова двоица, и сједне и с друге стране ниже Исуса Христа извезени су са подигнутим главама Исусу Христу, а остали стоје право. Од ових слика с леве је стране ñðû ðwí ið. а с десне ïðè ïáðòü т.ј. св. Богородица. Апостоли иду и то на, левој страни спрам главе првог стоји:

1. ñðû ïàâ	4. ñðû áð
2. ñðû íf	5. ñðû âáñ
3. ñðû ëñ	6. ñðû fì.

С десне стране:

1. ñðû ïåðòð	4. ñðû ñð
2. ñðè è ðw	5. ñðû ðáê
3. ñðû ïð	6. ñðh ð.

2. Орап, такође од црвено-рујне кадифе. На врху му је сребрн па позлаћен крст; даље са стране по 7. точкова са разним светитељима од сребра па позлаћеним и по 4. огнила такође од сребра па позлаћена и са по 14. рала-пари-јајастих кружића сребрних, па позлаћени и као крстови са тачкама на крајевима. Крстови сви имају по 5. каменова и то, на среди пречага крстова зелени, а на крајевима црвени. На крајевима орара висе кићанке свилене, од тробоје српске; ама је бела, од старине пожутела. При дну је на левој и десној страни, сребрна, па позлаћена, плочица са разним свецима, а на овај је около грубо урезан надпис овај:

† Àíèëëæå, èwñèôú, ïåëåíòèå, ëåwíòèå, íiâu,

ìèñàèëî, ãëèäîðèå, íèéïäèìú, ãåðàñèìü,
àkåíòèå, âàñèë¿,

а па десној:

ñ¿è wðàðú ñðí" ñðuääåíèöè êðèðòíðè
àððèìàíäðèòü
äàíèëüú ñú áðàðèwìú äuðíâíu, äàíèëú,
¿íàíú

О кадифи, кићанчицима и т.д. нема спора да није старина; али овај натпис и украс није ништа друго: до замењенотина оваквог истог старог украса само лепше израђеног и скупоченијег. Зашто се баш ова лица спомињу незнамо ван, ако неби претпоставили: да је у њихно доба нестало старе драгоцености, која је овом новом сиротињом замењена?

3. Старе рипиде, опет веле св. Саве, а тешки су да их прочитају. На првој уокруг пише:

ñ¿å ðèïèäå ìííàñòèðà ñòqääåíèöå ñðáñê; å
ëàâðè ñðäî Ñèìåwíà ìèðíòívöà

на једној, а на другој

ííâàäî – è qïðàâèøå ñå ïðè èäqìåíîó êèðú
èíàíèêèþ, òðîóäîìú ïðîèäqìåíà êèðú èíàíèêèà
â ëhò † z.^ ð.^ i^. å^.

Са друге стране 3. пута:

ñðü è å^ äü ñúêàwò èñèëüè íåáî è zåìë" ñëàâè
åäî w ñàíà èæå âü âèøíèðü áëàäîñëîâåíú
âðåäè
âü èíå åäíå, w ñàíà èæå âü âèøíèðü

4. Две чаше сребрне па позлаћене за које држу, да су опет св. Саве. На једној међу осталом шаром најбоље се види грб Срема: јелен, бор, или јаблан и кер који гони јелена. Међу разним колутовима и изпупченим прекрасно израђеним украсима, стои разно старо-српско оружје до барута бивше. Више грбног поља, или срца, стои круна, у коју је убоден један мач право, а два са стране и овај уписаны грубо, и много доцније, надпис "1602". На другој су два грба Срема и Славоније, а над овима је круна Руменлије са овим надписом: "1620". Овде се виде и стари орлови српски, са огнилама и осталим украсима и грбовима.

5. Кадионица стара, велика за 1 1/2, педао, прекрасно изређена и украшена разним украсима изрезаним — рељефним — и изпупченим, позлаћена, а од сребра је. За њу такође држе, да је св. Саве. При дну изрезаним словима у б врстица на шест троугла пише ово:

† ñ;í áûëhãú ñúzäà ñå âú ëhò † z̄. ñ̄. è̄. f .
è àmå êðî wíèìèò äà iu íhñò áëàäîñëðêåíî
(последња реч је баш тако у књизи)

Капак кадионице дели се на 4 троугла и на њима пише ово:

† ñ;à êàäèëíèöà iîíàñòûðà ñòqäåíèöå äîiu
iðhñâåòûå
á̄öå ëàâðè ñâåòàäî Ñ;ìåwíà iîâîäà ìvðîòîyöà
ñêîâà
iðè èäuiàiu Ñàâè è åðîìîiàõîó

На мањем капку такође у четири троугла пише ово:

† w uìðüøå áð . — сад је сломијено — àò избр.
íè 3. ñëîæè è âhýíà èìü iàìåòü

6. За овим изнеше нам повелики путир, сребрн, позлаћен и украсен разним украсима и шарама. Одоздо, на стопаду његовом стоји овај урезан надпис:

† ñå iîòèðú iðu Ñòóäåíèöéîiu õðàiu uñiåíè"
iðåñâ"òû" á̄öå Ëàâðè ñåðáñ;å íà äàð åäî
öàðñêàäî iðåñâhòëàäî ååëèyåñòâà êiíñêà
zàiïðiæñêàäî
iîëéiâíèëü lèðäiðiæñë;è Äàíèëú Àïiñòiëiâú è
z ñuïðqäip Þëè"íip è yàäû ñâièiè âú âhýíâ
iîí"iîâàí;å ðiæ! áã~u æå õð~! † à~. ¼. ã~.

7. Печат св. Симона сина Немањиног правовенчанога, повелики је као новац од 3. цванцика. сав сребрн, а унутра дрвен. На једној је страни прилично израђен крунисан краљ правовенчани и првовенчани, са круном ниском округластом са наушњацима; у руци му је скриптар и са десне стране пише изпупченим писменима овако: ñ ò å ô à íü ê ðà ëü . . Одма на истој страни почев више главе, али као краљеве, стоји ово написано унаоколо такође изпупченим писменима:

† Ñòåôàíü iî lèëiñòè áîæèåè êðàëü

С друге стране и с једне и друге стране слике краљева, али као светитеља стои написано, као и горе у два реда, ово: ñòåðàíü ñòû . . . Почев тако исто од врха слике продужава се такође унаоколо горе започети натпис:

âñh ñðüáñêå zâìëå è ïîìîðüñê~

у овом сребрном печату стоа овакав исти краљев у црвеном воску, са кога је овај и саливен.

8. Нова, а сада већ стара застава, коју је неки Ристо молер поклонио манастиру овом à w ё à. Она ће бити старија, а Ристо ју је морао, као живописац, поправљати па поклонити овој задужбини.

9. За овим нам показаше старо еванђеље писано у XIV веку на хартији, старо-српским језиком, без да се именује ко га је и кад писао.

10. За овим изнеше нам, са особитим усхићењем покров султанице Бајазетове Милеве, а ћерке св. Лазара. Он је сав у тешкој свили златом изпреткатој и изшараној, а што је најглавније 20 врста уткатаје турског надписа, кои мора да много значи. На крајевима су му кићанке од зелене и црвене свиле, а постављен је плавом поставом дебелом. Види се да је се много с њим служило; јер је сав скоро упрљан. На питање: зашто га непошљу срп. уч. друштву у Београд да се турски натпис прочита? Одговори нам пречасни Архимандрит: да га је он собом носио г. митрополиту, а овај слАО, са цедуљицом.. по момку, г. Пачићу да прочита. Г. Пачић му је, такође — цедуљицом — записчицом одговорио: "Да тај натпис нема никакве важности; да се неможе добро да разуме: јер је писан старотурским и арапским језиком".

Ово дана Г. Пачић нам рече: да све то није истина, нити је он икада видео тај покров, као ни чуо до нашег причања о овој ствари. Ствар ова неможе овако остати и сва је прилика: да је овде врло велика историска важност уписана. Представте себи : Бајазета I, кои све наше монастире и задужбине које поруши, а које сравни са земљом, допушта својој жени, да прави покров св. краљу и да се у овај уткава цео огроман ферман, или берат некакав од своих пуних 20. врста!

Ми предлажем нашем ученом друштву ово: Да се одма тај покров добави и преда да га г. Пачић вештачки прегледи, прочита и најтачније преведе на наш језик. Превод тај са снимљеним подлинником — оријиналом — да се напечата у друштвеном органу. Ми држасмо, да је овај покров тронуо наше св. оце, као што је нас; али смо се љуто преварили, у рачуну. Они нам подсмешљиво показаше курсивом писан надпис на његовој постави, који је скоро сав које сбрисао се, а које побледео и пожутео због времена, хрђавог чувања а хрђавог мастила, коим је писан. Ми смо се дуго мучили и напоследку, тако-рећи нагађајући прочитали ово:

†ñåè ñòûòè ïîêðîâ ìûðå áûöà " ãðhøíè
yåðíîðèzåöú
éîíñòàíäèíü ~ðwìîíàöú íàðhyåíè ähëí" âà ëhòå
† àû. õû. è. w ñûåí wáèòåëèè wkhià~ ~.
Åëèñèàðú
öðí~ ðhêû ïîòàmàíçåíü í èæäèêñíè~íú ñðåáðà,
zà
ëþáíâú è áëàãíñëîâåíçå ñâûòíù íðüâîâhíyàííi

êðàëþ Ñòåôàíu Ñîïîàíñêîiu âú ëhðî † z~. ñ~.
ã.

ì~öà ¿þë¿" è~. (или ê~.) i~. äíó. iðè
iàðèàððu êvðü ðàðè Èàëèíèeu

Кад смо и овако тај натпис, нагађајући прочитали, недржећи да је то најтачније и како треба, оци још се више нађоше у чуду наводећи: да, га нико до сада није мого прочитати. Сам он и ако небуде баш овакав, као што је прочитан, а тим мање, ако је одиста овакав, нема скоро никакве историске важности. Св. оци причаху: да је одиста св. краљ био неко време и у монастиру Сопоћанима, а сада урвини и развалини у краљици и царици Србији.

10. За овим нам показаше други стари покров, но новији од милевиног. Он је основе црне свиле, а потке сребрне. С једне стране, на целом окрајку његовом скоро за педао, стои широк од загасите зелене кадифе златом извезен у прилици разних шара и украса, перваз, а с друге овакав исти, но у место шара са овим тлатним натписом:

† Zëàòîòêàíè iîêðîâ ñåè áëàæåíøè âålëèêè
ãîñïiäèíú Àðñåí¿è yåòâåðòè iðàâîñëàâíè
àðð¿åièñêîi iåêñêè è
Âàñ" Èëàvðèêi ñåðáñêè iàðð¿àðð âî ñëàâu
áîæ¿þ è iî ëþáàâ¿þ uâiäíèeu áîæ¿u ñò~iù
Ñòåôàíu iåðâiâåíyàíiù êðàëu ñåðáñêiù è âñå"
iîiðñêè" zåièè áèâøåiu, ñiáñòâåíèiù
èæäèâåíè~iù ñàyèíè äàðñòâiâà zà âåyèòè
ñiiâiâiù ñâåòîè öàðñêiè iáèòåëè ñòuääíèöè
ððàìà
uñiâièà ið~ñòè" á~öè è äåæå ñâåðè"
öåëiêuiíè" è yuäiòâiðíè" iîmè iîyèâþò. Äà âü
yåñòü åâi ñò~àâi âåëèyåñòâà êvâiò iîêðèâåðñ"
ñîyèíèñ" eåðà † à~. j~. i~. z~. -1747- âî w
åâi ñàzäàíiè ðåzèäåíö¿è iàðð¿àððè~
êàðëiâyèíè âî ñèði¿è. ïîñëàñ" âî ðåyåíu
iáèòåë
† à~. j~. ä~. è~. -1754- iîäièñà àz ñièðåíè
åièñêîi

ј. ä. êàðàíñå—åáåøêè—âåðøàÿ—êè—âðåøíè չîàíú.

11. Омофор св. Саве, тако веле, је од прастаре црвено-рујне кадифе сав изкрпљен. Обтока му је била за 3. прста свуда унаоколу од чистог злата, извежених грана и украса разних, а сада од ширита. Још се познаје златних грана вез шири од једног педља, а што је за нас најзнатније то је: што је на среди овог двоглави неманићски, од бисера, бео извежен орао са траговима од кринова.

12. Сакос св. Саве сав изцепан и изкрпљен од црвеникасто-рујне свиле са белим и плавим поткама и шарама златним; на коима су плави кругови изшарани белим и црвено-рујним тачкама.

13. Сребрна икона св. Саве двокрила у кутији, од црвене коже, коју је, причају св. Сава увек на прсима носио. С тога и има сребрне ланце о коима је, на врату, висила. Како се отвори ова кутија, одма пада у очи прекрасно живописана света троица у црвено-рујном и плавом оделу, у отворено-црвеном пољу, а са белим писменима и надписом око главе јој. Испод св. троице, а на десном криоцу, белим писменима на плавом пољу пише,

áåçñðåáðåíèöè ñâåòû Èízìà è ñâåòû Äàì"íü

на левој :

Âðàÿñêè ñâåòû êèð~ëü, ñò~û չ^àíü

Више и ниже ових иду украси од бисера и црног дрвета, а под криоцима, црвеним писменима на плавом пољу пише у 4. врстице овај надпис:

† Ñòåðàíü áíæçåþ ìçëíñòçþ íåðâíåíýàíè
êðàëü ñåðáñêè ïðçëíæè èéíííó ñçþ ëàâðè
ñåðáñêíè ñòqäåíèöè ððàiu uñíåíè" ïðhñâåòû" á
öè ëåðí ãíñíäíh
† à~. ö~. f~. ãí. ïàêè ííííâç ñå ëåðà
ãíñíäí"
† à~. j~. è~. íðç àðõçìàíäðçòå Èàñèëçè è
âñåäí áðàòñòâà
âú òåìèøâàðh íðç ïèòðííïëçòq Ååwðãçè
ïíííâèýó.. ãòíðííú òèòíðå.

На десном криоцу, кад се отвори, стои озго

ñâ~û öàðü Ñèìhwí у среди ñâ. Íèêíëà
ìèðëèëèñêèçè
на ñâ. ñâ~måííìuyåíèê Àðèëà

Сви су ови надписи белим писм: у плавом пољу. Испод њих:

ñâ. ì! ìåðêuðà ñâåòû ñòåôàíü íîâè è ñâ. ðàéîâ
ïåðñè"íèí

На левом криоцу озго

ñâmåíììuyåíèê Õàðàëàìïè", ñâ. Àíòèíà, ñâ. Iîâàí
iðåäòåyà

а испод њих:

ñâ. ì! ïðîéîìà, ñâ. iuy! Äèìèòð~ è ñâ. iuy!
Ãåwðã;å

Ниже подигнутог сребрног украса, стои крст, у ког су на врховима колутови од сребра, као и крст, па позлаћени са 10. каменова плавих и у круговима бивши по један дијамантни. Ниже дољних пречага крста стои цар Константин с леве, а Јелена десне стране крста. Ниже њих стои успење св. Богородице. С десне пак стране крста пише црвеним писменима на загасито-плавом пољу у 14. малих врстица ово:

Yëåí ðwàíà iðåäòåyè, iîmè ñâåòàäî
ñâmåíììuyåíèà Àíòèïå è ñâåòàäî Õàðàëàìïè",
ñâåòàäî ååéèéììuyåíèà ååwðã;å ñâåòàäî
Äèìèòð", ñâåòàäî iðîéîìè", iîmè
ñò~èõ åðàyåâ êèðà è ðwàíà

С десне стране у 16. врстица, као и напоменутих 14. пише ово:

yåñò yåñíàäî äðåâà, ìðî ñâåòàäî ñèìåwíà, iîmè
ñâåòàäî iuyåíèà Àðèéè", ìðî ñâåòàäî
íèéïèà", iîmè ñâ. iuy! ìåðêuðè", è ñâåòàäî
ñòåôàíà íîâàäî, ðàéîâà iåðñè"íèíà, éíziè è
äàì;àíà

Диван и прекрасан наш прастари живопис, овде се још и дан данашњи показује у подпуно и јасној својој дивоти и красоти, и негледајући на мајушне слике, ипак би послужио многом правом вештаку за узор и образац. — Ето овако свршисмо са нашом препратом и већ стоимо пред дивним вратима, која уводе у главну, и то прво женску, цркву. Западни дувар сав је, као и споља цела црква, од тесаног мрамора дивно и прекрасно урађеног. Спрам надвратног огромног и дивно украшеног полукруга стоје, са страна, два огромна прозора, веле, а у старини врата, кроз која је се пролазило у

препрату и из ове у главну цркву. Врата ова, као и у Жиче, означавају улазак наших краљева и краљица у цркву; јер су овуда пролазили.

Осим овог кроз сву препрату, па и изван ове, ишли су овакви ходници до у палате на место коих су данашње ћелије са кулом оном више од пола утамањеном. Сва ова огромна надвратна полуокружност украшена је прекрасно израђеним разним сликама и приликама на камену, да им се човек мора дивити и чудити. При дну, с десне и леве стране, стоје огромне крилате утве обе из идолопоклонства српског, са неким као круницама на главама и крајевима крила, а нарочито су украшене дубовим листом, без кога се тако рећи у Срба до христианства није могло ни живити ни умрети, а и данас још на многим местима погребати. Више ових са страна иду по четири разне слике такође из идолопоклонства нашег, а више њих по две са страна са људима на чудноватој животињи и срашћеним са овима. Људи имају доламе српске, шиљате калпаке, неви стрелама неки мачевима и т. д. оне по четири утве са страна, бију и гађају, а са леве стране одма до четврте животиње човек спада с коња; знак да га је ова надјачала.

Све ове слике, прилике и утворе држи пас, или лав, у своим устима, јер из ових десно и ливо иду гране грмове у које је све то уплетено и умотано. Гране су ове суве, без лишћа, знак смрти и пропasti. А што рекосмо пас или лав имамо такође основа; јер је наш народ од искони, незнјајући за правог лава, мешао пса и лава у једно. Пас је био, као и коњ и соко, најпреча и најпотребнија животиња Србу војнику и сваког занимања. С тога је у песми:

Смрт Југовића мајке:

"Мртвих нађе девет Југовића,
И десетог стар-Југа Богдана,
И више њих девет бојних копља,
На копљима девет соколова,
Око Копља девет добрих коња,

А поред њих девет љутих лава.
Тад заврашта девет добрих коња,
И залаја девет љутих лава,
А закликта девет соколова."

И у песми: Бановић страхиња:

"Сам отиде пољем крушевачким.
Ја кад био низ широко поље,
Обзиро се ка Крушевцу бјелу,
Неће ли се шуре присјетити,
Неће ли се њима разжалити;
А кад виђе јутрос на невољи,
Ће му нејма главна пријатеља,
Паде на ум, па се досјетио,
За његова хрта Карамана,

Кога воли него добра ћога,
Те привикну из бијела грла,
Остало је хрче у ахару;
Зачу гласа хитро потрчало,
Док у пољу пристиже ћогина,
Покрај ћога хрче посакује,
А златан му литар подзвекује,
Мало било разговорис' бане".

И

"Женску страну лако преварити,
Лако скочи ка да се помами,
Она нађе један комад сабље,
Зави комад у везени јаглук,
Да јој билу руку необрани,
Па облеће и отуд и одуд,
Чува главу Турчин Вла-Алије,
А ошину господара свога,
Господара Страхиња Бана,
По врх главе почекрк-членци,

И по његву бијелу кајку,
Мало рани главу на јунаку,
Поли крвца низ бијело лице,
Шђаше залит' очи обадвије.
Препало се Страхињу Бане,
Ће погибе лудо и безумно,
А пошто се Бане домислио,
Некаквога хрта Карамана,
Викну Бане из грла бијела,
Што је хрче на лов научио,

Скочи хрче и одма дотрча,
Те банову љубу дохватило;
Ал[^] је женска страна страшивица,
Страшивица свака од пашчади,
Баци комат у зелену траву,
Љуто врисну далеко се чује,

Жута хрта за уши подбила,
Те се с њиме коле низ планину".
Скочи Бане, па из грла викну;
Те набрекну оног жутог хрта,
Док је своју курталиса љубу. *)

*) Вид. пес. срп. нар. Вук Кар. стр. 287 и 8 и 305 д 306.

Ниже овог полуокруга иду 8. полуиспучена полуокруга, па украси од громова лишћа, полуокружни увијен венац и опет украси од дубова лишћа, А ниже ових прекрасно израђен на престолу седећи спаситељ са клањајућа му се са страна два анђела, такође дивно и прекрасно изрезана у камену. У једног је, анђела, плава, а заогрнут црвено-рујном, а у другог беличарасто, жућкаста, дреа, а оба имају златна крила. Ободи светитељски у све три слике прекрасно су израђени.

Ниже ногу њихових, баш под Г. Исусом Христом, стои крст у виду звезде; са страна овога по 3. птице, — утве или бивши грб Срба у Ђерманији и прибалтском мору — и грб орлова Неманићки, а даље по 7. надстубних украса. Више свега опет су украси од дубовог лишћа. Ниже ове украшене пречаге, у мањем полуокругу, стои прекрасан 8. краки крст српски, или неманићки, а са страна међу колутавима, или круговима, у место украса, стоје писмена која значе: "краљ" — састављена цела реч и сва писмена од ње уједно.

— При дну, са страна, ослања се по један стуб, од оних бивших седам, на прежајуће лавове од камена, а од пречагног украса,више српског крста, с једне и друге стране, спуштају се колутни или вечност престављајући разни украси са уметнутим у овима ружама и другим украсима, кои сви имају основе, у основном цртежу огнила и других старих српских грбова још из идолопоклонства, а и кринове из христијанства и т.д. Даље, са страна, иду, осим осталих, светаца по 6. апостола. Кад се уђе у препрату, познају се трагови од бив. украса стубова и осталога, око ових врата, као и са стране препратине; али је то сада све утамањено и уништено, као и оне животиње и лавови под стубовима препратине стране. На месту Иисуса Христа, са препратине стране, овде је св. Б~ца живописана или уписана, са разширеним рукама, а на прсима јој стои уписан мали Спас.

Са страна јој је месец и сунце, опет принадлежности српског живота до христијанског и његове религије. Више ње, из главне, или мушки цркве иду два огромна, неманићка и са њиховим украсима, прозора. Између њих је уписан пакао, св. Гаврил, а даља страна, са сјеверним зидом, сводом и свему чак до јужног прозора, замазана је и умазана, све до св. Б~е са раширеним рукама, изузевши место на ком је Анастасија монахиња у зеленикасто-плавкасто-жућкастом монашком оделу. Више ње белим писменима, у плавом, пољу пише у 3. реда:

w i ð ~ h ñ ò à ä ~ â í á ~ ã à í à ð å ä í ì ò ~ è è i ð è i è
ì i ë ~ í ~ ð à á h ñ á i å è ì i í à ð ; å Á i à ñ ò à ñ ; å

Даље иду "св. Марко тракиски, св. Петар атински" и од других остатци и трагова. Над западним вратима мушки цркве живописан је страшни суд, а под сликом монахије Анастасије царице и жене с. Симеона мироточца, Немањине Ане, метнута је у помост надгробна плоча из скорашињег црквеног гробља са овим надписом, између крста простог:

¿ ñ † õ ~ ñ и даље Zä h i ï y è â à å ò ú ð à á ü á ~ æ è ¿ w à í ú
ã å í ð å ; å á è y ú ñ è í i â à ö ü i à z ð ñ è í à à á è è å
¿ w à í è è ?

иðåñòàâ! â (или ê) ё òî à. j. ž. i. z. ìà¿" äåíü

Е овакву безсмислицу и безпослицу неби, ваљда, ни Турци чинили. Овим се, без икакве свести и по глупости једној, иде на то: да се потре важност старине наше, па и сама старина. Нека нам се каже ово: после 50 год: кад изумре овај нараштај, који је помост овај од овакових плоча правио, ко ће знати да је то, тако било, и ко неће држати да су у овој цркви св. раке одиста из овог доба, које ове поклонице нове казују? На каменом округлом первазу јужног зида, који стои више огромних камених плоча, тесаних за 5. стопа од помоста уздижућих се, познају се трагови овога надписа, у два редића :

† iåñåöà äåêåìáðà ã~¿ äúíü iðhñòàâè ñå ðàáü
áîæè

† iðåäõuäîñè изб. è æàëîñòè изб. íèÿüñêîãü
öüðñòâè избр.

† ðàñòüêü íåäîñòîèíü è iðhãðhøíü изб. ñâåòàãî
ñèìåwíà ñ~íü êíåzü † ñòåôàíü âëüêàíü

А одма у помосту, спрам овог перваза, на поклоници, из новог доба ово:

Zäh iîyèâååòü ðàáà áîæ¿" iîíàõ¿" íà âú ëåòî w
ðîæüñòâà õðèñòîâà изб. if iåñåöà àâåuñòà ã~
äåíü

Ето, таква безсмислица и чуване старине! Овде се познају и трагови од гробнице поменутог, која још и дан данашњи постои. Испод св. Богородице, над западним вратима, пред мушком црквом у 3. реда, стои овај надпис:

† âüzëþáèõ êðàñîòu äîiu òâîåãî, õîäàòàèíèöu
òå
iðuäëàãàå – iåñòî iðåäëàãàå – áîãîðiäèöå äâ
~í
iðè íåáåñü ñèíà, w âðüzè íàìü äâåðè
ièëîñòè
ñâîå åí âëà~öè

Главна, или мушка, црква састои се скоро сва од самог кубета над пречагама крста и од ових, са малом околиницом припадајућом у неколико осталом целокупном храму. Испод овог огромног

зделастог, неодговарајућег целини здања, кубета стои нови живостас, тако урађен и по новом турско, цинцарско, грчко маћедонском начину; да незаслужује никаква спомена.

Све што је ту, и ако му је назначено да преставља српске свеце, као и у новом нашем србљаку, преставља неке Татаре са именима српских светаца. Око перваза кубетног пише кад је ово живописано, а и напомиње се које где и у причама: да је овај манастир први пут Вукан, по свом покајану, преживописао и т.д. У олтару трогубом и округлом, познају се још неки трагови од старијег живописа, и остатци одела сведоче, да је српско било. Одежде су обично беле са загасито плавим крстовима и т.д. Познаје се св. Богородица, Исус Христос и т.д. али су ови остатци тек од трећег преживописивања, као што се то види и по изради и остатцима бољих живописа у кумсалу— малтеру — црвеном.

Са јужне и сјеверне стране десног олтарчића стоје остатци од по 3. слике царске, у српском неманићком, црвено-рујном, оделу, али су тако изобијане и изкварене баш око глава де су надписи били; да се о њиховим именима неможе ништа дознати, негледајући на силну вольу и огроман труд. На десној страни, од двери у главној цркви, стоје целокупне мошти св. Симона сина св. Симеуна Немање, иначе Стефана прво и правовенчаног краља. Над гробницом његовом стои дрвени трем и заграда, пред којом су у помосту плоче са остатцима надписа. Са јужне стране, баш по причању над гробницом бившом св. Симеона или Немање, стои, донета из црвеног гробља, па метнута, проста плоча са овим надписом:

Zäh iîyèâàåòü ðàáú áîæ¿û åðîìíàö
Fåîäîñ¿å
ïðåñòàâèñ" íà † à^ w^ à^ ìåñåöà
¿àíóàð¿" f ãî

Ето, како се и колико поштује не само старина; него прва и највећа светиња српска, кад се на њу трпају којекакве поклопнице од усопших и умерших јеромонаха и других, коима се млога зла овога краја имају да припишу? ?Побожна, прекрасна и дивна светина српска, скучљена из подалеких крајева, непрестано се изуваше, бацаше од себе све што је од метала, па се крстећи се, мольаше, подвлачаше, под ћивот свога светог краља, стајаше ту неко време, излазаше, целиваше и дариваше, свете остатке, обуваше и одлазаше од куда је. Овако чињаху оба пола и тако рећи сва три рода.

Да ли има икога на свету, да ли има живе, па ма тако рећи и челичне душе; која се неби овим тронула и разплакала, која неби сузу своју пустила, ако не за чим другим а оно бар за овим одушевљењем, за овим поштовањем и уважењем народа, свога првог и великог свеса и владаоца у православљу? Но има, има заиста и то оних, коих је позив да подржавају све добре и честите, спасоносне за народ и државу стране, народње, а да искрењују зле и опаке, убитачне и утамањујуће једно и друго, и упропашћујуће народност и обстанак народа нашег на овој земљи; има их, на велику тугу и жалост, који те добре стране нашег народа руше и утамањују, а грабећи се непрестано и сакривајући један од другога, сгртане прилоге, са светих моштију: сами се кажу и одкривају. О

сим овог и нашу побожност и наше осећаје, као и осталих, неприличан месту и светињи, одношај једнога од ових, спрам једне, биће неваљале, женске, прекиде, и ускипе крв, кад и то још видесмо, и то на овом и оваквом месту! Човек сав изгледаше пренеражен и као студеном водом цреливен. Узалуд дивна молитва једног из тако зване старе, а боље праве, краљице и царице Србије, — коју блгарски и блгаро-турски органи зову "ìíèì@—òà Ñð@áè"— којом призиваше и приклињаше светога краља:

"Свети и велики краљу мој, богоугодниче, Христов побочниче, спасов сапутниче, божији помоћниче! молим ти се, преклињем те и заклињем, небеска сило, земски спаситељу: помози ми, с браћом и друговима, дај ми срећу и здравље; опрости нас тешких и великих псећих и поганих мука и беда! Помилуј ме, спаси ме, избави нас, сачувај нас, крени твоје небеске светиње и земаљске сile,

поби и сатри зле и погане невернике, кои ти се ругају, твоје цркве обарају, твоју веру грде и псују, твој лик муче и пљују, твоје синове газе и гњече! Чуј ме, и учини по твојој сили, по твојој светињи, по твојој моћи, моћно си моћан, разпростири србску крштено власт, и руку књаза — дуго је се мислило каку му је име на — Мих-ми-Михаила, Ми-ло-ло-ша; прекрсти и освети земљу твоју, очисти је од поганштине и пексимисти, сачувай нас и укрепи у власти вери, у воли твојој!

И опет ти се молим, наше јарко сунашце, наше царско чедашце, наш огњени, светли и бели краљу, наша надеждо и поносе, наша моћи и узданице, наше добро и срећо, наш животе и доброто, наше миље и ковиље. А ја ти ево, све што имам дајем и дађу ти, са браћом, родом и свим Србима браћом ришћанима; помози нам, спаси нас, избави нас, јави се међу нама, подигни твоје земље и градове, твоје цркве и школе, твоје монастире и светиње! Све ти је затрвено, све утамањено, све упропашћено! Изчиши између нас и последњег поганика, и одпадника твога, свети краљу, и злог арнаутина, круно наша, и бесног спахију, свете наш, и погану војску, сунце наше и највећу поган на свету, оце и дервише, моћна сило, и царе им погане са две оштре змије, драги спасу, и све што је њихно погано псеће и неверничко!"

Нас је истина неко време задржала ова никад нечувена и оваква дивна и сладка молитва, при којој је наш рођени брат, из "мниме старе" Србије по братско блгарским и блгарско-турским новинама, извадио своју убогу и ојаћену кесицу; па свесрдо сву изручио на ћивот светога свог краља. Колико је у њој било незнамо, но знамо то: да је искао мало хлеба од братства, недадоше му, па и онако гладан и уморан оде весео: да опет метне врат у тежак и чемеран јарам поганички.

Ех, наши монастири и наше задужбине! кад ником ни тврда и окорела хљебца недате!? Ово нас још више расрди, ободосмо нашег малог умореног и сусталог коња; те, по највећој киши и лапавици, одосмо даље, преко Ђакова "високе планине" на којој се бељаше снег у почетку Септембра.

ГЛАВА V.

Српска и турска граница, караула, и ђумрук турски, пут до Куршумлије, старине уз пут, Куршумлија и преноћиште у њој, старине цркве св. Николе, пут у Приштину, старине уз пут, нахија куршумлиска и њени становници, ханови, пепељевачки или добањски и подујевски, черкези, одело, обичаи и т.д. вођ чича Сумбер, његове приче, сретај са мутасеријом нишким и секретаром му бугарином и т.д.

Тек у Крушевцу, и из овог идући до Јанкове клисуре, видесмо нашег друга и вођу до некле кроз краљицу, царицу и праву Србију; тек овде опазисмо, да имамо послана савршено невештим, као и сами што смо, а поштеним човеком, кои незнађаше ни пута ни језика, као и сами, па и ни обичаје и понашања, која су својствена господарећој раси и земљи у којој су. Упознавши се како вальа са своим вођом, морали смо, а по савету нашег г. ђумрукције и надзиратеља, остати да преноћимо у Јан: Клис: док нам ненађу човека до Приштине, а тамо како Бог хоће. Дуго су се мучили: кога, од оностраних Арнаута, или боље потурица, да позову? Избори су падали на разна лица, и овима је налажено толико мана; да су одма пропадала. Избор остале, по предлогу преболне, а ваљане г. ђумрукцинице, на неком старом чича Сумбера, из првог прекограницког седа Ђетиње. Њега још те ноћи позову, и он пре зоре, без тескере и пасоса, дође. Погодба се сврши за 80. турских гроша до Приштине, за вођарину. Наш чича Сумбер беше прави стари, како у типу, тако и нарави и свему, Србин. Беше то старац од својих 85 год. дуге беле браде и бркова, румен као ружица, здрав као јелен, а лак као срндаћ.

— Као да је се самим околностима ишло на руку, да се јошт у нашој страни почнемо навикњавати - на нечистоћу и гадост у преноћиштама. На Јанковој Клисуре, ништа више нема: до једно старо дрвено здање; једна стражара дрвена, и механа по плану, но тако влажна и нечиста, да би је требало од вајкада срушити. Због оскудице у кућама, четири собе њене заузимају канцеларије и стан џумругџин; но због плесни и влаге, од које акта буђају, једва ли ће се и која душа моћи овде две

до три године одржати. Сирота добра г. Ђумрукџиница увијаше се и превијаше у тешким и страшним боловима долазећим од влаге и плесни. Она беше права мученица, овог несретног државног здања, које би требало још овог лета срушити, да свет непропада и да се неутамањује. Нама одредише једну собу која је сва зелена од плесни и влаге, као гуштер, и ми целу ноћ не бијасмо ни будни ни у сну. Само знамо да су нам добоши бубњали по глави. Целу ноћ изгледасмо зору, као озебао сунце. Напољу се није могло седети, што непрестано падаше киша, а овде су ноћи ужасно студене и без кише. Које са уговора о вођењу и чекању вође, а које опет са обичаја и потребе, да се рано а пре зоре не отварају вратнице, морали смо чекати; те пођосмо доцније, но што смо хтели.

У овом чекању и тумарању око простора одређеног овој царини, показаше нам развалине православне црквице. Причају, да се Јанкова Клисуре зове због тога; што је, тобож, Сибињанин Јанко, водећи на Косово војску овуда, ову цркву сазидао, у њој пречестио војску и то све за једну ноћ; јер се више овде није бавио. Разуме се по себи: да Јанко није, као римокатолик, ову православну цркву подигао, нити ју је могао подићи за једну ноћ. Случајно име Јанка са Јанковом Клисуром, веже два разна, а можда и три, догађаја, у један односећих све Сибињанин Јанку. Да ли је, одиста овуда Сибињан Јанко провео војску или не, питање је само; но да је цар Лазар провео своју војску овуда и отишао на Косово клето, нема сумње. Црква није била одвише голема, а недалеко од ње налазе се и развалине градића; те ће по свој прилици бити домаћа црква неког српског властелина. Олтар јој је прекрасан округао, обрнут истоку, а сама је била обична грађевина од камена из доба Неманића.

Народ овде свети водицу, понекад и крсти по које дете и друге требе чини. Око ње се познају трагови прастарог српског гробља, које засипају потоци са горње планинице такозване "Варош." Овај је са планином, прозван овако, веле, због некада на њој бивше вароши. Остаци гробља показују, да је ово из 13, 14 и 17 века, што ће рећи: да је ово месташће било у старини знатно, опустело у 15 и 16 веку, па у 17 опет се почело подизати, а од тог доба сасвим сатрвено. Дуго смо се и дуго мучили да бар штогод од натписа нађемо; али сав труд беше узалуд. Говораше нам пратиоц, из Крушевца, ког нам ваљана окружна старешина даде; да је било неколико са разним приликама; показиваше места овима, која су буицом засута и т.д. но нама не беше ни времена ни толике воље, да се то извиди. Док смо овуда шврљали позваше нас, да се кренемо, и то је била једна од најчудноватијих минута и разних освећаја у дотадашњем, нашем животу.

Ко није никда путовао; ко никад није остављао не мали прагић свог дома, у ком је рођен, но праг своје земље и домовине; ко се никада није разстављао са свим везама коима се везује за све своје по ближој и даљој крви и сродству; ко се никада није оправштао са свим предметима окружавајућим га, напослетку; ко није тако рећ обамирао, па оживљавао: тај незнан и не може знати осећаје овог часа и тренутка, а нарочито преставивши земљу у коју иде, па још њена најопаснија места, Куршумлију и т.д.. Шта смо тада мислили и осећали и сами незнамо, нити би могли сад казати? Знамо само то, да скоро ништа нисмо ни мислили ни осећали; но смо се били цели удрвили тако рећи. Цели смо се састајали из самих борби, из борби видети што више, прегледати, описати и т.д. и борби које нам сваког часа излажају пред очи у свима своим страшилама. Страха нисмо имали, но смо имали одвратности, укочености и дрвености.

— Поменута господа, већ су се договорила била шта ће и како ће да кажу, само да би што безбедије стигли до Приштине. Они и сами нису одобравали овај пут, коим жива душа поштена, ван разбојничка, нити је веле ишла, нити ће икада ићи, не само из наше кнежевине, но ни из других земаља. Сву ноћ драгу стуштила је се била страшно густа и студена киша, да је ујутро све живо дрктало. По општем савету, наш зимњи капут морали смо оставити, да се не би ко на ње полакомио; те смо без њега такође и сами дрхтали. Јарко сунашће час је изнакало из огромних влажних и студених чељусти црно-тустих облака, час је опет пропадало и нестајало га. Овострана званична лица, преко свог обичаја, ваљда због влаге, нису долазила да на српским вратницама лупају.

Ово је поменуту нашу господу прилично изненадило, и страшило, јер су их очекивала; те да нас у земљи и под нашом влашћу, тек онако мимогредно препоруче. Ићи, ради тога тамо и сами нисмо одобравали, као и остали јер је се увидело; да би нам то, као имајуће изгледицу неке званичности више нашкодило, но користило. Дуго су се оба наша ваљана чиновника мувала, док ни муву чича Сумбер неразтера опоменувши их да иду да обиђу своје комшије, и да виде што их то,

данас преко свакидашњег обичаја нема. Тако и би, и г. Ђумрукција, г. надзиратељ., буљубаша, са још једним момком, чича Сумбер, ми и наш друг са нашим коњима, кренемо се нашој недалекој граници.

Прве вратнице прођосмо, друге па и треће, или последње, од којих и с једне и другој стране иде плот, који одваја један и исти народ, једну и исту децу, једне и исте свете мајке Србије. Он је пројурени нож: кроз сред жива срца нашег народа; он је узрок датом назадку, нашој слабости, крџавости и чамотињи. Он нас двои, дели, одрођава, утамањује; он је жива рана, кроз своје срце наше свете Србије, која не да, да се делови његови саједине и споје, приљубе и сроде; те да направе и створе једно природно и рођено цело срце, целу народност и земљу.

Боже мој, овака мала и ништава плотина, коју може ваљан момак прескочити, има такву чаробну силу у себи, да је страшило свега племенитог и добrog, и утаманиоц свега човечанског и божанственог на овој земљи! Наш је друг био сав пребледео као чивит од страха, званична лица непрестано су се договарала, како ће и шта ће говорити и т.д. а нас су биле обузеле страшне и одвратне мисли; те је тако, цео наш кариван изгледао, ваљда, жалостан и смешан. Чим се прође наш плот, одма се из прекрасног катловиног нашег кланца, најђе тако рећи на праву Клисуру. Оба брега, и над њима брда, над речицом Блаташницом, као да тежи да се један на другога згромадиши.

Блаташница, која изнад Монастиришта срп: села у турској страни противе кроз једно језерце или блато, са чега се тако и зове, — прескакаше са стена на стену, које јој имадоше доброту окрајци Копаоника и Јастребца, на турити на врат. Па не само она, но и ми сви морали смо, угледајући се на њу тако исто чинити, и благодарећи добром удесу, ми се са г. Ђумрукцијом, буљубашом и чича Сумбером, неувалисмо у вале њене; док их сви остали огледаше на својим дреама, а нарочито стари г. надзиратељ, једва их изтера из својих старинских и правих, изшараних обтокама —гајтанима — потура.

Нашем чича Сумбери особито мило беше, што тако сретно прођосмо; јер је он по томе рачунао и предсказивао, кавав ће бити даљи пут? Тако исто и наш коњ неували се у вирове њене, док мањи, а чвршћи и млого срчанији, такође наш, али уступљен нашем момку, овога крвицом окупа се заједно са прњама на себи. Чича Сумбери не беше ово мило, и ако несматраше, да му је брига и за овим. Њега је сматрао као неког прилепка — пришићелдију — уз нас.

Док смо се овако храбрили, договарали, скакали и т.д. са једне стene, на другу, као прави паклени син једна висока људескера црна као угљен — што се одела тиче, а иначе што лица и принадлежности овога тиче, плава, — грахоташе се дивљим, подсмешљивим смењом, питајући најбрзобразније : "како си море Ђумрукцибаша, надзиратбаша?" Само буљукбашу и његова друга мимоиђе, показујући се првоме одвећ учтиво и лукаво, а прече ћи се на његово оружје, другог презираше И неудостојаваше га ни свог, као погледа, акамо ли говора. Међутим ласно је се приметило, како су му играле усне при погдедима на оружје буљукбаше и његова момка. Наша му се господа одазваше што може боље и учтивије бити, ваљда као никада до сада, а на захтевање његово дадоше му више, но што је искао, дувана. Он нас из овог кланца, или управо праве, клисуре, доведе, званично, до карауле турске.

Мислимо да је караула турска сваком добро, позната, а нарочито онима, који су долазили до граница наше кнежевине; те је с тога и нећемо како ваља описивати. То је управо двобојна кућа, као чардак; долњи јој је бој, обично, или озидан, или од дебелих балвана, па улепљен, изшаран у место украсима, шарама и прозорима, дугим а уским прорезотинама, кроз које се, у обсадном стању, пуца. Горњи јој је бој такав исти, но само ужији од дољнег, јер је свуд унаоколо отворен трем, са ког стражар прегледа околину. У овом трему, као и у главном његовом делу, такође су ове прорезотине, за пуцање. На горњи излази се из дољњег боја, и то са средине његове, преко стубља које на средину горњег боја излазе. Стражара је ова сва олепљена, а да ли је зидана или је дрвена, незнамо, али то: знамо: да је одвећ стара, чађава, црна, прилично опала и страшно нечиста.

Стражар нас уведе у ову, и то дољни бој њен, сав страшно нечист и са ђубретом, без претераности, до појаса човечијег, ако не и више. Ту ти ништа друго и нема, до ђубрета разноврсног, а нарочито остатака и трагова од различних дроњака, изквареног оружја, обуће, косчурњача, од све животиње, коју мухамеданци једу и т.д. Чим смо ушли у дољни бој ове стражаре, озгор је се зачуло, најпре званично од две Ђумрукције и ћатипа, па и од осталих до 14. гласова, ожђелдија —

добродошлица — нашем Ђумрукцији и надзиратељу. На горњем боју сви су се били скучили око ватре, као гавранови и орлушине, око лабине какве. Ту ти је се могао видети тип чисти српски у потурице Срба, а сада тако званог Арнаутина; тип, смеса српског, и османског, шкипског и османског, шкипског и српског османског и циганског и т.д. Једном речју, ту је унеколико било преставника свију народности, које као гладни вуци нагрнуше на ову праву и чисту српску земљу.

Гад, бео, црн и црвен, коме нема броја, нечистота, ђубре, одвратност, састав свију смрадова у један, дивљи погледи, као у згранутих и бесомучних, учинили су ужасан утисак на нас, у коима је било више, одвратности гадности, бљувотине управо, ако се смемо изразити како је било, но што је било страхе, ужаса, доброга и лепога. Представите себи толику гомилу људи савршено црних и масних, која се необлачи у години дана ваљда једном, која се можда никад и не чешља и не пере, и која се начечала у малој стражарици, непочишћеној, ваљда од кад је направљена; па ћете моћи преставити гадост и одвратност, нарочито за онога, који, први пут у свом животу, гледа такве призоре. Један болан раздевен и свучен, кашље и лежи; други дрема и куња; трећи пуши и плуцка; четврти пије каву и т.д. и то све без икаква реда и поредка.

Чим смо поседали, осуле су се каве, по старешинству, а од стране наших пратиоца, опет дуван и т.д. Истина да су почаствовали и нашег буљукбашу, али преко воље и тек онако показујући јавно мржњу и одвратност према наоружаном Србину, који би требао, по мишљењу ове господе, да је само чиста раја и измеђар. У дугом пуном свакојаких лажа и измишљотина говору, дошло је се било и на саму ствар, ради које је се мењао говор час српски, час турски, а час опет арнаутски. Нерадо су нас сви погледали, и то све не радије, што су се наш г. Ђумрукција и г. Надзиратељ, тако рећи спотицали у говору, као да смо, час једноге род, другоме својта, и т.д. и као да час идемо у род у Приштину, час као у отачество и т.д.

Чудна је ствар код оних потурчених Срба. Они вам говоре лале миле, ласкају вас и варају османлиски и азијатски све дотле, докле недође ствар која их се тиче. Кад ово наступи, оставе одма наличину азијатску, па ти се обрне у правог Србина: постану озбиљни, званични, надувени и т.д што као Османлије, и азијати немају; јер су ови учтивији и лажљивији, што се више њих самих ствар тиче. О нама и нашем пасошу наступи таква тешкоћа, каквој се нико није ни надао.

Један ђумрукцибаша, дугачка људескара, тела босанског, а облика српско-османског, скочи и слети доле, те, са највећом ватром и сурвошћу, негледајући на толика погранична пријатељства, прегледаше све на нашим коњима, у самарима и свуда, па и нашег вођу прегледаше до гола тела. Мрко га је гледао наш пандур са карауле, тек по кад кад пустивши му у говору по коју муху. Сиромах стари и добри наш г. надзиратељ више пута слеташе доле и турски га блажаше, ама све узалуд. Ствар је дошла и до нас и негледајући на све препоруке, пријатељства наших чиновника и остало у мал што и нас самог не прегледаше. Овоме је се јако одупирао г. ђумрукција, који беше ватрен и нагао, и г. надзиратељ, који беше прави Османлија у понашању и нарави, а и говораше турски боље од свију ових потурица Срба, зашто му сви у опште одвећ завидеше, а нарочито ђумрукцибаша.

После дуге муке, једва се опростисмо беде и невоље, те нас непрегледаше, и то не, благодарећи нашој овој господи, но болном буљукбashi турском, који напомену, да је погинуо кнез Михајил, а то ће рећи: опасности нема од кнезевине! Пошто се и то сврши, беше дуга мука око наплаћивања ђумрука за коње, и ствари нашег друга и момка. Ђумрукцибаша турски слеташе непрестано и испитиваше нашег сапутника: одкуда, за што, куда, ради чега идемо, коме ћемо? и т.д. У овоме му непрестано смешташе наш г. надзиратељ, који такође, и сам непрестано слеташе. Љутит што ништота није дознао, а није ни имао шта дознати; јер беасмо прост путник, мучаше се око наплаћивања ђумручине-царине.

— Тражаше по својим тевтерима одређену наплату, а то - ће рећи хтео је ову забашурити, па више наплатити. Наш г. мумрукција, познаваше таксу турску прекрасно и непрестано га упућиваše на његове листине од тевтера, које јасно турски потурица читаше. У овоме виде и наш ђумрукција, да није наплатио ђумрук на неку срму нашег момка, те ти и он ту наплати. Ово је имало и добре и зле стране. Зле што се наше кесе тиче, а добре, што се сасвим умири потурица, кад виде да и наш ђумрукција наплати ђумрук. Дође реди и а наш пасош и ћатибеј или бег—једно српче од својих 17-

18 год. из Ниша — нехтеде дуго, да нам изда пасош турски, упућујући нас: да идемо преко Ниша, куд остали свет пролази, и т.д. наводећи, да овуда нико, ван хајдука, Арнаута непролази и т.д. а нарочито: да из кнежевине, до данас, овим путом никад а нико није прошао.

Овде се сад највише ствар замрси, али настојавањем поменута наша два господина, а нарочито г. Ћумрукџије, кои већ сасвим у ватру дође, — пође посао. Наш Србин рече: да он све види и зна све ако није знао баш ништа ама само за љубав комшилука пропушта нас овуда и т. д. као да овај пут није за поштене путнике; но за разбојнике и хајдуке. Смешно је ствар наводити, како се под видом шале, озбиља прети. Да наш Ћумрукџија не рече ћатибу турском: "kad пређеш к Нама ударићу ти 100 песница," неби било ништа, и ми би се морали вратити; те чак на Ниш ударати. Ову његову претњу остала потурице одобрише; те мој ћатиб написа, на црвеној хартији, свој турски пасош, за српске чиновнике, а наш врати, као непотребан зањ.

Нема неколико месеци, пред нашим путовањем, како је султан издао за српске поданике ове црвене пасоше. Ово је учињено из неколико узрока. Бивало је од наших трговаца тужби, како се наши пасоши, или попутнице, неуважавају; но им се натурају, за скуп новац, турске тескере. Власти турске опет жалиле су се: да неразуму српске попутне листе; да су Срби у турској равни њиховим поданицима; да са овима имају једна права и т.д. и да им се морају и тескере турске давати. На захтевања нашег Намесништва кнезевог достојинства, ови су пасоши издани; али и овде је порту руководила, политика. Она зна, да њене све власти незнaju турски; па је издала ове пасоше на црвеној хартији, да би по овој знали којој народности, носиоц ове листе, припада и према томе строго и обазриво на њега пазили.

— Не, у нас међер не каже се, узадуд; што ти је турска посла? Тако је и овде било. При самом поласку вашем, и пошто се наша званична лица, са турским, измирише, опет, ова последња, непрестано запиткиваху: а ко сте, а куд ћете а шта ћете, а ради чега ћете? и т. д. Сам чича Сумбер, кој такође јемчаше: да ће нас право — т.ј. мене — одвести у Приштину, при говору, у стражари, према овоме, мењаше и боју у лицу и погледе, па чак и понашање. Наш сапутник и вођ одрицаше и познанство па и икадашње виђене са нама? Једино тврђаше: да смо га нашли у путу; да је погодио с нама, да нас на свом коњу однесе до Цриштине и т.д. Он нам и име незијаше! Нас је ово страшно и љутило и зачуђивало; ама доцније видеће се и друге још прилике, млого веће и чудноватије од ових. Једва се већ једном опростисмо ове проклете, несносне и гадне стражаре турске, која нам је најдубље у души остала од целог пуговања по краљици и царици Правој Србији. Беда је друга била, што нисмо никада јахали на самару и његовим, од конопца, стременима — узенђијама.

— Како се, за неколико минута, одмакне од карауле, пружа се прекрасна, високоравна и хумаста котловина, међу окрајцима Копаоника и Јастребца. Дивота и красота њена неможе се описати и представити. Блато је било велико и ми сврнусмо у лево уз мутни и брзи ваљајући се из наше стране кишни Поток, селу Ђетињу. Не дошав кући нашег чича Сумбера, у дивној долиници, чекасмо га више од 1. часа док се спреми и договори са домаћима. Он нам овако рече, а у ствари беше друго. Њему је се чудновато учинило; понашање спрам нас турских стражара и чиновника те је се нарочито задржавао, забацивши траг нашем путу, док Невиди: шта ови мисле? Он је с једног брдаша гледао на стражару и Куршумлији водећи пут, неће ли кои, од стражара, овуда проћи? Ако би ма ко случајно, и ма за чим, и куда, ишао био би хрђав знак и он би нас од своје куће претурио преко плота, у нашу страну. Чекао је докле год нису отишли наши у своју страну, и пошто се иако жив, из стражаре, по речима његовим, само због хрђава времена, непојави, пођосмо даље; али опет не правим путом, но разпутицама, покрај, и недалеко од пута.

Једино нас је, због оваквог понашања стражара, он водио до Приштине, а иначе, у сваком другом случају, мислио нам је дати свога сина, да нас одведе. Често је наш чича Сумбер огледао се на све стране, што је месни обичај кроз сву Турску, а нарочито је mrко погледао на главни пут, чиме је показивао зебњу и стрепњу од стражара и власти турске. За европског человека, је ова ствар чудновата и невероватна; али за человека из ове стране, и путника по њој, ствар је и на свом месту и истинита. У Турској најнезнантија Потурица, а нарочито где власт судтанова није сасвим продрла, — а где власт она — може спasti живот највећем зликовцу, као и најневинијем човеку. Живот

човечији зависи не од воље онога коме припада; но од прве сретене потурице, — и ћејфа власти, — која без икакве одговорности прождире ни крива ни дужна здрава и читава человека.

Примера имамо баш са нашим једним чиновником ког су ниже овог села, где се сада находимо, на месец дана пре повратка нашег у кнежевину, уједанпут на правди бога убили; па никоме ништа ка и два на путу.

— Као што смо горе напоменули наш вођ чича Сумбер врдао је и са правог пута час у лево, а час у десно, слазио, замећући траг. Кад већ напоменујмо пут, онда нам ваља казати: да од наше границе до Косова иду три пута, и то два коњска, — а врло лако могли би бити и колски само мало да се поправе — и трећи колски на Куршумлију. Тако од Јанкове Клисуре, осим у лево оставшег Ђетиња од својих 30 кућа потурица, долази прво село: Чучале за 1 час од наше границе. На наша питања чича Сумбер рече, да је турско-арнаутско — а по другим путницима, српско, село од 15. к. — Друго је Сибница 1/2 часа од Чучале 20 к. а. 3. Трабуње 1/2 ч. 30. 1/2 с. а. 4. Барбатовце 1. ч. 30. п. 6. с 5. Спонце 20 а. или Потурица. Кад се изађе из Чучале одма се протеже више од 3. часа прекрасна хумиста котловина међу планинама. Ову, на неколико часова пред Куршумлијом, сужавају и своде у кларапац огранци Копаоника и Јастребца, кои се зову Лепеницом планином, а она је је обрасла прекрасном младом грмовом шумом.

А кад се прође и ова тако звана Лепеница планина, наступа опет котловиност пред самом Куршумлијом, до које се долази непрестано слазећи и спуштајући се низ Лепеницу. Други десни пут, а по окрајцима Копаоника прелази из наше стране међу Пачерадом ар: или потуричким селом од 15. к. и. Павашницом срп: од 25. к: удаљеним за 1. час од наше границе. Од Павашнице долази се такође у српско село 2. Магово 3/4 ч, од првог, а са 30 к. Из овог се иде у Трећак 1/2 ч. срп. село од 20 к. 4. Д, Левиће 1/4 ч. 20 к. ср. 5 Г. Левиће 1/2 ч. 30 к. ср. 6. десно од Кнежевца срп. Спрам њега се прелази преко Топлица реке, па се долази 6 у Порада срп. село 1 ч. 7. у Жалице, такође срп. село, 8. у Калимонце 1/4 ч. срп. село, 9. у Луково срп. село 10. у Сеоце срп: 10. Требиње на Лабу српско 11. у Мауриће пот. село.или арн: 12. у Бачиће срп. 13. у Речицу срп: 14. у Трвовицу срп. 15. у Мургуле срп. 16. у Брест срп. 17 у Бајчину срп. и 18. у Главнику ар: село крај Лаба.

У Главнику се састају сва три пута. Колски пут од Јанкове Клисуре, као и коњски, са ког смо сашли иде: 1. Чучале, 2. Пребреза 25. с. — а коњски од Чучале иде у Паново 1 ч. од Чучале 20 ср. кућа са знатним и прекрасним веле језерцом, кроз које пролази Блаташница — 2. Грбовац 10. с. у Пребрези састају се оба пута, па покрај речице Гргр или Гргор, — која иде чак са Јанкове Клисуре — и села Ресице, Мужајића и Гргр долазе у Блаце 1. ч. од Пребрезе. Одавде се опет раздвајају, и коњски иде право Куршумлији, а колски у лево, те код Д. Драгуше арн. села прелази преко речице Бачке и долази у Г. Драгушу такође ар: село. Одавде пскрај Белојне ар: и Бачке долази у Туларе ар: из ког прелази преко Топлице и повраћа унеколико к западу. Од Тулара иде у Точање 1/2 с. а. из овог у Грабовници. Из ове у Лозну ар. на Крчмар такође ар. село, све уз Топлицу.

Одавде већ иде право југу и долази на хатар села Кастрата, Тиховица и Високе ар: код које је и кула. Из ове долази у Лумницу, Рударе, Дешишку, Орачу, Попаштицу, Калудру, Рачу, Мердар или Мрдар па Падујево (или Надујево - нејасно у књизи), све сама ар: села, изузевши 3. села черкезска с леве стране пута. У Подујеву се саставља са коњским водећим од Куршумлије.

А овај — коњски — од Куршумлије па до Подујева пролази ова села, и то уз Бањску која се 53. пута гази: 1. Љутена на страни а при Топлици, 2. Кастрати, 3. Мернице, 4. Тиховац, 5. Врела, 6. Бањска, 7. Добиновац, 8. Пепелевац, 9. десно, у страни, Крпиме и Пакоштица, 10. Сибовац, 11. Дубница, 12. Обранча, 13. Летонце и 14. Подујево. Од Подујева оба пута иду све низ Лаб до Главника у ком се и овај десни коњски састаје.

Из овог сва три иду до Приштине пролазећи ова села од Подујева: 1. Веља-Свеља, — 2. Гртовце, Белопоље и Жуковић, на страни, а при речици Брвенику, која се овде улива у Лаб, 3. Лужано; 4. Лупча, а и Луга, 4. Вранидол, 5. Пргавце, 6. Бешиња, 7. Бакшија, 8. Бриница све ар: изузевши последње и на страни 9. Маковце срб. па Приштина.

Коњски пут преко српских села најкраћи је и веле нема више од Паваштице до Приштине од 14. часова. Но причају, кад би се могло са врха Копаоника ударити право па село Рампиште, могло би си преким путом за 10. часова доћи. Други коњанички пут преко Куршумлије, рачунају да

је до Приштине дуг 26. часова а трећи или колски, рачунају да је 30 часова.. Како овде тако и свуда, вальа цриметити за часове по турској, да се они спрам коња и огледају; те је отуда пословица, и одговор кад се ко запита за простор какав, колико часова захвата: "какав хат, такав и сахат".

Први пут има највише природних тегоба у себи, а добрих страна у томе; што се пролази кроз сама чиста српска села, која се са средњег или куршумлиског пута, прекрасно виде, на огранцима голог Копаоника. Њих смо, са засеоцима, набројалим прибележили преко 55 од коих су осим већ поменутих: Равниште, Бозолић, Белобрдо, Судимља, Чокотар, Белополье, Блајево, Домишевина, Градац са раз. старог града, цркве и гробља старих, Ковизне, Витоши, са раз. црк. св. Аранђ:, Кијевчићи, са раз. св. Петке, Копарића, са поновљеном црквом! Борчани, Граничари, са поновљеном цркви. и школом, Јелакци са раз: црк: Стануловићи, Лазна, Родељ, Кајково, Тврђани, Лепосавићи, Сеочаница, Сељанци, Весаковци, Митровица са раз. црк. св. Ник: Требиње, Мрче, Беласица, Штава, са обнов. црв: Маринци, Белостена, Шургула, Боранци, Радоње, Иричићи, са раз: црк: св. Атан: Трешница, Бабица са обновл: црк: Сеоци Луково, Љутово, Пардуси, са раз; св: Јов. пред: Порада, Калолиманци) Жаљица, Гошића, Паваштица, Магово, Трећак, М.. и В. Левиће, Кнежево, Папрадња, Егриште. Осим ових села живе Срби и у овима између наше границе, Топлице и у њу уливајући се речица: Плане, Трнове, Дреновица, Брезнице, Сварче, Белонице, Гргрьра — Грѓура — и Бачке: 1. Монастириште, 2. Чучале, 3. Папово, 4. Грбовац, 5. Пребреза, 6. Блаце, 7. Чуњугла, 8. Спонце, 9. Мирница, 10. Д. Мекуланци, 11. Г: Мекуланици, 12. Перониска, 13. Пачеради, 14. Гајиновица, 15 и 16. Д. и Г. Брезница, 17. Прекопуца, 18. Брезница 19 и 20 Г. и Д. Сварча, 21. Петровица, 22 и 23 Г. и Д. Рјезница, 24. Петровац, 25. Булатовац, 26. Анадол и 27. Буковац.

У сваком овом селу има у средњу руку по 20. кућа што износи 540 срп. кућа Причају да има свега око 100 села у куршумлиском кадилуку или нахији, од ових су черкесских 5. а свако село има по 100 кућа, што износи око 500 к. Српских око 40. села по 20 кућа 800 к. даље има 50 ар: по 20 кућа 1000 к. и Потурица 65 села по 20 кућа 1300 к.

Од арнаутских и потуричких села ова су су најзнатнија: 1. Г. Селова, 2. Загоњеви, 3. Жуча, 4. Ђелова, 5. Влахиња, 6. Дугакула, 7. Невада, 8. Перуник, 9. Дугалуга, 10. Стрпаћ, 11. Мужаћи, 12. Престрешња, 13. Међухан, 14. Слимоне, 15 и 16. Г и Д. Драгуша, 17. Кујунцић, 18. Маџари, 19. Брезнић, 20. Дренова, 21. Претежање, 22. Белонина, 28. Калудра, 24 и 25. Г. и Д. Коњуша, 26. Плочник, 27. Туларе, 28. Бачка, 29. Дарча , 80. Вршац, 81. Новосело, 82. Белополье, 33. Лепенац, 34. Дрвин, 38. Дренова, 36. Могаћ, 37. Ситница, 38. Рашица, 89. Жубота, 40. Пљачковица, 41. Мачковићи, 42. Раставица, 43. Тиовица, 44. Попурка, 45. Баркатовка, 46. Кончели, 47. Тмава, 48. Стубља, 49. Суходол, черкезско, 50. Точани, 51. Буњачи, 52. Ложна .3. Крчмар, 54. Мирници, 55. Данковићи, 56. Бозоглова, 57. Лучићи, 58. Тмава, 59. Страпац, 60. Ревута, 61. и 62. Коњучик, 63. Стран, 64. и 65. Д. и Г, Рјесница, 66. Меровци , 67. Плава. 68. Кукавце, 69. Белавода, 70. Губетино, 71. Г. и Д. Топаница, 73. 74. Г. и Д. Бојастиша, 75. Пестише, 76. Старосело 77,. и 78. Г. и Д. Слатовици, 79. Цркоја, 80. Широкањива, 81. Крушевица, 82. Вича, 83. Точање, 84. Гробовница, 85. Крчмар , 86. Дединци, 87. Товрљан, 88. Арбанашка, 89. Уит (или Упт), 90. Статовце, 91. Лосна, 92. Космаша, 93. Братовица, 94. Поломи, 95. Механа, 96. Кастрата, 97. Тиховац, 98. Висока, 99. Рударе, 100. Врела, 101. Бањска, 102. Лумница, 103. Десишака, 104. Орача, 105. Попаштица, 106. Калудра, 107. Рача, 108. Пакоштица, 109. Крпиме, 110. Пепељевац, 111. Дубница, 112. Добиновац, 113. Рампишта, 114. Бубљица, 115. Брестовице, 116. и 117. Г. и Д. Коњувица, 118. Златна, 120. Мађина, 12. Житнипоток, 122. Момчило, 123. Кошница, и 124. Дух.

Ми се задржасмо око ових села и путова, а заборависмо навести и напоменути: да се баш скоро на врху ове Лепенице налазе развалине и урвине од цркве, коју чича Сумбер зове св. Петка наша. На питања наша истина се сбуни; али у брзо одговори: да је то цамија св. Петка. Да ли је се одиста ова црква овако звала или не, незнамо, доста је то, да чича Сумбер, код остатака живописа, немаше куд ни камо, а нарочито пошто нађе на трагове надгробног надписа у ком су наша старосрпска писмена из 13. века. Речи се од ових нису могле сложити с тога што је камење и сувише оштећено. Шта више, пролазећи мимо кућа потурица, тако званих, куле њихове све су подигнуте од отесаног и прекрасно урађеног камена, који је дигнут са наших светих споменика и старија. Чича Сумбору није се допадало ни најмање наше завиривање и разпитавање о свему. Он би час црвенио, а

час бледио, као крпа; ми смо га ублажавали, нудећи му коња да јаше, на што је врло радо пристајао, а ми смо пешачили. Наш пратиоц, или названи вођ још од Београда, није се хтео, целог пута макнути с коња; па ни одјати да само мало иде пешке.

Даље идући до Куршумлије најђемо још на 6.-ре развалине, од старих цркви и монастира, и на једне од градића неког, са траговима од прастарих гробља; али чича Сумбер, или незнанајаше, или нехтедиаше баш ни речице казати о овима. Напоследку је се до тога био наљутио, на наша шеврдања с пута, да нам је казао: да он својом главом јемчи за нашу и да, ако хоћемо да нас одведе здраве до Приштине, уза њь, идемо, иначе неузима на се одговорност. Говораше нам, да ни стопе од њега и не измичемо и неизостајемо, и он је имао право. Већ је се уватио био густи мрак, а ми још недођосмо до Куршумлије, негледајући на наша татарско јурење. Прође већ и два часа ноћи, а ми, спуштајући се, тако рећи сунавратке, низ огранке Лепенице у провалију, код њом, Самоковом, Кршумом и Добном, под коима је Куршумлија, — прегазисмо Бањску, те опет уз крш и литицу тако рећи, једва докобељасмо, јадни и уморни у далеко чувену Куршумлију.

Ми је зовемо варошицом, или боље Паланчицом, а овдашњи становинци Шехером, и не би је мењали за Ниш и Нишку тврђаву, тако веле. Није шала, паланчица на самом камењаку, коју обливају, Топлица а у њу од југа уливајући се Бањска, од сјеверо-запада Лепеница, од сјевера Кршумица и од сјеверо-истока Самоковица, која извире из Самокова сјеверо-источне планине од Куршумлије, па се ту улива у Топлицу. Кршумица takoђе извире недалеко од Куршумлије вароши из планине сјеверно од паланке, Кршума, па се у овој варошици улива у Топлицу. Лепеница слива се са Лепенице планине, западно од Куршумлије и овде се улива у Топлицу, а Бањска долази од Бање Милоша Обилића, под јужном високом планином Добнон, и овде се улива у Топлицу. Није шала Шехер Куршумлија има, веле, своих око 2000 и неколико домова, 3—4. порушене готово ћамије, од коих се у 2. клања и моли свецу Мухамеду, 6. трагове од развалина српских цркви и монастира, на Кршуму планини, која је се пређе звала другчије, трагове од развалина неког српског града и т.д.

Како је се у старини ова планина звала незна се; неки нагађају да је се тобож звала Топлица, други Расина, а неки чак и Бања; али је све то само жив ми Тодор, да се чини говор. Потурице би знале, но неће нипошто ни речице да кажу. Од поменутих 2000 и неколико кућа, ако их одиста оволовико има, само је 150. арнаутских, 50. турских цигана, а преко 800 потурица или Срба мухамедове вере. Но као најважније ово је: што се овде налази само један једити ханџији, или крчмар, Србин из Приштине, неки Аксентије, и тај једини држи под кирију крчму, а боље урвину турску. Што неки путници наводе: да има неколико десетина српских кућа и одвећ мали број мухамеданских, слободно можемо рећи: да су их обманули и у једном и другом.

Тако дакле, у целој овој нахији, ако су бројеви казаних нам села и кућа у њој одиста верни, било би: 1. У 40 села српских по 20 кућа у сваком, што је одвећ мало свега 800 к. срб. 2. Потурица у 65. села по 20 кућа свега 1300. к. п. 3. Арнаута или Шкипа, — а боље и овде да се узму у потурице или Србе Мухамеданце — у 50. села по 20 к. = 1000. к. а. 4. у 5. села Черкеза по 100 кућа 500 к. ч. 5. у Куршумлији потурица око 800. к.п. 6. Шкипа око 150.к. а.7. Цигана око 50 к.ц. 8. Срба 1. в. свега дакле 4.701: к. а. то ће рећи око 20.000 душа оба пола.

Потурице дакле, или Срби мухамедове вере, узимају мах над Арнаутима, ако се могу назвати овим именом поарнаућени Срби. Мухамеданство је овде по свему и у свему господареће и с тога становници куршумлиске нахије, веле, неби своју Куршумлију мењали ни за једну паланку, па ни за градове и паланке; јер је у свима тима смеса разних вера, па је често мухамедова у најмањем броју. Осим, веле, 100 цандара — биће претерано — и Мудира Османлија или Туркуше — цандарима се незна права народност — остало је све из ове и оближњих нахија. Сви су, почев од хоџа и дервиша, па до шегрта и најмање деце овдашњи, а не туђини и странци — јабанције — Што пак и сада тако зване Арнауте увршћујемо у чисте Србе, који научивши, из невоље и политичких узрока, шкипски, свој језик оставише; о томе ћемо мало ниже рећи коју.

Пре свега сада нам ваља одахнути душом; јер смо које на нашим ситним коњичићима власдан се трескали, а које опет ми и чича Сумбер пола се тресли, а пода пешке жичила, што није најпријатнија ствар по дубоком и густом блату, Крчма-хан или боље крчмиште и урвине од ове, леже готово усред шёра Куршумлије и чин нам се да је највеће здање, или боље, понајвећа је пустолина и

развалина у овој паланци, ван ако се неизузме сарај, или царска кућа, у којој мудир, са куршумлиску мецулском — саветом — и своим заптијама, — сејменима џандарима. — туркује. И ако су била прошла 2. часа ноћи, у Куршуалпји није, као по другим турским паланкама, да чим викне оца на јацију — вечерњу молитву, — становници су већ сви у постельи, а нарочито вере робујуће мухамедовој.

Овде није тако с тога, што је цела паланка правоверних, а ови се ни од кога, кад су сами, небоје; те с тога тако рећи цео овај шер беше дигао урнебес у свима својим кавама. Уз тамбуре и шаркије мењале су се песме, час на српском, час шкипском, а по изредка, и тек само по неколико речица, и турском језику. Нема тога превоверца из целе ове, и оближњих, нахија, који неби и најмању и незнатнију прилику употребио, а да, недође у ова шер правоверних. С тога они врло редко — и вальда од како је Куршумлије свега два три, госта, странца, — и врло јевтино воде странца, гледајући на путу још да учине то, што треба; те да нога неверника неоскврни правоверних, и ако ће мали, али свакојаки свети и прави правовернички, шер.

Напоменути урнебес није се односио овој огромној урвини турске крчметине, или ханетина, у којој беше закупник Срб из Приштине. Овај беше мањи од маковог зринцета, што доликоваше самој урвини, а маснији и прљавији од свега ђубрета овог правоверничког шера, што одговараше и овоме и урвинама овим. На велику нашу лупу и дреку арнаутским језиком, ханцибаша једва се окуражи да најпре провири, одшкрине, па и отвори вам врата, презајући од дима и пламена пиштоља. Мало се орабри кад виде нашег чича Сумбера без оружја и кад овај проговори србски; "ама човече божији, што неотвараш већ једном? Море, знаш ли погибосмо од умора и лоша пута васдан путујући?"

Чича Симбера боље доликоваше српски, но арнаутски, језик, а он га боље и знађаше од арнаутског у коме се, чини нам се, врло мало разумевање. Но то му не само неразумевање, него готово и право незнაње, несметаше, да се не зове Арнаутином, али не никако ни за живу главу, Шкипом. На ово име, чини нам се, подједнако мрзиаше, као и на име Срб, Османлија, Туркуша, Ђаурин и т. д. Описивати ову урвину и пустолину било би а досадно и глупо, а управо је и немогуће; јер да се све што се зове гадом нечистоћом и ђубретом на земљи, стрпа на једно место, неби било нечистије, гадније, смрдљивије и поганије од турских ханова.

Наш старап Сумбер, и ако је већ прави—ак —Турчин т.ј. Мухамеданац, и ако је више од 80. год. претурио, у младим годинама арајући, грабећи, убијајући и отимајући, а сада у старим већ и без оружја иде, јер је у неку руку као светац, — опет и њему самом, као Србину по народности небеше мила и права ова гадост и нечистота, која је својна Османске расе. Он говораше, да само због ове неволе почешће обилази шерове — паланке — нерадо свраћајући у ове. На захтевање донеше нам по једну, гаднију од сваке пачваре, изцепану и трошну рогозницу — асуру.

— Дуго је се нешто у једном тукарићу комешало, докле непочеке да одпушта позамашније шале на нашег Сумбера. То беше некаки Србин из Црокупља, кои одавна познаваше старца, ама немаше прилике да га изпрескаче барем речима, кад неможе делом. Које због тога, а које због нечистоће јер немогасмо дахнути, одосмо на тако звани горњи бој; али тамо црње и горе. У свима су хановима у место соба димњаре—оџаклије—и то у онима, кои су грађени од скора, ја у старима нема ни од тога нигде и ништа; но се спава са коњима заједно и у ђубрету и мокраћи коњској. Ми обиђосмо све димњаре ове, и једна нам се учини понајчишијом.

У Турској се нескида ни један путник па и ни један сељак нигде и никада, тако рећи, ван времена преобука. Ми се takoђе нисмо скидали, до што смо по обичају, опрали ноге; па се одма обули. Тек кад је жижак донешен гад у свему и свачему показао је сву своју силу, снагу и мложину неизброму и не схватиму умом човечијим. Из тавана, изрешетаног куршумима, падале су, као даждба, стенице, одоздо навалиле буве и белке — као и свуда — еде се, негледајући на страшан умор, мал неполуде целу ноћ. Чича Сумбер је се целу ноћ и драпао и спавао.

— Сутра дан још већег белаја. Наш чича Сумбер, које од брза хода јучерашњег, а које од потуричког шеретлука, из Куршумлије ни маћи пешке, па тешко и на коњу. Ми га нудисмо да непрестано аше час нашег, а час момковог коња, док се ми мењамо, на шта и пристаде; ама брат момак вели, неће са свог коња да се макне јер му га је још у Београду познати налазиоц и пријатељ дао за труд покрај путног трошка, кога нам је била дужност теглити, негледајући на то што би он и

сам морао плаћати вођарину. Ово је још добро дошло нашој старини, да само може узети коња свог новог пријатеља старог такође седобрадог, али не беле браде као Сумбер, оče куршумлиског. Оца је још оно вече дошао био своме другару у свему и свачему још из малена. Још то вече нудио му је тобож бадава коња, а сутра у јутру једва га даде за 90. гроша, да га Сумбер јаше. Дуго смо се о свему и свачему са хоцом разговарали.

Наша је цел била дознати оцин погдед на старину и народност, а његова дознати о нашим новостима, које му не беху немиле; осим убиства нашег великог кнеза Михаила, које му се особито допадаше. Ми смо му о свему и свачему причали, а нарочито о нашем београдском хоци, цамији, потурицама, и т.д. кои у нашој кнежевини живе, а нарочито о нашем данку, слободи, правици, равноправности, војсци, топовима и т.д. И ако беше оца фанатик ипак признаваше и хваљаше, заједно са Сумбера и још једним старцем, све поступке наше владе, а нарочито односно београдског хоце и цамије. Само их изселење Турака, из Београда и других места, страшно тишташе. Ми смо им и ову ствар објасњавали: да је то налог султанов, а не воља наша; но све узалуд, што је дикла навикла.

Што се народности тиче, ми смо им приметили: да незнaju арнаутски, но да говоре нашински. Они признадоше, да се још нису могли научити арнаутски, а и да mrзе на тај језик; али га морају учити, јер другчије немогу од Османлија да живе. Причаху нама сви: да од стари људи редко по кој и по коју зна арнаутски, ван ако није досељеник Латинин из чистог арнаутског села скадарске нахије; но младеж сада све више зна арнаутски, но нашки, и боље и више воле тај језик веле, од месног, нашког — што ће рећи српског. — Осим овога причаху нам; да они и нису Арнаути, но су Турци прави — т.ј. Срби потурчени — али не Туркуше — Османлије — и азији; да је ова цела нахија до пре 100 год. била чиста од Арнаута; па су ове почели султани, и то латине, насељавати у време кочиног, немачког, карађорђевог и милошевог рата.

Нарочито је велики везир, пошто је на Косову, и код Пећи, побио у 1832. години Бошњаке под Хусеин капетаном њихним, заповедио: да цео овај кланац, од Косова, па до границе Мораве т.ј. кнежевине Србије, коју ређе зову Шумадијом и то у смислу, као јаком и снажном, али, Србијом и Србима никако ни за жива Бога — насели правим Арнаутима. Њих су испочетка на силу нагонили да узимају чак из Скадарске и Ђаковичке нахије Арнаутке и то Латинке, које нису знале други језик до арнаутски. Покрај својих жена, које су говориле српски, морали су и ове држати и тако учити шкипски. Сад опет, од Султана Мецида, морају отимати Српкиње од оближњих сељака, неразбирајући млого да л' су удате или девојке? Ко је тако чинио, а и сад чини, тај има та огромна права: да не плаћа никакав данак — а готово га нико и неплаћа од потурица у овој нахији — и да, нарочито, неиде у војску! Због ових повластица, а нарочито оне, да се неиде у војску, младићи су у време купљена војника, отимали, жене, девојке, често у нужди и оскудици и бабе, са овима се тобож венчавали; па пошто је пролазио тај сбор, терали су бабе опет од себе.

Осим овог потурице и Арнаути ове нахије, не само да редко иду у војску и дају данак; него имају права да носе оружје без тескере, да купују барут, служе на пограничним стражарама, да сами себи суде, да им остаје крварина, једном речју: само да чувају границу, а да недају ни Богу колача ни цару арача. Особито се похваљују и награђују, кои краду наше становнике и кои још при томе и убијају; јер је мање неверника и диндушмана. — Ево узрока зашто ваља скоро све звати потурицама т.ј. Србима Мухамедове вере, а не Шкипима или како се ови овуда величају Арнаутима. Кад их човек запита: да ли је то један и исти народ, Арнаутин и Шкип? Увек одговарају: а јесу ли свеједно Турци т.ј. потурице — и цигани? Тип, одело, обичај у свему и свачему једни су и исти са српским; шта више налази се трагова свуда од слава, а по неким местима славе, као и Срби православни.

Самог Сумбера беше светац св. Никола, а хоцин св. Ђурађ, оног трећег старца св. Аранђео. Но негледајући на све то, ни један немогаше разликовати веру од народности, и ни један немогаше ни појмити, да је икако могуће да је што друго а не Турчин. За старине, урвине и т.д. причаху да су Османлије порушиле, кад су Турци — т.ј. они потурице — добили ову земљу на сабљи, ама од кога опет неће да кажу. Само Сумбер у путу идући Приштини, страшно mrзећи на Черкезе, при сретају са овима, признаде: да смо некада једно били, па ово турско, било боље и правије — т.ј. вера — те

постадоше сви паметнији и свестнији Турци — т.ј. Мухамеданци — а фукара глупа — сиротиња — још и данас држи се старог греха и т.д.

—Благодарећи тој околности, што узесмо коња од оце за Сумбера и што му одма унапред и платисмо, а тако се мора и обичај је, ми се избависмо те неприлике: да идемо сами у меџлије — савет — да пасош подпишемо. Оца сам то учини и готов пасош донесе нам се. По наруџбинама свима и свакоме о стварима и снимцима ових, добисмо и препис натписа са мача цара Лазара из Мошеје са Косова, једне сабље и т.д. што ћемо на свом месту навести, а и иза Куршумлије, са урвина надвратног камена бив: цркве св. Николе, која је била покривена куршумом — оловом — од којег је и данашња ова варош, са оном планиницом више ње и речицом, име добила од Турака, као што причају потурице староседиоци овд. Наводимо тај натпис — за који, као и два напоменута са сабља—не јамчимо, о коме, веле да је у три врстице написан и ако је верно снимљен гласи овако:

† † † ūīīimēþ wöà iāñüzääiāäi īiñèhøåí~iü ñèià
ðiæäüiàäi è ñüâðüøåíí~iü äuðà èñðiäåmå ñüzää
ñüí áiæüñòååíè õðàìü ååëëéiîiô ȝþäiðåüðüöîô
õðèñðiâiô
íèéi ... àzü âü õðèñðh ñiàñh áëàäiâhðíè ñüíü
âðàë"
ãðàäëéiå êðàëü âüñåñðüâ ... zåi ... ëhðü † S ♀
Ñ ♀ ī ♀. èíä.

Натписа веле, још има, али се нису могли снимити.

Сутра дан рано, пошто страшно препарено платисмо крчмару за његово хришћанско гостопримље, пођосмо Приштини. До Приштине све уз речицу Бањску газећи је преко 63. пута, од Куршумлије, рачунају добрих 16. часова, и то 8. до Подујева, а 8. од овога до Приштине. Млоги рачунају само 12. часова, а као што смо мало више напоменули: скоро све часове простора, у Турској, ваља у мање и краће рачунати; но што их тамо рачунавају. Ово је нарочито због хрђавих путова и коња уморних и т.д. Па тако је и у нас у кнежевини до скора било, а и сада је. И сада се, од Шапца до Лознице, рачуна поштанских. 12. часова и за толико плаћа ко путује поштом, а кочијаши, са добрым коњима, долазе за 4 1/2 до 5. највише, часова. Ми смо тако рећи предзорицом прошли мимо села: Љутена, Мернице, Кастрат и Тиховац, иза ког смо, непрестано газећи малену Бањску — речицу — на прекрасној обали ове поодморили се.

Села су нам сва остајала са страна, а ми смо коритом бањским путовали. Да ли је овуда, или не, прави пут незнамо? Само то знамо, да смо једнога с товарима из Приштине срели. Пута нема скоро никаква, ван на неколико места што је само закопано, на обали ове дивне и прекрасне речице. Живе душе нигде није било видети ван неколико у малим воденичицама и ваљавицама по арнаућених и потурчених Срба. Одавде смо опет наставили наш пут гонећи у средњи кас наше коње; те дођемо спрам села Врела, у ком, на њивама, први пут видесмо живе женске душе. Одавде до спрам села Бањске, такође смо непрестано све уз Бањску речицу путовали и ову сваки час газили.

Нама се чини да је наш вођ Сумбер нарочито ишао спутицама: да само не побиљежимо све што је било при путу. Он нам је се изговарао, да овуда иде ради самих нас; јер путом увек има хрђавих људи, а овуда нам је и ближе и безбедније. Ми смо му веровали, а готово и волели тај пут, што нам је, и ако, преко воде, опет наговешћавао стварине. Тако смо у овом путу прошли 6. раз: од цркви старих, но тако порушених да се немогаше ни једно писмо, а камо ли цели натписи пратити. Од Бањске смо ишли, као што је напоменуто, опет у место путом, све уз саму речицу Бањску, скоро до самог њеног извора у планини Добино.

Иза села Бањског обрнули смо у лево уз речицу и на прекрасним међупланинским кланцима и њинима неиђосмо на једну њиву у којој 8. Арнаутки копају курузе. Оне су све крупне, високог раста и праве Српкиње, ван једне омалечке, црне као Татарке и округлог сићушнаго лица. Све су мухамеданке, а непокривају се нити носе димлије и шалваре. На њима су кошуље беле, као и у Српкиња, сукње беле са леве стране од појаса па до колена — докле су и сукње дуге — разрезане и са несастављеним полама. У оне мале беше прави мушки здраво убран и бео фистан, са широким первазом при дну око целог тог фистана. Све имајаху појасеве загасито плаве, а у неких ове разрезане сукње нису везано око појаса на кошуљама; но чак ниже кукова, — те се између ових сукања и појасева виђаху кошуље доста извучене, а нарочито острагу. На стасу су им црвени јелечићи, а косе су подвијене под марамама на главама и оплетене у кике са страна, које прелазе преко ушију, па се у једних острагу везују, а у других у једном перчину — и то девојака — спуштају низ леђа, као у нашој Мачви. Оне су са највећом озбиљношћу радиле гледајући нас изпод очију. Наш Сумбер није их, као мухамеданац ни погледао.

Пошто измакосмо питасмо га за ношњу и он нам рече: да су оне све одавде и месне, а она мала чак из Ђаковичке, или Скадарске, нахије Латинка. Оне, вели, ноше фистане, а жене овдашње не. Као и за сва, тако и за ово питање не беше му по воли; но ипак, одговораше. Од спрам села овога за једно 3/4 часа повраћа речица Бањска у лево и ми смо непрестано њеним коритом ишли, док у једном кланцу ненађосмо на велике развалине. Ниже мало од ових стајаше једна дрвена зградица, а око ње неколико колебица. Из оне прве зграде иђаше потоком врела вода, и та вам је тако звана Бања Милоша Обилића, у којој је се последњи пут, пред битком косовском, окупао. По прастаром српском обичају и наш је се свети Обилић пред полазак у бој окупао, очистио и спремио душу и тело за вечно насеље. Овај је се обичај, као и праве и истините чистоте у свему и свачему, пред бојеве, сачувао и дан данашњи у нашем народу. Прича се да ће онај први погинути у боју, који се ма у чему оскврни и погреши противу старином освећених обичаја наравствености и народне чистоте! Тако је један на Лешници у последњим нашим бојевима са Турцима, први и једини од, све војске погинуо само с тога; што је се преварио, при поласку у бој, те пољубио некакву девојку турску. Први избачени, из турске, или непријатељске, пушке, куршум њега је у сред војске српске погодио, а други нико није ни погинуо.

— Више ове нове бање дасчаре за 1/4 часа стоје дивне а огромне развалине, по причању, Обилића бање, коју је сам о свом трошку подигао. Сумбер причаше, како је највећи српски јунак и најсилнији у српској и турској војсци полазећи на Косово, овде се у својој бањи окупао последњи пут и омађио; те цара и 12.000. војника царских убио. Кад га питасмо: чи је био? Он одговораше: "наш", а чијег је цара убио? Турског Мурата". Кад му ово причање протумачисмо, Сумбер се страшно збуни, сплете, поцрвени и наљути; њему можда никад и није падало на ум: да се његов јунак и убиство турског цара Мурата са 12.000. војника, не слаже. Ово му је једино питање више разсветлило тамне и замршене појаве о Турцима и потурицама; но сва завијена и у лаж увијена и обмотана причања хоџа и дервиша! Он је се дуго и дуго борио, мислио, љутио, размишљавао и примишљао, док, нам једва једном не рече да треба да се иде.

Разуме се по себи, да се нисмо хтели тако олако разстати се са овим прастарим и светим, за сваког правог Србина, местом. Говораше нам, да су овуда зли Арнаути, да убијају, плаћају и т.д. ко се задржава при овој бањи, а очевидно се види да свет овде долази купа се и т. Он нам показа и неколико гробова, тобож убијених, а биће по свој прилици умрлих болесника. Више развалина бање, на једном хумићу виде се развалине од двораца Милоша Обилића, а са страна, троје развалине од прастарих цркава и трагова од прастарих гробља. Свуд смо око обилазили, но надписа нигде и покаквог ненађосмо. Мишљасмо да се и сами окупамо овде у овој води, што је хтео а сам Сумбер причајући нам, док још недођосмо до бање, о целителној води овој. Он говораше: да је та врела вода тако силовита и јака, да од сваке болести не само излечи человека, него, ко се више пута окупа у њој, повраћа и снагу и јачину, старце подмлађује. Он говораше, да за своје дојакашње здравље благодари само тој води; али она не мухамеданцима не само не помаже, него шта више и одмаже, а и није им слободно купити се ту. С тога нам је путом говорио, док недођосмо довде, да се, ако би нас ко питао, кажемо да смо мухамеданци, из Босне и мало онако језиком да занесемо.

Кад смо баш били код бање и кад је се требало окупати, због оног питања, Сумбер, нехтеде нипошто и ни за жива бога, да се окупамо. Док смо се ми овуда бавили и скоро свађали, да се купамо или не, једно 5—6 наоружаних, као обично, Арнаута дођоше нам и почеше срискти, говорити, а кад им Сумбер одговори, натуцајући, арнаутски, они и сами тако обрнуше, такође натуцајући. По Сумбера закључили су да смо потурице из Босне; јер овај, уместо усских, белих, изшараних плавом обтоком, — гајтаном,—правих српских чакшира, носаше сукнене, а у место белог, изшараног, плавом обтоком, са разрезаним рукавима, гуњића, носаше први гуњић од сукна, које се у нас из турске доноси. У место белог и повисоког, без оне пресамићености, калпачића, он имаћаше стари висок, већ масан, фес турски. Док су се они међу се замуцкујући и којекако са натезањем арнаутски разговарали, ми смо опет заврљивали око развалина и наишавши на излупани надвратни камен један прочитасмо му и снимисмо ово николико речица

† èzâîëhí;åìü wöà, iiñihøåí;åìü
ñ áíà è ñüâðüø áí;åì ñò à äuðà

па више нема. Види се да је овај камен био над неким црквеним вратима.

Даље, на излупаним одломцима, бивших надгробних споменика, виђаше се ово николика писмена: á, ò, å, æ, í, ã, z. а на једном лепо се читаху ова из 13. века писмена и речи: îáëàñðè ñðüïñê~ , на трећем ïðåñðàâè ñå. Ми би још више овуда обилазили, а и на развалине дворца, или боље градића, пењали би се, да нам само допустише. Чим су ова 6. примјетили, да ми нешто обилазимо, а по свој првлици по наговору нашег чича Сумбера, зваше нас арнаутски да се одатле мичемо док смо здрави и читави. Тако и после, последњег настојавања, да се окупамо у овој топлој бањи, немогасмо ништа учинити. Сумбер, као да се беше одиста, од оних уплашио, хиташе што се брже могаше, по овом врућем поточићу, који се зове Топлица Милошева, а улива се у Бањску.

Пошто смо били одмакли више од пола часа хода, каза нам Сумбер да је ова речица Топлица Обилића и да није Бањска јер се ова у Бањску улива. Сумбер је нарочито хтео да се користи овим путом и да се окупа у овој бањи; али пред самом њом одступи од своје намере, једино због оног питања. Говораше доцније, а и пре, да никад није овуда прошао а да се неокупа. Што то сада није учинио изговарао се да није смео због оних Арнаута, међу којима су двоица били арамбаше и хајдуци. Пре овога мучио је се како би се ми, као хришћанини, окупали у светој води, па је већ тобож и на то прилегао, да нам учини то добро и изузетак као странцу. Одавде смо опет окренули десно и дошли на Бањску, од ове обрнули лево уз планиницу Добине, а неки зову је и Дух, због села на врху планине тако званог. Ми смо се прихватили оне планине све уз речицу њену, која се по овој зове Добиница а и Дух. Пењали смо се непрестано све на више и више и после 2 часа хода, оставили смо речицу у десно, а ми смо пошли у лево врху планини.

Скоро од самог дна њеног, па све до врха, направљен је за 6. хвати широк пут, и то такав да је се још сада на млогим местима провалио; те нам коњи у мал ноге неполомише. Где је била провалија каква, ту је инцинир мулазим некавав, навалио букве, грмове, а по где где и брезе, па после насую земљом; те ова, међу разстављеним овим дрвима, још сада пропада. Док грање од ових изтрули, док сама ова дрва попусте и размигоље се под теретима, онда ће ово бити права вратоломија, а не пут. Добино је врло висока планина, обраста донекле грмовима и другом шумом топлијег земљишта, а виша буквама и изредка по где где брезама. На врху њеном нема никакве шуме; но је голет права, обрасла прекрасном зеленом травом.

Лево се виде развалине од некаква бившег градића Старог, покрај ког је данас село тако звано Дух; даље имамо развалине од три цркве и неких зграда. Сумбер: причаше, да је право име овој планини, као и селу и развалинама, Дух; да је ту у старини седео некакав Бан и т.д. На разна питања љутито одговораше: "Ама синак, знаш да је ово пре све било каурско и баш кад хоћеш српско; па су наши,-а ми? и ми смо били некад што и ви- Турци ове земље све освоили, и све што је било ту

порушили; да су се ови људи овуда преверили, што су видели да је турска вера болја; да им је млого којешта обећано, а сада скоро све одузето и т.д.

Кад је овај град разорен, разорена је и она Бања, Топлица и остало. А Дух се зове, што је ова планина негда била млого виша, па се у човеку заптије дух идући на њу, а сад је ето видиш млого нижа" и т.д. Даље причаше: да је све то порушено, одма после битке косовске, а што се тиче народности све признаје, само није Србин; јер под том речју разуме се вера, а не народност, не само у њега, но и у свију потурица. Он, као и свака потурица, неможе никад да одвои веру од народности. Увек ће ти признати: да је био православни; да је био Србин; да није Османлија, ни Шкип, да је било пре Косова његово, српско, царство; да је сада прави Турчин и ако није, ни Шкии, ни Черкез, ни Татарин ни Османлија; али тако исто није ни Србин! Србин значи православног. У правих Турака, или Османлија, то је име политичко, неверничко, диндуманско; с тога сваки правоверац, не само без икакве одговорности, може убити оног ко се зове Србин; него је још и добијао од државе, у старо доба, па и сада у правој Србији, по 30 дук. цес. награде, из државне благајнице. Овако, и све ово, причаше сам Сумбер.

Према овом говору може се лако закључити, да је ове ствари још Бајазет порушио. Од свију турских султана, овај је се, својом турско-монголском нарављу, да све и сва руши и утамањује, највише одликовао, као што ћемо даље видети. Са ове прекрасне и дивне голе планине прекрасно се види дивни и чаробни Копаоник, са својим огранком Бајгором и поменутим чистим српским селима и нешто потурица.

Прекрасно се и најлепше види, како се наш Копаоник савија југо истоку и спојава са својим огранцима, тако званим нашим Јастребцом, Добином планином, Бутовцем, Вељетјеном и т.д. и прелази преко Лаба на леву страну Косова, остављајући на десној, Бајгору, Грдеч, Подкопаоник, Звечан, Чичавицу, Голеш на ком беше силан Влах-Алија и т.д. На врху ове планине мало смо се одмарали и наше коње напасали.

Међу тим ми смо ишли развалинама, по коима се играху арнаутска дечица, скоро са свим нога, чувајући овце и јагањце. Ову децу, као и свуда арнаучиће, видети, значи видети праву српску децу и у типу, и у навикама, обичајима, наравима и т.д. Да би се још више ова једнакост огледала, неизостају и свирилице и двојнице наше, и једне и исте мелодије свиране кроз ове, ако се првобитни гласови и тонови наших напева, могу назвати мелодијама. Ништа више ненаћосмо овде до ово испрекиданог натписа, дубоко урезаног у лепом белом и прекрасно отесаном камену:

ïîïðàâè ñå è wáíîâè ëhðîó † s. ò. î. è. èíäèê изб:

и остатци на надгробном споменику

†à. ð. ê. f. ïîäèáå âîèâäà âëüêü ïðüêøëëü

више нема.Дакле први односи се години 6378. пре, а други 1.129. год. после Христа. Знатна стварина, но штета велика, што се несачуваше ови цели надписи: Можда их има и целих, али које велики, као вуци зелени и зли, потурица или арнаути, пси, а које мржња наше ствари Сумбера на записивање, примора иас; те се морасмо одма кренути и спуштати низ овај Дух или Добно планину.

Јужна страна његова, није тако мрачна, влажна, страшна и обрастла старом шумом, као што је сјеверна, а није тако ужасно ни стрменита; но се постепено спушта, и обрастла је скоро сва прекрасном младом грмовом шумом. Идући тако од врха ове планине, на коме има осим осталог, неколико разорених старих ханова и два још цела, проминују село Пепељевац, које нам остале с десне стране. За једно 1/2 часа ниже овога, а скоро 2. од врха планине, долази се у једну прекрасну шумицу грмову, иза које стоје три хана, обично као и свуда, ограђена високим зидом, са прорезинама за одбрану од настапајућих.

Ми два прођосмо, а у трећем крајњем наш се Сумбер сврати, да се мало одморе коњи; јер на планини нехтеде их одмарати, што заврљивасмо око оних наших старина. У хану су три, вишији од свију наших највишијих људи у кнежевини, Ђаковалије, о коима је Сумбер мислио да незнају српски. Тек што смо ушли у мрачан, гадан и сав почађавио од млогог дима, без димњака, хан, одма метнуше и скуваше грке каве, а коњима, који су упореду с нама били, даде се зоб. Од хана и његове ограде, кроз која смо ушли, као и она друга куд су коњи уведени, одма се закључаше врата. Ђаковалије су све три од пете до главе наоружане, као и све потурице овуда или арнаути.

Није прошло ни 3. минута, а зачу се страшна лупа на оградским на ханским вратима; лупу је спроводио арнаутски шиштајући говор, и пошто један од ханција отвори врата, у хан уђоша 4 наоружана арнаутина. Дуго су говорили са Сумбериом, у ког је се лице непрестано мењало; напоследку из једног угла извуче се један још вишији Ђаковалија, само у кошуљи и гађама. Од њега се она троица, као стресоше, а он јецајући од болова, понуди им кафу, ови узеше, и говор се као нешто веселије продужи.

Нама се Ђаковалије обрнуше са српским говором и питаše нас: "куда, ако Бог да?" Ми им одговорисмо, а они сви четворица: "хајде идите брже а ми ћемо ове овде задржати"; Сумбер са ханцијама притеже коње, а пошто изађосмо из хана, поче говорити српски; јер га ханције, Ђаковчани, неразумеваху добро кад којешта натуца шкипски. Наш прави пратиоц и вођ неразбираше овима баш ни речице, шта зборе и говоре. Од хана појахасмо наше коње, а мало даље Сумбер нам рече, да сјашемо и да идемо напред што се може брже; ово је исто и он учинио а нас двоица низ ову планину пешачисмо, док наш прави пратиоц, несјахиваše ни уз брдо, ни низ брдо.

У путу Сумбер рече како, је Ђаковалијама лагао: да смо, из Босне, Турчин; како је држао, да ови незнају српски, па се ђаволи овуда већ научили и говоре српски, боље но он а он, незнађаше за то; како су нас, по говору, познали да нисмо из Босне и т.д. говорећи нам, да у будуће по мало заносимо онаво босански. Она троица беху разбојници и да се из оног тамног угла не извуче онај четврти Ђаковчанин, хтедоше да затуре кавгу, држећи да смо Османлија и човек са новцима. Ђаковчани су их одвраћали од зла, Сумбер молио и т.д. али без оног болестног, који је и сам разбојник, неби било ништа; но би се морали пушкарati. Ми смо видели и приметили, неко комешање, и с тога нам је, као и обично, рука лежала у цепу на малом нашем револверчићу.

Ко незва какву храброст даје човеку оружје, па ма оно и најгоре и црње било, и ко није испитао овакве прилике; томе се неможе казати и описати. Са нашим реводвером, осим остале две пушке, ми смо имади поузданних, 6. другова; а без њега нигде и ништа.

Тек смо били на половини ове планине, у слазењу, непрестано скоро трчајући, само да измакнемо из шуме ове; али нас срете нишки Мутасериф са 12. војника коњаника и до 80. којекаквих башибозука, на коњима, а 20 -30. пешака, као и први од главе до пете наоружаних. У средија јахаше његова преузвишеност, пуна набељеног и на руменјеног лица, а косе браде и бркова намазаних, црних бојама и помадама. Висока и широка сунцобранчина, коју са страна држаху две личности, заштићаваше преузвишеног мутасерифа од сунашца божијег. Они који пред њим иђаху на коњима и пешке, ношају дуге пушке са обрнутим цевима, напред, а кундацима на раменима; а који острагу обично како се носе на рамену дуге пушке; а са страна са обешеним о раменима пушкам обрнутим кундацима његовој преузвишености а грлићима у поље. Страшно изгледаше пратња његова; сви намрштени са закрвављеним очима, и зверским погледима, баш као да су сви побегли из куће бесомучника и згранутих.

Његова преузвишеност, са османско-европски-грчко-бугарско-ерменским полициским носом, беше намирисала у нама два мириса, а нарочито кад смо му се одаввали на речи. "Огурала" махнувши руком више чела, чemu нас је научио Сумбер, да учинимо кад сртнемо Османлију. Од два мириса један му је мирисао као да смо Турчин, а други Србин. Његова преузвишеност хтела је ово дознати, и пошто смо по савету Сумберију, све брже и брже измичући, и прилично измакли те се опростили и од ове беде, рече нам да је имала доброту запитати своју свиту турским језиком: "Шта мислите, које и шта је овај? Ово је или Турчин или Србин? Бошњак није, Аrnautin није, европеац Ћаурин није." Приближенји одговорили су му, наравно османско-турским језиком: "Ак Турчин!" што ће рећи прави Турчин. Али је се његова узвишеност сумњала, и да неизмакосмо подалеко, хтела

је баш да дозна, Сумбер је разумео њихов говор и према томе одмеравао алчу, својега побратима хоће, својим огромним дреноваком, а сиромах се алча већ једва мицаше, од тешка умора.

Наравно је да смо и ми сами потпуно сљедовали његовом примеру и по његовим саветима и налозима, потпуно и најтачније поступали, тако исто према нашем дори. По свом обичају, он је и овде благаизвелео сврнути с правог пута, те шеврднути у лево на село Крпиме и удесно на Добридол на Лабу; из овога опет разпутицом и спутицама у Сивовац, а из Сивовца правим путом у Дубницу, Обранчу, и Летонце, па у Падујево или Подујево, у ком се и коњски пут састаје са нашим коњаничким из Куршумлије.

Како се прође Пепељавац и спусти се са планине Добно, или Духа, одма се отвара огромна, прекрасна међупланинска, хумиста котловиност, шира од 3. часа. С десне су стране села потурица, Арнаута и Срба, а с леве, све крај колског пута, огромних 5. черкеских, прекрасних села, од којих свако број, у средњу и најмању руку, по 100 добрих кућа. Ова села и немају других имена до Черкеска села, а како их сами Черкези зову незнамо, нити могасмо дознати.

Наш Сумбер хитар је последњем хану подујевском, а има их свега 3. У првоме пре годину дана дододила му је се одвећ велика несрећа од Черкеза; па га нехте ни гледати, а у другом су, по речима његовии, саме ханцији разбојници, којима су све вере подједнаке, и из свију вера, своје гости, шаљу богу на истину. Он је од овог средњег хана страшно стрепио и на срећу нашу у њему небеше никога, а ханције, најевши се у сред подне, извалаје се под оружјем и са дугим пушкама у рукама, па хрчу, тако слабо, да се чак на пут чује њихна хркљава и носева им писњава.

Старац Сумбер препоручивао је последњи хан и ханцију, као поштена и правог свог пријатеља, и ми смо се из свију сила упели, само да што пре дођемо до овог; те да једном данемо душом, а коњи су нам били скоро већ сасвим попадали. Издалека чула је се песма, но као запевање неко, а не песма; ханске вратнице беху затворене, а кад дођосмо спрам хана, вратнице се отворише, и кроз њих, изpred хана, осуше се три пушке право на нас. Ми смо били преко обичајно измакли напред, а куршуми подалеко прозвијдаше мимо наше уши. Сумбер кад то виде викну нам: "лакше" а свог коња ободе, дојури до спрам нас и пође из међу нас и хана. Непрође ни 3 минута, а још три пушке осуше се, опет право на нас, и онај што попеваше још жалосније дераше се, управо кукајући. Сумбер је зборио арнаутски мешајући и по неку турски онима у хану вичући нам непрестано: "удри десном ногом коња да не опазе да се боимо, па што брже измичимо синак! Ово овако исто и он чињаше, и ни заједну длачицу спрам иас нити изостајаше, нити измицаше.

Говор је његов можда подејствовао, те се мало задржаше, ама се осуше још 3 пушке право у нас циљајући и ми срећно прођосмо овај поштени хан у ком је ханција поштен и пријатељ Сумбера. Наш вајни први пратиоц беше се уплашио, управо смрзнуо се, дрктао као лист тополин, а пребледео као крпа и у место да нас заклони од стране хана, као што му и Сумбер говораше, он се иза нас заклањаше нама и Сумбера од хана. Страшно псоваше путом Сумбер говорећи: "ама недржи ти веру у псећој вери." Они су нарочито на нас пуцали; али, или им је пиће — ако су били пијани — или незгодна месност, изpred хана, кроз вратнице, и ове, сметала; те од 9. метака ни један непотреви. Онај што је певао био је везан и по свој прилици Србин; јер немаше оружја, а сав беше сиромах изцепан и избуџан. Он кукаше, а не певаše, што је се видело по крупним сузама његовим, на које се одљуди несмиловаш. Сумбер напротив тврђаше да је, као бајаги, Арнаутин; али се и из његова шеврдања видело да је Србин. При помлсли, да је је то био Србин, ми смо се били страшно огорчили, сматрајући као за неку дужност да га као избавимо, а понижење да га оставимо у рукама варвара. Сумбер нас је уверавао противно, бојећи се повраћаја хану, а ми смо се целог пута кајали што се несвратисмо у хан, које нек се препише оној изненадности, сбуњености, а најмање страху.

Пошто смо већ сасвим били ван сваке опасности — и ваљда с тога — и пошто смо дошли к себи, хтедосмо да се вратимо у хан; но Сумбер увераваше нас ирво: да нису тобож, на нас пуцали, већ овако од весеља, и друго; да оно и није, Србин, већ Арнаутин неки с којим се они, тобож, шале.

Нас је ова ствар страшно тиштала и доцније разбијајући дозналисмо: да је онај везани био Србин из оближњег села; да је случајно туда прошао, па запао у ѡавоље руке; да су га мучећи на разне начине свог исекли жива у комадиће те је сиромашак, ни крив ни дужан, најтежијим мукама

уморен. И коњи и ми једва смо се мицали, ван нашег првог вође, кои непрестано јахаше, од наше границе па све докле је ишао несјахивајући ни уз брдо ни низ брдо.

Тако једва дођосмо у пољу, под леву обалу Лабову и ту се одморисмо. Овде смо се станили једно због пртљага и харема мутасерифа нишког, а друго због непрестаног тумања Черкеза на воловским колима и пешке. На њих је Сумбер, као и све потурице и Арнаути, страшно мрзео, а нарочито од догађаја у првом подујевском хану. Колико је био овај догађај, Сумбера са Черкезом, смешан, толико је исто и карактеристичан.

Ми смо већ једном казали: да је наш вођ Сумбер савршено српског типа човек, плавих очију. и т.д. Черкез један десивши се у хану томе упозна се, по његовом плавом српском типу и по бради, да је Москов-Рус — и наваљивао је непрестано да га, као Москова убије, вичући једну једину до сад научену турску реч: "ћес Москов ћес" што ће рећи: "сећи Москова сећи." Черкези и дан данашњи, негледајући на толико година што су већ у турској, незнaju ни речице турски и ни један други језик, осим свога, а неће туђе ни да знају. Арнаути су разумевали и по речи ћес и по свима покретима, да хоће Сумбера, ни крива ни дужна, да убије; натерали су овога пред Черкезом да клања и т.д. али је све то узалуд; наморали га да се свуче и то је било узалуд, све дотле, док им Није испало за руком да га некако сакрију. Сумбер се истина спасе, ама два Арнаутина падну ту од Черкеза па никоме ништа, као и два на путу.

Турци, потурице, Арнаути и сви, осим косовских Срба, боје се Черкеза као живе жеравице. Черкези су још до дан: дана савршени и прави господари свега и свачијег имања, само које им се допадне. Они краду, арају, мање убијају, отимају не само ствари, и него и њиве са плодовима и ливаде; па им суда нема.

Косовски су их Срби заплашили страшно убивши неколико бatinама, те их се прилично боје иначе сви остали пред Черкезима стрепе. Они скоро и немају шта од Срба да отимају па их, и недирају, јер: ако је плод на воћки; спахин је; ако је храна у пољу, спахина је; ако је добра и плодна земља, спахинаје. ако је лепа и добра њива, ливада, и т.д. спахина је; ако је добар во спахин је; ако је крава, спахина је; ако коза, овца и т.д. па и сам пас; спахин је и т.д. Србин нема ништа друго до душе, а и тело неприпада сво њему; но спахији клетом, па и вольја и помисао и т.д. Од кад је неколико Черкеза пало на Косову недирају више Србе. У паланкама и градовима краду очигрејно, отимају, узимају и т.д. па нико главе да осврне.

Једно дете српско случајно је ударило Черкезче, ово га убило, а Черкез још и оца оног Српчeta; па нивоме ништа, што пропадоше узадуд, две српске душе. Суд и власт турска, потурицама и турцима, кад им Черкези отимају, кад их бију и убијају, вели: "нека их, нека, они су царски људи, а ми смо царско робље. Ми их морамо трпети, па да нас све покољу. Цар има власт од нас да чини што хоће; јер смо његово робље, а њима цар даје сву власт и сва права; па нека чине што хоће. Они то не чине, но цар?"

Черкези су сви у опште, изузев нешто мало Татара међу њима, високи, суви, танки, прави као стрела, одвећ црномањасти и управо црни; но са правилним цртама лица и лепи људи. Високи су, танки и прави, као стрела, прсију широких, а стаса танка, да се могу рукама обухватити; носе косе подугачке; на главама високе црне полукалпаке; плаве до колена доламе са црним обтокама, жућкастим панталонама и чизмама или штифлетинама. За појасом носе пет шест неких ножића, пушчица, па чак и иза леђа до две прекрштене пушчице. Појас им је широк ремен — кaiш — о бедрима носе, сабљу, о рамену дугу праву и скоро у једној врсти цев и танак кундак, пушку. На прсима, и то на долами стоје им у два, у неких у три, а и у један ред, фишеклије, у коима су им фишечи. Језик им је страшно заплетењ, брз, замршен и подмукао; а они су у опште здрави и окретни људи.

Овдашње земљиште и поднебје негове им, с тога почињу слабити, а деца им се, као и у свију насеоничара, недрже. Говоре, да су им жене одвећ гадне и још црње од њих, све у самим дроњцима, но доста крупне и стасите. Што су Черкези овако прави, узрок је тај, што матере, у место колевки, везују малу децу на праве дугачке даске и то на један крај а за други узму, и кад, иду на рад, упрте ове даске са децом на рамена и тако их одрже и подигну. Ово чудо и сами смо видели. Даска је та дугачка скоро за 1. хват, широка за непуну стопу.

Као што напоменујмо, међу овим Черкезима овуда има доста Татара са типовима њивим, кратачки, омалечки шишкави, дебелим округлим главама, узким челом, кратким на врху широким подигнутим увис, а при челу сасвим угнутим, носевима, као но у правих наших, Бугара. Подочне су им кости одвећ широке, уши срасле се скоро са главама и т.д.

Но осим ових на Косову, међу Черкезима, има један прави Рус, који је као војник на Кавказу заробљен и један Србин из Баната, који је такође тамо као војник заробљен. Они су се, по свој прилици, помухамеданили. Они имају жене Черкескиње, с коима су пород изродили, и причали су нашима: да им је боље међу Черкезима, него међу руским војницима? Ово у кратко о Черкезима казано другом приликом допунићемо и коју више о овоме рећи.

Последњи догађај, спрам хана подујевског, страшно је наљутио нашег чича Сумбера, а особито кад види Черкеза у њега се, као што сам каже, црева претурају од муке. Тако љутит признаваше потпуно: да жали што ма ко једном неузме ову земљу и неуреди како треба говорећи: "Ама да хоће макар цигани да дођу, па би и ови бољи били од нашег крмка — султана — у Цариграду." У љутњи својој потпуно признаваше, да је у нас све боље и ваљаније, но у њих: "једино је, рече, вера, вера вам, вала синовче, квари све. Како је то, молим те, узети једну вештицу, оковати се, па немоћи отрести је се? То је и код будала лудо, а камо ли код паметних. Ја сам мењао 3 жене, имам једну последњу, а хвала богу здрав сам и још снажан; жена ми је изанђала, па хоћу ово дана да узмем девојку од 15—16. година. Имам два сина, као два сокола, ама ћу их са дечицом опет претећи", и још много којешта причаше. Изгледа само то: да их вера везује за Турке, на које mrзе све једно као и на хришћане.

Тек смо мало почели куњати, ал' у место да прође са мутасерифовим пртљагом један у европском оделу—и фесу разуме се—а он са два пандура право к нама. Најпре нам назва бога турски, ми ћутасмо, а Сумбер му одговори. Он онда поче арнаутски, грчки, цинцарски, италијански и напослетку већ покварено српски, или бугарски. Ово беше бугарин, секретар мутасерифа нишког, а у ствари његов харембаша, т.ј. поглавица харема, за коим и ићаше и о ком вођаше бригу. Било је дивно видети га, како неуме да јаше, па га два пандура пешачећи подржавају. Иза њега јахале су тако исто и хануме неке, и он је у неку руку изгледао, као и оне покривен белим платном и онако јашећи. Њему је Сумбер казао турски и арнаутски да смо бошњаци, а по нашем одговору виде да га је преварио. На наше одговоре; да идемо у Приштину, он одговараше: "въ славната Блгариа-та ште те да си прошетате?"

Он се јако тужаше на Србе и неке српске књиге, грдећи најцрње и гадније, све што је српско, ама га у свима измишљотинама, на пречац одбијасмо. Сумбер је се био уплашио од оваквог преког говора; јер није шала мутасерифов харембаша, или како се он називаше секретар. Наравно, да се Сумбер у толико више страшаше, у колико је овде и обичај да се све казано, код свију сталежа и при свакоме говору, каже са највећом притворношћу, лагањем и улагивањем. Тако и иза Подујева, —у коме беху, за битке Муратове са царем нашим св.Лазаром, последње, или боље прве страже турске пред војском српском, — неостадосмо на миру.

Сумбер, од ових догађаја, беше много љубазнији и целим путом причаше нам о свакој месности и са чега је знатна и чувена додавајући: "Сињак! ваља мрве и да слажеш, кад што с ким збориш; јер овде није Шумадија!" Причао нам је много о животу пограничних Турака, или Арнаута, и о животу наших пограничних Срба, с једне и друге стране; тужаше се много на младеж турску, што задиркује наше у кнежевини, и опет на наше што ови, истина и ако никада ненападају први на потурице, увек двогубо врате увреде: те тако иде вечна распра, која неда да се боље познамо и зближимо. Причао нам о правама њиховим и тајним налозима, па за подујевце рече: "Ето ови пси несмеју по канонима без силаф тескере — листе за оружје — да носе оружје; ама они непрестано бегају од власти приштинске; хоће на силу бога да подпадају под куршумлиску те тако нити су наши, ни ваши, а оружје, као и ми носе, краду, хараду, убијају и т.д. а и лако им је чак овде све то чинити". Заиста од Подујева ни једна потурица неноси оружје без писменог одобрења.

— у Главнику прегазисмо Лаб и одавде управо почиње да се она хумиста котловина сужава. У овом се селу сва три поменута пута састају; те одатле једним иду у Приштину. Даље смо прошли

које мимо, а које кроз, ова села потуричка: Свеља, Гртовце, Белопоље, Жуковић, Лужан, Мојанци, са по 20. к. и на страни десној Бањиште у коме су скоро све сами Срби са нешто мало потурица.

О овом селу причаше Сумбер, а нарочито о једној главици прекрасној, да се зове "Јунакова глава" а село "Јунаков гроб". Јунак је тај, вели, био Србин, коме је још на Косову одсечена глава; он је исту узео у руке, а добар и виловит коњ понео га са Косова овамо. Бог свети зна докле би га однео, а незна се ни куд га је носио, ако неће бити двору Обилића у Дреници — западно од Косова преко Чичавице планине — а ово ће бити, да га је носио у Бањску оној Топлици, у којој је се Обилић пред битку окупao, па ваљда коњ опомињајући се последње зоби, тамо и пошао. У Дреницу и није могао од силне псеће—турске—војске. Девојка једна; месила је хљеб, па кад је видела мртва човека на коњу уплаши се и викне: "мајко, да видиш мртваца, без главе, на коњу!" Чим она то изговори, јунак падне, коњ цркне, а мајка јој рекне, "проклета да си ћери!" Девојка се одма окамени и оно место - указујући га- зове се; "Проклета девојка" где је коњ пао зове се: "Коњски гроб и Коњомор" а јунак где је то се прозове; "Јунаково бунило", а где је сахрањен: "Јунаков гроб." Гроб овај и данас чини чуда и јунашства; он лечи сваке болести и помаже свима верама; особито снажи и јача слабу децу и људе слабуњаве; женама даје млека, које немају; које нерађају, кад буду на гробу и поклоне му се, рађају и т.д.

Он помаже свима верама без разлике, ако хоћеш право: то је гроб Милоша Обилића, који је разпорио онога пса тамо -указујући на Косову, на тулбе Муратово — изсекао му 27. хоџа, хација, лала, везира и убио 12.000 поганих Османлија. Да бог да посветила му се десница и да је благословен и овог и оног света!" Тако ово и још млого којешта причаше Сумбер, а ми се уверисмо: да је одиста ту гроб Милоша Обилића, а не у Барильеву, као што нам је причано; да га народ поштује за свог првог и највећег свеца; да се тужан и чемеран на његову гробу још и дан данашњи вида и исповеда; да му одкрива болно и рањаво срце своје, своју тугу, невољу, свој јад, чемер, несрећу, муке, пакао, пропаст, нишавилост, и униженост ниже скотова и бездушних ствари. Причали су нам, да и потурице одиста иду тамо и да и њима помаже и т.д.

Ето, како прави и чисти наш тужни и чемерни српски народ у бив. царици и краљици, а тада и сада, Правој Србији, поштује и уважава своје, док већина нас у кнежевини, осим свога цепа и себичности, и незнамо и нећемо да знамо ништа шта је овамо и шта се догађа! Ми живимо само за се и за своје најближе, као да смо све на свету постигли и у свему се усавршили ! Нас, врисак, плач, јаук, урнебес и најтеже муке на свету, наше рођене и најрођеније браће, као да ни најмање недирају, као да им ништа нисмо дужни, као да им нисмо обvezани учинити све оно, што и себи, самима? Ми се бавимо само нашим унутрашњим стварима таво званом некаквом тричавом унутрашњом политиком, срећом и уређењама и то у најмањем делу некадашње Србије, необзирући се, што тај није Србија, но најмањи део репа њеног. Ми у овој мислимо основати срећу, државу, утврдити народност и остати вечним, док заборављамо и пренебрегавамо ону, Србију, са којом, и у којој би, само и могли одиста бити срећни, и колико је то за поједине народе могуће, вечни. Опаметимо се једном, док није још доцкан; сближимо се и здружимо једном; оканимо се унутрашњих зајевица и којекаквих ситница и беспослица; одпочнимо својски и братски радити сви скупи да се ујединимо: те тако да постанемо људи, држава и народ, а иначе ће нас некада прождрети и прогутати туђа хала и сила.

— Одгоре поменутог села, наступивши већ у кланац огранака Копаоникових Пруговца и других, са огранцима Велетјена, или као што се овде зове Бутовац, кои су оба опет само огранци планина новобрдских,—иде се непрестано кланицем, и неколико пута прелази Лаб, још мимо, и кроз, ова села: Мојанча, Љупча, са караулом, и Врањидол. Од овог Врањегдола па за 1 1/2, час покрај села: Прговца, Барильева и Босиља, а у многих погрешно Бесиње, опет се долази у прекрасну котловиност. Ова се опет сужава огранцима Копаоника, таво званим, Пропаштица и Планиница, са Бутовцем огранком новобрдских планина, или, прелазима Копаоника на југо-исток. Одавде леви пут иде право у Косово равницу, а десни преко високоравних огранака у Приштину, кроз села Брњице, а покрај Маковца.

ГЛАВА VI.

Приштина; њени становници и старине; Грачаница, њене старине и хрисавуља; њена новија и садања судба; Јањево са своим старинама и становницима; Косово поље; битка косовска и остатци од ове; тулбе Муратово и старине око њега, народонаселење приштинске нахије и по које старине у њој; народне српске песме и 1. шкипска.

— Одавно је била прошла турска јација и тек по где где, кроз изпуцана врата и ћепенке, виђаше се по која свећица, где издишући светлуца се. Хришћани су већ сви били, или поспали, или се тврдо и јако затворили по својим кућицама и уцурицама. Само су правоверни мухамеданци задржали за се то право: да могу, докле хоће, ходати, тумарати, красти, отимати, харати и у кавама својим дерати се и певати. Ако је се и видео по кои православни, са огромним фењером у руци, пограбављен и страшљиви презајући и бегајући по сокаку, чувајући се да не наступи на реп каквог љубимца правоверних — пса, — као и ножа и куршума правоверних, то је била само изванредна, и особита редкост и изванредност. Тај или је се уздао у своје брзе ноге и јака леђа и главу, или је имао по ког јаког, међу правоверним, пријатеља, коме је редовно, за то тако огромно и врло редко пријатељство, плаћао данак, ако не већији, а оно ни мањији од онога што даје Султану и држави.

Сумбер је хтео у потурички, а ми опет у српски хан, и у овој страшној, али челичној и надмашнијој шумадинској надпотуричкој јогунастости и препирци тумаравајући по тесним, смрдљивим и изпровалањивим улицама, једва се, у сред турског трга, догурасмо до једног турског истине ама у закупничким српским рукама хана, кои, ако није био гаднији и нечишији од свију ханова у султановој држави, није био ни чистији и пријатнији. Наши коњи били су од тешког пута и јаког терања тако обангавили, да три дана нису могли устајати и на ногама се држати. Ово и остало приморало нас је, да се мало дуже бавимо у Приштини, разуме се нејављајући се никоме и ни једном од наших људи, но увек идући са вођом каквим којег нам је ханција, за прилично скупу цену, находио.

Што се тиче саме Приштине можемо рећи, да је на дивној и прекрасној месности. Од сјевера подиже се, више ње, Бутовац планина са развалинама старог града Преслава, а по некима и то садањим Бутовца; од истока и југо-истока огранци Вељетјена; а даље на исток Козник планина; на југ Грштић и т.д. У њој се слевају две три, а толико противично, кроз њу, речице као: Стара или Преславица, Вељуша, тако звани Марков чадор, Калуђерски кладенац, Приштевка, Седамтула, или Жупањац, а даље мало југу Ветерник речица, даље Ајвали и Градчаница. Од запада 1 1/2 час противично кроз сред Косова пуста Ситница. Од југа и запада стоје високоравни хумићи тако званог Ветерника, кои се већ сасвим губи у Косову равном. Удаљена је сјеверу од Вучитрна 4. од Митровице и Звечана 6 1/2; јужно од Градчанице 2., од Липљана до 5.; Неродимља око 8 1/2 а од Качаника 10 1/2 часова.

Дели се на 4. главне улице и то: Панађуриште, Варош, Циганлију и Пиринас Махалу, међу коима је на самој средини, Тржиште или тако звана чаршија. Приштина је препуна свакојаких и разних српских старина, а сва се скоро и састоји из самих српских урвина и развалина, коих се величанственост и красота далеко и далеко уздиже над свима доцнијим целим и новим грађевинама. Као и у свакој српској старој паланци и граду, тако и у Приштини противично помињате речице кроз све улице и дворове; те односе ђубре и гадости турске даље у Ситницу.

У њој је, међу осталим старинама, старо српско звono, са натписом српским из времеа краљева и царева српских; ама га нико од ђаура несме видети и прочитати. Ми смо се у ове развалине а бив: срп: владаоца дворце, у коима је и поменуто звono, били увукли, тражећи ма каква натписа; па све узадуд, а попели би се и до звона и снимили би натпис, само да беху стубље до њега. У правоверној султановој држави све се може учинити на три начина: или прекомерним новцем, или безобразлуком, а нарочито силом; па смо и ми оно друго немајући осталих потпуно усвоили, као и ово последње унеколико. Даље стои прекрасно изидана од тесаног камена џамија, коју је још Мурат почeo био правити, кад је с војском пао на Косово. Он је није довршио за живота, но по смрти његовој његови везири; те се с тога и зове и Муратова и везирева аја — света — џамија.

Даље од ње стои дивна и прекрасна цамија направљана од српске цркве, а зову је Бајазитовом или Бајазит ћами, што ју је Бајазит од српске цркве св. Аранђела подигао, да благодари Мухамеду на задобивеној косовској битци над неверним. Иза ове стои такође прекрасна цамија од цркве св. Недеље, коју су, по битци косовској, подигле удовице изгинувших паша и везира. Осим ове три има их још 15. и све су подигнуте од српских бивших цркви, монастира и осталих светиња. Неке од њих неслуже, а већина их служи, међу које увршћујемо још 5. полуудасчара и полуозиданих, на старим срп. црквама; дакле свега 23.

Сад је само једна, мала и тамна црквица у Приштипи св. Николе, која је верно чедо доба Јашар-пашинога, кад су главе српске летиле с живих рамена срп; као печурке. Она је подигнута пре 40 год. на урвинама старе српске цркве. У стара и до косовска времена у Приштини је било преко 48. које цркви, а које монастира. међу коима је била најзначатнија и највећа црква "Крстова". У једној старини налази се превод турског преписа Приштине у време султана тао званог силног Махомеда, освојача Цариграда, у којој се у преводу вели ово: "Пошто је овај Махомед освоио Цариград, крене се опет и на Србију по други пут. Он покори још бивше српске градове и паланке: Момину Клисуру — дан: Хисарџик на Балкану — Ихтиман, Самоков, Јустендил, Криву — Егри — Паланку, Жеглигово - Куманово дан: — Врању, Мораву — 3. часа западу од Гилана — Ново-Брдо; па удари и на Приштину. После тронедељне борбе освои и Приштину, коју при намештају и разређају своји војске овако подели: на Панађуриште, Гробљиште, Варош, Тржиште и Заграђе.

Тржиште је — садања чаршија — сво било ограђено огромним зидовима — од коих се и данас виде трагови — и покривено." Где је тада било Панађуриште и данас је; где је варош, и сада је; где је Гробљиште данас је Циган - мајала и Пиринас; а где је Заграђе, сада су шљивари и њиве, од коих на једној великој преко 6 дана орања, стоје трагови од самих урвина и развалина. Заграђе је тако огромно, тада, било, да је се у њу сва турска војска сместила и хранила. Назив "Гробљиште" казује: да је пре Неманића овде било пра-старо српско гробље, до Неманићских Срба, а од Неманића оно је сво ушло у Приштину и на њему биле подигнуте разне зграде и остало.

У Приштини је, као и у Грачаници, владао, по једној старини, Жупан Радослав, по свој прилици некакав рођак Немањин, који је титулу краљевску, признавши сизеренство грчко над собом, замену са веливо-жупањском.

У Приштини је био град у ком су по кадкад седели срп: владаоци, од лозе Неманића. Од овог се и данас познају трагови и урвина. Осим тога на урвинама митрополитске цркве све до 1862 год. познавале су се слике светитељске, натписи и т.д. као и на зградама, у коима су се учили ђаци, и у коима су писали црквене књиге и остало, тако звани писари светска и духовна лица. Недалеко од трагова урвина бив: града, још се познају урвина двора Милана Топлице, који се и данас тако зове.

До 1862 год. и дворови, ови, а нарочито поменута митрополитска црква, боље су се, но данас, познавали, а те године у два маја, које пожар, а које својевоља турска, по нарочитој заповести, млого су порушили и утаманили. Бивше урвина поменуте цркве обрнуте су биле у цамију, код које је урликао хоџа, али са дрвеног трема, или викала, налепљеног урвинама цркве. Недалеко је од ове цркве био трг стари, а сада је тако зvana чаршија, и сви дућани, види се, да су били црквени; јер су давали овој кирију. Тако је и Мохамед 1453. год. освоивши Приштину и потурчivши Србе и цркву ову, заповедао; те се до данашњег дана плаћа кирија, од свију дућана, урвинама ове бив: цркве, а сада ни цркве ни цамије. Ова је кирија од 1862 год. пошто је и онај последњи трем, или дрвено викало, прилепак бив: митрополији српској, изгорео, са ког је хоџа викао, — пренета на остале бив: цркве, а сада цамије.

У време пожара 1859 год. један Турчин чепркајући, по згаришту свога бив: дрвеног дућана, а направљеног уз зид од старих српских дућана, најђе у дувару на велику громилу златних и сребрних српских новаца. Од ових су нека лица одкупила неколико златних, веле, Милутинових и Душанових новаца, које чувају, као највеће аманете. Овај дућан није био далеко од дворова Милана Топлице, на урвинама коих је, све до пожара 1862 год. и то над бив. вратима, стајала прекрасна камена плоча са натписом старо-српским. А како је овај двор служио за касарну, нико од Срба није смео у њу улазити и онај натпис прочитати. Онако пролазећи читали су, веле, да су то двори Милана Топлице.

Преко пута, од двора овог, био је огроман и прекрасан "Краљев Студенац", студенац, који је сада и малого и сувише изкварен а којега Турци зову: "Битлија". Недалеко од дворова Милана Топлице, а у самом бив. граду, стои спомиљати дворац срп: владаоца и то веле Милутинов; јер је био натпис, који је гласио: да га је краљ Милутин, са краљицом Симонидом, обновио пре, но што је Грачаницу зидао. За сво време, док је се Грачаница зидала, он је са Симонидом, вели, седео у њему.

Као што смо напоменули, благодарећи смелости и брезобразлку; ми смо ове урвине строго прегледали и нашли: да су четвороуголне и дужина им је 25. а ширина 30. хвати. Сви су зидови још високи, без једне стопе, 4. хвата, до бив: другог боја. Рекосмо, да је ова висина првог боја с тога, што се са источне и западне стране виде целих по 7. а са сјеверне и јужне по 5. првог боја, прозора. Баш при самој земљи, или урвинама од овог дворца, стоје мали прозорчићи, који казују: да су ту биле коњушнице, а још ниже подруми. У сјеверном је углу помињата кула висока сада око 15. хвати, а сав је овај дворац био на 4. боја, као што причају стари људи. У овој је кули помињато старо звono, за које, по неки, и то њих врло мало држе, да је у Карађорђево доба из дан: кнежевине донето и на кулу овде метнуто за часоказ, већина, и то најстаријих, држи: да је то прастаро српско звono, као што су свуда и по другим кулама, само стара српска звона, и ми се слажемо са овима тим пре: што су то старци од своих 100 год: који су и пре нашег устанка слушали, како избија ово звono на овој истој кули; што су неки имали и снимљене натписе с њега, који су, веле, гласили: да је то звono митрополији липљанској поклонио краљ Урош први.

Западу од двораца овог, за 40 хвати, била је краљева база, 30. хвати дугачка, а 8. широка. Њу је Јашар-паша до темеља разорио и то све самим барутом; јер другчије, због њене тврдоће и jakoће, није могао. Дворац овај и бања поменута, зидан је онако исто, као и Грачаница, са онаквим истим шарама опекиним, међу тесаним каменом и т.д. Недалеко је од овог дворца аја — света — џамија Муратова и царска Бајазитова. На Бајазитову се сваког петка подиже алави царски барјак, а њу, као и Муратову, издржавају сами цареви турски и њихна царевина. Оне су подигнуте од развалина срп: цркви и оним истим оловом, без преливања, који је био на крову ових цркви, покривене су, као и остale џамије; те се с тога виђају неки и натписи на крововима њихним. Уколико је ово истинито незнамо, а знамо само то: да међу тесаним каменом, у зидинама њиховим, као и осталих приштинских џамија, има трагова од српских украса, па чак и крстова.

Бајазит је одма до своје џамије, направио себи бању од српске неке задужбине. У зиду њеном и данас има прекрасно урађен камен са српским натписом; али како српске жене несмеју да иду у ову само женску турску бању, а и оне што иду немогу сав да препишу; тако ће овај натпис још дуго, за нас, остати непознат. Недалеко испред двораца краља Милутина стои други огроман Студенац краљев, сав у самом огромном тесаном прекрасном мрамору. Њега данас зову турском речју "Шедрван" и има прево 12. лула, из коих излазе водоскоци. Турци редко допуштају Србима, да овуда пролазе, воду из њега пију и т.д: Ово нарочито чине с тога, пгго се туда налазе млоги српски натписи. Одма до овог краљевског Студенца, или садањег Шедрвана, стои једно здање турско, које припада војеном реду, а од овог је до 50. хвати дугачак неки прастари српски зид, висок преко 2 хвати, уз који су редом прелепљени све сами тursки дућани.

У турској махали још се налазе урвине од дворова некаквих Банова Рибарића. О овим дворовима тих Рибарића још се и данас у народу пева, али сада Рибарића Срба нема; него има потурица бегова, који се сада прошињом хране, а некада су били силни и богати. За те дворе пева се: "Рибарића двори с Голешом су равни". Нигде и ни у једној паланци српској, нема толико бегова, колико у Приштини; али су махом сви дошли до просјачког штапа. Сви су они саме чисте потурице, које имају мдоге и разне ствари српске. Међу млогим прастарим писаним срп: стварима, које се налазе у њих, понајважније су неке писане, пре неколико стотина година, песмарице, које опевају пад Приштине, њене банове, кнезове, жупане и т.д.

Нарочито је важна за генеалогију дан: приштинских потурица, о коима се пева и кад су се потурчили, као и како су се прозвали, пошто се потурчише, зашто су и рашто ово учинили и т.д. Осим приштинске бивше српске разне властеле, а садањих турских ојађених бегова и т.д. у њој се тако исто описује бив: српска властела, а садањи бегови: из Призрена, Тетова, Скопља, Дибре, Гостивара, Пећи, 'Баковице, Куманова, Врање, Вучитрна, Звечана, Новог-брда, Ниша, Пирота,

Голубца, Кичева, Орида, Велеса, Кратова, Ђустендила, Видина и Митровице, као и кад је се и како кои од ових градова предавао Бајазиту и другим његовим потомцима.

Недалеко од аја — свете — Муратове цамије, пре неколико година, случајно је пронађен прастари српски прокоп, који је водио из града приштинског, срп: краљева, кроз земљу, на три стране. Кои су уњ улазили веле, да иде за 1 1/2 час изван садање околине приштинске и он је као у Новом-брду, Звечану и т.д. прокопан само зато, да би се кроз њега, у случају опсаде, могло из града побећи и непријатељу за леђа заићи, а и храну у град уносити. Јужно од приштинског бив: града, а преко речице Вељаше, или Вишеславке, испод једне турске куће, стои прастари српски кладенац са четири луле, веле бакарне, а други опет сребрне, па од времена побледиле. Прича се, да су га три краљеве ћерке, са братом, направиле, као знак неког мира закљученог међу собом. У обично умерено време излази прекрасна слатка вода, а у сушне године кисело — бљутава. Нико незнана ни каква је ово вода ни одкуда долази, као ни где јој је глава?

У садању Џиганлији, а старом Гробљишту, стои читава цамија, која је остала од потурчене цркве. Кад су јој Турци били призидали прву мунару, Срби из Брњица, ноћу су је у три маха обарали и опет крст подизали. Обарали су јој мунару, везавши је ујетима, која су теглили запрегнутим 150. рала — чивта — волова; те тако рушили је. Од потурчене цркве св. Ђурђа, о којој ћемо говорити, а на истоку Приштине у пољу, где се турска војска свако лето слеже и учи, налази се један огроман прастари бунар, 1863 год.; због оскудице у води, почишћен. У њему је вода киселија од роичске. За 10 хвати од овог бунара у каменитој стени стои художествено доведена вода у прекрасним српским водоводима; но савршено зазиданим. Исте — 1863 — год. Турци су хтели сводове овве воде да отворе; али се ни један мајстор није смео усудити да то учини с тога: што је онај зидар одма полудео, који је први чекићем у зид ударио.

Источно од Приштине, за 1. час у планини Бутовцу, а на једном њеном високом осоју, од 150 хвати ширине, стои прекрасан кладенац тако звани "Грмија", направљен још српским краљевима од прекрасног белог дивно углачаног мрамора. Најбоља и здравија вода у целој околини овде извире и то тако јака и силна: Да од ње цела река Велућа или Вишеслава постаје, која противче кроз сред Приштине и иза ове улива се у Приштевку. На неколико хвати од овог кладенца стои пола у земљи, а пола на земљи, оборен прекрасан и дивно углачен камени стуб, на ком је се читало и међало еванђеље на Богојављење, у време српских царева и краљева. Кладенац овај краљ Милутин у својој грачаничкој хрисовуљи зове "Жупан Студенац". Сваког 1. Маја овде Срби Приштинци излазе и проводе мајалос.

Јашар паша, хтео је и ову српску старину утаманити и воду овог кладенца у Приштину довести; али кад све сврши, у Приштини направи чесму, канале, и кад хтеде у ове да пусти воду и т.д....вода у Жупанцу засуши на све луле! За сво време његовог пашовања, докле год није отрован у Цариграду, била је савршено пресала вода, а кад је он тамо умръо . . . она је опет потекла.

Даље у планини од овог кладенца Жупанца, или Грмије, познају се урвине, веле, од кућа Краљевића Марка. Причају да је он по косовском разбоишту, покајавши се, што на овоме није био, овуда лутао, спасавао народ и у овој кући становао. Пре 20. год. докле су се зидине ове зграде боље познавале, свакога празника долазиле су жене са целог Косова и Метохије па метанисајући, клањајући се и целивајући ове Маркове урвине, благодариле му: што је укинуо тешку свадбарину и погубио црног Арапина. Ни један се српски јунак толико неспомиње на Косову, колико Краљевић Марво. Кад што о њему чују да се чита, Косовци плачу, као мала деца,. Цело Косово мрзи на старе — па и садање — Приштинце с тога; што ови нису никад волели Марка.- Ову нељубав према Марку стари Приштинци су показали у томе; што га нису хтели да одкупе. Причају, да су негде у Босни Турци ухватили Марка. За њега су сви Срби давали; одкуп, а Приштинци не; те с тога на све ове околни Срби мрзе. Од Маркове ове куће, на врху Бутовца планине, стоје развалине града Бутовца, или старог Вишеслава.

У цеој Старој Србији, као и по свима српским земљама, нема ниједног врха на планинама, или највишијим њиховим ограницима, а да нема развалина од старих срп. градића; а тако рећи нема места, где се ненаходе развалине и урвине од цркви и монастира, које све порушише и утаманише дивље варварске чорде. Свуда и на сваком месту што је било српско потуричка је, а нарочито

османлијска, рука нарочито сатрла и утаманила и још непрестано утамањује само стога: да се Срби и потурице неопомињу прошлости; последњи још и оног шта су некада били, ко су, одкуда су, и шта треба да су? Но опет има ствари које нису могле, ни— одпавши Срби,— потурице, па ни Османлије утаманити и затарити а то су: на свима садањим њиховим зградама и грађевинама трагови од српских натписа, шара, украса, а нарочито крстова, осталих светиња и т.д.

Нема ниједног водоскока, па ни овај дванајестостубни код Муратове аја ћамије, кои неноси трагове српске славе и величине прошле; нема комадића земље, ни зграде сада турске нове и старе, ни ичега на свету, па и на самим потурицама, и Турцима, што неби сведочило и као прстом указивало на старину и прошлост српску. И, у колико је веће гонење и мучење Срба и свега српског, толико се више опада, да је све и сва само чисто српско.

Примера имамо свуда и на сваком кораку не само, него и у сваком покрету и мигу потуричком и турском. Доста је ово: да је пре 26. година, за један једини божији дан, пало преко 280. приштинских првих глава, од беснила и својевоље потуричке и турске; доста је то, што Срби до пре 25. год. неимадоше не само своје богоље и школе, но тако рећи ни једне колебице своје на земљишту своме освећеном старином српском и драгоценом светом крвљу наших светих праотаца и праједова. Није доста било дивљим азиским чордама, што су нам све ваше отели, порушили, потурчили и утаманили; но нам нису давали и недају ни стати ни видети оно што је негда било наше, а сада, у црним и тужним урвинама, њихово.

Пролазећи кроз Приштину и тумарајући по њеним и српским и турским улицама, били смо се у место разжалили тако острвили и укочили од досаде и освете, да је требала најмања прилика; а да се разгоможди неколико проклетих ћелавих ћусла. Док смо још овако у овим мислима, и у оваквом разположају, остављали Приштину са њеним урвинама и старинама, па ево нас на Ветернику, са окрајака ког је, по фантазији потуричкој, преобучен гледао на Приштину, велики к: Милош и Михаило, размишљавајући: са које би стране наместио и управио топове своје на Приштину, као да за ову нису и сувишне и дуге пушке наше?

Идући прекрасним земљиштем светој Градчаници, прво се изван паланке Приштине, удара на Складницу — магацин — оружја, у ком веле да имају сада преко 18.000 иглењача, а други нас уверише само 5000. Овде је барутана, складница одела, хране и т.д. Беше у ово доба нешто редовних војника, веле, 2000. и више од 90. официра, са мираклама и другим, који немају војника, но који су над редифима — изслуђеним војницима — старешине; од ових воде спискове, рачуне, позивају их кад треба, управљају овима и т.д. Приштина је главно складиште војеног прибора, у целој околини и то без топова; а она је и место код кога обично свака војска за неко време стањује, па ишла из Босне даље у Турску, или из ове у Босну, Ерцеговину и на границу кнежевине, Црне Горе и т.д.

Осим овог Косово је т.ј. Приштина крај овога, главни збор веће и највеће војене силе турске за сјеверне и сјеверо-западне крајеве царевине. С тога је овде оволовика спрема и официрија, без војске и војника. Причаше нам, да су им овде и складнице и амбари хране, но ми их невидесмо, и ако ради беасмо да их видимо.

Сама Приштина и ако није чисти правоверних шेर, опет и по старини својих ћамија, а и по истурченим становницима, некадашњој првој властели српској, узима се за прву и најстарију паланку турску у овим свима сад: земљама европске турске. Само је у Европи Једрен старији, а више ни једна паланка. Скоро и по становницима могла би се уврстити у турску паланку, да су ови Османлије. Тако dakле од неких 3330. кућа, српских је 350. к., Потурица 2600. к. Османлија 260. к. арнаутских 70. к. и Черкеза 40. к. К овима кад се дода цандара 180. душа, и ако је истина војника 2000. момака, онда број Потурица или Мухамеданаца далеко премаша православних.

Од ове складнице, која је заграђена неким прастарим, сада скоро уравњеним, шанцем и другом оградом и у коју заваривасмо, да се уверимо о причаном, а која се у то доба оправљаше, — па до Грачанице рачунају неки 2.а неки 3. часа хода. Куд смо ми ишли ударажући на стари Дрен, кој се у нашим народним косовским песмама помиње, има зацело, ако не 3. а оно 2 1/2 добра часа. Грачаница је удаљена од Качањика 8 1/2 од Митровице и Звечана 7 1/2. од Чечана 8 1/2, од Вучитрна 5 1/2 од Липљана 2 1/2 и од Голеша 3 часа. Више ње је од источне и југо-источне стране планина Вељетјен, из које је краљ Владислав злато вадио, а Грачаница је некако дошла скоро баш, као у

устима од два огранка Вељетена и лежи на прекрасној равници, коју просеца, са сјеверне и југозападне стране, од цркве, река Грачанка, која се код села Добријева улива у Ситницу.

Око ње су трагови од млогих и силних урвина па чак и где сад, на Ветернику, стоимо. Шта су, и од чега су ове, види се из овог преписа старине, која се налази, у једног човека у којој се каже:

í ðàçüñèïà ñòåôàíü íåìàíüà íà êîñîâu æqïàíà
ðàäîñëàâà êîñîâüñêàäî è ãðàäü ãðàäüyàíèöq

Далеко се и издалека види дивна и прекрасна, крстоизгдедна, са првобитних 5. огромних дубета, наша света и прекрасна Грачаница. Једно највише и скоро најкрасније, на пречагама крста, прекрасно у среди подижуће се кубе, означава Спаса нашег, а четири остала око њега, која са њим изгледају као задруга српска скупљена у једно коло или грудву, озвачавају 4. стране света, на које су се разишла 4. еванђелиста, са светом науком христовом. Сва су кубета од самих опека, 8 уголна, са по 8. дугачких и узких прозора, начињена у свему и свачему у чистом српском начину зидања. Више прозора њихови подижу се разно укращени ширији, а више ових опет такође разно укращени, ужији лукови или полукругови, престављајући, час увијене и уплетене заједничке у једно цело, бивше силе српске, час огнила, снагу и грб српски, а час украсе и шаре разне из Неманићских и прастарих српских грбова и разних украса. Кубета, као и цео кров црквин, некада су била покривена оловом, на остатцима плоча, којег стоје надписи: s. õ q. ë q. s. што ће рећи 930. год: после Христа. Они који су читали ове натписе, у годинама, држе, да су погрешно написана још при ливеву ових главних плоча а ми би рекли, да су истинити; јер је овде црква била и пре Милутина, па је лако да је нешто старог крова сачувано на тавану нове цркве Милутинове, где се и сада налазе. Осим овог каже се:

q ãðàýàíèöh öðêüâè ñâåðå Áiäiðiäèöå
ïîñòàâè – ñâåðè ñàâà – åièñêqïèþ

а ово је пре Милутина. Осим поменутих кубета, под њима лукова четвороуголних, па као кућица узвишености и других украса над препратом њеном, која је доцније заграђена, или у које су дувари доцније попуњени зидом, — стоји једно повелико кубе и две узвишености, или нешто у виду полукубета. Препрата је нижа од главне цркве, а црква је сва од основа па до крова прекрасно и дивно сазидана, од самог великог и широког, тесаног белог мрамора. Више по неколико појасева ових плоча стоју дивне и прекрасне шаре и украси од добро печене и црвене, танке, старо-српске, опеке. Особито су шаре од ове и украси, око прозора и над овима прекрасно и изведене и направљене, од коих се познају уписане речи: "êðàëü ïèëqðèíü". Али на нашу и општу целог српства и православља несрећу, што су потурице некада одкривале и квариле ову светињу српску, и што су јој кров од олова свукли и утаманили, дивна ова светиња непрестано прокисава; влага озго улази у дуваре и ове непрестано квари и утамањује, и то тако: да ће један међу најдивнијим остатцима славе и величине некадашње српске, славенске, православља и у опште хришћански драгоцен споменик пропасти и сам од времена порушити се, ако му се што пре непритече у помоћ. Мислимо да кнезевина наша неће допустити, да се још до овога дође, кад се до сада није дошло и кад је се преживело време у ком су летеле главе српске са живих српских рамена, као печурке са пањева.

А време то није било давно и оно се нарочито везује са личношћу проклетог беглербега Јашар паше. Овај је развалине Самодрже цркве, коју је Бајазит одма по косовској битки разорио, с тога, што је у њој цар Лазар пречастио своју војску и служио службу својој слави и свом светом Амосу пророку, — до основа разорио; направио на том месту воденицу, од њених развалина и баш на оном месту, где је олтар био, метнуо камен воденички. Што је претекло градива од ње, градио је неке

мостове, кои су се одма и рушили, чим је прва киша падала. Овај је исти зликовац; преко 3800 одрасних Срба за неколико недеља посекао и то само зато, што је се данашда кнежевина ослободила, а за време свога пашовања, или разбојништва, савршево је утаманио 49. села чистих српских, и на места и згаришта њихова довео и насељио потурице и Арнауте.

Ето због чега су толики Арнаути у Ст. Србији, а не због изселењих 37.000 породица властеле српске под Чарнојевићем 1690 год., која је била не одавде; него из свију крајева српских. Ова је оволовика села Јашар савршено утаманио, а 70 је које поробио, оплаћкао, осиромашио и скоро савршено затрьо, и то је била у стању учинити само једна тричава потурица Јашар паша.!? Кад је он био у стању 119 села чистих српских, у време нашег ослобођења, пред нашим и Европе очима утаманити, а да што су пре њега чиниле праве Османлије, прави Турци, па још са својим Султанима? Осим развалина у урвинама самодржиним, које су биле на самотвору камену, испод ког је простицала речица Самодржа, са чега је и црква добила име Самодржа, као да је се сама у ваздуху држала, — овај одљуд и нечовек разорио је само у Лабљану 48. целих и читавих прастарих српских цркви, које су све у то доба служиле и 10. мјесец у истом срезу приштинског округа. У овим монастирима побио је и на коле ударио све оне калуђере, кои су му живи руку допали и кои нису могли и умели побећи. Са калуђерима је набио, на коцеве за неколико година свог разбојништва, око 400 живих Срба те су ови великомученици на најгрознијим мукама испустили своје свете и невине праведничке душе.

Он је почeo био и Грачаницу рушити, скидајући јој најпре кров од олова и подпальјујући је барутом; али воља божија и св. Богородице учини: да му је мајстор сдао св. крова ове светиње, неке оцетине полуделе, а синови му, са снахама, побеснили; те је с тога и престао од тога богомрског дела. Али пре него што ће изблjuвати и предати у руке ћаволима своју гадну и паклену душу, баш пред саму смрт, поче рушити Липљанску прастару цркву. Народ је сав из околних села, молио, преклињао, плакао, кукао, нарицао и одплаћивао своју старину и светињу; но се ова одљудина и овде, као и на свима другим местима, није дала ни чим превити на пут човечности и правде. Њега ни за какву светињу српску није могао нико и ницијим умолити и одвратити од кварежа и рушења. Он је увек свима говорио: "Не моли мене бреје рајетино погана и немити ме, нећеш ме умитити; но моли твог поганог бога и веру, па ако је баш права нек се одржи, а ако је лажовска, као што јесте, нека пропадне да вас нетрује као оне у Морави".

При разваљивању Липљанске цркве, падне му на памет нека мисао, те му се раздеру чауши, — викачи — по народу и у једанпут почну викати и дерати се: "Море погана и безбожна рајетино, ваш честити и велики Беглербег, колено право турско, потомак јединог и правог пророка, вели ти и питате: Можеш ли, али један море, да одеш у Приштину и да се вратиш из ове за 1. час; у њој да купиш 7. ока ексера и у зубима да донесеш? Ако се ко обећа ово да учини па неучини оде му глава, а ако учини остаће вам ваша погана свињара — црква — па се купите у њој заједно са свињама". Народ је опет јадиковао и плакао, док се не нађе једно момче, које изврши поменути услов за 1. час; те опет остале Липљанска црква. Од Липљана је до Приштинеравно 3. часа, а ово нам причаше преко 12. душа, међу коима је и неколико потурица и арнаута. И ако су Косовци далеко чувени пешаци, опет је овај догађај тако огроман да се на велике муке може веровати, без побожности и вере у чуда. Говоре, да је то момче, кад је донело ексере само ушло у цркву, прекрстило се и одма умрло ту. Ми смо, и сувише, разпитивали за име његово, па све узадуд и никако немогасмо за ово дознати; нонегубимо надежду јер су нам млоги пријатељи обећали дознати и послати написано. Име овог и оваквог добротвора свете нам вере нетреба да остане непознато и да се бар једанпут у години дана неспомене у нашим црквама. Оно се, веле, у Липљанској цркви још спомиње и спомињаће се, кажу, све дотле, докле се буде спомињало са проклетством проклето име Јашар-паше.

Јашар паша и остала му по скотству и варварству браћа све су ово чинила, од устанка и ослобођења нашег 1815 па до год; Од тог доба зна се поименце кад су у које доба и време које арнаутске породице насељене у правој, или као што је зовемо Старој, Србији. Нема ни једног человека, који би знао и причао за какво изселење народа српског из овог светог српског краја, о чему ћемо даље још и боље и јасније видети. Месност, на којој је Градчаница, прекрасна је и дивна. Од запада је најшира равница косовска; од југа брдашац или високоравни хумићи, Гласовик и Дрен са водама; од југа Лозиње; од сјевера Ветерник; од сјеверо-истока и истока. Вељетјен -планина са

развалинама старог српског града. Далеко се и далеко од Грачанице, и скоро на све стране, ван источне, види по клетом пространом Косову.

Мало ниже западу, од прекрасне ове драгоцености и светиње српске, леже остатци старих градских развалина, које околни Срби зову Градина, а у старини, прича се да је био некакав римски градић, који је се звао Бонисиум, а овај ће бити, по свој прилици, помињати град Грачаница жупана Радослава, којег је, са градом Грачаницом, разсипао Стеван Немања. У целој оближњој околини Грачанице, налазе се римски надгробни споменици, о коима млоги путници држе погрешно: да су, као и сада налазећи се у темељу Грачанице, и око овога, довлачени чак из дан: кнежевине и од Дунава, а из старог римског тако званог Винимациума. Они су овде од како су били направљени па све до данас сачувани, без да их је ико и одкуда довлачио и намештао. Тако баш у самом основу надтемеља грачаничког, међу млогим римским споменицима, стои прво овај са надписом у 9, врстица. 1. D. M. 2. FLAViA CRHSTE 3. VIXITANN: XLII HSE 4. VELOX. ViLICVSMA 5. RITVS. IVLIANVS 6. VALENTiNA. VELO 7. CIANVS. FHiLIMARI 8. PIENTISS — IME 9. BMFC.

Овај је натпис на једном огромном, у темељу под јужним вратима, пребијеном до натписа скоро, Прекрасно израђеном римском надгробнику. Осим овог иде други за 1. хват дугачак, али је више од пола ширине у зиду, а ово мало што је изашло из зида у ових 6. врстица има само ова почетна писмена. 1. NE 2. AP 3. ME 4. NNL -. PA 6. BE

У левом олтару, а под његовом округлином, види се ово неколико писмена у две врстице. 1. OM 2. SACP.

У препрати стои четвороуголни стуб, прекрасно израђен и усађен у помост. На њему су некада држали нешто. Натпис је као и цео стуб обрнут наопачке; те тако на једној страни његовој, у три врстице, пише. 1. HAVETE 2. TRASIAEA 3. TES.

На другој страни у ових 10. врстица пише: 1. D. M. 2. MVLP. SVCCESSO ET 3. AELIAE AGRIPPINAE 4. EIVS PARENTIBVS 5. ET AVR ASCLEPIADI GENB 6. BO EORVM AELIINGENN 7. ET SVCCESSAE AGRIPPAE 8. iIETMNONANT INGEVVS избр. 2. слова 9. GENERTE AVREL AVRELIANS^VS. 10. NEPOS. B. M. FEC.

Као што се види, у нечemu се наши снимци, римских натписа, неслажи и неподударају са снимцима у Г. Хана и осталих. Ми потпуно држимо, да смо их најверније и најближљивије снимили. Они, као и скоро све наше царске и краљевске задужбине од Немање кроз сву династију Неманића, сведоче: да су се наши краљеви и цареви, са патриарсима и првосвештеницима особито старали: да на, тако званим, римским, споменицима подижу наше.

Нама се чини, да ће то рећи: не на правим римским; но на старим нашим; из оног доба, у ком припадасмо, пре светог Саве, под наше илирске екзархе, кои опет зависаху од Папа у Риму. Ми ову ипотезу за сада само као ипотезу наводимо, а кад се ова ствар боље и пазљивије извиди и проучи, како вальа, свако ће се уверити: да она није ипотеза, но права истина. Овим се некаже: да смо и ми некада били римокатолици, као што нису били и ови до оцепљена Рима, но васионско православни — римокатолици, — а што је се наш Немања, већ као зрео човек, наново крстио, у источној православној, или католичкој вери, није сљедство да је био сада тако зване западне или римокатолике вере. Овим фактом, као вешт и разборит политичар избавио је се само од духовне и светске власти папине и то у оно доба, кад ју је овај насиљнички приграбио у своје руке, од тада слабих и нејачких а суверних, европских владаочића.

Још се познају трагови од 7 разорених цркви, које је некада, све биле под св. Богородицом грачаничком, а причају да се налазе трагови још од 18. старих цркви и бив: мон: и то све у најближој околини, око Грачанице. Све што је ова дивна и прекрасна српска задужбина имала, отели су јој и узели Турци и потурице. Изузимајући неколико десетина кућа у селу Грачаница и околним селима нурије, она нема више нигде и ништа своје. Шта више и на само своје двориште т.ј. авлију, плаћа десетак спахији, као и на две три поклоњене њивице од хришћана. Тежак је и чемеран положај њен; па шта више, и одређени јој 50 дук. ц. год. помоћи из велике и православне Русије, већ толике године недолази. Да није још ово неколико колебица српских око ње, које више на њу, но на се троше; она би морала савршено пропasti и опустети. Околни наш народ, а нарочито из оближњих села, гледа на њу као на једину своју узданицу.

Од убиства великог и пок. кнеза Михаила, он је у свему и свачему клонуо духом и изгубио и последњу вољу и сваку надежду у будућност. Још га једино Грачаница држи, да у својој сопственој тузи и несрећи, у свом сопствевом јаду и чемеру, неизумре и не пресвисне тужан и несрећан. Једина је дивна, прекрасна, чудна и света, Грачаница, која га задржава тако рећи од последњег средства, самоубиства; она му још улева у душу и срце живота; приморава га да живи и да се мучи, не себе, но ње ради; да неочајава и да се бар нада на бољи живот у оном другом свету.

Ми смо и сами видели и дugo и млого гледали и проучавали ове очајанике и очајанице, тужне и чемерне Србе и Српкиње, са њиховим дивним и прекрасним старо и чисто-срpsким оделом: белим доламама до колена, изшараним, у место плавим, загасито плавим и црним обтокама, знацима жалости и туга; уским белим, такође од сукна, чакширама, изшараним овим истим и оваквим обтокама, туге, жалости, пропasti и очајања; опасане црвенорујним појасевима, знацима живота, снаге и наде бар у будућност овога, ако не и овога живота и света. Шта више и доламе су им само од три поле, без бора и набора, онако затегнуте, а крај, и више, колена мало разсечене. На главама, као и потурице до Шара и неколико преко овога, носе беле полукалпаке повисоке, од уваљаног сукна, или беле пешкире око ових, као и у нас на југо-источном крају кнезевине, око Мораве, које је знак замењених некад: прекрасних срpsких белих калпака.

У нас се нашим јагодинцима и осталим подсмејаву за ове тако зване "пешкирице", а у исто доба, по глупости, заборавља се на њихов огроман и прави значај наше прастаре народности; заборавља се и то: да су те пешкирице замениле старе срpsке беле месне бив; калпаке. Обично је било, бива, биће и остаће увек међу глупацима: да се изсмејава оно чему се треба клањати, дивити и т.д: да се презвре и одбације оно, што треба не само поштовати, но и обожавати, ако се хоће да се остане овим што смо и шта треба да смо, не тек по спољној изгледини и уобичајеној присиљености, но срцем и душом. Колико овај наш чисти и прави срpsки околни народ поштује и уважава ову нашу општу дивну и преузвишену светињу, јасно се види из овога: што је направљену, у најмањој размери, од дрвета проста, скоро свака душа носи у своим недрима. У сред поља он извади је, моли јој се и целива је.

Скоро сви постарији људи, из околних села, праве је, и дају бадава ко хоће. У овој вештини особито се одликује Жива Томашев из села Грачанице, старац од своих 85. год. који своје направљене од дрвета, Грачанице, продаје чак и по 20 гр: нар: што је овде одвећ, велика сума. Он је удесио и боју дуварова и све изгледине овог дивног уреса срpsке светиње и величине, и то у свему онако како је што на правој цркви. И ми смо од њега узели овакав један тако звани план; но нам још, са осталим стварима, недође. Ево нас у самој препрати црквеној, која је дугачка, заједно са главном црквом и олтаром, око 96, а широка око 45. стопа, ван зидова, који су дебљи од по 4. стопе, о којој Г. Хильфердинг у свом делу "Боснија, Путевија замјетка" (стр. 120. вид: Рус. Вес: к. I 1859 год.) погрешно држи, да је она президана тек 1571. год.

У натпису томе, којег он спомиње, а не наводи, стои од речи ово написано:

èzâië~íèåìü w ፩öà íåðîæäåíà ïîñihøåíèåìü
ñâåòàäî
ðîæäåíàäî ñûíà è ñüâåzüíàÿåëíà è èzüâðøåíèåìü
ñâåòàäî äuðà wò wöà èñðîäåmà è íà ñûíh
ïîyèêàþmà
iiëñà ñå ñèà ïðèïðàðà ïðè ððàìü qñiåíè"
i"ðhñâåòû~ âëàäèyèöè íàøå" áîäîðîäèöå è
iðèñíî ähâ~ ìàðèè èzâië~íèåìü ïðhwñâhmåíàäî

àðõ~ièñêuià iåêñêàãî è iàòðèàðõà âüñhiù
 ñüðüáëèåìü áuãàðîìü iîiîðèþ
 iîäuiàâ;þ è ñåâåðèñêèìü ñòðàíàìü è iðîyè êvðü
 ìàêàðèà. Òðuäîìü aå è iàñòî"ièåìü
 âüñåwñåmåíèhèøàãî ièòðîiiëèòà åðöåãåàyêååå
 êvðü Àíäîíèà ~iu aå áuñòü áðàðàíüöü. È
 ñüâðüøè ñå åü ëhòî † z . î . f . i . öå . à
 ñåiòåìâèà ê . äíå õðèñòà zàyåëî è ñàâà — место
 ñëàâà —
 áuæè èzüâðøèòåëþ w âüñhðü àìèíü'

Чим се уђе у препрату одма са леве стране, од врата водећих у главну цркву, а на источном дувару, стоје изображени српски светитељи, и то:

1. ''ñ ãòè Ñàâà à ã. àðõ~ièñêqïü ñðüáñêè''.

Иза овога

"ñ ãòè àðñåíè~ àðõ~ièñêqïü ñðüáñêè";

даље

" ñâåòè Ñàâà äðuãè "

такође архиепискуп српски и

"ñâåòè Ñèìåwí iîâè ìvðîòüyüöú ñðüáñêè".

Сви архиепискупи имају одежде од три српске боје, само св. Сава други у место крстова, по одеждама, има ове са колутавима, или круговима.

Као што смо већ спомињали за српске одежде и овде је као: ако је н. пр. одежда бела крстови су или црвени или плави, и т.д, а у овог су свеца ови кругови црвенорујни, и т.д. Свети Симеон је у простом калуђерском оделу; даље иду:

,,ñâåòè ;wàíèêè~ âhëèêè; ñâåòè ;wàíèêè~
 iàòðèàðõü à ã. ñâ; ;åâðåìü iàòðèàðõü ã ã. ñâuãà
 ñði! ñâ. ìàêàðè~ ðèiëüàíèíü''

па иза овог туђег свеца долазе нека света два цара српска; али тако осакаћена и нагрђена — као и сви остали свеци у целој цркви — потуричким и турским куршумима и наџацима, да се немогу разабрати кои су.

Даље опет иду свеци:

,,ñ ãòè Åàâðèëü ëhñüíîñêè ñðáüñêè ñâ.
 Áqäèìèðü

ñîëuíúñêè; è âü öàðhöü áuäèìèðü ñðáüñêè; è,
 ñâåòè
 ïðîðîðü ñðáüñêè, ïðèíüñêè, ñâ. ² ïâàí
 ñðïüñêè
 Đèëüñêè; è, ñâ. ² àèèìü ñðáüñêè, Fñàãîñêè,
 ñâåòè
² ïâàí ñðáüñêè åëáàñàíñêè, âü öàðhöü
 Âëàäèìèðü,
 ñâ. Åâäîêè", ñâåòà ïåòêà ñðáüñêà
 òðüíîñêà"

и још неки млоги српски свеци, али се већ више немогу да разабиру и прочитају кои су. Овде је само чудновата ствар за св. Давида српског солунског, а као цара Будимира. У неколико споменика ми смо нашли св. Давида, али не солунсвог. Он се свуда зове и именује са цар српски Давид. У неким се само тако каже, а у другима, доцнијим, као што ће се видети, каже се кнез Влкан, син Немањин.

Да ли ће ово овако одиста бити или не, доцније ћемо унеколико и издалека видети? За сада остаје само свети Давид солунски, српски, овде и по свима нашим старим црквама уписан, као цар Будимир. Управо су два св. Давида, и то: један је у доцнијим споменицима, као син Немањин, Вукан, међу лозом Немањином, а други је уписан у свима нашим црквама као цар Будимир, који је живео око Солуна, и што је врло значајно, ван лозе Неманића.

Према овоме држимо: да је то цар, или краљ наш Будимир, који је још у 7. веку примао хришћанство; те тиме угодио богу и постао светац. Цела је препрата била прекрасно живописана, али је сада већи део и скоро све утамањено, које временом, док беше Грачаница пуста, а које и нарочито рукама и злобом турском. Још се види надгробни натпис над бившом гробницом митрополита грачаничког Дионисија, који је у једном — десном западном — углу препратином погребен. У старо доба владике, митрополити, па и патриарси српски сахрањиваше су у препратама и то они, коих телеса неучинише никаква чуди и непосветише се.

Напротив света телеса сарањивани су у ћivotима и одвојеним надгробним споменицима и ракама, у главној цркви, где су све дотле стојала, док се није потпуно уверило о њиховој светињи. Тада су тек метата у предверну цркву или предолтарну. Поменути митрополит лежи, са прекрштеним рукама на прсима, круном на глави без крста и у свештеничком црвеном оделу. Више његова трупа стои у простом калуђерском оделу;

ïðhwñ ãmåíè ïàòðèàðöü êvðü ïàêàðè~''

са млогим свештенством у црвеним одједдама, међу коима су владике, калуђери и остали свештенослужитељи цркве. Више свију њих, а над трупом покојниковим, белим писменима у плавом пољу пише:

" ìèòðîïiëèòü ãðàäyàíèöè; è êvðü Äèîíèñè~ âü
 ëåòî

† z ã. î ã. í ã. å ã. ñååê ãáðà âhyíà ~ìu
 ïàìåòü."

Над вратима храма у препрати уписана је огромна и прекрасна св. Богородица, оберучке благосиљајућа и држећи на прсима малог Ис. Хр. Она на престолу седи, а код ње је овај натпис:

âü öðüêâè ñòî~må ñëàâè òâîå", íà íåáåñè
ñòî"òè
ìíèìú Áîäîðîäèöå äâåðü íåáåñíà", w âåðè íàìü
äâåðè ìèëîñòè òâî~" âü ëhòî † z 朔. î 朔. ì 朔.

На јужном зиду, између стубова, ножем је ово изрезано:

‘‘ ïðåñòàâû ñå ïðåwñâåmåíû àðõ;åïèñêîíü êvðú
ìàêñèìü è ïðhäðüæàòåëü ñðüáñêàãw íàÿåëñòâà êëå
..... âü ëhòî † z 朔. ð
朔. ï 朔. f 朔. ..... ïàòð;àðøè~,
òu åiu âåÿíà ïàìåðü. Ëèøèìî ñå äîáðàãî wöà
íàøåãw è qyèòåë", wñòàâè íàñü ñèðå "êîæå,
wòüöü ñâîå" yåääà âü iiñëåäíà" âðåìåíà. Áîäu
ìiëèòâàìè äà qêðhiè èhâîâèìè è iiäüièñàðü
ñâîèìè ðuêàìè àzü àðõ;åïèñêuiü Àðñåíè~
iiëåäíè ïðèñòàâíèåü ñâåòhè âåëèöLhè öðüêâè
íåâ ..... ïðèäðüæàðü ïðhâñòîëü òàêî
äà ñå zíà’’

До овога тако је исто ножем уписано ово:

‘‘ Âü ëhòî 1759. àzü Õðèñòî ïðèzðåíàöü Ȑjaêü
ïðèðîäèðü
u Ȑðàÿàíèöq ñú⁷ àðõ;åïèñêîíü Æàñèë;åìh’’

Овога је ћака овај архиепискуп у Приштини оженио и запопио, давши му 4. села парохије. Од овог су садањи грачанички попови. Чим се уђе с поља кроз западна врата у препрату, на стубу у два реда турско је нешто написано а између тога је такође ножем урезано српски ово:

‘‘ w òuðñêî ïðîëëåòî ñëîâî, äà òè å àíàfåìà òè ñè
íàøîó ñâåòq öðüêâq iïqðîy;î iíiäî’’

Главна црква, са огромним кубетом на пречагама крста, држи се на 4. огромна и јака стуба зидана, које подржавају са све четири стране узидни сводови и полуствубови. У врху кубета уписан је огроман господ Исус Христом алфреско озбиљан, оберучке благосиљајући. Даље испод њега иду разни, анђели, аранђели и т.д. Испод ових опет разни светитељи из старог и новог завета. Међу 8. уску за 2 1/2 стопе, а дугачких за 8. стопа, прозора, стои уписано 8. разних светитеља с надписима покрај глава У прозорима је било стакло, црвено-рујно, бело и плаво, а данас га свуда нема, но је онако изразбијано и отворено. На стубовима огромним изображени су у 4, врсте једна над другом наши светитељи, ван јужне стране сјеверног стуба, кроз који је се негда пењало у цркву евангелиста Луке, а тако исто и сјеверне стране јужног стуба, кроз који је се улазило у црквицу св. Марка евангелиста. Обе су оне на горњем боју, а сада сасвим зазидане и замазане.

Са других страна стубова, слазило је се испод ових у две дољне, подпомостне — патосне — тако рећи у подруму црквице, које су под овом главном и то: св. Јована и Матије еванђелиста. У овима је, подпомостним, заседавао сабор од 24. митрополита српска, патриарха и 178. владике, где су им и места по епископијама записана. Улаз у ове цркве, као и горње, сада је затворен, због насиља турског. Тако је дакле било 3. олтарне а ове четири, свега 7. цркви у овом једном здању. Више западних врата био је неки велики надпис, од кога је остало још само ово:

‘ ‘ Åü öðüêâè ñòî~må ñëàââè ðâî~” íà íåáåñè ñòà~ðè
ìíèìü áîâîðîäèöå äâåðü íåáåñíàà è wêðüzè íàïü
äâåðè ìèëîñðè ðâî~” åü ëhðî † s . w . ë .

У средини свију прозора стои по један 8. уголни, прекрасно изрезани камени стуб, који лежи дном и удара врхом у прекрасне израђене разне шаре и украсе такође у камену. Међу овима познају се разни наши прастари гробови, остатци наших митолошких чуда и утвора. Скоро овакво исто камење, али само просто округло и глатко, стоји и на неколико места у сводовима главне цркве. Оно је оперважено црвено-рујном, плавом и белом бојом около, а било је у среди још неких украса коих данас нема. Може се по остатцима украса на њима закључити колико се може то видети чак са првог — јер је црква висине од три — боја, да су некада на њима били разни гробови српски. На једноме се виде остатци као белих, двоглавих орлова, на другом огнила и т.д; али је ово све само закључавање, и предпостављање, као што смо горе рекли. Тако ниже три бела круга или колута, за која се мисли да су такође, као горе поменуто камење, три округла камена, просто узидана у свод цркве, а по нашем мишљењу лако може бити, да су само обојена места, — стоје још 3. круга, такође, по општем мишљењу од камена. И они су такође обточени и оперважени са црвено-рујним, плавим и белим первазима и обтокама, а у среди на белом пољу плавим писменима пише, на првом ово:

‘ ‘ Ñòåðàíü другом: Îóðîøü и трећем êðàëü’ ’

Даље иде, на истом своду главне цркве и то у самој средини његовој, огроман и озбиљно уписан фреско Исх. Христос благосиљајући. С леве његове стране, лебди у власдуху прозрачан, прекрасно израђен анђео спуштајући оберучке сниску округласту круну Неманићску, са наушњацима, на главу крунисане високом цариградском круном, без наушњака, младе, беле, пуначке и округлог лица, царице Симониде. Она није тако високог, него је још нижа и од обичног нашег средњег, раста, дежмекаста, а обучена је у загасито плаву царску српску дреју, која је од гуше па до прстију у ногу разрезана, заковчана и са скупоценим прекрасним царским обтокама обточена. Појас јој је српски дугачак, пресавијен прево леве руке, од које виси у два краја своја скоро чак до колена.

Симонида је, као и остали светитељи, украшена оним светитељским ободом. Као што смо казали лице јој је бело, округло, пуначко, нос по кратак дебео, очи ивбуљене крупне и црне, коса

црна, брада мала са подваљком, а у ушима малим стоју јој некакве огромне округле, једноставне минђуше. Ми смо је на 8. места видели живописању и свуда са једним и истим цртама лица, у једном и истом расту, круви цариградској, у оделу једног покроја само разних боја и т.д. Њене очи као и свије овуда светаца, имали су доброту Турци вртити, грдити, сакатити и т.д. С леве стране њеног светитељског обода пише у 4. врстице, ово:

1. Ñèìîíè 2. äà êðà 3. ëèöà ïà 4. ëåîëîæíà,

а са десне у 3. врстице

1. Äümè ö àð" 2. Àíäðîíèêà 3. ïàëåwëîãà

Са десне или јужне, стране, ниже анђела и Христа благосиљајућег, стои високог, сувоњавог и крупних костију, раста Милутин у загасито плавој царској дреи, такође од врха па до дна разрезаној. У десној руци држи план ове цркве, а у левој крст осмокраки. Преко леве руке виси му српско-царски појас од два краја. На глави му је повисока округла, црвено-рујна круна са наушњацима, а анђео му спушта исту такву такође са наушњацима, но мало вишу, и све је ово одма под благословом благосиљајућег Сп: Ис; Хр: У њега је дуга, већ проседа, коса готово пала по раменима бркови су му плави, проседи, дуги, готово падајући на оне напрсне пруге у хаљине које личе на токе на старим доламама; брада му је тако исто дугачка, плава, проседа и у два крака, као перчина, савијена. Нос му је прав, дугачак, обрве танке дугачке, а очи под овима дубоко улазе у главу. Тип му је прави српски, дугачко танко лице са високим челом и т.д. брада му је дугачка ретка, а под вилицама густа и т.д. једном речју он је висок, коштуњав човек. Око главе му је такође онај светитељски обод, поврај кога, с леве стране белим писменима у плавом пољу, пише:

† 1. Ñòåôàíü qðî 2. øü ö àðq á àq âh
3. ðhíü iè àëòèþ 4. áîæèþ êðàëü

а с десне стране у пет врстица опет ово:

1. ñàìîäðüæûöü 2. âñhðü ñðüüñ 3. êèð zåìëü
4. è ïîìîðüñêëðü 5. è ððèðîðü

У свима вашим прастарим црквама, у главној цркви, са западне стране, стои живописана сва лоза Неманића; па тако је исто и овде. Обично су ове лозе са источне стране западног зида, кои предваја предолтарну цркву од мушке, па је тако исто и овде. На врху, у плавом пољу, стои прекрасно живописана света Богородица, благосиљајући оберучке испод себе уписану целу породицу наших славних Неманића. Дивно је и прекрасно израђена мајка божија. Незна човек чему пре да се диви и чуди; да ли прекрасно изради њежно-свето-благо и радостно осмешкујуће се мајке божије на ову избрану и свету породицу; да ли дивоти, красоти, реду, поредку и прекрасном израду саме породице? Али на велику нашу, и општу српску и укупну сад: славенску, несрећу и жалост, као што је свуда и у свима нашим старијима, нарочито ова и овака места дивља рука азиских пустахија, кварила и рушила, тако је исто и овде: те се несачуваше ни сва, лица, ни натписи око светих глава њихових.

Оволико се само види и познаје и то: идући од св. Богородице на ниже, лебде у власдуху два анђела скоро сасвим прозрачна, од коих леви спушта повисоку округлу, са наушњацима царску круну, а десни држи лозу винову, у коју је уплетена цела породица Неманића. Лоза ова иде са обе

стране живописаних лица, оплећући их свако за се и са свију страна. Од још познавајућих се којекако, стои под самом св. Богородицом у црвенорујном царском оделу, са таком истом повисоком округлом са наушњацима круном, са 8 краким крстом у десној руци, а преко леве претурио двоструки плави појас, , с његове стране десне стои у таквом истом оделу и са таквом истом скоро, но мало нижом, круном: „, „, *āīñiīāz*” *ēðàëy* даље је утамањено. Ово је највишији и горњи ред, а најближији св. Богородици. Испод њега први ред састајао је се на 5 лица и то идући са леве на десну страну, код младића у царској, но зеленој долами и круни ниској са наушњацима на глави пише:

qðiøèyü ñèíü ñòåïàíâü Ñòåôàíà ñûíü Âëüêîâèëü
ñòåôàíà

даље:

‘ ‘ *Êðàëy* Ñòåôàíü áðàòü *êðàëyñëü* ‘ ‘

а остали су утамањени скоро сасвим. Лица им се и одела још добро виде, само надписа, као да их је неко нарочито брисао, нема. У 3. реду још је више нагрђено и избрисано, само се ови могоше разпознати:

„, *ñâåòè Ñàâà àððèåïèñêîöü* ñûíü
Ñòåôàíà ïðüàâîâhíyàíâäi *êðàëyà*“

иза њега

„, *Ñòåôàíü ïðüàâîâhíyàíü* *êðàëy*“

па нека краљица, а иза ње

Ðàäîñëàâü ñûíü Ñòåôàíà *ïðüàâîâhíyàíâäi* *êðàëyà*“

Дољни а последњи ред скоро је сасвим избрисан и у натпису и онаво само се познаје Немања са својом госпођом, испод коих излазе обе лозе увијајући се и уплећући понаособ око сваког лица, коих, има свега 22. Даље иде св. Сава и још два лица на утамањеним надписима.

Скоро ни у једној цркви невидесмо овакве чисте а праве типове српске. Лица су сва, осим женскиња, — краљица у годинама — бело-црвенкасте косе, а која имају браде и бркове и ових овакових. Чела су им у свију висока, очи угнуте и увучене под обрве, које стоју као стрехе над овима, носева правих дугачких, лица дугачких, очију плавих и грахорастих, тела високих, сувоњавих и коштуњавих и т.д.

Ми ћемо имати прилика на више еста да говоримо о лози Неманића, па је сад овде остављамо. Као мимогред напомињемо: да су већ остарели краљеви и цареви имали уместо црвено-рујног, плава одела, а ови исти док су били владајући и млађи имали су црвено-рујна; да нема и овде, као и у свима црквама грађеним и живописаним за време Неманића, међу њима, не само светаца српских који бјају од невладалачког порекла, а пре и у време Неманића посвећених, него ни од српске владалачке лозе, као што је св: краљ Владимир св: краљ Будимир, или Давид и т.д. што је врло значајно за проналазак лозе Неманића. Напротив Срби после Неманића уписују све свеце и од владалачке, и невладалачке лозе, у једно и једног крај другог, само који су српски, и ако у Србљак трпају Србе свеце, али само који су или владаоци, или били од лозе владалачке. Овим је учињено то: што се за малоге наше свеце сада незна који нису били од владалачке лозе; јер неуђоше у познати Србљак.

Лица из побочне врсте - линије - истина као и све женске краљице краљевне, имала су круне; али малого ниже од обичних круна лица у правој врсти —линији. -Међу овима у правој линији, који су

наследници били, и онима, кои млађи, разлике су такође у крунама: што ови последњи и ако су имали круне, као и они из побочне врсте без наушњака опет су се од ових разликова тиме, што су им круне биле нешто више и веће, а напротив опет мање од оних кои су престолонаследници у којих круна висили су наушњаци, чиста своина српских владаоца. Осим овог сви у побочној врсти били су млађији у зеленим, а старији у место плавим црно-зеленим доламама. — Олтар је, као и у свију наших стarih цркви, састављен из три олтара иле округлине, чиме је се представљала св. Троица.

Осим овог и овде су три цркве, као и у свима осталим нашим црквама, главни олтар или црква је посвећена успењу св. Богородице; сјеверна, или лева св. Јовану Предтечи, а јужни или десни св. Благовештења Богородице. Над сваком овом црквицом стои по оно једно кубе 8 угольно са 8 прозора високих виших од хвата, а узких, и по среди одвојени прекрасно израђеним каменим стубовима, који се опиру и дохватају разне прекрасне од камена и у овоме изрезане и урађене шаре и украсе, које је било у стању само тадања српска рука израдити и направити. У самом кубету, ове сјеверне црквице, стои прекрасно израђен, оберучке благосиљајући, Ис. Хр.

У њега лице није овде тако озбиљно и намргођено, као у онога у главном кубету. Ниже њега стоје кола анђела са поједним и више рали крила и међу 8 прозора стои 8 светитеља туђих и у туђим дреама. Особито је важна ствар за наше вештаке ова: што су у свима нашим старим црквама и храмовима туђи и из других народности свеци и у одеду и у типу верни одпечатци тих народа из коих су и у коима су рођени живили и умрли. Само понеке знатније владике као: св. Никола, св: Атанасије, папа Климент, св. Јован Златоуст и т.д. кои су већ као прерођени Срби, имају одежде као и наши светитељи али не и типове, раставе и т.д. Ко се иоле мало разуме у нашем старом живопису, одма може без иквава надписа, познати свеце из нашег народа и свеце из туђих народа.

Шта више и руски се свеци у нашим старим црквама, као и бугарски одма и на први поглед разликују. Руски и ако се обично, као и наши, представљају плавим само не отворено плавим но загасито и средина међу црним и загасито плавим — ипак су они сви мањег раста, крутуљасти, округласти унеколико и т.д.

Бугарски напротив осим ове једнакости са руским разлика им је што су још сасвим први мало мањи растом, округлијег лица шишкави и т.д. но увек виши и крупнији од грчких и осталих народа. Ерејсви се представљају у првом облику еврејском, а сирски, египатски и т.д. у своима и скоро савршено црни и т.д. Ниже кубета, у овој црквици, стоје прекрасне три цареве постеле са лежећима на овима неким члановима краљевске српске породице у крунама. Око њих је силно свештенство које их пречешћује. Међу овима је један врло млад са округластом пониском крупом без наушњака и старац један са трогљастом, повисоком круном. Дреје су на њима царске, црвено-рујне старе српске доламе, са оним токама на прсима.

Треће болно и лежеће лице такође је живописано у царском оделу; али је оно средовечна нека, женска. Она, као и она два има такође круну и дугачку женску царску хаљину, разрезану од грла па до прстију. У ње токе, или оне напрсне данашње обтоке на доламама — атилама — иду чак до дна дреје. Ниже њих гони један војник некакву троицу са везаним очима. Они су такође у српском оделу, а гони их из оног града у коме су ови болни светитељи. Овако их зовемо, јер и ови имају око глава оне светитељске ободе. Ниже њих су разни светитељи у одеждама, српских боја, и на западном дувару уписана је лађа, којом Ис. Хр. управља, а светитељи у њој и у оделу и у типу прави су палестинци.

На јужном дувару види се град некакав са 5 кула; у њему седи нека царица у престолу српском и у српском оделу, а св. Сава српски — тако пише — сунавратке јури нека три ђавола, кои се главачке стропоштавају у бездан. Даље иду други млоги свеци, међу коима је само неколико српских. Међу овима је опет свети Давид Солунски српских, а као цар Будимир. И ова слика у којој св. Сава гони ђаволе, као и она прва представљајућа, причешћујуће се болеснике, говори нам о неким нашим историским догађајима, које нам повесница и наша паметарница није прибележила.

Били су цели натписи о овим догађајима, али су тако утамањени, да се ништа није могло, по траговима њиховим, прочитати. Главни је узрок ове искварености тај: што је скинут оловни кров, а овим од ћерамиде неможе никако да се оне полукружине, кружине, луковице и остале украсне извиотине и увиотине, покрију, а да непрестано непрокисавају. Ово прокисавање већ је дотле дошло:

да је пробило цео свод црквени заишло и у кубета, дуваре, од коих целим плочама одпада кумсал — малтер — са прекрасним прастарим нашим живописом. Ако се још ове године Грачаница непокрије оловом, ни смо обезбеђени да се неће почети рушити. Овако стои ова наша дивна и прекрасна светиња, овај драги камен у круни наших старина, наше силе и некадашње среће и величине, знатности, славе моћи и изображења. Ово вадда неће допустити наш васколики српски народ, нарочито, из кнежевине а и сви Словени?

Више горњег места, у главном или великому олтару, седи на престолу благосиљајући мајка божија, држећи на својим пречистим грудима Христа Спаситеља. Мало ниже од прозора овај исти мали Спаситељ— представља тајну вечеру са своим апостолима, мозаиком уписани. Остало сва црква напуњена је разним свецима, у којих су око глава надписи. Нас вуциша нешто у јужну или десну црквицу, благовештења св. Богородице, и недаваше нам дуго бавити се око главног олтара. У овој црквици, као и у овој сјеверној, или левој, познају се млоги гробови, а овима је цела црква, као и све старе наше задужбине, препуна. У кубету ове цркве бјају млоги свеци са св. Јованом богословом; тако исто међу 8 његових прозора бјаше 8 светаца разних, а ниже ових у четири врсте једне испод друге беху начичкани и уписани све краснији од краснијих и дивнији, од дивнијих, свеци. Више горњег места, у округлини олтара, уписана је и овде прекрасна мајка божија, а спрам, и ниже, ње су млоги дивни светитељи и угодници.

У очи пада и овде представљена црква христова у изгледини лађе, а иза ове опет болник на постелји у српском оделу, и круни; око њега су владике неке српске и то у неким белим шиљатим капама, и један у зеленој исте изгледине као и у оне троице. Ниже умирућег, у царско-српском оделу, стои гробница његова. Око ове су млоге владике, митрополити, сам патријарх у црном оделу, млоги свештеници са запаљеним свећама и ђакони са кадионицама гологлави и т.д. Више њих, у полукружној дуварној засечености пише:

, , Âüñåwñâ~måíè Àðõèåïèñêqï ü Ëèïëûàíñêè
Òåïäîðü ñðáüñê¿è

Даље се виде трагови од још млогих српских светаца духовна и светска чина, а нарочито падају у очи двојица, са бившим полукружним натписима, који су сасвим утамањени које од воска и свећа овуда лепљених и прилепљиваних, а које од времена, нарочитог обијања и нечувања. Ова су оба лица у српском царском црвено-рујном оделу. На западном дувару ове црквице, у самом олтару њеном, стои уписана цела повеља краља Милутина, дата овоме монастиру. Она је истина напечатана у прекрасном делу г. Миклошића, а снимио ју је г. Верковић, некада бивши српски а сада бугарски бугарско-руски и чији хоћеш о српском новцу само не српски, тако звани старијар. При нашем поласку на пут, ми смо је добро прочитали, овде снимили, и како се у млогоме и знатно разликује овај наш снимак, стављамо најбрижљивији препис ове хрисовуље, држећи: да ће се он са највећом радошћу примити. Писана је загасито плавим мастилом на белом пољу, крупним 1/2 уставним писменима.

† öàðü öàðñòâqþmèìü è ãîñïäü ãîñïäüñòâqþmèü
ñâhòü æèâûè íåïðèñòuïíè íåáåñè âëàäàè è zåïëåþ
öàðüñòâq" è ïðåíèñïäüíè è ãîñïäüñòâqåè
æèâîðíü è ñüìðüòíþ wáëàäà~è è âüøåäüøq ~ìq íà
ãîðq ïàâîðñêuþ "êî qêàzàòè õîòå qyåíèêíü ñâîèíü
ñâhàðëîñòü áîæüñòüâåíè~ ñëàâè ñâî~~ ïîðümèìü ñè"

âüñhiü ñðüäöåìü è qìiiü íà âûñîòh áîæüñðâüíàäi
âüñõiæäåíè" íåêëè qzðèìü ñëàâq áîãà íàøåäi
âüñõiòhâüøåìq ~ìq zà iðhiiîäi ~äi ièëiñðüäè~
iïièëiâàòè ðiäà yëüâhyà è iæèâèòè qìðümâëåíèöü
ãðhõüìè, è wáðhòà~ðü ñåáh èzüèmqmèìü ~äi òhiüæå
è "zü iàyå âüñhõü òhè... hè.... . . . ñòåôàíü êðàëü
îóðîøü âòiðè iðàâiqêü ñâåòàäi ãñiiäèíà ñèiåwíà
íåiàíh iðüâàäi ãñiiäq iï~ìq õðèñòq è iðhyèñòhè
~äi iàòåðè, ~ñòü zàñòqïíèöà ðiäu ðèñò"íüñéiìq äà
~ è âàïèþ! âüzäâèäiè ià èzü ãëqáèíè ãðhõiâíè~ è
iðiñâhòè iè íyè ñðüäåyíüè, iðåyèñòà" âëàäèyèöå
áîãîðîäèöå áqäè iè iïiimüíèöà è iîêðîâü âü
„ñòðàøíiå è âü òiðiå iðèøüäñòâè~, è iî áîæèþ
èzâiè~ièþ ãñiiäà áîãà è ñiàñà iàøåäi èñqñà
õðèñòà êðàëåâñòâqþmq iè êðàëþ ñòåôàíq âüðiðiìq
îóðîøq iðàâüíqêq ñâåòàäi ñèiåwíà iðüâàäi è
ñâåòàäi ãñiiäèíà wòüyüñòâièþáöà è iðiñâåòèöå~"
ñðüáñêàäi .... âèähâü ðàzðqøåíè~ è iàäåíè~ õðàìà
ñâåòèå áîãîðîäèöå ãðàäüyàíüñè~ ~ièñêqïè~
ëèiè"íüñè~ , ñüzäàöü ^òü wñiîâàíè" è iïièñàöü è
qêðàñèöü âüiqðü è èzüâàíà ñèè qêî âüñhiü
ðàzqìhòè ièñàöü êðàëåâñòâi è "êî õðèñiâqëå
ñüòâiðåíè iðàðiäèöå~ è ðiäèòåëè ñâåòîè
áîãîðîäèöè ãðàäüyàíüñè~, ~ièñêqïè~ ëèiè"íüñéiè,
âü íèöüæå ñåëà è zàñåë" è iàøå ëhòèmà è
zèièmà.... wáðhòü êðàëåâñòâi è ~äi iàòüäåíi à
äðóäi iïäqáëåíi âü èñòèíè äàíè iðàðiäèöå~ è
ðiäèòåëè è àzü âðhøíû ñòåôàíü êðàëü îóðîøü
âòiðè è ñü Áiäiü ñàiîä"ðüæåöü âüñhõü ñðüiñèöü
zåièü è iïiñðüñèöü âüièñàöü õðèñiâqëü ñèè...
ñåëà è èiåíü! ãðàäüyàíèöà è ñqøèöà è ñåëöå ñü
zàñåëè"iè èöü è iåä"iè èöü è ñòqääåöü "àí"
iðàâi iî iïèþ q Áðhñòè~ êü Áðüñðiâh öðüêâh èðhñü
iïëh iðàâi q ñêqëàiâi âiähièyèmå iðàâi q ðhaëq

Æðàäüyàíüñêq è Êiâü iðàâî q ìà"ñëàâèë~
 âiähièyèmå è iðåêî q êðqøêq q áhëhãü è iäü
 êðqøêq iðhêî q Êðqøåâàöü, è iä Êðqøåâöà êàêî
 iàñòà~òü iðàâî q Áqòiâàöü è iî ähëq íà iðàíq
 iië"íq íà Æqiàíqäëàâq, íà Íåäåëb iî ähëq iðàâî
 ià Áðqñü, è iäü Áðqñà iî ähëq iðàâî íà Íñòðèâððü
 è wäü Íñòðiâððà íà Ååëåò~íü iåäb Ñqøèöq è iøåäb
 Äqmåðèöb è iî ähëq iðàâî íà Áðiäü êàêî ähëà
 iàñòà~òü è wòü Áðiäà i°qòåìü ååëëìü iî iiëb
 iðàâî íà iqòü êîè ãðåäå èzü ãðàäà Ìðèmèíå iqòåìü
 íà iðüâè áhëhãü iðàâî íà Æqiàí Ñòqäåíûöü.... à
 ñå ëþäè~ íèöü ~ iðèâåëü ~ièñêqïü Èäí"òè~
 wäüiðhâü wäü åëàñòèòåëü q Ñëèâîâî è Òðíüè~,
 áðàòhíöè Õèëèiü ñü ñúíiâè, Ñòåðàíü ñúíiâè
 Áiääàíü ñúíiâè, Ðàäü ñúíiâè è äâà áðàòhíöà êi"
 iðèäà êðàëåâüñòâî iè Ìèëiñàâà è Äåñèièðà è
 Äiáðàâà ñü ñúíiù è ñü qëüìè, è q Ñqøèöè äâà
 áðàòhíöà Ðàäh" è Äðàäiñëàâà... à ñå mî ñq
 Äðàäüyàíü"íè wäüeðhíè wäü Wëèâåðà Ëþáàíü ñúíiâè,
 Äþþðäü ñúíiâè, Ðàëyêü è Ðàíêî ñúíiâè è
 ñiáðàòiü... è äà êðàëåâüñòâî iè öðüêâè
 ~ièñêqïèè Ëèië"àíüñêiè ðûáíèå åüñå wäü èzâiðà
 Ðiæìëüñêàäi äîðè êàêî qòèyå q Ñèòíèöq, âñè
 ðûáíèiâè iðàzíèêq è ñåiq mî ~ äiñòà è mî ñå
 iàõiâå åiähièöå iî òiiü èzâiäq íà Ìàqíè wäü
 åiðihãà ðûáíèå äi Ñèòíèöå è wä åüñàâå åiähièöå
 äà~ öðüêâè ~ièñêqïèè Ëèië"àíüñêiè, à wäü
 iiðàââå öðêüêiâü äà ñòàâè åñàêî è åiähièöè
 åâizäi~ è êàìüíü ~äèíü è öðüêiâü êi" ~ñòü íà
 Ìàqíè iiäüëåæòü åü wáëàñòü ~ièñêqïè~
 Ëèië"àíüñêå ñü iiñiü Äiáðiìèðiü è ñü ähòëb è
 mî ~ q òå öðüêâå äâà yëüââè Õðàíà è Ðàäiñëàâü
 wáà ñü ähòëb è ñhíiêiøü mî ~ êi ñèëi êðàëåâüñòâî
 iè ièæå Ñiêiëüíèë è ñü zåìëåb wäü òiâà ñhíiêiñà

ñü ñûiîìü, Äiáðèëî ñü áðàòîìü, Íè~äîøü ñü
 áðàòîìü, Đàäiâèêü ñü áðàòîìü, Òqäiðiâèêü Äìèòðü
 ñü áðàòè"ìè, Äèòîìèëü è ñü áðàòèàìè, Äüðæàíü ñü
 áðàòîìü, Áåðàøü ñü ähòèþ, Äðàãqíü ñü ähòèþ,
 Äðàüäyàíü, Ìèðàëëî Yåñëàâü, Yåòü, Ñòàíèìèð,
 Ñòðàðèíü ñü ähòèþ, Äiáðèðüí" è Áàíå. Íó Ñqðiâðëî
 êiè áhöîó òàéîæää uièñàíè âü wÿèíå iè õðèñîâ°qëh
 è ázåðü è äàðü ñâåòîìü Íèéïëh ~ièñêqïëè
 äüáðüñêiè è zà èþ äàðü zàihíq ñâåòîè Áiäiðiäèöè
 Äðàäüyàíüñêiè u Íièízh Wäðèiüñêiè öðéîâü ñâåòàäi
 Äìèòðè" ñü ëþäiè è ñü ièàíèíàìü è iåä"ìè,
 iðàâèiè êi~ ñå èiàëî òq wäü èñüðiíè è Áàðêiâi
 ihñòi mî ñå íàðiäè q Íiäåáðåzhðü è äâîðü ñü
 ëþäiè è qëàøöh áñå mî ñå íàðiäè íàäü Áàðêiâi è
 zà áëàðå Äðàäiâðàòèëå êi~ äàðü ñâåòîìq Ñòåðàíq
 äàðü zà í~~ zàihíq ~ièñêqïëè eëië"àíñêiè, Eiìàíå
 áëàðå, à ñân áëàñè èiåíà! Íhãiñëàâü ñü áðàòîìü,
 Äðàäiâàöü ñü ähöàìè, Äðàæàíü ñü áðàòîìü,
 Äðàäiñëàâü ñü ähöàìè, Eqêèyü ñü ähöàìè, Äièøèíà
 æåíà ñü ähöàìè, Äðàäiñëàâü ñü ähöàìè, Ñòàíèñëàâü
 ñü áðàòèwìü, Áåðèñëàâü zåòà Äþðäü ñü áðàòîìü,
 Äqáðiâàöü ñü áðàòîìü, è ñü ñåñòðîìü, Õðàíå
 Äðüáåøèëü, Äèòiäü, Äiáðí" áðàòqÿåäü, Äiáðå ñü
 áðàòîìü, Òqiå ñûiîâè, Äðqæi~ ñü áðàòîìü, Ëþáå,
 Áðàòîñëàâü ñü ähöàìè è Áièéíè ñûiîâè, Đàäiìèðü è
 Íðüøà.. à ñå ëþä~ êièðü wäiðå wäü Ñòðzà, áëàðå!
 Äièðíà ñûiîâà è áðàò ìq Ñòàíèñëàâü è Ñqøèyàíå
 òðû~ áðàòhíüöè Đàäiâèëëè Ñòàíü ñûiîâè, Áièåñëàâü,
 Äiáðiñëàâü ñûiîâè, q Íàðiâh ñåëi Eåãðàü ñü
 iåä"ìè q Òiiîëíüèöè ñåëi Eiðåðèíi è iåä" ìq è
 Íðàìiðü iðàâi iðåhzü Ëiêâq íà Đqäièêó è wäü
 Äðqðàíå~âèöh íà Äà~ëü äî ñåëà iðhzü ðhêq iä...
 iîòîëü, Điæèiëþ áiähíëöà ñü íàìhñòí~ìü è ñü
 wâimè~ìü. Íà Ñèòièöè Ñèí"êå, Òeøèíà, áeøå áðàäa

Ëèië"íà, wäü iîñòà äî Øèðîéïä Áðiäà è äàðü ~~ qàøàð" èìåíåìü Đàäèâî" ñü qëìè è ñü ähòþ äà ñîóðü öðüêâè äî âhëü àìèíü, è iî Ëèië"íq è ii Òíiïëüíèöè à ii ìiðàâh âñà ñåëà ñü iåã"ìè èðü êàéî ~ áèëî wäü èñðiià.. È ii Âðàíþ è ii Ñëiâèmø è ii.... è ii Zëåðiâq è ìiðizâèzäqÝ è ii.... è ~àæå wäü wáëàñòè ãðyüñê~ ãiñiäüñòq~è êðàëü ~ñiü è êðàëåâh zåiëè Zëåðiâh, Ñàiîéïâh è Øqiåih wòyüüñòâè" è ähæèíè iè iðè Èáðh, Ìàðèöh zîâîìè, âüzåðü òî è äàðü wáëàäàòè ~ièñêqïèè èëëë èëië"íñêîè, èëëë iðèzðhiüñêîè è ii Ëèië"íq è ii ìiðàâh è ii Òíiïëüíèöè iiñiâå è iiñiâüñöè ñûiñâå è ñü áðàòèàìè è íàihñòí" èðü è ëåáàìè èðü, òhiü äà wáëàäà~òü âüñhiü ~ièñêqïü èëië"íñêè ñâåðiè áiñiðiäèöè Äðàäüyàíüñêîè. Êiè âü iðèzðhiüñêîè ~ièñêqïèè zàéîíü ñòàðè ñðüáëåìü è zäh ìåðüiñü iðå f. iüòè, à ñüêwëíèëü s. è zèiíèöiìü, áhääúáq iëqäà ã .¤ iüòè äà iðq è òàéî äà ãà iñhþ, iiæíþ è iäâåzq ii âðüõq è q ðqïq qñèiëþ. È iàéü èzäàäå è eëâàäq íàäü Æðháèöiìü Íóähëñêå äà êiñå áhääúáq íàéiñèöiìü ñièàñòè è zähòè. Ìåðiñöü ñèiëå ñëàäü òðèmà q ãiñêmè è äà ãà õìåëè è àéî áqäå ååéå òðhåå öðüêâè ñëàäà äà ãà wõìåëè è äà iñè Ìåðiñöü ii iiñiñü äî êðàëåâà ñòàíà, êi êiíå èìà ðiæäüñòâq õðèñòiâq âñàéè Ìåðiñöü äà äiâizè ii âizq äðüâü è äà iñè ëqyà ðiæäüñòâq õðèñòiâq è iðàzäüíèêq ñâåòå áiñiðiäèöå è äà ëiâå ã .¤ äíà zà"öå zàìàíèöiìü. Đàzâh iiñiâü iiñëqöü öðüêâè ä .¤ äèíàðè, à ðqêà s .¤ äèíàðè è aahäiäå ñå iðè öðüêâè íà êðàëåâñêè ñqäü yëüâåêü âiäè, äà ~ ãëiâà öðüêâè è iiñëqöü è ðqêà, à àéî yëüâåêü qêðàäå wäü äðqäiâà äà iëàðè ã .¤ iåðiâðà öðüêâè ãëiâè íà ã .¤ iåðiâðå, ihõiñêqáèià s. äèíàðü, à

yëüâåêü êiè êðàääå öðüêîâü è âðàæäq qyèíè mî ðåyå
 ãiñiiäèíü êðàëü. Èëè êòî èìà qëí"íèêü äà äàääå
 qëí" iðazäüíèêq ñâåòè~ Áiñiiðiäèöå, êi ëè íåäà, à
 èìà, äà qziå iïïü ñàìü. È íà âüñhõü òðüzhõü, êiè
 ñqòü âü zåièè êðàëåâñòåà iè mî ñå iðiäà~
 öðüêîâiî, èëè ñå èìà êqiiâàòè mî öðüêâè äà ñå
 íåqzèìà öàðèià íà iü; äà ðåyåòü iïïü íà ñâip
 äqøq êàêî ~ñòü ñqmå öðüêîâèi.. È âèäh
 êðàëåâüñòåi iè íàñèéí~ íà ëþääöü iðåñâåòè"
 Áiñiiðiäèöå wäü wêièíèöü è ìåæäqñiáíèöü yëüâåêü è
 ñòåiðèöü ièëiñòü öðüêâè ñâåò~ áiñiiðiäèöå è
 ëþääìü ~~ iðè ~ièñêqih Èäí"òèè êòî ~ iðhëü,
 wäiðhëü è èzâåëü è iðèâåëü ëþäe. Ïi ñåìü ñåäääà
 äà èhñòü iðåyè ñqäü zà ëþää è èzâiäå ðàzâh iåíå
 ãiñiiäèià êðàë" è äàâàìü è iðàmàìü ñèè âüñà
 õðàìq ñâåòèå Áiñiiðiäèöå. È iðèëiæè êðàëåâñòåi iè
 òðüäü iàíàäèðü ~æå ~ñòü iðazäüíèêü áëàäiâåmåíè~
 ñâåò~ áiñiiðiäèöå. Èòî èëè ñè~ iðèñòqïè, èëè
 iîâòiðè, èëè ðàzîðè, äà ~ iðîêëåòü w ãiñiiäà
 Áiñiiðiäèöå è wäü iðåñâåò~ Áiñiiðiäèöå è äà
 aqäåòü iîáè~íü wäü ñèèè yüñiàäi è æèâiðåmåäi
 êðüñòå ãiñiiäè" è wäü ò ~. è ~. ï ~. ñâåòûðü
 wòüöü íèéåè .... è wäü â ~. ï ~. àiñòiü è wäü
 âñhõü ñâåòèöü Õðèñòq ãiñiiäq qäiäèâøèöü, àièíü.
 È iðåäàòåëþ Þäh äà ~ñòü iðèyüòüíü è wäü iåíå
 ãðhøíàäi Ñòåôàíà Íóðiøà êðàë" äà ~ñòü iðîêëåòü
 âü âhêè aqäqmè, àièíü. Ñüzäàöü ñè õðàìü âü ëhòi
 ièðiäèöè"

† s~. w~. ë~. "zü Ñòåôàí Íóðiø âòiðè ièëqòèíü
 êðàëü è ñü Áiñiiü ñàiäðüæüöü âüñhõü ñðüáñêèöü
 iîiðñêèöü è iîäuiàäüñêèöü zåiè"öü, êòèòiðü è
 iðèëiæíèöü ñâåòàäi õðàìà ñåäi, à ièñà âü ëhòi †
 s~. w~. ë~.

Што се тиче старих књига, оне су скоро све развучене разним странцима, а нарочито нашом драгом и милом браћом Русима; те их је сада остало до 80. раз. комада све самих црвених. Осим ових неразумно месно свештенство и калуђерство, кад је приметило, да оне нешто вреде, развукло их је свуда и по свима крајевима, нерачунајући оне које су грчке владике спалиле, које су од нечувања и незнања пропале, и т.д. Кад напоменусмо спаљивање књига, неће згорег бити навести и овај препис доцније прибелешке, са једне старе грачаничке књиге, писане на кожи коју нам кришом показа калуђер овог монастира. На њој од речи до речи писаше ово:

† ëhòî à~. j~. è~. z~. âüziðè"ëü iðhñòîëü
 ñðiñêèðü iaðèàððü è íåiu iîäëîæíè è w íåâî
 zââèñ"mè iîäà"âøè iq äâíü âü êèæäèå ãîäèmå, ò.
 ðèñqmü äèíà""ðü åêzàðêü ñðüiñêî-iððèñêè,
 iaðèàððü ñðáñêî-áîëâàðñêè uãðî-âëàðèñêè è
 öhëàâî èëèðèâà ãîñiäèíü êèðü Åèêåíòè~, à iðåæäå
 áèâøè ièðîiïëèðü Åhëüäðàäñêè. Ñâè Åèêåíòè
 ðîæäåíü áûñðü âü iëâiâíè Äðîáíàöè ~æî ~ñðü âü
 åðöåâîâèih è iðhñðââè nå iðîâëåíü, âü
 öàðñðâqþmåìü ãðâäq è ååëèêq æàëîñðü iñðââè
 ñðáñêîìü, áiëâàðñêîìü, uãðîâëàðèñêîìü è
 àðáèíàøêîìü, ñèðhyü ðåëâåíâñêîìü íàðîäu; iîíåæå
 iî ñiðòè ~âî ëþäè wzëiâëåíè áûøå wò iðîëëåðèðü è
 ëuêââèðü ãðüêîâü, íàñèëí" êî" íâiâíæå yîââéü è
 ièðîââà áâzâêîíà ähëà qêîðà ðâäè è iîðqâå íà
 ièñîi ñðââèðè. fëh ååëèêà áhëà íàñðââ àü âñâ;
 ñðáñêî; zâiëè à íâèiâyå, iêiëî ïððèäà, Åèðîëüà,
 iðèëâià è iðèzðâià ðâäè ñðiëèðü ñðáüñêèðü
 iðâièiuâðèðü ñââðèðü è áiâiðâièiûðü öàðâè è
 iðîëëåðè Åðöè ñââiðhøà ñââðè" iîmè i^. è^.
 ñðáñêèðü ñââðèðââ; è iîiâî êièäü''.

Ово преписасмо из књиге, која је сада у оца Агатангела, кои нам се страшно вајкаше, жаљаше и тужише на управу монастирску у светским рукама и т.д. Нарочито се тужаше на општинаре приштинске, епитрофа неког Димка и т.д. Обирака од прекрасне некадашње старине остало је још свега у новијим одломцима, као што напоменусмо, заједно 80. комада, које смо све претурили, на неке оставили квите да их пошљу и т.д.; или друге вредности никакве немају до за језик. Све је оплачкано и развучено на све стране божијег света, само ништа не оста у нашим глупим и невољним српским чемерним рукама. Нешто учињених прибележака из ових остатаца од пабирака наших старина, нису од толике важности колико би се могло изискивати.

Грачаница је била отворена и пуста, па ко је хтео тај је и улазио и плачкао све, а нарочито оно што је волео и шта му је вольја била. Кад се боље и тачније промотри не само она са својим

зазидотинама, но и све старине наше врло је могуће: да ће се наћи огромна сокровишта из прошлог живота нашег. Ово ће тек онда бити, код све те старине падну у наше руке, и то не садање глупе но доцније паметније — ако буду — и изображеније. А да је то одиста тако, питамо: која је старина у кнежевини испитана и проучена како ваља и треба? На једној књизи "Празнични проповеди", на kraju ово пише, готово, као и горње:

Íðèøüäü zäü u ñɔþ åmå þíü ñü uyèòåëhiü ñâièìü
èëè iàyå ðåmè ñòàðöåìü ~ðîiííàõîìü Ååðàñèìîìü
èäuiàíîìü ähâèyêè" wáèòåëè âü ëhòî † à~. j~. ë~.
ïðè iàòð"ððq èëèðèëî—ñðüáñëîìq êvðü ïwàíèëþ, à
ïðèøüäü iàëè q Ñîêiëèou âü ëhòî † à~. j~. è~. z~.
òiääà âuziðè"ëü á"øå iðhñòiëü ñðüáñêè
äiñiiäèíü Åèêåíòë;è iàòð"ððü è ièòðiíiëòü
iðhæäå áèâøè áhëúãðàäñêè. Ñåè Åèêåíòë;è ðiæäåíü
áuñòü âü iëåiåíè Äðiáí"öè åæî åñòü âî Åðöåäiâéih
è iðhñòàâè ñå âü öàðñòâqþmåìü ãðàäq è âåëèëq
æàëiñòü iñòàâè ñðüáñëîìü ðiäq, iííåæå iî ñiðòè
åäi ëþäè wzëiáëåíè áuøå w iðiêëåòèðü Åðüêiâü
iàñëë", êiå íåiíæå yîâåéü íèõiâà áåzàêàíà" ähëà
uêiðà ðàäè iè iëñìq iðåäàòè!

Из друге књиге:

,,âü ëhòî † à. j. k. â. áuñòü iíiíðü âåëèëü, òwãäà
èzqìðhøå wò íåiàíëüñêè ðiäü Ä. òèñàmå è òiääà
iíèäiøå ñiàõ~ wò ðqìåëè~ ià Ååëüãðàäü è wò
Åiàòiëà ià iñêiâà, à iû qáizè òiæäå ëhòî áèñií
u áiàzíè' .

На kraju треће књиге:

,,âü ëhòî † z~. i~. ä~. iåñåöà ñåêòåìâ" ñɔþ
êíèäq iåñåöü îêòiíâðè êqïëðü àzü ñièðåíûè
ièòðiíiëëðü iîâiáðäüñêè íèêàííðü è iðèëiæè åaw
öðüêâè Åðàyàíèëè eëiëàíñêè ièòðiíiëë;è.

На 4.

,,Âü ëhòî † z̄. è̄. ã̄. ñɔþ êíèãq ãëàãîëåìè
ïðiëiäü ìåñåöà Àâãqñòà êóïèõü ñìèðåíûè
ìèòðiïiëèòü íiâiáðäüñêè Íèêàíiðü è iðèëiæè åãw
öðüêâè Âðàÿàíèöè ëèiëàíñêîè ìèòðiïiëè;è.

Ha 5:

,,Âü ëhòî † z. y. å. ìåñåöà ìà" ê̄. s̄. äüíü ñɔþ
êíèãq iðiëiäü ìåñåöü ñåêòåìüâð;è äi ìåñåöà
ìàðò;" âü íåìüæå iðèëiæèðiìü ñòèõiñè wò ìèòàðüà
è ôàðèñåà äi íåähëè ñèðiïqñòüíû". Èñièñà ñå
öhíip è wòêqiiìü âñåwñâåmåíàäi ìèòðiïiëèòà
íiâiáðüäñêàäi êvðü Âàñèëè" è iðèëiæèðü åãw
ö"ðüêâè ãðàäüÿàíèöè ëèiëàíñêüå ìèòðiïiëè;è, è
ðòi ãà ðimåòü wòåòè wò ñå" öðüêâè äà iq å
ñqïðüíèöà iðåÿèñòà" Áiâiìàòè íà ñòðàøíhiü
ñqäq.''

Ha 6.

,,âü ëhòî † z̄. ð̄. ã̄. ìåñåöà ôåôðqàð" ê̄. ã̄.
äüíü iðå, ñòàâèñå âëàäèêà íiâiáðüäñêè Âàñèëè~ ;
áqäè åìq âåÿìà ïàìåòü.'

Ha 7.

,,âü ëhòî † z̄. ð̄. ê̄. wáðhòîðü ñɔw êíèãq
ãëàãîëåìè ìèíåè íåiiäiqíü àzü ãðhøíûè è
íåäiñòièíûè ïàèñåè ìèòðiïiëèòü ãðàäüÿàíèÿêü.''

Ha 8.

,,âü ëhòî † z̄. ð. ê̄. iðhäñòàâè ñå áëàæåíûè
íàøü âëàäèêà êvðü Àíàíè ìå, ñåöà Àiðèë" äüíü à̄.
;.''

Ha 9.

,, âü ëhòî †à^. j^. è^. z^. êîäääà iîìöyüå ñëqíöå
ää ñå zíà à^. ã^. þë".''

Ha 10.

,, âü ëhòî †à^. j. k^. à^. iàääå ñíåäü âåëèêè âü
äüíü ñâåòàäî âåëèêîìqyåíèêà Ìåwðä".''

Ha 11.

,, iåñåöà íîååìáðè" s^. ð^. äüíü iðèðîäü âü
Âèòèíq àzü èäqìåíü iåêñêè Ìåwðäè~ è äèäîöü i^.
yàáðà æèòà è iäiåñiöü q Đàääåâî q iîíàñòèðñêq
ñîíèöq, òiäääà àzü è öàðñêî áðàöü q Èiñiâq è
òiäääà áûñöü âåëèêè iîiöü iî Èiñiâq, q iðèmèíq
iîiöå âèøå íåæåëè † à^. è ô^. êiå òqðàêà, à êiå
òðèñòè"ià. Âi òi âðåìå è öàðü Ìàðìqäü íàñòà
öàðîâàòè è
òiïàëü ïñiàíü iàøà áûñöü âåzèðü è iîäàâèøå
²àíèyàðå è äðqäå zëå ëþäå mî ñå íàëàzå q
Öàðèäðàäq è iî âàñhiq öàðñòâq âåmøå íåæåëè † ð^.
è † i^.''

Ha 12.

,, âü ëhòî † z^. ð^. è^. s. äà ñå zíà iðîäääîöü
Ñèiwíq Âðüñååâó íèâq Ëazü Âëàäèíü wò iqòà
âîääíèyàäî àí äqåà íèiåââèà è íà ñðåäü eëââäèöq
Æèâêq íîåàyåâèq zà
ñ. è^. à^. åäíqæíà æèâîòq, à äðqäîìq äiäàöü íà
ñàìðüòü iîiq zà iîåëi. Òq áûøå ñâåäîöè Ìåòðü

Ïåòðîâéü, Òîìà Âðüñååâü, Àíäðå" Âðñåñêü, Íèêîëà Ëàïî~âü, Äìèòðü Èîyàðåâü è Ïåòðü Âðüñååâü è ñz~zàïèñàöü àzü äðåøíü iïïü Ñòåôàíü áûâè òiääà iïïü ñåëq Ñìïëqøå è âñè êìåòiâè ñàáîðîìü ìåñåöà Äåíqàðà z^. ð^ . äüíü òàêî âûâå âü ðàzqiü''.

Сад је ово сво село све сам потурица и Арнаутин. Знатно је овде ово: што има млого овакових уговора тога села прибележених на крају књига црквених и што је писме "h" још тада писано.

На 13.

,Âü ëhòî † z^. ð^ . i^ . ñëqyè ñå iih äðhøíiìq iïïq ìàðêq zäh iðèòè âü ñåëi Ñìïëqøq ðàäè ïðhäðæà" ñâåmåíàäi iðàâèèà âü ððàìà ñâ! è ñëàâíàäi àððè~ièñêqìà è yqäiòâiðüöà Íèêîëàå! òiääà iðhàñðîëü ñðáüñêè iðèäðüæåmq iðhwñâåmåíiìq iàòðè"ððq êvðzb êvðzb ièmåëþáíûè öðüêâåíûè wièëiâàðåëþ ëèêq ñâåmåíèÿñêiìq ðhøèòðåëþ è qyèðåëþ è íüêazàðåëþ "êi íawáðhòè âü íèíàøià âðåìåíà òàêiâiìq iðiñâåðèðåëþ''.

Идући од Грачанице за IV:, час право у Вељетјен планину налазе се развалине бившег огромног и прекрасног монастира, ако не лепшег, а оно као и Грачаница, тако званог "Царица" или "Васиљевица", Цркву је ову, сву од прекрасног и угlaђеног мрамора, била подигла царица Симонида, али је сада у самим урвинама. Њу је оборио помињати Јашар паша и тесани камен из ње а бив: огромних ћелија вукао на своје воденице. Ово су исто чинили од остатака и римокатолици Срби из Јањева подижући своју сада лепу нову цркву. Бивше монастирско воће на дворишту и ливади око монастира и сад стои што сведочи: да је овај, по причању некада бившији женски, монастир скоро запустио, и да је скоро порушен. Сав је био изидан од прекрасног и прекрасно углачано ружичасте и беле боје мрамора. Око ових урвина налазили су млоге и разне црквене и светске скупоцене, ствари.

Сутра дан, такође нејављујући се никоме, кренусмо се у Јањево, стару епискупују нашу. Од Грачанице па до Јањева рачунају добра три часа, по високоравним хумићима и брдима. Кад се човек попне на огранке Вељетена и са овога погледа на дивну и прекрасну светињу прошlostи српске, на успомену славе и моћи српске, дике и поноса, слободе и изображења српског Грачаницу: - милина га обузме гледајући у њена дивна и прекрасна кубета главна, иза коих се тек једва види на дозиданој препрати, оно мало и незнатно спрам 5. главних и великих. Ово прекрасно кубенце као да је још у времена нашег св. Милутина софиског, показивало оно доба, у коме се Србија гушаше у разним сектама и јересима, а сада налази погажена, потлачена и гушећи се и издшући у мухамеданству и под његовим преставницима. Подигнуто над храмом за одлучене од цркве, кајуће се неправославне и јеретике, у оно доба показиваше надмоћност праве и чисте вере над заблудама људским, а у ово показује униженост, нејач и слабост српску.

Негледајући на доба која нам указује, и негледајући на црно и чемерно, очајаничко стање наше, ипак је оно за нас — као што смо и сами - од неоценимe важности, од неописане милине и блага: оно је наша: "и ако си турска удворица, и опет си српска перјаница" што је народ за Марка

казао. Ко хоће, да види оно што човека узвишава и подиже више кола и круга људског; ко хоће да осети сва блага, дивоте и лепоте, које нам се у рају обећавају; ко хоће да појми ону божанствену красоту, насладу, светињу и светост, која је за праведнике и све напојене вишијим појмовима: нека дође и види нашу дивну Грачаницу, са осталим старинама у царици и краљици Србији, а ми му их нити умемо, нити можемо, нити хоћемо описавати и описати. Што тумарамо по световима да видимо вальда Вавилоне, Содоме и Гоморе туђе; боље би било да путујемо по нашим дивним и светим земљама, да их гледамо, да се у њима напајамо животом, знањем и светлошћу, које нам туђин тлачи, црни утамањује и сатире.

— Одиста после 3. часног путовања по дивној и најлепшој земљи на свету, заишав планину Вељетен, поче смо се са његових прекрасних и неописаних огранака спуштати скоро у провалију, која између њега и његовог огранка Црног врха лежи. На дну те провалије хујаше планинска речица Јањевац, а на њој, са обе стране, лежаше Јањево некада православно и сво српско, а сада српско, али римокатоличко и српско муҳамеданско. Са западне стране подиже се више њега горди Вељетен са раз. старог српског града Вељетена и 8. цркви, међу коима се највише види у своим урвинама св. Василије, тако звана Васиљевска. Од југа и сјеверо-истока такође се подиже исти Вељетен, који се са својим крилима опира на бруда у срезу Лаблану, а од истока план: Сопот. Испод самог Вељетена виде се урвине и развалине некада, бивше огромне српске вароши, у којој су и фабрике биле, а нарочито свите, и фабрике рудне или металне. Ова планиница Сопот, са окрајцима своим, допира на једно 50 хвата до самог Јањева и обрастао је ситном шумицом.

На њојзи су три зазидана извора, који се зову Сопоти. Кад се над један дође чује се како унутра под земљом нешто бубња и тутња. Прича се да су ову воду зазидали српски цареви, што је врло велику штету по Косову чинила. Јашар паша заповеди, да се у једног извора провали зид и насиљно пусти на ужету мајстора једног у тај зазидани кладенац. Зидара овог извуку... мртва, и Јашар заповеди: да се одма та рупа опет зазида, као што је и била и да се затрпа земљом.

Издалека се види прекрасна римокатоличка црква са 5. кубета савршено по свему и свачему озидана и подигнута у изгледини православне цркве. Њен олтар, ширина и дужина у неколико одговара потпуно темељу од старе прав: цркве св. Николе, на којој је и подигнута. Шта више православна прастара икона св: Николе, још из доба српске царевине, и данас стои у олтару, а тако исто св. Богородице на западном дувару, више западних врата. Одма спрам ње подиже се стара кула, а крај ове са сваким даном руше се све више и више урвине, још од једне такође куле старе, за које причају да су некада смештале штампарију српску. Остатака од ове налази се по у којег овог Србина римокатолика; али, благодарећи дошавшем од пропаганде западне италијанском и у Италији изображеном свештенику, нама нико Нехтеде показати баш ништа од овога.

Осим овога, недадоше нам да видимо прастара звона наша са натписима нашим, која су нашли у развалинама бив: наше, а сада подигли на своју нову римокатоличку, цркву. Један прекрасан младић кујунџија — а сви су само кујунџије, — који је пре 2. год. дошао из Београда нашег и сад овде ради, — хтеде на сваки начин да нам покаже звона; али поп недопусти разно увијајући и завијајући. По дугим преговорима сам поп каза:

"Звона су била српска, кад је овде била и црква српска, имају истину натписе српске; али су ливена у Мљетцима; чиме се доказује: да су и стари Срби били римокатолици!"

Неколико стараца, и онај младић из Београда, рекоше у глас:

"Не је тако попо! Наши су стари некада сви били Срби; па смо се полатинили од зулума турског. Ти незнаш то, јер си скоро дошао, а стари попа, бог да му душу прости, знао је и причао и сам ово што ти рекосмо".

На ово попа, као васпитаник јежавана одговори:

"Па нека џанум! Све једно је, све једно! Бог је један".

Негледајући ни на то, ни на већ донешене, истина пократке, стубље, или лествице, ми немогасмо видети звона и снимити са њих натписе. Попа говораше, да ће сам снимити, предати оном бив: у Београду, а он да ће нам послати; али је то mrка капа, а зла прилика. Да знадијасмо италијански и да се умедосмо понашати као какав римокатолик, могло би се све учинити. Са драгом вољом попа нам показиваше све што имајаху у цркви, мрштећи се на оне две иконе православне, које народ

особито поштује и сматра за чудотворне. Он нас вођаше у потпуном смислу римокатолички олтар, у коме у најневештијој нагрди и накаради беху поређани дрвених 12. кипова апостола и тринаести Ис. Хрис. Ове је светиње попа вели, донео чак из Рима — што неверујемо би ће их сам овако невешто направио, или бар донео са ког села италијанског — и сам их је, вели, Намесник Христов, особито волећи и благосиљајући ову општину дао, из особите наклоности према овд: становницима и њиховој правој вери; поклонио им и своим светим рукама предао му, да их овде смести! При овим речима, клечећих неколико римокатолика, ницом попадаше љубећи голу земљу цркве још непомошћене; а неколико падајући на земљу љубише обућу попину, од чега се он јако застиди, и као тобож својски отресаše се. Сам наш бив: београђанин, неучини другчије; но клече и пољуби прострту на земљи овчију кожушину. У целој цркви, као у цамији каквој, стоје прострте овчије коже, на коима клече наша браћа римокатолици Срби, кад се богу моле.

Десивши се туне један наш калуђер опљуцкаваше се погледајући на оне кипове, и уколико римокатолички попа беше у потпуној финоћи брезобразан, у толико овај у потпуној простоти. Он мольаше са свим просто, да види своја прастара звона, ама узалуд; навађаше живљење своје и братства му са старим попом, и како је онај ноћивао у Грачаници и т.д., рекав: "ти кад прођеш покрај моје цркве пљујеш на њи обилазиш је 6. часова хода, само да је невидиш." Попу римокатоличком и свима беше ово одвећ тешко и он у место грђе у тисућу пута беше још учтивији, разно изговарајући се: да је увек био болестан, да ће доћи, да он непрезире св. цркве и т.д. Светина рече: "вала калуђере, ако је тако, није лепо од нашег попе, домна, а и теби домне кажемо: ми нећемо тако; нама је свеједно, а ова наша црква, а света Богородица — Грачаница. — Колико год има овде стараца, сви смо се у њој покризмали и повенчавали. Ми то неможемо трпети"

Попо римокатолички на све ово осмејкаваше се као света bona, ништа противно и ружно неговорећи. Наш калуђер погреши, те јавно знацима, презирући и опљуцкујући се на кипове, гласно поче наводити неки текст да се свет неклања кумирима. Кад већ виде, да се никако неможе доћи до звона и да попа римокатолички остављаше то до другог пута, нашти кале поче гребати уз дувар, као да се попне, па уздишући завика: "ах. кукавац сињи! кад немогу да вас видим и цељивам, а оно да учиним све што се може. Грех на душу онима кои недају да вас видим и цељивам." По овоме докопа уједанпут за ужета од звона и одпоче звонити, колико му душа хоће. Он сиромах никад није ни видео, а камо ли звонио: те му дође, по овомс, срце наместо. Једва га отрогоше са прекорима и скоро претњом од ужета и ми одосмо, мольени управо од попа римокатоличког, у његову кућу.

Кућа му је у огради црквеној, спретна, скромна и уљудна. Један орманчић књига, на немачком, латинском, а нарочито италијском језику, показиваху: да је попа довољно изображен човек. Прегледајући књиге видесмо да су све духовног садржаја, изузевши неких песмица на италијском, које показиваху, да попа није с раскиде покрај духовног и светски проживети. Нама се чињаше, да и телесно није далеко од обичног живота; јер му свака домаћица из 200 кућа, редом, по недељу дана готови јела и осталу послугу врши. Кад и овде наш калуђер виде још кипова, престављајући Ис. Хр : на крсту, св. Богородицу кукајући за њим и друге, њему се скоро стужи и неможе да поипје сву кафу; али ракију изкапи.

Чувши звона цела се паланчица Јањево слеже у двориште црквено. држећи да је сутра дан некакав велики празник. Попа им објасњаваше зашто је се звонило иронички изсмејавајући дивљака шизматика, а светини беше то у место неповољно, још као дика: што они имају звона; што су им ова допуштена да се дигну а Србима православним недаду и т.д. Клекнувши сваки пред попом при доласку и одласку, ови се враћаху савршено спокојни и задовољни. Видело је се, да им сада попа није давао окрајак своје доламе и обуће да пољубе, као што је то обично чинио.

Потурице Срби такође нису седеле са прекрштеним рукама. Оне су изтуриле своје хоџе не само на једну цelu и полуразорену мунару; но још и на двоје урвине од некадашњих своих богомоља. Ваљда су и саме хтели својом виком, да одрже достојанство, доброти и превасходство своје вере над ђаурском; те је се био подигао страшан урнебес, каквог можда одавно нечу Јањево. Благодарећи овој узрујаности, морали смо се што пре враћати из Јањева, а иначе имало је се још млого старог и знатног да се види. Нарочито смо мислили ноћити, код оног Срба римокатолика

бившег у Београду, и сутра дан видети звона; јер нам он обећаваше, да ће се ово на сваки начин учинити.

При поласку нашем римокатолички свештеник превијајући се, клањајући се и увијајући, као прави европејац, а нарочито јежован, не хтеде нас пустити, док невидесмо старе натписе на две римске надгробнице, које ми, користећи се овом изненадном домновом љубазношћу и снимисмо са ова оба, надгробна римска споменика. Ово је нарочито хтео зато да нам и неискazuјући докаже: да је Јањево од искона припадало римокатолицима и то не Србима но Римљанима. Са особитим задовољством, пошто нас је умolio слушаше како пред народом читасмо натписе, и кад казасмо да су римски, нуђаше нас и вуциаше да части.

Он тада говораше, да су звона са таквим истим натписима, што му светина, разуме се по себи, и вероваше и невероваше. Једно му само загорча, што му казасмо да су одиста Римљани владали овим землама, али од 1000 и неколико-стотина година бјаху њени први господари само Срби и т.д: На ову његову муку, коју и народ одобраваше, дође му још гора, што онај младић, који је радио у Београду, причаше: како у Београду иде свако у коју хоће цркву; како је једно гробље за све; како се неразбира ту много о верама; како смо сви браћа од једног народа српског, а да смо одиста то, питаше попа: "па што цанум незборимо римски; но српски?"

Овој попиној невољи дође још једна што млоги рекоше: "на звонима непише римски, но влашки — т.ј. српски — и пише светог Николаје звона за краљ Милутина ливена у Јањево".

Попа све ово гуташе недавајући лица да га се што тиче. Благодарећи дакле његопој римској души и срцу, ми прекрасно снимисмо натписе са поменутих споменика на лепом белом прекрасно урађеном мрамору, од коих први ово каже у 6. врстица. 1. D. M. 2. PVBLIVSN. 3. SEVERIAN VS VIX: 4. AN: XIX ET VALERI 5. ANA FIL: PVBL: VIX: AN: VXIII. други у 5. врста:
M^IP^IX^VX^VID^IE^IX^VN^VHOCOPVSFECITFIERIPLEIEBANVSSTEPHANVSETMARCIZVPANVSDEPB
OTASA

Пошто сађосмо са страшне узбрдице, на којој је црква, доле на обалу Јањевца, гомила светине обе вере угледаше се у нас запиткивајући, по свом обичају: ко смо, од куда смо, шта смо, шта ћемо? и т.д. Нас вођаше оно пракрасно момче, о ком говорисмо, да је било у Београду, и цедим путом јасно говораше и причаше: како попови и фратри двоје и мразе једну и исту браћу, што му и остали сви одобраваху. По кои би из громилице шапутао: "и они пси тамо" указујући на хоџе.

Од ових пос: двоица, црни као цигани дођоше, частише нас, лукаво и подмукло изпитивајући нас за сваку ситницу. Њима одговараху браћа римокатолици Срби, да смо даскал — учитељ, — "Е, ћејф му је ага, да вида оно мало наше богомоље, па ето дође из Гилана!" Ови одговараху : "Е , Е , неки цанум, неки ! Ништа, ништа, царева земља слободна, ето виде, оно велиш ваше мало, а бог ме, неје ти мало, богомоље но цео град. Па, ако, ако, цар је дао слободу нека гледа ја". Обе хоџе, и ако су добиле овакве одговоре: да смо њихов човек и учитељ, нису толико исто у ово веровале; колико ове њихове комшије христијани у њихову љубав и тобожње одобравање њихове цркве. Да се нису конзули, а нарочито аустријски, заузели за ову њихову цркву, неби, по Турцима, од ње било ништа.

Праштајући се са овом нашем правом и још непоквареном браћом, која хоће да се учи на свом српском језику из срп: књига, неможемо пропустити, а да нерекнемо: да потпуно и у сваком смислу заслужују ове изразе. Они су осим тога доста изображенi, доста су света видели, јер су сви занатлије — кујунције — и од тога живе. Обишли су кнежевину Србију, Румунију, били у Аустрији, Русији и другим земљама, у коима православни живе; јер они, као и ђаковци, највише раде крстове, окивају црквене књиге и т.д.

Ми напоменујмо: да је и овде била епискупија, што нам сведоче записи на неким књигама. Као свуда што су у разним неприликама пренашане столице владика и владаоца из једних места у друга, тако је и овде из Грачанице пренашана епискупија у Липљан, из овог у Јањево, из Јањева у Новобрдо, где је сасвим и пропала и утаманила се. Тако је она из Моравице у Кумановској нахији пресељавала се, од насиља турског, у Жеглигово, из овог у Криву паланку, из ове у манастир св. Јована Претече у кум: нахији; из овог у Матејчу такође у Кумановској нахији, из овог у Врању где је и пропала, преливши се у Скупљанску, као горња у Призренску и т.д.

Тако се дакле морадосмо вратити из Јањева несвршивши посао, за кои смо били отишли; а како је већ доцкан било морали смо се опет вратити у свету Грачаницу на конак; јер од Јањева до ње беше нам у пола ближе, но до Приштине, до које је требало ићи пуних 6. коњаничких часова. Јањево је од искона било рударско место; оно је се особито славило онда, кад и Новобрдо. А кад је српска држава, раздирана у своме сопственим срцу изродима и утворама своје сопствене деце, гibalala се и љуљала, час наједну, а час другу страну, — тада је Јањево губило, своју важност, те с тога видимо: да га владаоци наши дају под закуп дубровчанима и осталим, да из њега ваде богатства. Сва брда и планинице око њега усејана су самим јамама рударским, развалинама, урвинама и осталим, из чега се закључује: да је негда било одвећ живо и радничко место. А да су у њему од искони седеди само чисти и православни Срби, то и садањи његови становници и стари споменици тврде. На последку саме урвине православних цркви, пренос епискупске столице и т.д. такође то исто тврде.

Да Јањево није каква нова паланчица, такође јемчи нађени натпис над вратима бивше православне цркве св. Николе, кои, по причању наше браће сада римокатолика, гласи: "да је ову цркву наново и на месту старе у Јањеву граду подигао свети краљ своме даваоцу очију св. Николи." Цео овај натпис чува и данас један стари писмени Србин римокатолик; ама га на поискивања наша недаде, одговарајући се: да га је сада негде затурио.

Кад се изађе из Јањева и пође, од овог 1 1/2 час југу вељетјенском планином, дође се у село тако звано Оклоп, у ком је сада 20. к. пот. и само 2. Срба римокатолика. И ово је село, у којем су се до Косова ковали оклопи, од коих се радионица — и сада виде развалине, — ферманима Муратовим ослобођено од сваког данка. Фермане су те, стари претци ових садањих становника, добили овако: кад је Мурат дошао на Косово до спрам Грачанице, разређивао је своју војску по овога планинским окрајцима; те тако возећи се на колима, у ових се сломије стражњи рукавац. Мурат уморан од тешка пута тешко је слазио са ових. Прекрасна једна девојка из овог села опазивши то притрчи и задржи кола од пада, и држала их је све дотле, докле нису притрчали Муратови људи; те их тако под њим оправили. Мурат опази ову прекрасну девојку, допадне му се и узме је у свој хarem; те постане зет, Оклопничана, кои се и данас диче говорећи: "Ми смо сви шураци цара Мурата; јер је он узео нашу девојку."

Мало даље од овог села почињу се тако зване Голачке планине, које припадају приштинској нахији, изузевши неколико села гиланске, а допиру чак до лесковачке нахије и имају 12. часова дужине и скоро толико ширине. Становници су овог предела били пре, 80 год. Срби, а сада су сви Арнаути мухамеданци. Арнаути из тих крајева говоре, да ту има преко 500 које разорених цркви, а. које монастира. Од ових су неке скоро са свим читаве, а тако и монастири са кубетима и ћелиама. Путници, кои су овуда путовали ово све тврде, а нарочито: да има и прастарих српских, огромних гробља са натписима, и ми смо чинили кораке да до ових натписа, и натписа са разорених цркви и монастира дођемо. Овим је пределом до Косова владала мајка царице Милице, а неки веле сестра, која је седела час у Лесковцу, час у Курвином граду тако званим сад: разв: близу Ниша, а чак и највише у развалинама једног Голачког града тако званог Голупца, од којег је и овај предео име добио, а он је недалеко и то идући сјеверу од Врање.

Близу Лаба је село Орлан са развалинама цркве и дворова, Орловића Павла, кои се у српским и у арнаутским песмама пева; али у ових последњих, као непокорник цару Мурату. А даље су двори опет Шајновића Дамјана у селу Шајновце. Овуда се највише у земљи налази скривница, које се, са сваким даном одкривају. Тако је скоро једну пуну блага, причају, развалила и одкрила речица једна, а у авлији једнога Арнаутина стајао је огроман камен којег он помери и под њим појави се на свод зид. Арнаутин развали овај, и кад тамо . . . соба пуна блага и златних змија од коих се Арнаутин престрави и опет зазида ту рупу!. Нек се незаборавља да је овај Арнаутин од оног истог племена људског, које за 20. пара убија човека, рескирајући у исто време и своим животом. Баш при нашем путовању одкрила су се грудна блага на српским рудницима на Корабу, Копаонику и овде. Не може се веровати, да су сва блага нађена на овим голачким планинама; али је свакојако истина: да су се у њима копале златне, сребрне и оловне руде за време наших владаоца и да их ваљда и сада има. —

Враћајући се из Јањева и пењући се опет на огранке вељетенове, није нам другчије, а да некажемо коју и о дивном погледу са ових на голу Голеш планину, која је једина у овом крају тако

рећи наги гола, без најмањег дрвцета, или бар каква цбуна и шибљака. Голеш је сав го обрастао травом зеленом; није тако висок, али је опкољен равницом скоро са свију страна: да се сво Косово и сва околина с њега види, као што се и сам види са свију страна. Дугачак је преко 3. а широк преко 1. часа на својој површини и скоро сав припада приштинској нахији, изузевши малог дела, који припада Дреници, с којом се код села Ариљаче и Слатине везује малом честом шумицом. Одавде извире више малих извора, који се сливају у малу речицу. На врху Голеша стои још и данас мало језерце, које никада неотиче и око којег су силни гробови турака још од Косова од Стр: Бана. На површини је широк, те је с тога могао ту боравити Силан Влах Алија, са свих 12 000 војника.

Народна прича у изгледини епа у кнежевини, Босни и Ерцеговини као: да је тобож на Голешу Вук издао, нема смисла и ту је Голеш земену право име и планиницу Грдеч. То није могло бити ни с тога, што је од Самодрже па до Голеша ваљало добрих 5. часова ићи кроз турску војску. Један час од Голеша је, код села Враголије, тако звани Враголиски мост, српских владаоца, преко ког је тада водио пут у Босну, кад јо ово сво Косово густо засељено било српским народом. Недалеко од овог места утиче Дреница у Ситницу.

Идући од Јањева мимо православна српска села Д. и Г. Гуштерицу, Сушицу и Чифлик један турски, имасмо прилику видети једну жалосну и опалу текију, или монастир турски, који је на огранку Вељетена, а из међу Јањева и Грачанице. Неколико надгробних турских споменика, развалина од стarih српских цркви, остатака од прастарог српског гробља, — укравашавају тако рећи урвину текије правоверних. Како су овде старешине њене потурице са потпуним фанатизмом мухамедове вере, немогасмо промотрити све како треба и ваља. Само нам један сељак Србин рече: да је ту некада био светац српски, а Турци обрнуше га у свога, подигнувши му ону избу над гробом његовим и разоривши све оно што беше налик на цркву и српске споменике.

У Текији, и свему око ње беше само ѡубре и смрад, што одговараше појмима вере мухамедове; а урвине показују ону изображеност, коју само мухамеданство проповеда. Неколико бивших кладенаца, које раине руке подигоше, и воћака, које раја сађаше и каламљаше, најжалосније изгледају. У првима воде нема, а у другим животних сокова; те и једно и друго показиваше одживеле дане свога живота са преставницима мухамеданизма. Но негледајући на све то потурице недају ни погледати, а камо ли гледати и видети њихову теке, док сваки дан попише и поједоше црно иза нокта у Грачаници. Теке ову издржава неколико српских кућа око ње, које јој све и сва дају. Ми свратисмо у ове кућице, или боље разваљене и опале колебице, дивећи се правом срмском поносу и животу садање раје, господара њихових, ако се тако може назвати у сваком обзиру потпуно робље турско. Има смо прилике чути неколико песама и нешто запамтити обичаја месног, које ћемо после навести.

Овде нам причаше, прилично у годинама старица прекрасна и дивна српкиња: како је на месту, где је данашња, тако рећи урвина од текије, био у време Јашар паше гроб неког српског свеца; како су овај тада на силу потурчивши се Срби задржали, као своју светињу и у мухамедаиству; како су је до неког времена поштовали и то све дотле, док недође један хоџа потурица, који је се у Цариграду учио, светињу ову утаманио и т.д. Ту је била црква св. Николе, коју је обновио св. краљ Дечански, као што је гласио бивши на њој напис, а подигао ју је веле најстарији брат Немањин и т.д. У недалеком растојању око ове дан: текије, која је почела опадати, како јој овај поменути хоџа утамани св. мошти; налазе се 8. ре развалине од стarih српских цркви. А сјеверу ка вршку окрајка Вељетјена стоје развалине и урвине од града Вељетјена — и Вељетина - са троим развалинама стarih српских богомоља. Причаше нам се још: о насиљама од Турака, њихових власти, Арнаута, а нарочито Черкеза и т.д.

Ми се несмо могли дуже овде бавити и због времене и околних потурица; те по прекрасним и дивним огранцима Вељетјена, десно мимо Г. Гуштерице на Јањевцу речици и Ливађе, а лево Сушице, српских села, — дођемо далеко чувеном и знатном Дрену дрвету, које је још од Косова овде. Ово је дрво одвећ знатно ичувено у свију народа живећих на Косову, и око овога, ван Черкеза. Старина његова, историски догађаји, успомена о прошлости красној и слободној српској, вера у помоћ његову и светињу у свима невољама и неприликама Срба православних, римокатолика,

мухамеданаца, сад: Арнаута и правих Турака учинило је то: да је се он до данашњег дана сачувао и ако, савршено сух , без коре, огранака и животних сокова.

Народ српски у њему види свегињу своју, која му у свему и свачему помаже; види и чита некадашњу прекрасну и славну прошлост своју; свој независан, слободан и прави српски живот, а види и дан своје несреће и туге. Он је двојако важан и свети за њега; јер у исто време казује му доба слободе и независности, као и доба пропasti, унижењости и почетак тешког и чемерног ропства свога.

Напротив Турци у њему виде: почетак своје славе, силе, величине и дан од ког су тврdom и здравом ногом стали на челично, за њих, земљиште у својој новој постојбини, у Европи и европском земљишту. Подједнако га дакле поштују, и благодарећи томе: он је се до данашњег дана сачувао. Код, и спрам, њега је се решио бој за Турке славан, а за Србе стидан и несретан. На пољу његовом беше усредоточена сила Муратова од 80.000 коњаника Арапа и 20.000. Черкеза.

Овде је био најглавнији и најзнатнији убојни стег Муратов. Место, на ком је био побoden, још се и дан данашњи види и показује. Оно је рукама војника Муратових насуто округло и узвишено. Овде је и Косово најравније и најшире; јер захвати преко 6. часова ширине. Одма спрам њега, на западној страни, подиже се гола тако звана Голеш планина, на којој је била Потурпца тако звана Сilan Влах Алија са своих 12.000, као и он, одпадника и срамних потурица. Као што смо напоменули: Дрен је овај светиња и неприкосновена ствар за све становнике Косова и околине.

А као такови, он, заједно са такође прастарим и од Косова Студенцем и Кладенцом, лечи и вида од сваких болја и напасти, па и вражбина, гатбина, чина, урока и т.д. С тога је, као и кладенац који се зове "Студенац" окићен и начичкан сав, од врха па до дна, са свима своим деблама, гранама, огранцима и пригранцима, разнобојним пантљикама, кончићима, крпицама остатака од марама, чоја и т.д. парицама, иглама, оптокама, чиодама, шљокама, саливорткама, жућацима и осталим стварима.

Са места, на коме је, види се цела околина у наоколо докле очи човечије виде: види се Липљан и остале знатније месноти. Но негледајући на његову светињу; на моћ лечења и видања од свију болести; на силу и снагу; на успомену и старину: на толике заврћене уље болести и чесреће људске: погане су га и скрњаве руке Черкеске засецале и у мал што га нису обориле. Ово је био узрок, као и још неколико посечених и јединих грмова на Косову, што је неколико оваквих безбожника пало на оном месту, на ком су њихови праоци 1389 год. ухватили у замку бегајућег нашег цара Лазара. Од то доба Черкези су се страшно уплашили од Срба и боје их се, као живе ватре.

Око овог Дрена народ околни највише налази, вели, костију изгинувших на Косову јунака српских. На 200 хвати од Дрена стои рукама људским за 2 1/2 хвати насуто брдашце, на коме је био турски санџак барјак, као стег 80.000 Арапа. Даље за једно 50 хвати виде се развалине од некакве зграде, у којој је Мурат седео, пре но што је дошао до Лаба. Одатле је веле гледају је своју војску. Место се то зове стога "Гласовик" јер је из њега викач викао и давао налоге. Преко речице Грачанице још се и данас виде два гроба турска од Косова. Кад смо већ дошли на најшире и најравније место Косово клето, вальа нам да коју кажемо и о њему самом. У овом казивању, нећемо наводити причања разних путника, иноплеменика и туђинаца, кои пролазише преко Косова и описиваше га. Ово нарочито нечинимо с тога, што се ни с једним описом њиховим неслажемо; јер нам се ни један невиди да је како треба.

Косово, ово дивно и прекрасно земљиште искључно и право српски, протеже се сјеверно од Баранске реке - Ибра — иза Митровице ново-пазар. нахије па све југоисточно до Црне планине, или тако званог Карадага у гиланској и скопљанској нахији. Дужина му је око 18 часова, а ширина како где почев од 3. па скоро до 1 часова, а скупа узето износи до 30 четвороуголних часова Од сјевера ограничавају га и губе се у њему огранци Рогожње планине: Звечан планина, Кошутовица и Кориња; а од нашег Копаоника: Соколица, Шаља, предел Копаоник, Грдеч, Самодрж Пропаштица, Бајагора или Сувобор стари; а преко Лаба продужење Копаоника под именом планина: Пруговац, Бутовац, Мрамора. Бинча планина, Гадимља, Велетјен, Жеговац. Бутовац и т.д. до новобрдских планина, или тако зване Старе и Големе планине више Новогбрда. Ово је идући од запада истоку и југо-истоку.

Од запада и то идући од сјевера југу и југоистоку, опкољавају га и заклањају од равне Метохије велике планине: Девич, Чичавица, Грабовац, Голеш, Дреница Црнољево, Сливово, Језерац, Гатске, Неродимске и Сиринићске, планинице, огранци Шара. Од запада идући истоку, а са јужне стране огранци поменуте Шаре Сиринићске планине коих се највишијих врх зове Љубетен од неких Љубетрн, а главица овога Округлица, вечно и увек покривена снегом и ледом. Даље: Качаник, и Црна Гора. Од сјевера идући сјевероистоку и истокојужно опет огранци прешавшег преко Лаба Копаоника нашег: Пруговац, Бутовац, Мрамор, Вељетен, Козница, Жеговац, новобрдске, Орма и опет Карадаг или Црна, планина. Од свију ових поменутих планина највишији је Љубетен, као један и то источни највишији крајичак, огромног, простирућег се од више Орида Шара па све до краја Виточа у правој Србији; па Неродимка, Бутовац, Чичавица, Вељетен, Голеш, Шаља, Језерце, Сливова, Црнољева, Жеговац, и. т.д. Све су оне, ван Голеша, који је савршено го, покривене шумом, буковом, грмовом и грабовом.

Цео овај простор Косова поља изпресецан је сав милим речицама, поточићима и рекама. Ток је њихов тако рећи на све стране. Баранска река или наш Ибар, који извире из Ројажских планина, тече средином малог Колашина од југо-запада, а дошав на окрајак Косова тече право сјеверу у предел Мала Боњска тако исто и Ситница, која је и највећа и најзначнија Косовска река. У њу се све остale реке и с једне и друге стране Косова уlevају, које извире из околних планина, ван Љуште. Ток јој је од почетка у неколико југо-западна, а после све прав од југа сјеверу, док се код Митровице, а спрам Звечана не улива у Баранску реку. Она извире од Качаника 6. час. из Рабовичког блата — језера — које лежи у сред Косова; те 12 час. тече клетим Косовом. Где јој је баш глава незнана; јер се у то блато уlevају: Неродимка, Гадимка, Смољуша, Црнољевка и Шљивовка. Блато је ово сво обрастло трском и ваља вам се издалека чувати од њега јер на неколико 10. хвати не дошав равним обалама његовим пропада се у земљу. С тога овчари и други непрестано одбијају стадо од њега за 1/2, часа хода далеко свуда унаоколо; иначе приближилиму се стока, она пропадне и више је нико неможе извадити. Дугачко је за 1 2/4 а широк 8 час.

Млоги мисле и држе да се Ситница тако зове с тога: што оданде излази из пом: блата, где се поменуте реке у њу уlevају, а ми држимо да је се прозвала тако због својих бистрих и ситних вала. Широка је од извора до улива у њу Дренице до 5. а код улива у Барању 7. хвати. На сјеверном kraју Косова кваси га у неколико 2. Лаб доста велика река, која тече од сјевера југу до Косова, а по овоме од истока западу; те се више села Предлужја и Главотине уlevа у Ситницу. Он извире на окрајцима Копаоника или тако званих Копаоничких планина или званог Духа или Добна планине. За њим иде 4. Самодржа река, која извире из сред Копаоника, и стаче се у Ситницу ниже села Пестова на 3 3/4 часа. 5. Вучитрнка извире такође из Копаоника, а стаче се у Ситницу више Вучитрна. На њојзи је град Вучитрн, а на Самодржи трагови развалина Самодрже цркве.

Више српског села Самодржа за 1/2 часа на једној литици, испод које противче река Самодржа, стајала је славна и далеко што се вели чувена наша Самодржа, у којој су држани млоги духовни и свети сабори: као што вели нар. песма:

Састала се четири тabora,
На убаву на пољу Косову,
Код бијеле Самодрже цркве,
Једно тabor Вукашина краља,
Друго тabor деспота Угљеше,

Треће тabor војеводе Гојка,
А четврто царевић Уроша;
Цареви се отимљу о царство,
Међу се хоће да поморе,
Злаћенима да пободу ножи,

А незнаду на коме је царство.
Ту је цар Лазар пречестио војску пред бојем косовским.

Кад кнез Лазар причешћава,
војску,
Код прекрасне Самодреже

цркве,
Три недеље 80. калуђера.

Сва се српска причестила војска
Најпослије 3. војводе бојне:
Једно јесте Милошу војвода,

А друго је Косанчић Иване,
А треће је Топлица Милане."

Самодржа, а не Самодрежа, зове се ово место, а пређе црква с тога: што речица Самодржа противе испод оне литице, на којој је била црква. Сад је на том месту, где је био св. олтар, камен воденички; јер је ова литица пробијена на којој је стајао олтар од цркве, те је витло право сашло у корито реке. Цркву је ову, као и скоро све остале у околини овој још Бајазит, по битци косовској разорио, а проклети Јашар паша урвине њене утаманио и воденицу на месту цркве подигао. Од тесаног њеног, као и многих других цркава и манастира, камена правио је мостове, помосте, — калдрме — водецице, куле и остале насиљничке грађевине, које су се све одма, по подизању и рушиле; јер су биле насиљнички одузете од светиња и богомоља. 6. Добролучка речица, извире такође из Копаоника, а имено огранка његова Соколице па се ниже свињарског хана улива у Ситницу.

Од западне стране, почев од сјевера па идући југу, обливају Косово: 7. Митровица речица, ова извире из Девичких планина а ниже Митровице улива се у Баранску — Ибар — реку. 8 Свињарка такође извире из Девич планине, а улива се у Ситницу ниже Свињарског хана; 9. Невољачка река, 10. Строец извире у Чичавици, а улива се у Ситницу више села Биволька, 11. Дреница извире из планине Дренице, близу села Црнольева и противе око Голеша са 3. стране; тече још између Грабовца и Чичавице планине и 2. часа Косовом; те се, више враголиског моста улива у Ситницу; 12 Црнолејка извире из планине тог имена, а улива се у блато — језерце — Рабовачко; 13; Сливовка извире из Црнолејке, а улива се у поменуто блато. 14. Неродимка извире из планине Језерца и Неродимке више града Неродимља; тече кроз сред Неродимља и код Фатића ар: села раздваја се у два крака. Први крак противе кроз Сазлиско блато а улива се такође у поменуто Рабовачко блато. Други крак јужно код Качаника улива се у Лепенац.

Од туда се види: да је ова страна Косова најузвишенија кад се воде од једне и исте реке деле; те једне уливају у Црно, а друге Егејско море. Као што је речено Љубетјен је увек покрiven снегом, а на самом вршку је језеро, коме иду свештеници из тетов. и окол. нах. у сушне године, свет водицу да буде киша и тд. а тако и на ово Блато и Неродимку. Потурице и Срби сваког Ђурђевадне колуја јаганце а о св. Илији колуј по 4. овна и кров пуштају у језера. Вода из овог језера кроз планине пролази и излази чак више Призрена; те се улива у Јадранско море. Кад се што баџи уњ, оно то изнесе на спрам Призрена. Тако се прича за сирочад неку, брата и сестру, да је се брат погодио код неког призренског трговца да му овце чува, а са сестром уговорио: да ће јој слати по љубетенском језеру сваке недеље по једну овцу за храну. То и учини, и баџајући у поменуто језеро сваке недеље по овцу оному је те овце сестри износило у Јабланцу виши Призрена. Трговац, дознавши за то отера свог овчара. Одтуда је пословица: љубетенског језера овца, кад за кога каже да краде, и Рабовичког и Сазлиског кад што пропадне без трага и гласа.

— Све ове реке теку од запада истоку. 15. Лепенац извире из Шаре планине, противе кроз Сирнићски предео, а више Скопља улива се у Вардар. Главни ток Неродимке улива се у њега са 16 Гатском реком и још 6. мањих речица 17. Каменоглавска река извире из Карадага, а улива се више Качаника у Неродимку. 18. Од истока западу теку, и у Ситницу уливају се, почев од југа па, идући доле сјеверу: 19. Сазлија, која са Неродимком гради Сазлиско језерце 2 часа дуго, а 1 час широко и са још другим Рабавачко 1 1/2 часа дуго а 2 1/2 часа широко. 20 Гадимка извире на Жеговици пл:, а улива се у Рабовачко језерце; 21. Жеговац извире из поменуте планине, а стаче се у Ситницу више Глоговица, 22 Јањевац извире у Вељетену, противе крај Липљана код ког се и улива у Ситницу 23. Градчаница. извире из Новобрдских планина улива се више села Добријева у Ситницу.

У Градчаницу се улива Сутјека река, на којој имају развалине од три старе-српске кузнице, у коима су се ковали новци. Кузнице су ове биле за 1 час пред изливом њеним и све са стране Вељетена пл: или леве њене стране. 24. Приштевац извире из Бутовца, а тако исто 25 и Брњичка или Бутовка речица. Око 30. које речица, а које поточића са поменута два језерца, или блати, као што их овде зову, квасе клето Косово: те га тиме чине одвећ плодним, скоро вавек зеленим и правим европским земљиштем.

Оно је било врло важно по своме положају и то стратегијском у Србији, или место, за војну у стара и најстарија времена. По положају оно је лежало, а и сада скоро лежи у срцу, или средина праве Србије и срп: земаља. Тако од средине Косова па на југ до Прилепа има 33. до Битоља и Орида по 40. Котора 40. Ихтимана на Балкану 40. утока Искра у Дунав и границе бугарске 48. до Саве и Дунава, 40. до границе Србије на Балкану спрам Тракије — Рашке старе дан Илице — 50; до Радовића 40. до Штипа 36. до Бање и Разлога 40. Поменуту му стару стратегијску важност сведоче по свима околним планинама и огранцима ових развалине градова.

Тако су на сјеверу, с леве стране Баранскe реке — Ибра — 1. Звечан, с десне Соколица и 3. Вучитрн. Са западне стране на Чичавици 4. Стрелац и 5 Градина; на Грабовцу: 6. Госпођин град на Дреници: 7 Милоша Обличића град, а огранци Чичавице допирући до Ситнице између Бивољака и Кузмина зову се 8 Милоша Обилића врата, где се виде трагови од развалина, на Језерцу пл: 9. Јелеч. На Неродимљ: пл: 10 Неродимље или старо Родимље. 11. Качаник и 12. Чечан развалине града у малом Колашану од Митровице западно, а над селом Чечево такозваним.

Од истока: 13 Бутавац, 14 Вељетјен, 15. Жеговац 10. Градац, а даље Новобрдо, Морава, Градац и т.д. Осим ових 18 градића, данас су на њему још ове паланке: 1 Митровица, 2. Вучитрн, 3. Приштина. 4. Јањево, и 5 Качаник. Качаник је садања једна мала паланчица арнаутска, а пре 70 година чиста српска са своих 130 кућа, које са сваким даном све више и више опадају и пропадају. Становници су му до тога доведени, да по кои велики бег, у урвинама каквог бившег хана, помало механише и на тај начин, кад већ неможе с пушком, глоби пролазећу мало богатију светину. Качаник овај лежи југо-западно на дну Косова поља а њега је подигао старина Новак са сином Грујицом, братом Дели Радивојем и синовцем, а по некима сином Татомиром.

Да је одиста ово новији Кочаник сведочи село са развалинама градића, тако звано сада "Стари Кочаник;" преко планине Црне Горе — Карадага, — а и Качаника. Кроз овај Стари Качаник, причају да је ишао стари српски пут, а не низ Лепенац крај овога новог Качаника, или града — Кале — Старина Новака. Прича се, да је од Скопља један део Муратове војске прошао први пут овуда уз Лепенац, па од то доба туда се и иде; али је то невероватно. Као што смо рекли, овај је Качаник основао Старина Новак, наш тако звани први хајдук, и у њему је тек 1611 год. савршено угашена слобода Српска. Причају, да је Старина Новак био из ове околине, а дели Радивоје од Тетова. Због њиховог страшног јунаштва, а нарочито Дели Радивојевог, Турци су, пошто су већ сасвим утаманили устанке српске у Правој Србији, прозвали Тетово "Калканели" што ће рећи од великог јунаштва прејуначна па већ и луда крв или порекло. Осим овог значи још и такво јунаштво, које голим пресима разбија оклопе на тур: јунацима и зидине око градова. И једно и друго турски значи поменути "Калканели". Такве су убоице били наши славни Тетовци и околни по Шарпланини Срби.

Пошто је око 1511. год., а по некима 1611., сасвим пропала, српска моћ, овде се угнезди у Качанику некаква потурица Муса Кесеција, која је млога чуда чинила. Прича се: да је Татомир у борби, са овим уљезом Мусом Кесецијом, истина убио га и надвладао; али од његове силне војске погинуо са својима. Муса је, по свој прилици био освојио Качаник, па га Татомир, или који његов потомак, од овога отимао и повраћао. Сад још стоји једна караула из које, као гладне хијене, извлаче се и нападају на путнике грабљиви разбојници под именом заптија — жандара — и прегледања попутница — пасона. — Осим ове разбојничке куле, или боље хијенске у урвинама јазбине, има и тако звани кадилук или тобожњи српски суд, који са целим овим срезом припада скопској нахији. С друге стране прекрасног и Престуденог Лепенца још се и данас познају трагови од урвина огромне српске цркве, са огромним старим-српским, већ скоро утамањеним, гробљем. Даље од црквина и гробља познају се трагови од развалина неке повеће паланке и њених кућа. На 400 хвата одавде идући Скопљу стои и дан: данашњи полуразорена мала турска тећи — текија — у којој је гроб турског свеца којег именују: "Муса".

Једни причају да је ово гроб Мусе сина Бајазитова, други Мусе Кесеције, а трећи и то прави Турци и већина њих: да је то гроб оног паше турског, који је овуда први пут, по налогу Муратову, провео мали део његове војске на Косово. Ово је веле заповедник оних 20.000 Черкеза који гнаше побеђене Србе и уватише жива кнеза Лазара, с тога хоће овај гроб да зову и: "Черкез пашин" или паше Черкеза. Што је тај паша овде сахрањен види се из приче, коју у главном наводимо: Пролазећи

овуда допадне му се ово место и рекне своима: "Ако погинем у овом боју, да ме овде сахраните." Пошто погине на Косову, оставша му војска, одиста овде га и погребе. У Турака је овај гроб и дан данашњи "шешита" т.ј. светитељ и сви они кои се поклоне муратовим цревима на Косову, поклоне се и овоме овде.

Али сада раз: град Новаков; породица и потомци његови, који су овде живели до пре 100 год. и тек тада одавде изтерани; разорене цркве, и баш спрам овог гроба и над њим теће или текија, оставше огромне урвине и развалине од огромног здања, само још две собе новакове издубљене у риду и литици, у коима се још српски живопис по где где види; као и разорене 3. цркве и све остало сведоче: да је овде погребен, по свој прилици, Старина Новак, или ко од његове породице. Ово нека се неучини никоме чудноватим што би Турци поштовали за свеца свог диндушмана, јер скоро сви садањи тако звани турски свеци и нису ништа друго: до стари српски, који потурице примивше на силу мухамеданство и у овоме поштоваху и уважаваху, а деца и потомци њихови и познајући за то узимају ове свеце као своје и из своје вере.

Нама је за сад свеједно био тај гроб поменутог паше Черкеског, још од Косова, или Старине Новака, или и кога члана од доцније његове породице, кад другчије није и кад није у нашим рукама; али свакојако верујемо и држимо, са свима нашим: да је баш одиста, ако не Новаков, за чијег га тврде, а оно бар његовог ког потомка. Осим поменутих соба издубљене су у литицама и огромне коњушаре у коима су коњи Новакови били. Неки све ово погрешно и без икаквих основа, преписују, што смо за Новака казали, Краљевићу Марку. Кои овако држе, а мало их је, они тај гроб зову: гроб Мусе Кесеције, којег је Марко распорио. Да би поткрепили своје наводе позивају се на једну смокву, која сваке године из жила својих изтерује, а она је веле постала овако: Муса ненадајући се Марку, ишао је из Скопља рано на коњу и јео смокве, које је особито волео, Марко га нападне, разпори и како се смокве нису биле још свариле у stomaku, кад из овог изпадну, упадну у ону јamu у којој је Марко од удараца мусиног пропао био до колена у земљу, и из ове изникну.

Али се све ово неможе однети на Марка, као и причање: да је из овог града Марко убио на Косову Арапина и опростио српски косовски народ тешке свадбарине. Све то није учинио Марко, — као што нису и све урвине и развалине од оволовиких овде и у свима срп. зем: градова дело руку тако зване "Проклете Јерине" — но они борци народа српског, кои поникоше у срцу и језгри Србије праве, као и бивша краљевина и царевина српска; кои поникоше прво на Шар планини и њеним огранцима од Горње и Доње Дебрце охридске нах — 5. часа од Орида сјеверу — па све Шаром до Виточа планине и његових окрајака, и које Турци називаху хајдуцима с тога: што немадоше свога владаоца, свога краља и цара; по само народом месним срп: изабраног вођу и преставника, главара, целог тог појединог устанка и покрета народњег у борби противу дивљих и азиских разбојника и пустахија.

Што се тиче самог Краљевића Марка, њега треба двоити у Марка сина краља Вукашина, дакле правог и историског, управо краља Марка сина проклетог Вукашина краља, и Кр: Марка српског, или народњег у песмама народним, који је у свом имену оличио тад. срп: народ и његово стање. Тако је исто и тако зvana Проклете Јерина сама измишљотина, у којој је оличено тадање стање народа срп: Од ове ваља разликовати другу историску и праву Јерину, жену Деспота Ђурђа Бранковића, поштену и честиту, благу и добру душу, која за целог свог века, о свом трошку једва подиже само једно једино наше Сmederevo. Да су све то били народни покрети и борбе противу Турака, а не хајдуци и одметници, као што Турци зову и као што у песмама певамо сведочи град Качаник, Градац дубарски, градић бив: Тетовски и т.д. А да су власти турске сваку борбу народа српског, од Косова па до данас, звали само хајдуклуком сведочи: Кочина краина, Карађорђева, Милошева и тисућама других, о коима се и зна и незна, па и све црногорске, које су у њих само хајдучке четице; те их тако и наш народ прозва.

— Истоку од оног Качаника идући моравском пределу за 2 часа хода на огранку планине Качаника, стои и данас село тако звано Каменаглава, у ком је до 80 кућа. Све су ове куће до пре 30 и неколико год. или до доба Јашар-пашићног, биле српске римокатоличке и говориле су само српски и т.д. али због тешког насиља и упропашћења 100. кућа, све се изтурчише, а данас им младеж говори само арнаутски, а ови се сви зову не Србима, но Арнаутима. Ето одкуда су и како постали толики

Арнаути у Правој Србији. Стари је и прави Качаник за 1 1/2 час места даље од овог новог. На Косову је и његовим окрајцима ових 102. села приштиске нахије: 1. Коиловица 6. к. с. а до Јашара 50. с. 2. Маковац 2. с. 13. п.; а до Јашара 60. с. 3. Бутовац 6. с. до Јашара 65.

На врху су планине Бутовца развалине града тако званог Бутовца, кои је мањији од звечанског и Приштинског; одма мало ниже ових лежи поменуто село Бутовац са своих 6 сп: кућа. Село је врло мало и незнатно по броју кућа; али по снази и јунаштву своих малих бројем становника, најзнатније је и чувеније не само у цеој приштинској, но и у околним нахијама. Од селцета овог, или боље рећи ових шест не кућица, но избица и колебица, зазиру не само потурице, Турци и Шкипи мухамеданци, него и сами Черкези. Два случаја да наведемо, кои су се пре неколико година дододили и кои ће разсветлiti и показати наведено. Није давна било, кад су се нешто препоречкали спахија овог села и његов роб укућанин ове једне чемерне и тужне избице. Спахија је, као приштинац, бесан и набусит пре 2. године напао био нешто на свог чивчију, — како се овде зове, или роба, као што ми кажемо — али овај, по обичају и нарави бутовачкој, ни пет ни шест, но гори у хайдуке. С њиме су пошла и два друга његова, два верна побратима.

Турска власт одма ту ствар узме као побуну целог краја и погна своју војску од 360. душа на три верна друга, а остале млоге чете разтури до цеој околини. Војска опколи место где су се три побратима находила и почну већ на оне и насртати. Главни, по турском држању побуњеник, угледа међу војском и свог господара, па рекне, друговима: "Браћо моја и мили побратими! Зашто сва троица да гинемо кад је овде мој крвопија? То неће и неможе бити; него ви чекајте мене овде, а ја ћу сам отићи до мог господара. Кад дођем дому, ако ми што црвено у устима видите, а ви јуришајте на крвопије, а ако ништа невидите, а ви се сакрите од њих или бегајте, да узалуд не гинете". Дружина га цела и словом од два цела побратима, саслуша и он оде међу Турке. Господар светећи му се рекне: "Е бре синак бре! видиш да сам те ухватио бре?" Овај му је се ћутећи приближавао све ближе, и ближе, а ага све бешњи биваше. Није много времена прошло, а побуњеник, и хайдук, по турском мишљењу . . . у сред 360 војника разпори свога господара у један мах ножем, извади му џигерице, метне у зубе и учини јуриш кроз ову силу и мложину турску! Другови му, кад то виде, навале озго на Турке, кои изненађени овим и оваквим поступком. разпрште се по планини куд кои, а бутовчани се спасу.

Пре 8. године, по старом српском обичају, родитељи једне девојке бутовачке обећају је просиоцима неког момка, кои јој се не допадаше. Девојка кад то виде, да је родитељи дадоше преко њене воље, подвије косе, обуче мушки одело, узме две запојаснице и дугу; па се одвргне по свету у скитњу. Родитељи, па и нико, ни су смели ићи у потеру за њом; јер би она свакога убила. Она је тако ходала и шетала све дотле, докле није нашла према себи прилику. Кад је ову нашла, тада је одвргла оружје, свукла мушки, а обукла женске дреје и венчала се за онога кој је по вољи и коме је у вољи. Овакви јунаци, а нарочито јунакиње милиониле се да бог да у нашем народу!

4. Софалија 5. с. до Јашара 50. с. 5. Златаре 15. с. 5. п. до Јашара 80. с. 6. Новосело 6. с. 15. ар; до Јашара 45. с. 7. Мотичан 10 с. до Јашара 90 8. и 9. Г. и Д. Брњица 21. с. до Јашара 100 У Г. и Д. Брњици, које леже за 1. час сјевероисточно од Приштине, сада има једва 81 кућу, а до Татара неких, кои починише огромна свирепства у овим крајевима одма после сеобе патријара нашег Арсенија III, беше у ова оба села 1700. кућа све same задруге. Од косовског разбоишта па све до 1696 год. дакле за пуних 306 година ова садања два села, а тадање једно, ни су се била сасвим покорила Турсцима.

Али кад је тursки Султан скупио био у своју војску преко 300.000. све самих некаквих Татара, па да би још више ослабио Србе и и утаманио, сам је са свом својом влашћу и подстакао и ишао на руку патриарху Арсенију III: да се са главним људима из свију српских земаља изсели у Аустрију, а само просту светину да несме водити, и пошто се Арсеније изсели; он онда навали са овим своим неким Татарима, осим војске од своих Турака, кроз све српске земље, да сву простоту српску истурчи. Што је се истурчило истурчило, а што није хтело све је од 12 па до 60. године подвргнуто од тих Татара под њихну криву, али оштру татарску сабљу. Одлука ова почне се вршити и над Брњичанима; али су се они, са околном браћом, борили противу Турака пуних 6 година, док се нису под неодоливом силом страшно и ужасно саломили.

Саломи их ова ужасна сила, не обичном силом и јачином телесном, но својом умном турском лукавштином и подлошћу. Старешине брњич. после шестогодишње борбе преваре се и на ласкања турска: да преговарају о миру, оду Турцима под вером: да им ништа бити неће, и да престаје борба. Турци их, по свом обичају, похватају и побију, а у исти мах на одмарашуће се у селу и околини нападну; те тако ужасно изсеку и изкасане: да је од 1700 само брњичких кућа остало нејачи за 7 кућа, а остало је све утамањено. Од Брњице до Приштине за добар час хода, и с једне и друге стране пута, бораху се са најужаснијим мукама живи набијени на коле српски браноци и српске узданице. Говоре, да је тада, на самом колу умрло у најтежијим мукама, преко 2000. мученика. Турци још данашњег дана ова два сеоца називају: "асија" што значи непокорни.

10. Дреновац 8. ар: до Јашара 50. сп: 11. Пруговац 8. ар: до Јашара 30. с. 12. Бакшија 16. 1/2 с. ар: до Јашара 20. сп. 13. Расково 8. с. 7. пот. до Јашара 50. Срба. Ово је се село у старо доба звало Трновац, а кад је баба Милена — народ вели шокица т.ј. српкиња римске вере, коју сваки дан на Синан пашинији у Призрену и осталим цамијама овуда, а нарочито у вече петкова спомињу, — казала: како ће са уваћена Милоша Обилића оклоп свући и разковати, па Турци то и учинили; Трновац прозове се Расков, што је у њему раскован оклоп на Обилићу.

Мало ниже овог села, а при Лабу, стои и данас подигнут од Турака овој баба Милеви надгробни споменик. За ово добро Турцима њу је уморио Обилић овако: пошто су га ухватили Турци и баба им казала: да је у оклопу, да се не може другчије убити, док се овај са њега не свуче и т.д. Милош последњом снагом јурне напред, шчепа бабу зубима за нос, овај јој баш до очију из главе изчува; те од тога она и умре, а ово село и мост, где је се све то догодило као и месност прозове се: "Бабиннос." Гроб јој је са надгробним спомеником, који су још на Косову Турци под Бајазитом подигли, више Бабиног Моста — ћуприје, а не села, — а ниже села Раскова, баш скоро при самом Лабу. Он се и данас зове "Баба Миљеце, — шокиџе — гроб!"

Даље мало идући Приштини иза села Мазгита и споменика газиместанског стои тулбе Муратово и од овог идући Приштини "Газиместан, на ком је био сахрањен кнез Лазар, Бошко Југовић и млоги српски и турски павши на Косову знатнији јунаци. Овако Срби и Арнаути са потурицама причају, а прави Турци веле: да је Милош бабу домамио себи говорећи јој да јој хоће на ухо да пришапље и каже своју оставу. Баба га је добро познавала, полакоми се на новац, дође му и он јој у место шапутања одкине и изчува зубима из главе нос. Због овога сада Срби зову село преко Лаба "Бабиннос," а Турци "Бабинмост."

14. Азизија Черкеско село од 200 и више к., 15. Племетина 80. с. а до Јашара 150. с. 17. Глободерица 20. с. и 2. п. до Јашара 80. с. 18. Крушевац 15. с. до Јашара 35. 19. Накарад 5. с. до Јашара 120. 20. Брест 20. с. до Јашара 45. 21. Угљаре 20. с. до Јашара 73. 22. Добријево 18. с. до Јашара 38. 23. Преходце 25. сп. до Јашара 30. 24. Чагљавица 80. с. до Јашара 230. 25. Черкезско село 180 и више к. 26. Лапљесело 30. до Јашара 56 с. 27. Авалипоток преко 100. Черкеск. к.. 28. Градчаница 40. с. до Јашара 260. 29. Сушица 15. с. и 2. п. до Јашара 40. с. 30. Ливађе 25. с. до Јаш: 56 31. Г. Гуштерица и 32. Д. Гуштерица 70. с. до Јаш: 280. 33. Коњух 20. сп. до Јаш: 48. 34. Липљан 38. сп. к. до Јашара 500. варошица.

Овде је била прва епискупија, па у Грачаници, из ове пренета у Јањево, из овог у Приштину, из ове у Новобрдо, из овога у Мораву и тако продала. Липљан, до пропasti српске на Косову паланка, а од Косова урвина и село, јер га још Бајазет разори, — удаљен је од Кочаника 7. од Звечана 9. од Приштине 3., а од Неродимља 4. часа хода. Лежу тако рећи у најлепшој равници косовској, која даје најбољу и најпитомију траву, од свију трава косовских.

На крају овог сеоца, које је у самим урвинама, а са јужне стране, још стои прастара срп: црква, храм Ваведења. Ова је старија од Грачаничке и ради ње је Бог, преко оног момчета, учинио чуда за време Јашар паше, о којем се говори код Грачанице. Неколико од ове прастаре цркве, којој је, веле, више од 900 година, а готово на сред села, стои прекрасан тако исто прастари, и од доба цркве бунар, који се никако нечисти, а и не квари. Воду су му довели српски владаоци, веле, још пре Неманића, из неког планинског извора, који овуда кроз земљу противче; те с тога често захватају из бунара букова лишћа, којега нема за 6 часова даљине одавде. Осим ове две стварилице и ствари

Липљанске као места епископије основане св. Савом и града отетим његовим оцем од насиљника Грка, — за нас су користније ове две ствари и ако поготову још тужније и јадније и од сад: Липљана.

Прва је од њих та: што је се у данашњој породици Воинчића до данашњег дана сачувала крв Воиновића, кои у време наши краљева и царева беху тако силни: да се и сами краљеви и цареви наши са њима пријатељише и сурођаваше. Доказ о томе до скора је се чувао, а он је се састојао у томе: што је се у овој породици, до пре неколико година, као највећи аманет, чувала читуљу Воиновића; још неке старине, са једним пуним сандуком копаља, стрела и огромац зелени мач старога Воина, на коме је веле и натпис био, који је казивао име војводе и господара старог Воина.

Ово је се све чувало до 1810. год: Од те године, пошто је ова породицама, арањем, отимањем, мучењем, нарочитим глобљењем и т.д. од стране турске власти и Турака дошла до крајњег разтројства и последњег пада; сво је ово оружје и сва ова старина мало, по мало, изпродавана, а само је био остао мач старога Воина. А на велику нашу и општу, за изображене људе, жалости и несрећу, пре 8. година и тај је мач, којег су сви сељани виђали а који је се непрестано по тавану повлачио — прекован у раоник, и тако у тамањен и последњи знак Воиновића старине, чије је дворе у Липљану још Бајазет био разорио, као што каже тадањи летописац. Да л' је тај мач одиста био прастарог Воина, или његових потомака 3. брата: Вукашина, Петрашина и Милоша; или је можда ових потомака и т.д. ствар је остала нерешена? А да су дан: Воинчића одиста од тих Воиновића цео народ прича, а утамањене ствари, као и трајућа читуља још и данашњег дана потпупо сведоче.

Друга, је старина у једној породици, која вуче своје порекло од Дели Радивоја, Старине Новака, Грујице и Татомира. Она има, из тога доба, и читуљу, коју као највећу светињу храни. Од исте породице и данас у једном .... месту има и свештеник један коме је и Новаковић, а по оцу Стаменков, сада Стаменковић, презиме. Од овог имамо и неколико лепих народних песама. Изван села, а код ситничког моста, налази се још данашњег дана прекрасан из доба царевине српске, "Сињак или Тишина" у коме се преко целог лета хвата најбоља и вкуснија риба.

Још је једна, знатност, о којој вам најрадије сви Липљанци причају, као о догађају савршено неподлеажећем никаквој сумњи. Ствар је врло занимљива, а нарочито односећи се прекрасном само српског народа обичају слави, или ономе: "Ко крсно име слави, томе и помаже". Беше то 25. Октобра 1849. год. и то у вече св: Димитрије, којег један Липљанац слављаше. Као што је ред и обичај, домаћин је дозвао баш на вечеру госте у вече свога светог; али не лези ђаволе, пре ових, рупе му неке аге са својим слугама и розквартире се на сред кујне свечареве. Аге простру у кујни своја сецадета и настане се слободније и безбрежније, но у својој сопственој кући. Узовници су већ почели били долазити, ама их домаћин није могао дочекати, па шта више ни пресрести како треба. Он је морао само аге дворити а о гостима није смео и могао ништа ни помишљати. Узовници незнјајући беду и невољу домаћинову, одпочну непрестано долазити. Домаћин је морао напослетку изаћи из куће и сваком казати: "Идите ми драга браћо и добри пријатељи! Ја сам вас истину помиловао позвати; али ми је велика беда и невоља у кући, којој кад св. Димитрије неће, и вальда неможе, ништа да учии, немогу ни ја?"

Пошто су аге појеле све цицваре, коњи одморили се, нахранили се зоби, слуге турске одведу своје и својих ага коње горепоменутом бунару да напоје; а кад тамо .... човек на коњу, са копљем, престрави слуге, а коње преплашене разагна којекуда! Слуге нису могле никако видети куд одоше њихови и њихове господе коњи, те у страху долете и јаве агама све шта је се збило. Аге оспу срч на домаћина говорећи му: да је све његово масло, да је он подговорио неког Липљанца да тако учини са њиховим коњима и т.д. Бадава је се спромах извињавао и свакојако их преклињао наводећи: да није ни помислио, а ни могао то учинити; јер није знао да ће они доћи, није ни излазио никуда од кад су му дошли и т.д. Све то беше узлуд и сирома домаћин морао је сву ноћ престајати везан док су се аге, са слугама својим, частиле, спавале, и како су хтели башариле. После свега овог слуге рекну агама: да ће познати оног које уплашио коње.

Аге дигну сво село исту ноћ да им траже коње; али коња неби нигде ни од корова. Заповеде за тим да се сутра рано сви мушки становници тог села од 16. па докле их има у животу на више година, дођу са своим коњима; е да, би слуге познале оног неваљалца који уплаши и разтера коње спахијине. Липљански становници од 16. па на више свију година и узраста дођу сутра дан са своим

коњима; али не беше ту онога, кои је разтерао коње ага и њихових делија. Кад то виде аге наљуте се још већма не само на домаћина но и на сво село. Јадни Липљанци, у тузи и невољи, досете се и рекну агама и делијама: "Е ако је човек на коњу са копљем у руци, ми аге наше, копаља немамо, а готово и незнамо што су, ви то добро знате, — аге одobre ово — па онда, ако није кои Турчин то учинио, — делије ага пресеку речи и рекну: не, не, не — влах је!" — онда јо то морао бити . . . св. Димитрије!"

Сиромаси липљанци, поведу и слуге и аге у цркву да виде св. Димитрију на коњу; па ако још он небуде учинио поменуто чудо, они одоше сви, са целим селом... у прогонство можда чак у Азију и то кад им изсеку и поробе све што је лепших жена и деце, и отму и разгребе оно мало вајне и чмерне сиротињице и убожства! Од бунара па до цркве сво је село ишло гологлаво и молило се Богу и св. Димитрији, да их спасе од ове беде и невоље. Као побијени идући тако дођу до цркве и онако сви уђу у ову; па кад слуге и делије агине опазе живописаног св. Димитрија на коњу, они се бегајући напоље, продеру . . . "Ово је, ово тај што је синоћ коње поплашио и разтерао!" Аге приморију своје делије, да још једном уђу у цркву и оне то исто потврде. Липљанци благодаре Богу и св. Димитрији, што их је тако спасао, а аге видећи то чудо рекну домаћину: "Море Влаше! кад те тај твој светац Димитрије помаже, и кад је он наше коње разтерао, онда нека ти је просто што је то учинио само моли му се да нам коње поврати; јер ћемо иначе опет учинити оно што смо намислили". Сиромах домаћин, са целим селом, знао је шта Турци хоће, па су се сви молили Богу и св. Димитрији.

Напослетку домаћину прекипи, па рекне: "Вала аге, ако је св. Димитрије, којега славим, још свети, и ако је код правог Бога, он ће ме и сво село спасти и од ове беде; те ће вам коњи доћи, а ако није чините што сте наумили." Ово потврди сво село и аге уплашене од оваквог оштра израза, а и сумњајући се млого и о томе: да одиста није у ово дело помешан св. Димитрије, преселе се у другу кућу, која није славила св. Димитрију. Цео дан Турци су преседили у Липљану недајући да и један свечар слави своје крсно име, а зато су и дошли били да укину славу. Већ је и ноћ наступила била, а Турцима још нема коња и ако су њихове делије са Липљанцима тражили их цео дан тако рећи и под трном и каменом. У исти час, кад су коњи прошле ноћи били разтерани од бунара оног, опет дојуре исти коњи од некуда онако исто преплашени фркајући на иос и престрављено хразајући.

Али коњи недођу првом домаћину и свечару, него оном новом код ког су Турци били, и у својој престрављености недочекају да им се вратнице отворе; но онако прескоче преко ограде, што Турке страшно изненади. Целом се селу, које је било пало ницом на земљу, и делиама ага, учини, да коње јури св. Димитрије! Сви то потврде викајући гласно, и аге видевши и то чудо, обдаре у страшној трзавици цркву св. Димитрије, и тај час оду из села. Тако се Липљан спасе од коначне пропasti; јер су Турци тражили повода само да га свог искасане. Повод би им био у томе: што су дошли с намером да забране славе, при чему би се родио заплет, из ког би Турци изашли као прави господари целог Липљана, а Липљанаца Срба неби било више на овој божијој земљи. Све ово још и дан: дан: и сами Турци признају. 25. Суводол 2. с. 18 п. до Јашара 60 сп. 36. Скулањово 25. с. до Јаш 150. 37 Батуси 30 с. до Јаш 100.

Ово село лежи баш при самој Ситници од Липљана 1. час сјеверу, од Приштине 3 1/2 часа југозападу а од Грачанице скоро сасвим западу 24, часа. Оно је на помињатом најширем месту Косова поља, на коме је 15 Јуна 1389 год. пропало царство српско. Од њега је поменутог дана и године оних 20.000 одморних Черкеза, дошавши од села Бабуша изненадно напало са 80.000 Арапа и 12.000 потурица Силног Влаха Алије са Голеша, на кнеза Лазара и његову рањаву и уморну војску. Они су напали са леђа од Ситнице на нашу војску а тако рећи утаманили је. То су учинили вијугајући се по малим придолицама и дољачама косовским. Турци још и данас уважавају, поштују и унеколико светкују ово месташице, а Срби га куну и проклињу. Знатно је овде још и то што се код овог села налази онај бели камен, о ком се у народ. косовским песмама спомиње.

Камен је овај бео, округао, над земљом висок 7. стопа, а дебео је у пречнику око 3. стопе. Познаје се да је сав био исписан, а свет мисли: да је он означавао међу разним деловима земље појединих господара им. Прича се да је оваквог камења, у старини, по Косову млого било и да је сво служило само за међе, а не за шта друго. Све што је, од овога утамањено, као што су овуда утамањене и све остале старине, утаманили су само Турци употребљујући све на разне своје

грађевине које им бадава ради раја, а не ко други. Камен је овај сада накривљен на једну страну, јер су испод и око, њега тражили новце неке. Што је се до данас задржао, код све и сва утамањујуће силе, то баш и јесте дивно и велико чудо, које се може само тим протумачити: што су Турци добили битку косовску но од Србима спрам њега, оном војском, која је овде одморна и изненада долетела.

38. Лепиња 20. с. до Јаш: 85. 39. Черкеско село има преко 200. к, 40. Радево 15. с. до Јаш..70. 41, Слатиње 14 1/2 п. ар.до Јашара 30.с. 42. Ариљача 15 1/2 п. а.до Јаш: 80.с. 43.Помазетин 20. ар. до Јаш. 20. с. и 30. п. 44. Руица 18. ср. до Јаш: 40. 45. Чучуљага.20. ар. до Јаш - 50 1/2 с. п. 46. Краиште 15. с. 10. п. до Јаш: 50. с. 47. Рибаре 8. с. 30. п. до Јаш: 150 с. 48. Мужићани 4. с. 10. а. до Јаш: 48. ср. 49. Црнољево 10. с. 20. а. до Јаш: 150 с. 50. Штиља 12. с. 25 1/2; а. п. до Јаш: 100 1/2 с. п. 51. Кошаре 30. а до Јаш: 75.с.

Овде су биле ливаде и ергеле срп: краљева од лозе Неманића. Прекрасна равница око свог села, од своих 600 дана орања зове се "Краљева ливада.". Пре овде неје било села, но само ливаде краљевске са кошарама са коих је тако и прозвано.

52. Воиновце 15. с. и 16. а. до Јаш: 50 1/2, с. а. 53. Топличан 15. с. и 6. п. а до Јашара 50. с. 54. Черкеско село са преко 180. к. 55. Смолуша 8.с. 18. а до Јаш: 60 1/2, с. п. 56. Словиње 2. с. 15. а до Јаш: 50. с. 57. Добротин 35. с. 58. Бандулић 28. а. до Јаш. 50. с. 59. Гумносело 20. а до Јаш: 60. с. 60. Глоговице 6. с. 9. п. до Јаш: 100. с. 61. Робовац 18. с. до Јаш: 30. 62. Бабуш 10 с. до Јаш: 75.

Овде је Мурат оставио оних 20.000 коњаника Черкеза кои су решиди битку. Село је ово готово под самом планином тако званом "Гадимка" Удаљено је 4 часа од Грачанице, 4 од Качаника и 2.од Неродимља. Кад је Мурат на Косово дошао, застао је био у овом селу, са главном својом силом, цео месец дана и нешто више док није одавде покорио и разорио Неродимље, Липљан, Призрен освојио и разорио стари Качаник и још неке градиће у моравском сиринићском и карадачском пределу. А кад је већ и то учинио, кренуо је се даље и захватио оно Косовско поље, које је спрам Грачанице и на ком је закопана српска, царевина, оставивши овде помињатих 20.000 Черкеза коњаника резерве, која је са оних 80.000 такође коњаника Арапа, спрам Грачанице, и решила битку у корист Турака.

Док је се год Мурат бавио ту, за поменути месец дана и више, из тог села једна богата српска породица, приморана, хранила је бесплатно, његову свиту са свим људима и коњима за сво то време. За такву насиљну услугу овој породици Мурат изда ферман у ком јој је поклонио 2000 дана орања најлепше земље на Косову, а за коју, док је год турске царевине; да не даје ни цару харача, ни богу колача. Данашњи потомак те породице, по имену Жива, чува још тај ферман и држи у сопствености сво ово село, а до 1832. год. држала је ова породица још два срп: села на Косову, као своју сопственост. Турци га зову "Жива от Бабушанин". Од тог доба па до данашњег данка обичај је у овој породици, да свакога без разлике вере и народности, дочекују, угосте и почасте по 3 дана бесплатно. С тога у свом дворишту та породица, или садањи њен претставник Жива, има особену гостионичку кућу, са одвојеним двориштем. Самој овој кући веле име више од 300. година.

63. Мираж 12. а. до Јаш: 50. с. 64. Папаз 20. а. до Јаш: 350 с. 65. Гадимља 30 п. до Јаш: 50 ср. 66. Бабљак 20 с. до Јаш: 40. 67. Косин 16. ср. до Јаш: 40. с. 68. Трн 5. с. 10. п. до Јаш: 50 с. 69 Сливово 5. с. 20 п. до Јаш: 45 с. 70. Прелез 11. п. до Јаш: ср. 71. Влашкобара 20. п. и 5. с. до Јаш. 72. ср.

До пропasti српске овде је била велила паланка, у којој су сами седлари, сарачи, самарџије и сви они били, кои су орме коњске нзрађивали, и још данас познају се трагови од бив; ове паланке, кућа, зграда помоста и т.д. Паланку је ову разорио, по битки косовсвој, Бајазет, и издао ферман: да Србин неможе бити ни седлар, ни ормар и ни један рукоделац, оног рукодеља, које израђује оружје и осим припадајуће ствари, а тако исто и остала знатнија рукодеља и т.д. Ова је се наредба до скора код Турака испуњавала.

72. Фатић 25. а. до Јаш: ср. 73. Сазлија више од 100. черкеских к. 74. Некудим 30 1/2 п. а. пре Срба 80.

Некудим је пре била паланка у којој су мањом живили рудари, кои су руде вадили из сиринићских, карадажских, голакских и моравских брда. Цела околиница зове се "Некудимски предео", који је некада морао бити велики захватајући све поменуте пределе. Накудим је оно наше

знатно место, које је по једној хрисовуљи Деспот Ђурађ Бранковић уступио дубровчанима за 1000. дук: ц: год: данка. Ова се хрисовуља и данас чува у једнога; али нам је недаде да је препишемо. Ово је овде оно место које г. Милићевић у једном свом спису погрешно помиње да је у Смедер: нахији данашње кнежевине

75. Варош о којој је казано код Качаника 28. п. пре 100 с. 76. Г. Неродимље 10. п. до Јаш: 200.с. 77. Језерце 125 1/2 п. а. до Јаш: 200 с. 78. Засељак Неродим 15. п. а.

79. Пљесимна или Пљешина 20 1/2 а. но. до Јаш: 160. с: лежи југо-источно за 1, час од Неродимда, на прекрасном и најпријатнијем земљишту, баш на устима при уласку у неродимљске планине. У целом Косову нема не само лепшег места, него и више разноврсног и најблагороднијег воћа, које доводи своје порекло још од српских владаоца. Од овог воћа и село се невиди док се год неуђе у њега. Поред села противче бистра каменита речица Пљешимица, са прекрасном царском рибом, још из доба Неманића. У самом селу и око њега налазе се разорених 6. црква српских, са огромним старим српским гробљима са натписима, које сада њи Арнаути мухамеданци — а до пре 80 година, а нарочито помињатог Јашар паше Цинића бив. Срби — недаду прегледати и натписе снимити,

80. Д. Неродимље има сада само 48. кућа срп: а до преношаја моштију св. Уроша у Аустрију било је преко 1800 кућа. Од то доба број кућа српских непрестано је опадао, докле није у време помињатог Јашар иаше Цинића сведен на овај садади. Пошто Јашар паша утамани неколико десетина , ако не и стотина кућа, у овом српском селу, које се нехтедоше потурчiti; тада се они који се насиљем овога потурише иселише из Д. Неродимља и као потурице населише: 1. у Језерцу 60 к. 2 у Фатићу 20. 3. у Г. Неродимљу 10 и 4 у Засеоку 11.к. Дакле је број самих изсељеника, а тада већ потурица преко 101.кућа, а колики је Јашар пруждро, то бог једини зна. Сви се овв, данас већ зову Арнаутима, осим горњег Неродимља, који су тако још и сада православни. Нема лепшег места у целом Косову од овога на коме је Д. Неродимље. Оно је баш при самом уласку у неродимске планине, које се више уздижу и као господаре над Косовом клетим. Са јужне стране протеже се прекрасан огранак неродимске планине скоро за 2. часа хода, сав обрастао још у време царева српских нарочито засејаном прекрасном буковом, кленовом и јасеновом: шумом.

Са сјеверне стране, истог, а и обраслоа таком истом шумом, брдашцу, стои прастара црква св. Аранђела, задужбина Неманића, но у урвинама, а пред њом је огроман бор још св. Симеуном ту пресађен. Борова никде у околини нема; те једно с тога, а друго и што га је још св. Симеун пресадио, овај се овде поштује, као највећа светиња. Због њега Неродимци и на урвинама св. Аранђела свете водице и остале требе чине. Од ове исте стране, само на другом узвишијем брдашцу као греда каква, обрастлом редком, некада нарочито сејаном и гајеном растовом шумом, стоје урвине цркве св. Богородице, таво зване "Источнице". Само то брдо, или дивна планиница ова, зове се "Језерце," с тога, што је негда на врху његовом било дивно и прекрасно језеро. Са источне стране села, а за пуна 2. часа, простиру се прекрасни најплоднији брежуљци, на коима се виде још троје развалине од бив: св. божијих храмова, међу коима је један св. Николе, задужбина св. Дечанског краља српског.

Од западне стране противче дивна и чудновата, лековита, река Неродимка, стара Родимка, пуна пастрмки и других царевима српским добављеним, веле. чак из Китаја, рибама, које се још и дан данашњи налазе у њој. Речица се ова разликује од свију косовских с тога, што се никада, немрзне; те с тога од њена извора, па до улива код Качаника у Лепенац има више од 120 воденица, које и лети и зими без престанка мељу. Већином су сада скоро све ове воденице Јашар-пашињих синова и наследника, међу овима су најзначније и то: она, која је била српских царева цркве Грачанице, цркве св. Уроша тако звана "Калуђерка св. Уроша". Међу напоменутим воденицима једна је и помињатог Живе од Бабуша, коју је још Мурат поклонио његовом тадањем претку.

Више од једног часа од села идући све уз поменуту реку Неродимку, уздиже се за 1.четвороугони час, такође четвороуголно брдо, највише од свију неродимских брда и планина. На врху његовом био је тавозвани Родимљски град, а од убиства св: краља Дечанског и св: Уроша тако прозван Неродимљски, од којега и данас стоје урвине и развалине. При сјеверном зиду, испод кога вечно жубори Неродимка, или стара Родимка, а у граду био је огроман краљева српских дворац, опкољен јаким и ужасно високим више округлим, но четвороуголним кулама. На јужној страни, и

при јужном зиду, такође је опкољен но у неколико слабијим кулама, бив: српских краљица, дворац. Од кула и зидова око двораца краљевског и између краљевских и краљичиних двораца, био је огроман сад напуњен разним воћем и дрвима.

Цео овај прекрасни четвороугаони брег, са три стране обливају речице и то: са западне и сјеверне Неродимка, а од источне и нешто југоисточне једна мања без имени речица, која се и Мала река зове. Она се са источне стране под самим овим брегом и градом — јер је град колики је и брег — улива у Неродимку, па одатле заједно притичу мимо поменуто село Неродимље. Пред ушћем ове Мало-реке у Неродимку види се огроман зид, који је затварао, у време нужде, воду; те је ова градила огромно језеро за 1. час широко, 3. дуго а неколико десетина хвати дубоко, које је се савијало око целог града и ове планине Неродимља. Планина ова Неродимље, на којој је град, види се да је човечијим рукама овако стесана и дотерана.

Са сјеверне стране од ове планине и града на дивној и прекрасној високоравни дугачкој и широкој од прилике до 40. хвати, стоје и данас урвине монастира св. Богородице, у који су лежале преко 300 година нетљене мошти последњег императора, Срба, Угро Влаха, Маџара, Бугара, Грка, Руса и Срба. Црква је ова била око 14. х. дугачка и 7. широка, без кубета, а на троје преграђена. Ако се може веровати причи дан: Неродимаца, која је по свему и по своју прилици верна и истинита, њу је сазидала мати посл: срп: императора Урош ћарица, и импер: жена Душанова и то на врло брзу руку.

Спрам саме ове цркве, преко речице Неродимке, а уз помињату четвороуголну планину, на којој су развалине града Неродимља, налази се, испод једне огромне и прастаре букве, огроман кладенац, који одатле извире и који се зове "Царевац". У овоме је, веле, цар Урош мртав окупан. Овај кладенац или извор, "Царевац" до данашњег дана је, због што је мртво тело последњег цара и импер: српског у њему окупано, лековит, и лечи од свију болести не само православне, него и мухамеданце и римокатолике. С тога је овде сваки дан огромна светина свију вера и народности. Једни од њих захитају воду и умивају се, други се истом мажу, трећи ране перу, четврти купају и т.д. и свима помаже. Ову светињу су српску, пре неколико година Неродимски Срби мало поправили, а и св. цркву св. Уроша, почели да подижу; ама немају довољно срестава да је подигну. Ваљало би им помоћи, као и другим нашим светињама и другој нашој браћи; па и помозимо браћо за времена, јер доцније може бити да се неће имати коме помагати и ако би се хтело!

Са источне стране од села Неродимља за 1 1/2, час добра хода, а поред Неродимке речице, подиже се један брежуљак, сада сав обрастао ситном шумицом, а некада самим цвећем и благородним воћем. Брег се овај зове "Света Главица" с тога, што је овде проклети Вукашин, код једног извора испод огромног шупљег дрвета, убио св. Уроша. Цео овај брг, као и околина му, био је сад или вртоград Неманића, сав засејан најразличнијим цвећем и најблагороднијим разним воћем.

На врху његовом и данас се познају трагови развалина од тако званог "Увеселителног двораца" Неманића, који је такође био сав зидовима и кулама опкољен. Дворац је овај разорио још Мурат, кад је дошао на Косово и то пре битке, а по битци опет је Бајазет разорио град Неродимље.

Народ српски, свију вера и сада језика о смрти св. Уроша, као и цркви његовој, а нарочито Неродимци, овако прича: "Краљ Вукашин, пошто је лукаво и злоковарно, после смрти Душанове, кривоклетнички обвладао земљама српским уступајући ове своим пријатељима и страним државама, само да би се сам утврдио на царском императорском српском престолу, и пошто је у прилепској нахији поправио дворац св. Симеуна у Чепигову, где је непрестано Уроша под притвором држао, а мајка му је седела у Серезу и тамо владала, — намисли већ једном и свога господара и импер: Уроша смаћи са овог света и сам завладати свом српском државом.

С тога некако превари ћарицу и имп. да из Сереза дође у Призрен и под стражом од своих људи, као тобож пратњом, пошље и цара и импер. Уроша у Призрен, да види српских царева дворове. Он је већ пре тога у целом Призрену, које побио, а које разагнао све оне који су волели правог цара и импер. и који су му као законитом били верни и насељио је тако саме своје људе. Ови су морали пазити да ко недође Урошу и ћарици и импер. матери му, а међу тим око њих су ласкали, као да су рођени за цара и импер. и да ће за њега и умрети. Овако свакидан лагајући Уроша и мајку му они који су их окружавали, лагали су још и друго: да ће скоро доћи у Призрен и сам Вукашин из Прилепа — т.ј. сада разореног града вукашиновог више монастира Зрзе, у ком је и крунисан за

краља, а кои је 5 ч. сјеверозападу од Прилепа,—и да ће ту положити своју власт, а Урош да ће се за цара крунисати. Али је Вукашин, са своима намислио био и већ уговорио да убију светог Уроша. За ово недело одредили су Неродимље и земље око Призрена, а не око Прилепа, зато: да би још боље траг заварали.

Урош никад није био у Неродимљу, на Косову и Паунполу, које је све била сопственост царска и на којем су царске ергеле и разне дивље звериње, становале. Сви су Урошу сладили ова места, а нарочито лов, кои су на њима његови претци чинили и навраћали га да иде тамо пре крунисања. Урош је наваљивао с мајком: да се прво сабере сабор, рад чега је из Чепигова сад. прилеп: нахије, у Призрен и дошао и да се прво крунише, па после да иде у лов. Кад је и ово видео проклети Вукашин са својим друштвом он напише књиге и разашље за сабор, а некако наговори Уроша: да оду у Неродимље до доласка господе на сабор. Урош се превари и пође, а и да није пошао, он би га ма како убио и у самом Призрену. Они дођу у Неродимље и то Урош са свитом пре, а Вукашин после, јер је заостао био, да уреди све што треба за сабор.

Урош је међутим излазио, са оном свитом, у лов и ловио; или га ни један од те свите није могао, или смео, убити. Вукашин дође и онако љутит што Уроша нису убили до његова доласка, позове овога: да иду, у вече св. Првозваног Андреје, једноме Неродимљцу, код којег су и остали цареви српски долазили, а одатде опет да одпочну лов наново. То вече стигну код тог пријатеља, где и предане. Тек први дан, по св. Андреје, а, то је 1. Децембра, пођу, обоица сами самцити заједно у лов, тобож на Пауновопоље. Осталу сву дружину оставе ту да се весели. Вукашин је нарочито, цео тај дан задржавао Уроша у лову и забављао, само да нестигну у Неродимље; те тако доцкан дођу у ове увеселителне или тако зване Летње дворце и ту ноће. Сутра у јутру, а то је било 2. Децембра, пошто се пробуди св. Урош, заиште од Вукашина воде да се умије, а овај му похвали онај извор и кладенац под поменутим дрветом и Урош оде тамо да се умије. Вукашин је полако за њим ишао са бузданом и кад је се св. Урош онако сагнут умивао—удари га Вукашић са траг бузданом у главу и убије, и ту у оно шупље дрво метне, затим узјаше коња и одма оде у Призрен, да разтера са сабора оне, кои су му били противни, а да на овоме задржи своје пријатеље.

Свита бив: у Неродимљу, такође се врати у Призрен други дан, пошто дођу послужитељи из увеселителног двора и кажу како је нестало цара и краља. Вукашић и Урош није нико видео кад су и куд су отишли до једног старца, који је преко у брду чувао овце. Он је видео, кад су обоица изашли из дворца, а видео је и кад је Вукашин сам на коњу отишао. Тај одлазак учини му се подозривим; те одма јави своим пријатељима у селу, оставивши, за неко време, своје стадо. Пријатељи се сгледе, али нико није смео ништа да говори. Вукашин како дође у Призрен, јави царици, мајци Урошевој: да је се вратио тако брзо због сабора и да је оставио Уроша здрава и читава, а ишао је у Неродимље само зато: да престави цара добрим људима, те да га чувају.

Сабор се започне и на њему погину сви они кои нису хтели Вукашина, па и сами патриарси. Вукашин је сабору говорио, да је Урош побегао из земље зато, што неће да је владаоц, а другога до Вукашина нема. Осим овог њему је то дао и сам цар Душан. А ко неверује да Урош неће никако да је цар, јер хоће онако слободно да живи, тај нека га нађе да пита. Његови су људи ово исто говорили које и Вукашин и она свита из Неродимља потврди: да је Урош од њих само зато побегао, што је чуо: да хоће сабор да га зацари. Млоги су говорили, да свему томе неверују и да ваља сам Урош да дође, па, ако одиста неће, онда да дођу његов стриц или браћа му од стрица и т.д, Ове је Вукашић, које побио, а које потровao; те тиме почну подозревати на њега.

Сабор пошље једне, на све стране да траже Уроша а друге да из Грчке доведу његова стрица; али је ове последње које све побио, а које подмитио Вукашин, те су донели лажне књиге: да се неће ни стричеви ни браћа од стрица Урошеви да приме царске круне. Они који су тражили Уроша врате се и кажу једни, да је побегао, а други да им је дао и само неко писмено, како неће да је цар. Млоги су ово држали за истину, а млоги опет знајући лажу Вукашинову нису ни једно ни друго, како за Уроша, тако и за стрица му и браћу од стричева, веровали. Међутим, од оног старца и пријатеља, све се даље и даље и више и више прочује: како је сам Вукашин са Урошем отишао у лов; како су сами ноћили; како су сутра дан изашли, па је се сам Вукашин без Уроша вратио у Призрен. И они, кои су

били са стране Вукашинове, кои су му све лажи веровали сад се згрозе и почпу сумњати, а непрестана убиства и умирања главаша још више се разпросте.

Поштени људи оду царици матери и кажу јој да како сама оде у Неродимље и онако преобучена испипа ондашње људе; еда ли се неће што дознати? Вукашин је и њу не само лагао, него под именом свите држао готово у затвору. Сад се она није могла никако избавити од свите и изаћи из дворца. Напослетку дође глас: да је Вукашин убио Уроша, а овај је неко од покајане оне неродимске свите казао, ког је Вукашин одма убио. Сад цео сабор почне још више сумњати. Царица мати пресвуче се у цросто одело и побегне из дворца бив: у призренском Душановом граду "Вишеграду", а Вукашин нареди потеру за њом. Она пешке и у простом оделу целим путом од 7. часова хода кукајући дође у Неродимље и почне разпитивати, а да је не би познали није улазила у град. Њојзи, држећи да је нека прста жена, кажу све што су знали и она кад разабере: да су Урош и Вукашин сами ноћили у оном дворцу, изјутра устали заједно и изашли, па Вукашин сам отишао у Призрен и т.д. закука тако, даје се сва гора у плач обрнула. Она потрчи право тамо већ непрестано овако кукајући: "О Родимље до сад мене славно, а од сада тужно и жалостно! До сада си ти Родимље било; а од сада црно Неродимље; јер у теби јединца изгуби, кога више никад родит нећу. Ти ми уби мојега јединца, мог јединца, а српскога цара".

Тако кукајући цео је дан неједући и непијући ништа, тражила и лутала по пољу. Она омркне код оног извора и ту ноћи на голој ледини. Сутрадан тако лутајући и тражећи Уроша нађе на оног истог старца чобанина, који је једини видео Уроша и Вукашина и стане га преклињати и молити, а он јој све каже што је знао и видео. Пошто он изприча све што је знао, царица врисне и рекне: "Ту је мој син од проклетог Вукашина погинуо."

Тако је она и тај цео дан тражила Уроша око тога извора; али га немогоше наћи. На последку на њена кукања; "Уроше дико моја, Уроше круно Србије, Уроше украсе Неманића, Уроше јарко сунце српско, Уроше узданицо земље и царевине и т:д: где си сине и царе мој? јави се мајки својој, ако си овде где год ?" и т:д: у једанпут зачује глас: "Ево ме, овде сам мајко царице ! Овде је цар српски и једино чедо твоје!" На тај глас царица полети дрвету узпење се узањ и видев Уроша, извади га и рањаву а крваву главу, почне љубити, кукати и нарицати: ,"Авај мене, слатка главице моја!" и т.д: те се то место с тога прозве "Главица". а кад се св: Урош посвети: "Света Главица".

Док је тако царица мати кукала над св. Урошем, а није му главу од крви умивала, прође један сељак са празним колима и царица га замоли да је и на тим простим воловским колима са Урошем одвезе у Призрен мислећи: да га тако мртва покаже сабору и погребе у цркви св. Аранђела, код оца му Душана. Сељак потера кола, али кад дође до спрам града Неродимља и оног кладенца у брду његовом, кола стану, волова нису могли ни маћи, запрегну више рада, али све бадава. Царица видевши то досети се шта је, скине тело и окупа у том кладенцу, кои се од то доба прозве "Царевац" и ту одма близу на брзу руку на поменутом брду сазида ону споменуту цркву, код које насељи калуђере и да млого земље и испусте.

Да је одиста а сама црква на брзу руку прављена познаје се: што је најмања од свију целих и разорених св. храмова српских Неманићских што је слабо зидана, што је без кубета и што је била покривена са неуглађеним црним каменим плочама, коима и данас оближњи Срби покривају своје јадне и чемерне садање нове црквице. Види се, да су се сви храмови у старо доба зидали од тесаног камена, међу кои су по где где уметали ради разних шара опеке; тако је и овде, и сав тај камен Јашар-паша однеоје и од њега зидао своје воденице".

О селењу св. Уроша у Аустрију такође исти причају ово: "Пошто ће настати љута турчења и гоњења од стране турске, по српском народу, од којега и патриарх Арсеније III. са првим и главним људима, из све Србије побеже у Аустрије, а то је кад су Турци завладали градом старине Новака Качаника, градом Дели Новака Тетовом, градом Татомировим Острвицом на Руднику код Неманић планине више Велеса, градом Грујице Малога, Кратовом и другим млогим градовима; тада се јави у сну светог Урош једноме ваљаном, здравом, храбром и поштеном момчету тако званом "Галапу" — Голубу - рекавши му: "Галапе ! носи ме одавде у Француску гору". Овај кад се пробуди, помисли у себи: како да га носим, кад је тежак, а и незнам на ком је крају света та Француска гора, несам је никад ни чуо ?" Другу ноћ, опет му се јаве свети, рекав му: "Галабе! ја ћу ти бити ласан, и пут ћу ти

показивати, само ме одавде носи". Галап кад се пробуди оде настојатељу и све по реду изкаже. Овај се заплаче и рекне: "Мора бити, да се наш народ виш још није опростио греха, да је наново грешио Богу и да ће настати тешка и зла времена; кад хоће одавде наш свети да иде". С тога повери све Галабу, једног празника увије мошти, св: у чисто бело платно и преда Галабу, кои их упрти и као перце однесе по показујућем му се светлошћу путом, преко самих планина, преко кои нога људска није још газила.

Народ кад се сабере и виде да нема св. моштију, разјари се на настојатеља, а овај га умири докле се сабере цео народ и тада им каже, али не како је било, бојећи се да овај нестигне Галаба, него: да су саме мошти некуда отишле. Кад то чује бедан и жалостан народ, почне сав запевати, кукати и говорити: "Ми смо нешто млого пред Богом сгрешили, кад нас је и св: Урош оставио! Народ изађе из цркве кукајући, а од жадости које за Косовом, а које св: Урошом, обрне плаве обтоке на доламама и осталом оделу у црне, које још једном од Косова оврани, преврне капе и одело и тако до данас чини у овој, скопској, тетовској, делу кумановске и велешке нахије. Овај Галаб Проић живио је после тога, пошто је се опет из Фружке горе вратио у Неродимље, још млого година, а после њега његов син 100 година, који је пре 17. год. умрњо, и до смрти Неродимцима и осталим околним Србима ово све и овако причао".

Овдашњи и околни, а нарочито пећки Арнаути и Турци о бегству патриарха нашег у Аустрију Арсенија III. ово и овако причају: "Патриарх грчки једном оде цару на посету, цара је лепо разговорио; те га овај задржи на ручку. Кад је патриарх видео, да је цар добре воље одпочне: "Честити, једини и најмоћнији на земљи царе! послушај ме роба твога, а за твоју корист и срећу, па ако је добро учиви, а ако је лудо немој ме казнити." Цар му се обећа, да му неће ни влакно с главе фалити. Патриарх настави: "Твоје је царство једино на земљи највеће и најсилније; јер си покорио царевину српску, која је једина и најмоћнија на земљи била; али је неси сасвим утукао. Ти си убио змију; ама је неси сасвим утукао. Та змија има главу у Пећи у сред срца те Србије, и док је год она и народа српског неће твоја царевина бити мирна; него ме послушај шта ћу ти рећи: Патриарха са свима првим људима у земљи, или уби, или пртерај, или и изтурчи. Ако остане што од бегства главних људи, све изтурчи или поби, само остави од ових главних и простог народа нејач нека се моле богу по свом закону и мени их предај; па се никада и ничега не бој. Земља ће ти бити увек мирна, а ако баш небуде ја сам ту и моја је глава ту; ту су владике које ћу тамо слати у место српских па их увек можеш погубити. Небој се да ће оне са Србима ићи на те и ове противу тебе дизати. Ми се одавна мрзимо и никада се неможемо волети. Моје су све владике Грци и Бугари а од Бугара и Грка, а нарочито првих нема већији непријатеља Србима. И ми би се могли кадгод са Србима само помирити, али не волети, а Бугари никад ни довека. Кад изтераш, или исечеш, патриарха и прве људе, ти тај сав народ прозови Бугарима; па се ништа на свету небој."

Цар је се дugo мислио и премишљао, док му није дошао велики хоџа и везир Ђуприлић паша. Он каже све овоме, а то Ђуприлићу небуде мило; јер је и сам био од српске краљевске крви, па да би одвратио султана, рекне му да узме закуп од Грка, а султан зовне грчког патриарха и заиште му 40.000 ћеса годишњег закупа, а патриарх му да за сву српску патриаршију 100.000 ћеса годишњег закупа. И ово небуде мило Ђуприлићу, али шта ће, цару буде драго. Тако Ђуприлић, да би одвратио цара и патриарха, рекне цару да иште плату и за српског Митрополита у Ориду и за митрополита бугарског у Трнову. Цар и то једва дочека, дозвове патриара и заиште и за ове ревав му: "ако ми недаш паре за ове; онда ти недам ни пећског!"

Патриар је се дugo увијао и превијао говорећи: да је бугарски у Трнову под њим, а оридски митрополит под пећским, па како два пута да плаћа за се и за пећског? Цар није хтео да слуша, и патриар мораде или дати још за ову двоицу паре или би остао и пећки. Немаде куд и додаде још 60.000 ћеса годишњег закупа. Кад цар узме паре, он одма пише паши у Пећ, да на превари погуби и патриарха и прве људе свуда у земљи, од Солуна па, до Београда и од Једрене па до Драча, Дубровника и Авлоне. Ђуприлићу то буде жао, па пише патриарху у Пећ, да бега без обзира; али је писмо царкао пре његовог дошло паши пећском! И пећском паши није ово мило било; али није имао куд, јер је цар послao 300.000 из преко мора некаквих Татара, кои незнaju ни Србе ни Турке, и запов. му: да кад погине патриар, сав народ српски, а не само главне, или изтурчи или изсече.

Паша прочита то писмено пред својом једном булом, коју је најбоље волео, а она је била тајна христијанка, и пошто је дознала: да ће паша одма сутра дан да обеси патриарха, опије слуге и ноћу пресвучена оде у патриаршију и све каже патриарху, па се тако исто те ноћи тајно врати натраг у пашињ хarem. Кад се врати паши, ова бојећи са да патриарх није могао побећи и јавити својим главарима, одврати сутра у јутру рано пашу од намере рекав му: "Није лепо ни по Србе ни по Турке, да патриарха рано данас обесиш, док несврши своју молитву; него после ове." Паша је послуша; али кад пошље војску по патриара, а овај је био тек тада измакао на мали Колашин у Вучитрнску нахију и то у планине очекујући тамо главаре своје.

Баш је у то доба Немац краљ хтео да војује на цара, а чује све шта је закључено и у Цариграду и шта је се учинило с патриархом, па му пише у Мали Колашин и позове га: да што може више прикупи први људи у народу и њему оде рекав му: "да ми помогнете противу силе царске сада, а ја ћу вама свагда и до века!" Док је ту патриарх чекао да се паша умилостиви, па да се опет врати у Пећ, — дође му писмо од Ђуприлића хоће, у ком му каже да иде 300.000 Татара некаквих, да сав народ или изесече или изтурчи: "зато бегај куд те очи воде, а ноге носе!" Патриарх кад то чује и пошто му дођу поглавари из свију срп. земаља: Шевић од Авлоне и Бакић од Солуна, Милорадовић од Ерцеговине, а Кутузов од Далмације; Станишић од Једреве, а Марковић од Прилипа-и други, крену се, кроз земљу, прођу и оду Немцима; ама их и они слажу.

После патриарха и првих 40.000. људи остане сама самохрана сиротиња, коју Татари, поробе, изсеку и изтурче, највише у Гиланској, Скопљанској, Тетовској, Призренској, Дибарској и Ђаковичкој нахији; али када, дођу до Дечана и почну га палити и турчити, св. Краљ и св. Јелена сакруше га. Татари, кои су туда пролазили, прегазе и Неродимце, а од ових почну их све више мучити спахије и друге потурице; те се тако и сами раздробе и разделе у разне породице, а тиме још више послабе. Ове породице, доцније се, због нужде скупе у племена и свако племе, или сродство, избере себи старешину, који ће са њима управљати и тако се ове старешине једни с другим сближе и увате веру. Неродимци, као прости и без великаша, а тако исто и сви у старој Србији прости људи, остану где су и пре били. По бегству патриарловом паша сутра дан после службе божије потражи патриара а он је већ био побегао. Тако преварен паша одма се сети да је само жени казао и да га је она преварила; па је на сред Пећи спали живу".

Причају Неродимци: да су се са Турцима, Татарима, доцније Арнаутима и своим потурицама спахијама, дugo и дugo борили, после бегства оба патриара и првих људи и кад су ови хтели да поруше цркву св. Уроша, скоро сви изгинули, а Турци цркву срушили. Нејач оставша још неизтурчена незнајући ни за какво сродство одели се и оснује Г. Неродимље, а оставша у Дољњем до данашњег дана неузима се. Дugo су и без свештеника били; те су се и с тога млого њих, осим већине насиљем, изтурчили, а и сада ниједан свештеник неможе остати међу њима, кои незна обичаја њихових. Осим урвина св. Уроша имају још троје и четврта је готово цела св. Аранђела у којој служе.

Други дан ускрса и Троица од најмањег, па до највећег и мушкиог и женског, па ма какво време било, излазе и носе крста. Крста почну носити од урвина св. Уроша па све редом код сваке урвине свете водицу, момчад носе црквене а и онако барјаке, а девојке јело. Код сваке развалине мора се ма колико јести и вино у славу божију пити. Кад се из једне цркве св. Николе пође за у други такође св. Николе, онда се мора проћи кроз воденицу пређе бившу манастира св. Уроша тако звану "Калуђерску", а сада Јашар-пашињих синова. Изпочетка и за дugo време овде је падало по 100. срп. глава, јер Турци нису допуштали, да се кроз њихову, отету насиљно од Срба земљу и воденицу, проносе крста и да раја пролази; али су доцније, немогући одолети сили, попустили мало и сад дотле дотерали да још и врата од воденице сами отварају и проводе светину.

За ову воденицу Неродимљанци давали су скоро сва своја убоштва Турцима, али је Турци за инат неће да продају. Садањи Јашар-пашињи хоће да продаду; али сиромаси Неродимци немају ни паре, па је зло. Требало би. богатија браћа да је одкупе и поклоне монастиру св. Уроша кои се лепим прилогом два три брата из далека подижу. Код урвина св. Уроша сече колач породици Даића, која је то одпочела одма по убиству светога, а код осталих урвина сви редом. Сва земља бив. српска сад је у рукама турским, и Неродимци су, као и сви у Правој Србији кметови — т.ј. чифчије — које газде

Турци увек могу са земље отерати кад год хоће. Једино их овде задржавају урвине св. Уроша. Неродимци су махом сви сачували права српска и прастара имена као: Драгуш, Драгор, Деан, Тројан, Владета, Борашин, Бојан и т.д. која ћемо у сборнику имена напоменути.

81. Гребно 20. с. 20 п. 82. Гађно 30 1/2, с. п. 83. Пестово 30 1/2 п. а. до Јаш: 200 1/2 с. п. 84. Д. Брњица 20 с. до Јаш. 46. 85. Шашковац 6. с. до Јаш. 86. 86. Алаш 7. с. 8. п. до Јаш 30 с. 87. Јенце 20 1/2 с; п. 88. Медведце 20 1/2, п. а. 89. Черкеско село са преко 80. к. 90. Ђићево 15 1/2 п. а. 91. Вранидол 15. а. до Јаш. сп. 40. 92. Белополе 15. а до Јаш 36. с. 93. Штрабце 130. с. 94. Готовуша 75. с. 10. п. 95. Беревц 65. с. 93. Врбештица 50. с. 97. Вича 35. с. 98. Битиње 40. с. 99. Грковце 20 с. 100. Грајковце 26 с 2 п. 101. Сушица. 20. с. 102. Фираја 60 1/2 п. а. 103. Брод 200 1/2, п. а. 104. Коштањево 75 1/2, а. п.

Ова су сва села приштинске нахије на Косову, а има их на окраинама овога још 29. дакле свега око 132. села у приштинској у коима Срби живе у 2450. к.; у 10. села ар. по 30. к == 300. к.; у 16. села п. по 20. 320. к. и у 7. села Черкеза по 100. к. 700. к. Овоме броју кад се дода у Приштини 350. к.: Срба онда је свега у овој нахији и паланци му 2800 к. српских. Потурица у Приштини 2600 и 320 по селима то је: 2920. к.; Арнаута у Приштини 70 и 300 у селима свега: 370. к. Черкеза 740. к. Османлија у Приштини 260 и војске са цандарима 2180. момака.

Али Косово осим 132. села приштинске нахије има вучитрнске ових 76. села: 1. Крајмировце 26 1/2 п. а. 2. Лапушник 18 1/2, п. а. 3. Градинце 15. а. п. 4. Љубча 10. а. 5. Пропаштица 15. а. 6. Лужане 30 1/2,, п. а. 7. Ковачица 30. с. 8. Јањенце 10. с. 9. Прелез 10. с. 11. Угљаре 15. с. 12. Читлук 10. с. 13. Велибрег 20. с. 14. Лучкарека 15. с. 15. Медвеђипоток 10. с. 16. Бурлате 10. с. 17. Клечка 12. с. 18. Витковићи 15. с. 19. Бања 10. с. 20. Табалија 8. с. 21. Струмце 15. с. 22. Драгачево 15. с. 23. Варјаге 10. с. 24. Зубин поток 8. с. 25. Јасеновик 8. с. 20. Газиводе 15. с. 27. Ковачи 11. с. 28. Резала 10. с. 29. Тушићи 15. с. 30. Лајчићи 12. с. 31 Вуковићи 10. с. 32. Драгалићи 33. Брњаке 12. с. 34. Окладци 6. с. 35. Бабићи 10. с. 36. Пресека 18. с. 37. Чечево 25. с. са развалинама града Чечана. 38. Ориице 8. с. 39. Каљуга 15. с. 40. Малоје 15. с. 41. Јабука 20. с. 42. Црепуље 20. 43. Стрмац 10. с. 44. Сухогрло 25. с. 45. Новосело 19 1/2 с. п. 46. Слатине 17. с. 3. и. 47. Букош 15. с. 48. Пестово 12. с. 49. Белаћевац 16 1/2, п. а. 50. Кузмин 12. с. 51. Враголија 5. с. 9. п. 52 Добридуб 15, с.

Лежи западу од Приштине за 1 3/4, часа преко Ситнице. Сво је село у самим траговима од разорених кућа и зграда. Прича се да је у овом селу било 2000 кућа све зиданих, кад је Мурат дошао на Косово 1389 год. Кад је српска војска од Грачанице бегала испред турске и сво је ово село разбегло се у планине, а док су Турци били на Косову није бегало с тога што их Мурат није као и остала дирао. После косовског разбојства на неколико дана прође кроз ово село један Приштевац и нађе га свршено опустелим и пустим; куће су све стајале читаве, само што су Турци све и сва оплаћивали и однели. Ваљада је од тог доба у овд: народним песмама ово неколико изрека: "А кад дођо Добромубу, куће су му од камена, ал' у кућам' ни камена."

Одавде идући западу за 1. час долази се на брежуљак тако звани "Милошева — Обилића — врата" на планини Грабовцу, која је опколјена источно, западно и сјеверно реком Дреницом. Она, као и Чичавица и Голеш, гради границу међу Приштином и Дреницом. Осим Голака и Голеша, све планине око Косова обрастле су прекрасном и разном шумом. На највишем врху Грабовца, а спрам села Помазетина, стоје и данас развалине од града тако званог Госпођина, жене Милоша Обилића, а свуд око и на целој овој планини стоје тако речи једне до других урвине и развалине од цркви и монастира наших.

53. Црвенаводица 19. с. 1. п. 54. Аде 8. а. 55. Грабовац 15 1/2, п. а. 56. Лесковчић 15. с. 57. Сибовац 8. с. 58. Стреоце 10. а. 59. Бивољак 1 п. а. 60. Предлужје 25. с. 61. Главотина 15. с. 62. Бенчуг 11. п. а. 03. Барилјево 12 а. 5. с. 64. Бабиннос 30. с. 65. Грац 5. с. 8. и, 66. и 67. Д. и Г. Станци 15. а. 12 с. 4. п. 68. Новосело 15. п. а. 69 Самодржа 8. с. 6. п. 70. Судимља 12 с. 4. п. 71. Растић 6. с. 72. Невољане 18. с. 2. п. 73. Кичићи 28. п. а. 74. Врбица 8. с. 75. Бања 2. с. 24. п. 76. Добралука 12. с. 8. п. 77. Вучитрн 250. с. 600. потурица.

Све је ово на Косову. А у осталих— са овим наведеним — 220. села вуч., нах: живи Срби у 6600 к.и у Вучитрну 250. свега 6850 Срба: у 30. села потурица 900 са наведеним у Вучитрну 600 к: свега 1500 к. пот. у 30. села Арнаута са наведеним 900 к. и цандара 80. момака.

Сва су ова села на Косову назначена, до Јашар паше имала од 50—100 сред: број кућа српских, по где где мешана са потурицама; но Арнаута није нигде било. Али је Јашар савршено утаманио у Приштинској нахији, међу побројаним селима 32., а у вучитрнској 22. свега; у обе нахије 54. села и у осталим нахијама који захватају Косово 25. свега дакле 79 села. Осим овога више је од стотине у 3/4 сатарио.

Још је на Косову 12. села и варошица Митровица новопазарске нахије и то: 1. Рибари 19 1/2 п. а и 20 с. 2. Старчевићи 10. п. 3. Пресло 20. п. 4. Зубче 10 с. 5. Чабар 12 п. 6. Кошутово 12. п. 7. Винарце 15 п. 8. Рударе 5 с. 10. п. 9. Кориља 10. с. 10. Свињаре 10. с. 25. п. 11. Черкеско село са преко 50. к. и 12. Рибира 8. с. 30. п. 13. Митровица 80. с. 340 п.

Са побројаним селима српским у која улазе још до 210. села са 7030. к, у Новом-Пазару 150 и Митровица 80 к има свега Срба у овој нахији 7860 кућа срп. Потурица 900 и у Ново-Пазару 600 свега: 1500 к. Арнаута 900 к. и 2. 3. седа Черкеза са по 50 к. свега 200: војника и цандара у Новом: Пазару и Митровици веле, 2000 и 12. топова.

На Косову има 9 села гиланске нахије: 1. Мрамор 15. п. а. 2. Сливово 8 с. и 11. а. 3 Кукавица 18. п. а. 4. Лабљан 10. а. 5. Андравац 20. п. 6. а. 6. Оклоп 15. п. а. и 3. с. р. 7. 15. Жеговац 22. п. а. 8. Јањево вар: 200. Срба-римокатолика и 60 потурица 9. Бадовац 10. с.

Скопске нахије: 1. Качаник 130 а. 2. Стари Качаник 25 а. 3. Каменоглава 25. а и 4 Провалија 16 и

Призренске нах. 1 Јажинце 65. с. 2. Севца 50 с. Свега дакле села и паланчица 206.

На Косову налази се много и много остатака од наших старина и онога што нам разсветљава нашу прошлост. Пре доласка Османлија у Неродимљу су били летни и увеселителни дворци Неманића; на реци Неродимки неколико њихних воденица; мало даље поља где су им ергеле коња становале; а између старог Качаника и Жеговца планине поље се и данас зове Пауново с тога: што су ту Неманића фазани и паунови држани. Оно је дуго 8 а широко око 4 1/2 часа и на средини му је село тако звани "Варош" са огромним развалинама веле коњушара старих српских царева и т д.

Косово поље није свуда једнако и равно, као што се о њему пева и приповеда; јер има по себи брдашаца, а и околне планинине, са својим огранцима понегде су се увукле у Косово чак до дивне Ситнице. Најравније је код Вучитрна поред Лаба и спрам Грачанице, где је и најшире, Лапљегсела, Переходца па све до Липљана. Тако је исто равно и Пауновопоље све до Новогхана.

За садањи начин војевања оно невреди ни по паре: јер би топови са свију огранака поменутих планина, као и олучасте пушке, сву војску, која би на Косову била, тако рећи засули и упропастили. Косово сада, за војене ствари, као и Качаник, невреде скоро ништа и то су све врло добро. Турци су врло добро све то спазили; па су по окрајцима косовских планина насељили потурице и Арнауте, а на самом Косову јадне и жалостне Србе. У стара времена, Косово је било душа коњаничким војнама, а тако исто и пешачким; јер су ови обои, а нарочито последњи, по и између вијугастих косовских огранака планина, увек могли заиди са сваке стране непријатељу, само ако су добро знали место.

Осим овог и околне речице могле су се загатити и вода, из њих, на непријатеља и војску му пустити. Што се заилазења и прекрасног разположаја војске тиче; то се све види у Муратовој косовској војсци. Што се загађења речица тиче; то се види у маџарској војсци Сибињанин Јанка, кад је она страшно изгинула и пропала; те остале пословица: пропао као Јанко на Косову. А како погибоше Маџари на Косову, ево изписа прибедешке учињене тада на крају једне грачаничке црквене књиге:

† z ä öö. äè. äs. ihñåöà wêòîìüâð¿à äüíü ê
ä. s ä. q iåòàêü äíüìü iííæüñòâî åzûêü
âüñòîyûöü zàïääíûöü ñòðàíü ñêqïèøå ñå
íàyåëíèöè qäðüñêîiu åzûêu áññòü "íêî,

àãàðàíñéïu Íuðàðü è áûñðü áîè iïäü
Ïðèmèíïü è zhëî iíiæüñðâî ððuiïâü
yëiâhyüñêðü iàäå

— Јанко је се био, са својом војском, станио са западне стране Косова и Ситнице, а турски цар Мурат са источне код Грачанице, спрам које су Турци, увек бојеве добијали. Јанко се није надао, да ће турску војску застати на Косову, а још мање, да ће ова одма нају ударати. Да би се колико толико обезбедио, он загати речицу Грачаницу и Ситивцу код враголиског моста, и то по научу месних Срба; те сутра дан скоро сво поље грачаничко вода поплави. Јанко охрабрен овим прође враголска мост и Ситницу, те се настани, са војском, код села Добријева.

Кад, су сутра дан Турци видели скоро сво поље у води, на ком су мислили да реше битку као и у време цара Лазара и Мурата I. — страшно се преплаше и нису смели нападати на Угре. Мурат је већ био заповедио, да се његова војска крадом, по огранцима Косовским, креће Качанику, а од овог сиринићком страном и огранцима планина међу Косовом и Метохијом па да зађе за леђа Јанку и војсци му. Велики део војске већ је пошао Качанику, а мањи изнад Приштине Вељетјеном и приштинском долином лабској. Није дуго прошло од одласка ове две војске, кад уједан мах, крава водећи за собом бика, од турске војске нагази на воду и право оде војсци Сибињанин Јанка. Турци опазе, да је вода плитка, захалакају и ударе на Јанка, побију га до ноге, а оно мало бегајући с њим на Лабу пресретне изаслата турска војска, побије скоро све, ван неколицине са Јанком који се потуцајући се и пресвучени спасу у земљи Деспота Ђурђа Бранковића, која је и сво Косово па чак до иза, Кичева захватила. Погрешно се каже као: "Јанко на Косову" јер је он са својим славним Угрима измакао, а пропала је до ноге војска оставша да брани његово срамно бегство, која је се састајала: из Чеха, Словака, нарочито Срба и других аустр: Словена.

Од тог је доба остао обичај код свију косовских народа, а нарочито мухамеданаца: да крава, водећи за собом бика, ако учии ма какву и колику ма коме, па ма и самом Султану, штету ова се ненакнађује никоме. У свима другим случајевима и ма какво живинче да учини штету и најмању Турчину, Арнаутину и Потурици, оно одплаћује собом, а ако је још и србско; онда осим што се то живинче одузима, газда му даје и глобен прима бојеве и каквих ти ту још нема јада и покора. У уопште је Косово несретно за сваку и свачију војску, која долази са сјевера; јер је јужањима и исто онима оваква војска увек под ногу.

Прича се, а и познаје се, да је у старо доба сво Косово, ван Пауновогпоља, било насељено, а по огранцима косовских планина да су марву и стоку пасли. Богаштиња је његова, тада таква била, да је се одговарало, на питања пријатеља: хвала Богу! хране за сву кућу, чељад па и за све пријатеље и познанике имам исувише преко продајне; али сам оскудан са травом за стоку те и незнам, како ћу је овог лета изхранити. Сбог овога је стари пут ишао од Скопља, преко старог Качаника, садањег села, враголиског Моста и Чичавице за у Босну; а пошто Косово осиромаши и опусте тако рећи, под владом турском, сада иде по сред Косова, кроз Приштипу преко Бабиногноса, или моста, на Лабу, Вучитрна, Митровице и т.д. који је пут и много дужи и лошији од поменутог старог. Узрок је запустелости Косова осим, бојева, ратова и т.д. још и тај: што је оно цело сопственост, митровичких, вучитрнских и приштинских потурица, који се за њега и изтурчише; што Срби немају сопствености, и што се увек морају селити, са ових потурица земаља, само кад се овим издаицама српства прохте.

Ево ћемо ставити кратак преглед урађеног и неурађеног Косова. Сада је од Митровице, са обе стране Ситнице све до спрам Самодрже, урађено и одавде за 2 часа дужине и толико ширине све до реке Лаба зарастло у само трње, чечер и андрак. Од Лаба до Муратова тулбета и села Крушевца скоро пун час ширине и дужине, стои скоро савршено гола пољана. Од Бабиногноса, или моста, па све уз Лаб, а са обе његове стране, преко 2 час. лежи необрађено, ко је у трњу и андраку, а које онако голо и пусто. Од Крушевца па до Брњице 1/2 часа дужине и ширине зарастло је такође у само трње. Кад се сваког пролећа Лаб по овој пустињи и пољани излије, израсте, по опалој и тргнутој води, нека

прекрасна трава виша од појаса човечијег. Трава је особито укусна, слатка и гојазна, али је нема ко ни да коси, ни марве да пасе; те тако пропада.

Од Муратова тублета, села Крушевца, па све до села Угљара, Бреста, и око Приштине, изузев само село Ливађе, а тај је простор 2 час. дужине и толико ширине, лежи пусто и неурађено Косово, са својом најбогатијом земљом. Одавде такође толико ширине и дужине па све до спрам Грачанице, Лапљегсела и Переодца, такође је пусто и неоре се. Ово се поље зове "Ветеријик." На 300 хвати од Грачанице и помеџута друга два села, па све до Ливађе, Коњуха и Липљана, а то је до 3 1/2 часа дужине и преко 5 1/4 ширине, такође је пусто и неоре се. Од Липљана за 1 ч. до села Робовца и робовачког блата, с једне и друге стране Ситнице, оре се и урађује, а тако исто, но врло слабо, и међу селима: Бабушом, Бабљаком и Косином; но од Сазлије и ових села за 6 часова дужине и 3 ширине такође је савршено пусто и неурађује се. Ово је поље тако звано Паунпоље. Ширина му је од Сазлије идући у село Варош па до Гребна и планина, а од Гребна покрај Пљешне, Г. и Д. Неродимља, Шљивове, Трна, Војловице, Фатића и Некудима. Оно је сво зарастло у трње, чечер и андрак; али се опет познаје да је се по њему некада радило и орало.

Окрајци косовских планина од саме су природе створени за сва блага и богатства; али се и они нигде, ван код Приштине и Митровице, по два часа неурађују. Земља је у ових црноцрвенкаста у којој роди прекрасна: пшеница, јечам, крупник, зоб, кукуруз, проја и грожђе, а на Косову, по равницама, земља је црна и мастна. На целом Косову и његовим окраинама, Турци су утаманили сва благородна воћа. Тако од пре 30 год. почела је се лоза око Приштине садити, на упарложеним и пропалим прекосов: срп: виноградима.

Дуђанска: је цена 10 гр. комад.

Имена Г. Г. уписника печатаће се у последњој свесци с стога, што је се ова, због млогих државних послова, задоцнила.

По гдекоје погрешке нека изволе Г. Г. читаоци сами поправити.

Репринт издања из 1871. године

Издавачко књижарско предузеће
"НИКОЛА ПАШИЋ"
Београд, Трг Н. Пашића 9
тел.011/ 3235 311

За издавача
Љиљана Танић, директор

Уредник
Миодраг К. Скулић

ПУТОПИС ДЕЛА ПРАВЕ - СТАРЕ - СРБИЈЕ
(I књига)
од

М. С. Милојевића

У Београду,
у Државној штампарији,
1871.

Штампа "ДРАСЛАР ПАРТНЕР",
Београд, Далматинска 47

Тираж 500 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1-992

МИЛОЈЕВИЋ, Милош С.

Путопис дела Праве - Старе - Србије. [Књ. 1] / од М. [Милоша] С. Милојевића. - Београд : "Никола Пашић", 1998 (Београд : Драслар Партнер). - V, 218 стр.; 21 см

Репринт изд,: Београд, 1871. - Тираж 500.

а) Србија – Путописи

ИД=63258636